BIBLIOTHECA CELEBICA I.

KOELAWISCHE TAALSTUDIËN

door

wijlen **Dr. N. ADRIANI** en **Dr. S. J. ESSER**

Deel I.

OVERZICHT DER SPRAAKKUNST, GESPREKKEN EN VERHALEN MET VERTALING.

Bibliotheek
NEDERL. ZENDINGSCHOOL
OEGSTGEEST

UITGEGEVEN VOOR REKENING VAN
DE ONDERAFDEELING PALOE

1939

NIX & Co.— BANDOENG

INHOUD.

	blz.
Woord vooraf	V
Afkortingen	VIII
Overzicht der Spraakkunst	1
Gesprekjes met vertaling	30
Verhalen met vertaling	72

WOORD VOORAF.

In de wetenschappelijke nalatenschap van Dr. N. Adriani bevonden zich ook een viertal cahiers met Koelawische teksten met vertaling en aanteekeningen. Deze teksten bleken te bestaan uit 24 gesprekjes, oorspronkelijk in het Maleisch opgesteld door Dr. Alb. C. Kruyt, op last van den toenmaligen Controleur van Paloe, wijlen den heer G. M. Wigman, in het Koelawisch vertaald, en daarna door Dr. Adriani van een Nederlandsche vertaling en uitvoerige aanteekeningen voorzien ten behoeve van het zendingswerk van het Leger des Heils in het Boven-Paloesche. Het is dit geschrift dat thans, in gewijzigden en uitgebreiden vorm, het licht ziet. De uitbreiding is het belangrijkste en bestaat uit:

a) een (onvolledige) grammatische inleiding, zooveel mogelijk verwijzende naar het overeenkomstige gedeelte van de Handleiding voor de beoefening der Ledo-taal van schrijver dezes (Verh. Bat. Gen. LXXII, 1e stuk), waarmee zij bijna geheel parallel loopt;

b) een aantal nieuwe aanteekeningen bij de reeds aanwezige teksten;

c) een drietal Koelawische verhalen met vertaling en aanteekeningen;

d) een Nederlandsch-Koelawisch-Lindoesche woordenlijst, op dezelfde wijze bewerkt als de in het zooeven genoemde geschrift over de Ledo-taal opgenomene.

Ook de wijzigingen die in het nagelaten geschrift van Dr. Adriani moesten worden aangebracht zijn aanzienlijk. In de eerste plaats moest de tekst der gesprekjes tal van verbeteringen ondergaan (een enkele maal ook omdat hetgeen aan de sprekers in den mond werd gelegd niet klopte met de plaatselijke toestanden). Vertalen uit een vreemde in zijn eigen taal, zoodanig dat wat in de laatste

gezegd wordt niet vloekt met het taaleigen, schijnt voor den Indonesiër wel een buitengewoon moeilijke taak te zijn, te moeilijker naarmate de betrokken landstaal „primitiever" is. Deels als gevolg van den slechten toestand van het origineel, deels door de geringe bekendheid van de taal en de gebrekkige bronnen, waren ook in de aanteekeningen tal van mededeelingen opgenomen die verbetering behoefden of geschrapt moesten worden. Een aantal opmerkingen van etymologischen aard, die voor de practische beoefening der taal (waarvoor het boek in de eerste plaats moet dienen) van geen waarde zijn, is, voor een deel voorzien van critische opmerkingen, in een alfabetisch gerangschikt etymologisch aanhangsel bijeengebracht. Aanteekeningen die niet op haar plaats gehandhaafd konden worden, hetzij doordat de Koelawische tekst gewijzigd was of om andere redenen, zijn op andere plaatsen ondergebracht, tenzij bleek dat zij mededeelingen bevatten die voor de practijk geen belang hebben en elders reeds gepubliceerd zijn.

Van het aangeven van wat van Dr. Adriani en wat van mijzelf afkomstig is, is afgezien. Alle aanteekeningen zijn nauwkeurig gecontroleerd en voor het meerendeel gewijzigd en/of aangevuld. Aan zekere eigenaardigheden van taal, stijl en spelling zal de ter zake kundige lezer de van Dr. Adriani afkomstige gedeelten gemakkelijk kunnen herkennen. Dat de formuleering niet altijd in alle opzichten zóó is als ik zelf die zou hebben gegeven, behoeft wel niet meer te worden opgemerkt. Wanneer er een verschil in opvatting was dat niet door onderzoek tot oplossing kon worden gebracht lag dit uit den aard der zaak gewoonlijk op etymologisch terrein (hiervoor wordt verwezen naar het Etymologisch Aanhangsel). Slechts in een paar gevallen is tot het plaatsen van een noot of vraagteeken, voorzien van de letter E., overgegaan; in andere, minder belangrijke is de tekst onveranderd gelaten.

Het nadeel dat verbonden is aan het geven van gesprekjes in plaats van oorspronkelijke verhaaltjes wordt ruimschoots opgewo-

gen door het grootere nut dat eerstgenoemde hebben voor de practische kennis van de taal. Dit was echter niet de reden dat ik ze behouden heb: deze lag hierin dat ik bij vervanging van de gesprekjes door verhaaltjes noodzakelijkerwijze een gedeelte van de aanteekeningen van Dr. Adriani zou hebben moeten laten vervallen. Alle voorzorgsmaatregelen zijn genomen om te zorgen dat de taal der gesprekjes zuiver Koelawisch is, en ik ben er van overtuigd dat dit ook inderdaad het geval is. Wanneer men uit den mond van een niet tot de oude garde behoorenden Koelawiër een verhaal zou willen opteekenen zou men stellig veel minder zuiver Moma verkrijgen.

Aan de gesprekjes zijn nog drie verhaaltjes toegevoegd, waarvan het derde zich niet in Koelawi zelf kan hebben afgespeeld. De verteller deelde mij mede, het van een Boeginees te hebben gehoord. Daar in dit verhaaltje tal van voor de practijk nuttige woorden en vormen voorkomen, en de taal zuiver Moma is, ben ik over dit bezwaar heengestapt. Trouwens, hoeveel van de in Midden-Celebes in omloop zijnde „verhalen" (in engeren zin) zijn *niet* van elders afkomstig?

De taal van het landschapje Lindoe (ontkenningswoord *tado*) is naar mijn meening niet meer dan een dialect van het Koelawisch. Van de juistheid van deze meening kan de lezer zich een denkbeeld vormen door het raadplegen van de Nederlandsch-Koelawisch-Lindoesche woordenlijst, die het derde deel van deze studiën vormt. De overgang van *s* in *h* en de reductie van *mb* tot *m* en van *nd* tot *n* komen in het Lindoesch niet voor; daartegenover staat echter dat dit dialect de verbindingen *ai* en *aoe* respectievelijk doet overgaan in *ei* en *ooe*. Het dialect van het dorpje Toewa in de Paloevallei (ontkenningswoord eveneens *tado*) staat tusschen het Lindoesch en het Moma in. Een ander dialect van het Koelawisch is het z.g.n. Ompa, de oude, thans door het Moma verdrongen taal van het dorpje Tamoengkoelowi bij Koelawi. Hoewel zij wat verder

afstaan, en weinig of geen contact met Koelawi en Lindoe meer hebben, moeten naar mijn meening het Tawailiasch en het Winoeasch toch ook als dialecten van het Koelawisch aangemerkt worden. Het Tawailiasch is de taal van het landschapje Tawailia (niet Tawaelia) ten N. van Napoe (dorp: Sedoa), die zich, ondanks sterken Napoeschen invloed, nog krachtig handhaaft, het Winoeasch de thans door het Napoesch verdrongen oude taal van het dorp Tamadoee in Napoe. Over deze idiomen, die beide het ontkenningswoord *baria* bezigen en onderling zeer nauw verwant zijn, hoop ik elders eenige mededeelingen te kunnen doen.

S. J. ESSER.

AFKORTINGEN.

A	Aanteekeningen (A 1 = Aanteekeningen bij Gesprekje 1, enz.).
Boeg.	Boegineesch.
BS.	Dr. N. Adriani, Spraakkunst der Bare'e-taal.
hetz.	hetzelfde.
HL	Dr. S. J. Esser, Handleiding voor de beoefening der Ledo-taal.
L. i.	Lindoesch idem.
O	Overzicht der Spraakkunst (in dl. I).
W	Woordenlijst.

OVERZICHT DER SPRAAKKUNST [1]).

I. WOORDVORM, KLANKSTELSEL, KLEMTOON.

1. Een woord dat geen lettergrepen heeft welke er zijn aangevoegd en dus niet meer in onderdeelen kan verdeeld worden, heet een stamwoord. Zoo is b.v. in het Koel. *ana* „kind" een stamwoord. In het Maleisch kennen we hetzelfde woord, in den vorm *anak*. Het Koel. heeft de *k* aan 't eind verloren, want het behoort tot de talen in welke alle lettergrepen op een klinker eindigen. Uit hoevele lettergrepen een woord ook bestaat, elke lettergreep is in het schrift één enkele klinker, b.v. de eerste lettergreep van *ana*, of een (al of niet geprenasaleerde) medeklinker met volgenden klinker, b.v. de tweede lettergreep van *ana* (*a-na*). Den klinker *oe* schrijven wij met twee letters, maar die gelden voor één. En de medeklinkers en medeklinker-verbindingen *ng*, *nj*, *dj*, *ngk*, *mp*, *ntj*, *nt*, *mb*, *nd* moeten ook als één geheel worden beschouwd, al worden zij met 2 of 3 letters geschreven. Ze mogen dan ook nooit gescheiden worden. Men moet dus niet afbreken *nang-koni* „eten", maar *na-ngkoni*, niet *ton-tji* „vogel", maar *to-ntji*.

Het klankstelsel van het Koelawisch verschilt weinig van dat van het Ledo. Het kent de volgende klanken en medeklinker-verbindingen:

a, *e*, *i*, *o*, *oe*; *k*, *ngk*, *g*, *ng*; *ntj*, *dj*, *j*, *nj*; *t*, *nt*, *d*, *nd*, *n*; *p*, *mp*, *b*, *mb*, *w*, *m*; *l* (*l̤*), *r*, *h* (*s*), '.

---

[1]) De in dit Overzicht aangehaalde pagina's zijn die van de Aanteekeningen in het tweede deel. Bij deze verwijzingen is gestreefd naar volledigheid, maar opmerkingen over grammaticale verschijnselen die niet waren onder te brengen in een der 7 hoofdstukken van deze inleiding moet men in de Aanteekeningen zoeken.

2. Over de uitspraak van *e* en *o* zie men HL p. 2 v. Een *ĕ*, zooals de *e* van het Ned. woord „begin", is er in het Koel. niet. Woorden als *namate* „dood", *nekoene* „vragen" moeten nooit als *namatĕ, nĕkoenĕ* worden uitgesproken. De Nederlanders zijn daartoe geneigd, maar het is eene uitspraak die niet deugt.

De *i* moet nooit klinken als de *i* in „stip", maar steeds als de *ie* in „zie", dus *koe-i-ntja-ni* „ik zal, wil, moet het weten", met een *i* die als *ie* klinkt en niet als de *i* in „lintje", want wij spreken ons woord *lintje* uit als *lin-tje*, maar een Koelawiër zegt niet *koeintjani*, maar *koei-ntjani*.

Over het onderscheid tusschen *oe* (de Duitsche *u*) en *oë* (*o* + *e*) zie men HL p. 3. In de verbinding *oee* (*oe* + *e*) wordt in dit boek geen deelteeken gebruikt, dus *poee* „heer", *oee* „water", enz., in plaats van *poeë*, *oeë*, enz.

aa, *ee*, *ii*, *oo*, *oeoe* zijn twee lettergrepen lang: *woo* „hoofd", *paa* „been" zijn woorden van twee lettergrepen, maar de twee *o*'s en de twee *a*'s moeten toch aan elkaar worden uitgesproken, niet als *aä* of als *a'a*; *nadaa* „slecht" is een woord van drie lettergrepen, *potampaa* „smidse" heeft vier lettergrepen: *po-ta-mpa-a*, maar de *aa* is uit te spreken als een gerekte *a*. Zie verder p. 20 en HL p. 4.

3. De *ng* is dezelfde klank als de *ng* van ons „zingen" en moet nooit als *ngg* worden uitgesproken, dus *ha-nto-ngo* „de helft, een gedeelte". De *ngg* komt in echt Koel. woorden niet voor en gaat in overgenomen woorden in *ngk* over, bv. *ringki* „ringgit" (rijksdaalder). Hetzelfde geldt van de *ndj*, die in overgenomen woorden *ntj* wordt, bv. *tintja*, het Kailische *tindja* „paal". Onder den invloed van den modernen tijd beginnen deze klankregels te vervagen.

De *j* is een zeldzame klank en komt wellicht alleen in overgenomen woorden voor, bv. *nadojo* „dom", *gampaja* „papaja"; als *j* een echt Koel. klank was, zou het Koel. niet zeggen *pooe* (gal), *kaoe* (hout), *hangkoea* (hoeveel), maar *pojoe*, *kajoe*, *ha-*

ngkoeja. Andere voorbeelden met *j* zijn: *nontoja* „bengelen", *boja* „gehucht", *lembajo* „schim".

Op grond van *nadoea* (ziek), *dila* (tong), *ade* (kin), *dongi* (een boom met zure vruchten), *oda* (trap), *daoela* (vloer), *oeda* (regen), *dono* (alang-alang), *dala* (weg), enz., waarin verwante talen *dj* hebben, zou men geneigd zijn hetzelfde te zeggen van de *dj*. Behalve in duidelijk overgenomen woorden, zooals *djangko* „baard", *djara* „paard", *nawodjo* „dom", heeft het Koel. echter ook *dj* in gevallen als *nongedji* „kraken", *-djoedjoe* „aanreiken, overgeven", *nodjoempio* „kletsnat", *nakedjo* „kreupel", *nadjopi* (ook *nagopi*) „smal", *nadjodjo, nadjaoe* „dikwijls". Dit behoeft intusschen nog niet te beteekenen dat *dj* een echt Koel. klank is. *Nongedji* is een geluidswoord, en staat als zoodanig buiten de gewone klankwetten, van *nodjoempio* kan hetzelfde gelden, *nakedjo* kan Kailisch zijn, terwijl *nadjodjo* en *nadjaoe* misschien eveneens zijn overgenomen, vgl. het synonieme *naharo*, Boeg. *ma'sĕrro*. Als bron van vreemde woorden in het Koel. behoeft niet altijd aan het Ledo gedacht te worden; ook andere idiomen, in de eerste plaats het Idja (Sigisch), de taal van het centrum van het rijk waaraan Koelawi zoo lang onderhoorig is geweest, kunnen in aanmerking komen. In het Ledo, welke taal de *dj* bezit en druk gebruikt, maar toch in een aantal gevallen *d* heeft waar verwante talen *dj* vertoonen (bv. van de bovengenoemde woorden in *nadoea, dila, ade, oeda, dala*, doch niet in *djaoela* „vloer" en *djono* „alang-alang"; het Ledo is duidelijk uit verschillende bestanddeelen samengesteld), luidt het woord voor „aanreiken" *-doedoeaka*, maar in het Idja *-djoedjoe*. Ook de naam *Peadjoea*, een van de oudste vestigingen in Koelawi, behoeft geen bewijs te zijn voor de oorspronkelijkheid der Koel. *dj*, daar het geenszins vaststaat dat dit dorp door Moma-sprekers werd bewoond. De Koelawische taal heeft van oude tijden af aan vreemde invloeden blootgestaan.

Intusschen komen de *dj* (en ook de *j*) toch te dikwijls voor dan dat men ze thans nog als vreemdelingen zou kunnen beschouwen. De *tj* ontbreekt geheel en gaat in overgenomen woorden in *h* (*s*) over, b.v. *hangkore* uit *tjangkore* „aardnoten" („katjang goreng"). Over *ntj* (welke verbinding ook uit *n* + *s* ontstaan kan zijn, zie beneden) is boven reeds gesproken. De klank *nj* is mij alleen bekend in *nanjomba* of *nenjomba*, hetz. als *nantjomba*, „eer bewijzen, hulde betuigen", trans. *-njomba* of *-homba*; deze vormen zijn niet oorspronkelijk-Koelawisch. De uitspraak *nenomba* i.pl.v. *nenjomba* wordt als foutief beschouwd.

Opm. Prenasaleering als middel tot vorming van den „tweeden naamval" (HL I 3) is in het Koel. niet gebruikelijk (zie p. 26 v.). Wel treft men dit verschijnsel soms aan in samenstellingen (zie p. 57).

De klank die met *w* is afgebeeld is een soort *v*, die echter niet dentilabiaal is (HL p. 2), maar met de beide lippen wordt gevormd, evenals dat in het Morisch het geval is. Er bestaat ook nog een zachte *w*-klank, eveneens met de beide lippen gevormd, die alleen onwillekeurig ontstaat tusschen *oe* en een volgenden klinker (behalve *oe*) en *o* en een volgenden klinker (behalve *o*), zooals in *toea*, *oa*, enz. Zie HL I 1.

Opm. Deze *w* moet niet worden geschreven. Men schrijve dus niet *oewe* (water), maar *oee*; niet *woeloewa* (hoofdhaar), maar *woeloea*; doch wel *nohoewe* „branden", omdat hier de *w* wordt uitgesproken als een bilabiale *v*. In het Ledo zegt men voor „water" *oewe*, maar in 't Koel. *oee*.

De *l* komt in twee uitspraken voor, die als *l* en *l̤* kunnen worden onderscheiden, wat intusschen in dit boek niet gedaan is, omdat de taal ze niet als verschillende klanken voelt en er dus geen woorden zijn die een verschillende beteekenis hebben al naargelang ze met den eenen of met den anderen *l*-klank worden uitgesproken. De *l̤*, de z.g.n. praepalatale of „cerebrale" *l*, wordt

gevormd met de punt der tong tegen het voorste gedeelte van het gehemelte, dus wat meer naar achteren in den mond dan de gewone *l*. Wanneer men nog niet met deze *l̤*, die een rollend geluid maakt, waarin iets van een *r* wordt gehoord, vertrouwd is, verwart men haar gemakkelijk met den klank *r*. Toch spreken vreemdelingen dezen *l̤*-klank gewoonlijk als *l*, zelden als *r* uit. Evenals in het Bada'sch wordt de *l* als *l̤* uitgesproken ingeval zij onmiddellijk vooraf wordt gegaan door een der klinkers *a*, *o* of *oe*, althans wanneer die klinkers tot hetzelfde woord behooren. Voorbeelden: *koel̤awi*, naam van een legendarischen boom (vgl. Mal. *kĕlawi*, srt. broodboom), waaraan het land zijn naam ontleent, *bol̤a* „dorp", *-oel̤i* „zeggen", *ol̤oe* „eerst", *ilal̤i* „weggenomen", *nal̤al̤i* „hij zal het wegnemen", *bal̤ailo* „man", *-al̤a* „nemen, halen", *lal̤e* „vlieg", enz.

Het onderscheid tusschen *l* en *l̤* wordt door vreemdelingen gewoonlijk niet in acht genomen; het woord *Koel̤awi* hoort men b.v. door hen steeds *Koelawi* uitspreken. Voor zoover schrijver dezes heeft kunnen nagaan voelt men dit niet als fout, wat wel het geval is met het brouwen van de *r* (*nangkalero*), een wijze van articulatie die bv. bij de West-Kailiërs de gewone is en in bepaalde dialecten tot overgang van *r* in *h* heeft geleid.

Wat van *l* en *l̤* geldt, nl. dat de taal ze niet als afzonderlijke klanken beschouwt, geldt ook van *s* en *h*. De regel is dat de *s* van verwante talen (b.v. het Lindoesch, dat niet meer is dan een dialect van het Koel., maar de *s* niet door *h* vervangt) en van overgenomen woorden als *h* wordt uitgesproken. Dat men zich echter bewust is van het feit dat deze *h* in wezen een *s* is, zoodat men zeggen kan dat de Koelawiërs, wanneer zij *h* zeggen, eigenlijk een *s* bedoelen te zeggen (zij schrijven de uitspraak *h* trouwens zelf toe aan de omstandigheid dat het voortbrengen van een *s* met weggenomen snijtanden moeite geeft), blijkt duidelijk hieruit dat wanneer voor de *h* een neusklank komt, zooals in het actieve

deelwoord van transitieve werkwoorden, neusklank + *h* (*s*) samensmelt tot *ntj* (zie p. 14, 28), bv. *-hilo* „zien", *nantjilo* „ziende". In overgenomen woorden waarin de *h* oorspronkelijk is, geschiedt dit eveneens, wat op analogie moet berusten, bv. *-hoekoe* „straffen", *nantjoekoe* „straffende" (men gebruikt wel is waar ook *nampahoekoe*, maar ook in andere gevallen komt *nampa-* voor naast den vorm met *na-* en den neusklank, bv. *nampahilo* = *nantjilo*, *nampakoni* = *nangkoni* „'t etende", *nampatowo* = *nantowo* „'t vellende", enz.). Men treft somtijds ook de uitspraak *s* aan in plaats van *h*, doch dit zegt niet veel, omdat vreemde invloeden hierbij een rol spelen. In elk geval is het tot een groep van woorden beperkt en zijn er andere die steeds met *h* worden gezegd. Koelawiërs onder elkaar gebruiken wel is waar ook wel de *s*, maar het is toch wel zeker dat dit navolging van andere talen is. Men moet hierbij in het oog houden dat het Koelawisch niet apart staat, maar omringd is door nauw-verwante talen en dialecten, met de sprekers waarvan men vanouds een zeer druk verkeer onderhield en trouwens ook in staatkundigen zin een eenheid vormde. Ook met den invloed van de poëzie moet rekening gehouden worden.

Met het teeken ' wordt de stuitklank of hamza (zie HL p. 3—4) afgebeeld, die in het Koel. in het algemeen verloren is gegaan; deze taal zegt dus *nadoea* (ziek), *paa* (been), *nadaa* (slecht), *woo* (hoofd), waar verwante talen hebben *nadjoe'a*, *pa'a*, *nadja'a*, *wo'o*. In de volgende gevallen wordt in het Koel. nog een hamza („hiaat") gehoord:

a. Evenals in het Ledo, bij het op elkaar stooten van twee gelijke klinkers, doordat voor een stam die met een klinker begint een voorvoegsel met denzelfden klinker geplaatst wordt, b.v. *no'oha* „verblijven", *na'ala* „hij zal het nemen", of doordat een woord denzelfden klinker aan het eind heeft als die waarmee het volgende woord begint, b.v. *hi iko* „bij jou". In beide gevallen wordt de hamza ook dikwijls weggelaten, dus *nooha*, *naala*, *hiiko*, welke laatste

vormen klinken als *noha*, *nala*, *hiko*, want in het Koel., dat veel sneller wordt uitgesproken dan het ietwat lijzige, zangerige Ledo, blijft van de lengte van die lange klinkers die niet aan het eind van een stamwoord staan in de practijk van het dagelijksch leven nog minder over dan in eerstgenoemde taal (zie HL p. 4).

b. Bij de aanhechting van de enclitische persoonlijke voornaamwoorden *'a* „'k, me" en *'i* „ie, ze, 't, 'm, 'r" (p. 2), bv. *raoe'a* „'k ga, zal gaan, ben gegaan", *raoe'i* „hij enz. gaat enz." Ook in dit geval wordt de hamza dikwijls weggelaten.

c. In de woorden *e'i* (ook *ei*) „deze, dit" en *e'e* (ook *ee*) „die, dat (derde persoon)". Het is zeer goed mogelijk dat er nog meer van zulke woorden zijn, doch die zijn mij niet bekend.

d. In bepaalde geluidswoorden, bv. *no'ao* „miauwen", *no'aoe*, *nangka'ei*, zekere kreten uitstooten, en in een enkel ander woord, zooals *ha'anoe* „een dinges" (wanneer men de maat of hoeveelheid niet noemen kan of wil, en dus het maatwoord door *anoe* „dinges" vervangt), waarin het er op aankomt een bepaald woord duidelijk van zijn omgeving te onderscheiden en daar niet mee te doen samenvloeien (vgl. *hanoe*, dat „eenige, sommige" beteekent). Zoo ook in *ne'ohai* „vervelend", in welk woord men van een „emotioneele" hamza zou kunnen spreken. Alleen in dit geval vormt de hamza een essentieel onderdeel der betrokken woorden. Toch hoort men ook wel *noao*, *noaoe*, *nangkaei*, *neohai* (Lind. *neosai*) zeggen.

Voorbeelden van assimilatie in het Moma zijn: *loko*, hetz. als *lako* „pas''; *nene-*, hetz. als *none-*, uit *nome-*, voorvoegsel van den wederkeerigen vorm; *-pogagoë*, soms gehoord voor *-pokagoë* „verheugd zijn over''.

Van onderdrukking van lettergrepen worden op p. 17, 22, 23 en elders voorbeelden gegeven. Ook de onvolledige woordherhaling (zie § 4) valt hieronder.

Het Lindoesch heeft dezelfde klanken als het Koelawisch, behalve de *h*, die in overgenomen woorden door *s* wordt vervangen

(bv. *-soekoe* „straffen"), en de *ntj*, waarvoor het Lind. *ns* heeft, welke klankverbinding uit *ntj* is ontstaan en ook nog bijna zoo klinkt. Bij de Oema-sprekers heb ik zoowel *ns* als *ntj* hooren gebruiken.

4. De klemtoon valt in het Koel. op de voorlaatste lettergreep van het stamwoord, hetzij dit primair is of secundair, d.w.z. met een of meer affixen (voor-, in- of achtervoegsels) van een grondwoord afgeleid. Dit wil dus zeggen dat stamwoorden die een of meer der achtervoegsels *-i*, *-a* en *-ka* bevatten, den klemtoon van het grondwoord doen verspringen naar de aan het laatste dier achtervoegsels voorafgaande lettergreep, en dat het achtervoegsel *-aka* steeds den klemtoon tot zich trekt (die dan op de aan *ka* voorafgaande lettergreep rust), tenzij er nog een ander achtervoegsel op mocht volgen.

Voorbeelden: *-tanái* „aarde (*tána*) aanbrengen op", *-woerii* (klemtoon op de lange *i*) „houtskool (*wóeri*) aanbrengen op" (bv. op iemands gezicht, zooals men elkaar wel doet tijdens 't planten op droge akkers, bij wijze van spelletje); *pahóa(na)*, *tantjéa(na)*, hetz. als *páho(na)*, *tántje(na)* „srt. wig, zoo noodig gestoken in een gat in een paal waarin een dwarsbalk gestoken is, om het geheel stevig te doen vastzitten", *roeaa* (klemtoon op de lange *a*) „rauwe bĕras, bestemd om gegeten te worden", bv. met wat geraspte klapper en wat zout, st. *-roea* „rauw eten"; *-oelíka* of *-oelikáka* (met herhaling van *-ka*) „zeggen aan", *-haroemáka* „vertrouwen op", *-haroemakáka* „toevertrouwen aan".

Wanneer de klinker van de derde lettergreep van achteren van een stamwoord met de volgende lettergreep één langen klinker vormt krijgt deze lange klinker in zijn geheel den klemtoon, bv. *-daai* „bederven". Bestaat de voorlaatste lettergreep uit een enkelen klinker die met den voorafgaanden een tweeklank kan vormen, dan valt, evenals in het Lɛdo, het accent op den eersten der beide samenstellende deelen van deze klinker-verbinding, bv. *nampopóida*

„den sawahgrond omwerken met behulp van buffels die in de modder in het rond gejaagd worden", *-wáika* „geven aan", *kaláoea* „plaats waar men heen gaat".

Verschillende partikels en interjectioneele voornaamwoorden (zie p. 20 v.) die enclitisch aan het voorafgaande woord worden gehecht hebben op de plaats van den klemtoon geen invloed. Hetzelfde geldt van de bezittelijke voornaamwoorden, die eveneens een enclitisch karakter dragen, dus *bónekoe* „mijn akker", *béngkana* „zijn buffel", *hóoe-kami* „ons huis", enz. Met uitzondering van de eenlettergrepige bezittelijke voornaamwoorden en meestal ook van het woordje *mo* en van *mi* (= *mo* + *i*) zijn deze enclitische woordjes in de teksten van dit boek, voor het gemak van den lezer, aan het voorafgaande woord verbonden met behulp van een streepje, bv. in het eerste gesprekje: *nangkoni-dako* (klemtoon op *ngko*), *ei-wei* (klemt. op *e*), *nahae-tamo-kowo* (klemt. op *ha*) enz. Daar het aantal van deze enclitische woordjes dat aan één en denzelfden vorm kan worden gehecht dikwijls vrij groot is, is met het plaatsen van streepjes tusschen elk dezer woordjes afzonderlijk niet verder gegaan dan noodig scheen, bv. *nahae-tamo-kowo* en niet *nahae-ta-mo-kowo* (zie boven), *moci-radapa* (klemt. op *moe*) en niet *moei-ra-da-pa* (gespr. no. 14), enz. De interjectie *le* en andere dergelijke woordjes zijn als afzonderlijk woord gespeld.

Ook tusschen de beide leden van een woordherhaling en meestal eveneens tusschen die van een samenstelling zijn in dit boek streepjes geplaatst. Om verwarring te voorkomen zijn in de teksten in het laatste geval tevens accentteekens aangebracht. Hierbij moet nog opgemerkt worden dat de tweede lettergreep van het eerste lid van een woordherhaling gereduceerd kan worden tot een enkelen klinker, overeenkomende met den klinker van de eerste lettergreep, zoodat dus het geheele eerste lid slechts één langen klinker vertoont (zie de voorbeelden op p. 68 v. en 76 v.).

II. TIJDEN.

1. Wat over dit onderwerp te zeggen valt is grootendeels al gezegd in HL II (men neme vooral ook de daar gegeven waarschuwingen tegen dikwijls gemaakte fouten ter harte). Zie ook p. 3 — 4 en elders.

2. De vervoegde vormen van het Koel. vertoonen slechts onbeduidende verschillen met die van het Ledo. In den gewonen tijd gebruikt het Koel. niet *ni-* maar *i-*; overigens wijkt alleen de tweede persoon meervoud af, omdat het bezittelijk achtervoegsel van dien persoon in het Koel. niet *mioe* maar *mi* luidt. De vormen van den toekomenden tijd vertoonen meer afwijkingen, daar het Koel. in den 3en pers. enk. en den 1en en 2en pers. meerv. de vervoegingsprefixen *na-*, *ta-*, *ki-* en *ni-* nog bewaard heeft. Zie p. 8 — 12.

3. Het gebruik dat van den toekomenden tijd gemaakt wordt komt overeen met het in HL II 3 vermelde. Alleen kan er op gewezen worden dat men in het Koel. in dit opzicht wat minder streng schijnt te zijn dan in het Kailisch, en meermalen een toekomenden tijd gebruikt waar men dien niet zou verwachten. Wellicht moet men dit verschijnsel toeschrijven aan taalbederf onder vreemden invloed.

Steeds in den toekomenden tijd gebruikt worden vormen als *koepoana*, *koepotoeama*, *koepotina*, enz., lett. „ik zou hem, haar tot kind, vader, moeder hebben", enz., d.w.z. „hij, zij is mijn familielid van de generatie die op de mijne volgt, resp. daaraan voorafgaat", enz. (niet van eigen kinderen of ouders gezegd).

Waarschijnlijk naar analogie van de vormen met *nai-* (p. 38) blijft de toekomende tijd van *nepoelo* „'s morgens vroeg" dikwijls onveranderd, dus *naïle nepoelo*, *nepoelo naïle* of *naïle mepoelo*, *mepoelo naïle* „morgenochtend vroeg".

Opm. Voorbeelden van verschillende gevallen van vormen met *to* zijn: *to nadoea*, *tomadoea* „zieke"; *tomate* „doode"; *tokakahiahi* „arme", naast *to nakaboe*, id. Zie ook p. 29.

III. DEELWOORDEN.

1. Voor de wijze waarop in het Koel. overgankelijke deelwoordsvormen worden gemaakt (nl. met *na-* en den neusklank of *nampa-*, soms *nompa-* zonder neusklank) zie men p. 13 — 15.

Wanneer in dit boek een overgankelijk werkwoord wordt aangehaald geschiedt dit niet, zooals in de HL, in den deelwoordsvorm, maar in den stamvorm, waarvoor dan duidelijkheidshalve een streepje is geplaatst.

2. Evenals in het Ledo komen in het Koel. onovergankelijke deelwoorden voor met *na-*, met *no-* en met *ne-*, somtijds gepaard gaande met prenasaleering van den stam. Zie p. 4, 7, 19, 22, enz.

3. Het zooeven gezegde geldt ook van de onovergankelijke deelwoordsvormen van stammen die een overgankelijk begrip uitdrukken, zie p. 18 v., 36 v., 48. Over de verbinding van dergelijke onovergankelijke vormen met een voorwerp zie men p. 18 v., 35, 48, 64.

4. Woordparen als genoemd in HL III 4 komen ook in het Koel. voor, bv. *nerapi* „vragen, verzoeken", *-perapi* (deelwoordsvorm *namperapi*), id. trans. (p. 18 v.). Soms heeft het onovergankelijke deelwoord *na-*, de correspondeerende transitieve vorm *-pa-* (deelwoord *nampa-*), bv. *nangio* „stelen", *-pangio*, id. trans.

IV. SUBSTANTIEF-VORMEN VAN WERKWOORDEN EN BIJVOEGLIJKE NAAMWOORDEN.

1. Over de *p*-vormen van allerlei werkwoorden zie men p. 7, 15, over de „instrumentale" beteekenis van deze vormen p. 37 v. De beteekenis „object der handeling" komt uit in *pangoelina* „zijn gezegde, wat hij zegt, zeide, heeft gezegd", *pangkenina* „wat hij brengt, meebrengt", *pangkoni* „eten, voedsel" (tegenover *konia* „gekookte rijst", al of niet met toespijs er bij). Een verschil met het Kailisch is dat de plaats waar of de tijd waarop of gedurende

welken de handeling wordt verricht niet door den *p*-vorm zelf wordt uitgedrukt, maar door den *p*-vorm met achtervoegsel *-a*, zie VI 4 *a*. De substantief-vorm van een werkwoord kan ook de(n) persoon (of het dier) aanduiden die (dat) de door dat werkwoord uitgedrukte handeling als vaste bezigheid verricht, bv. *pangkiki wawoe* „varkensbijter" (de veenmol), *pantjoehoe baone*, naam van een visch die in het zand (*baone*) kruipt (*-hoehoe*); *powengko* „kok", *potopohi* „wasscher", *pekaoe* „houthaler", *pantomoe* „waterhaler, -haalster" (in de laatste gevallen kan ook *to-* gebruikt worden, dus *topowengko*, *topotopohi*, enz.). Hierbij sluiten zich weer gevallen aan als *palego boeloe* „die de bergen omtrekt (*-lego*)", *palintoe bengi* „die den geheelen nacht doorgaat (zonder te slapen)" (vormen of namen in *raego*-strofen), *padagi* „overwinnaar", waarin *pa-* onmiddellijk voor den stam is gevoegd (zie over dit *pa-* BS p. 209 en Klank- en Vormleer van het Morisch § 227 en 301).

2. De correspondeerende vorm van het adjectief kenmerkt zich door het voorvoegsel *ka-*, dat, evenals in het Kailisch, ook wel eens weggelaten wordt. Zie p. 22, 23, 25 v.

Ook deze vormen komen in beteekenis met die van het Kailisch overeen, met de in § 1 gemaakte uitzondering.

Voor vormen die bestaan uit den herhaalden stam van een geluids- of bewegingswoord met een bezittelijk voornaamwoord zie men p. 80.

3. De gebiedende wijs wordt op dezelfde wijze gevormd als in het Kailisch, zie HL IV 3 en p. 24. Heel dikwijls vervangt de toekomende tijd van den deelwoordsvorm of van het adjectief den eigenlijken imperatief, bv. *montjoena* „ga zitten", *malino*! „stil!" (hetz. als *kalino*!).

In het meervoud wordt bij transitiva *ni-* gebruikt, gevoegd vóór den vorm van het enkelvoud (dus vóór den stam), bv. *nikeni-mo* „brengt het" (*keni-mo* „breng het"); dit *ni-* wordt echter ook wel eens weggelaten (zie p. 77). Van onovergankelijke werkwoorden en bijvoeglijke naamwoorden (soms ook van transitiva) gebruikt men

den vorm van het enkelvoud gevolgd door *komi*, bv. *pontjoena-komi* (*montjoena-komi*) „gaat zitten", *kamai-komi* „komt hier", *babei komi* „maakt het, doet het"; ook in dit geval wordt de aanduiding van het meervoud (*komi*) wel weggelaten.

Van den adhortatief is een voorbeeld: *mai-ta montjoena*, *mai ntjoena-ta* (zie I 3, p. 7) „laten we gaan zitten".

4. Wat de „substantief-constructie" betreft moge volstaan worden met de volgende voorbeelden:

pontjoerara hee ntjamoko, *nangoeliramo* „toen zij daar waren gaan zitten, man en vrouw, zeiden zij".

rongkaoe kaloekoe-lájoe kalangkona „twee hooge (oude) klapperboomen was de hoogte er van", „hij was twee hooge (oude) klapperboomen hoog".

katowe rarakoe pade iwaikakoeko „(vanwege) mijn goedgunstigheid is het dat ik het je gegeven heb".

i karia indakoe-dapa pade moma'a itomoina „vanwege (*i*) het feit dat ik nog schuld had heeft hij mij geen loon gegeven".

kamomana iepekoe bo woma'a (of *woo'a*) *toelaoe* „omdat ik het niet gehoord had ben ik niet naar je toe gegaan".

(*ka*)*pangepera* [1]) *neongkoramo* „zoodra zij het gehoord hadden vertrokken zij".

Voor gevallen als van het eerste voorbeeld met *ha-* „met dat" zie men p. 63, voor het op deze wijze ontstane voegwoord *hangka* p. 65.

Zie verder HL IV 4.

5. Vormen als genoemd in HL IV 5 („omgekeerde substantiefconstructies") komen in het Koel. weinig voor. Voorbeelden zijn: *boeloe ipanakekoe*, hetz. als *boeloe ipanakeikoe* „de berg dien ik heb beklommen", *oee koepanioe* „water waarmee ik mij wil baden". Men vergelijke de vormen met *-i*, genoemd in VI 3 (tegen het einde).

Zie voor de wijze waarop deze vormen worden vervangen de

---

[1]) Zie voor dit *ka-* BS p. 449 v., Klank- en Vormleer van het Morisch § 345.

behandeling van het achtervoegsel *-i* (VI 3) en die van de vormen met *-popo-* enz. op p. 37 v. en 43.

V. IETS OVER DE VOORVOEGSELS.

1. Tot recht begrip van wat in dit hoofdstuk gezegd zal worden leze men het in HL V 1 opgemerkte.

2. Voorvoegsels die vooral voor overgankelijke werkwoordstammen geplaatst worden zijn *nohi-*, *none-* en *nati-* of *nate-*. Over *nohi-*, dat dezelfde (wederkeerige) beteekenis heeft als Ledo *nosi-*, en het synonieme *none-* zie men p. 1 en 59. Van *none-* moet nog vermeld worden dat het soms als *nene-* wordt uitgesproken (met klinkerassimilatie), en dat de toekomende tijd *mome-* (soms *meme-*) en de substantief-vorm *pome-* (soms *peme-*) luidt. Zie p. 1.

Opm. Voor voorbeelden met *nahi-* en *hi-* zie men p. 29 v., 46, 55 en 59. Ook *-pohi-* komt voor, bv. *ipohikonikoe'i* „ik heb het (per ongeluk) samen (met iets anders) opgegeten", *ipohialakoe* „ik heb het (per ongeluk) meegenomen (samen met iets anders)", doch *-pohipangkoni* „samen maaltijden met (een ander of anderen)"; met *-i*: *koepohiwawoiko* „ik zal hem (den akker) samen met je wieden", *koepohipokagoëi'i* „ik wil mij samen met hem er over verheugen". De laatste vormen hebben twee objecten, waarvan er slechts één pronominaal schijnt te kunnen worden uitgedrukt, wat ook wel in de rede ligt.

Ook het „accidenteele" prefix *nati-* of *nate-* komt overeen met het gelijkluidende voorvoegsel in het Kailisch. Zie p. 27 v. [1])

[1]) Een merkwaardig gebruik van *te-* of *nte-*, dat vooral in het Morisch sterk ontwikkeld is (zie ook BS p. 225), treft men aan in gevallen als *raoekomi (n)tehamoela, mantjilimo-komi* „jullie gaan een maand (moeten een maand wegblijven) en keert dan terug", *raoe-kami (n)tehamoela, mantjilimokami* „wij willen een maand wegblijven en dan terugkeeren", waarin een wenschelijkheid of voornemen tot uitdrukking wordt gebracht.

Een andere beteekenis van *nte-* (of *ngke-*) bij substantiva wordt genoemd op p. 51.

Passieve afleidingen (juister: toestandswoorden) met *na-* onmiddellijk voor den stam komen eveneens in het Koel. voor, bv. *nalali* „er af, er uit, er af of uit gegaan", *nabika* „gespleten".

Voor de wijze waarop het Kailische *neki-*, *-peki-* (*nompeki-*) in het Koel. wordt vervangen zie men § 3. Het Lindoesch gebruikt *neki-* in plaats van *neti-*, zie beneden.

3. Een voorvoegsel dat bij allerlei werkwoorden en adjectieven voor kan komen is het causatieve element *pa, po, pe.* In den vorm *pa* treedt dit op:

a. bij adjectieven in den substantiefvorm, zoodat voor den stam van het adjectief *-paka-* komt te staan, zie p. 25 v., 35. Het element *ka* wordt wel eens weggelaten, zie p. 26. Voorbeelden met *-pahi-* en *-paha-* (HL V 3, Opm. 1) zijn te vinden op p. 26 en 55.

b. in een aantal oude woorden, waar het onmiddellijk voor den stam van een werkwoord staat, zooals in *-pakoni* „te eten geven", *-pahoea* „instoppen, indoen" (*nehoea* „ingaan"), *-patibaa* „dwars plaatsen".

c. bij overgankelijke stammen, in combinatie met het suffix *-i*, in den zin van „de handeling doen verrichten door ..., laten ... aan ...", bv. *-paepei* „doen hooren aan ...", *-pahiloi* „laten zien aan ...", *-palingai* „in herinnering brengen, doen denken aan ...". Men gebruikt in dergelijke gevallen ook *-i* en *-ka* te zamen, dus *-paepeika*, *-pahiloika*, terwijl men bovendien voor *-pa-* nog het straks te noemen *-po-* of *-popo-* kan voegen, dus *-(po)popaepei*, *-(po)popaepeika*, *-(po)popahiloi*, *-(po)popahiloika*. Men hoort soms ook vormen met *-ka* alleen (dus zonder *-i*), bv. *ipahilokami'a* „jullie hebt het me laten zien", doch deze, meer oorspronkelijke constructie is in de huidige taal meer Lindoesch dan Koelawisch.

d. in de vormen met *-pai-* „doen in ..." (vgl. HL p. 42 v.), bv. *-pairaragimpoe* of *-paigimpoe*, ook wel *-pararagimpoe* (vgl. A 1. p. 3) „in een stal of kraal doen".

De vorm *po* wordt gebruikt in causatief-afleidingen van onovergankelijke werkwoorden met *na-*, *no-*, *ne-*, en geplaatst voor den substantief-vorm dezer werkwoorden, dus voor *pa-*, *po-*, *pe-*, bv. *-popanioe* „doen baden, zeggen, bevelen te baden (*nanioe*)", *-popaleta* „doen slapen, te slapen (*naleta*) leggen", *-popotoeroe*, id. (bij *notoeroe*), *-popotibaa*, hetz. als *-patibaa* (zie boven; bij *notibaa* „dwars"), *-popekaoe* „gelasten hout te halen", enz.

Van *namai* „hierheen komen" vormt men *-popokamai* „bij zich roepen (door te zeggen: kom hier)". Over de vormen met *-popopa-* is boven reeds gesproken.

De vormen met *-pope-* en *-pepe-* beantwoorden aan die met *-peki-* in het Kailisch, bv. *ipopekeni*, *ipepekeni* „men liet het brengen", *ipopealakoe*, *ipepealakoe* „ik heb het laten halen". In de beteekenis „verzoeken te worden ge..." (Ledo *neki-*) gebruikt men *nampope-*, *nampepe-*: *nampopeala*, *nampepeala* „verzoeken gehaald of opgenomen (in de armen genomen) te worden", *nampopehalengkoe*, *nampepehalengkoe* „vragen op den arm genomen te worden". Soms is de beteekenis „verzoeken" verdwenen, zooals in *ipopepahoewoeina wotona*, *ipopepahiloina wotona*, *ipepepahoewoeina w.* enz. „hij laat zich zien, hij vertoont zich" (vgl. Minahassisch Maleisch *kasi toendjoek* in den zin van „laten zien"). Men zegt ook *ipepahoewoeina wotona* enz. en ook *ipopehoewoena w.*, *ipopehilona w.* (het laatste is een regelmatige *-pope*-afleiding) enz.

Een veel voorkomende formatie in de talen van Midden-Celebes heeft het prefix *ka-* gevoegd voor een herhaalden stam, bv. *kapeapea*, *kapee-pea* „aldoor wachten, wachtende", *kaoeli-oeli*, *kaoeoeoeli*, *ka(')oeoe'oeli* „aldoor maar spreken, zonder er op te letten wat men zegt"; met herhaling van *ka-*: *kakaraoe-raoe*, *kakamai-mai*, hetz. als *karaoe-raoe*, *kamai-mai*, a.h.w. „er maar op los gaan, komen" (zooals iemand die niet is uitgenoodigd en toch gaat, resp. komt), *kakaridi-ridi*, hetz. als *karidi-ridi* „trillend, bevend". Dergelijke vormen (met éénmaal *ka-*) kunnen echter ook een andere

beteekenis hebben, zooals in *kadjadi-djadi, kadjaa-djadi* „zoodra het gebeurde", *kaboo-bohe'i* (of: *kaboo-bohena*) *itonoe bengkami* „toen hij (de pisangstruik) grooter werd, werd hij door de buffels omgestooten". Vgl. p. 13 en de noot.

Van *neti-* (HL p. 20) zijn voorbeelden: *netidoea* „doen alsof men ziek is, zich ziek houden", *netiboero* „veinzen dat men blind is", *netihae, netilera* „met opzet lang over iets doen" (*nalera* = langzaam), *netibelo* „zich mooi maken (ook bij 't loopen e.d.), coquet doen", *netidoeli, netingkadoeli* „zich laten omrollen" (vgl. *notingkadoeli* „rollen" (onoverg.); *-tingkadoeli* is hetz. als *-doeli* „rollen" (overg.)), *netidoengka* „zich laten omvallen" (ook *netikadoengka*), *netinawoe* of *netingkanawoe* „zich naar beneden laten vallen". Het Lindoesch gebruikt *neki-*, dus *nekidoea, nekisae, nekibelo*, enz.

4. Over *no-* en *ne-*, voor zelfstandige naamwoorden gevoegd, zie men HL III 2 en A p. 25, p. 19 en p. 79. Een andere beteekenis die *no-* vóór zelfstandige naamwoorden hebben kan is die van „maken" (*nohooe* „een huis bouwen", *nowala* „een heining maken"). Van *na-* bij zelfstandige naamwoorden vindt men voorbeelden op p. 54, 58, 59, 60 en 71. *Na-* is ook het gewone voorvoegsel bij adjectieven, dat alleen ontbreekt in enkele richtingaanduidende woorden, zooals *raoe* „derwaarts gaan" [1]). Over *na-...-a* (en *no-...-a*) zal in VI 4 *b* gesproken worden.

Over *-po-* (deelwoordsvorm *nampo-*) bij zelfstandige naamwoorden, dat de beteekenis heeft van „hebben tot, nemen tot, gebruiken als, maken tot", zie men p. 19, 34. Hierbij moeten ook de vormen met *popo-, -popo-, -pope-* en *-pepe-* genoemd worden die besproken zijn op p. 37 v. en 43. Over *-po-* (*nampo-*) voor substantief-afleidingen van adjectieven zie men HL p. 20 v. en A p. 33.

---

[1]) *Bingki, mingki, mengki* „willen" (p. 62) kan als partikel beschouwd worden.

Ook *-pe-* (*nampe-*) kan voor zelfstandige naamwoorden gevoegd worden, en heeft dan de beteekenis „voorzien van een afbeelding van", bv. *ipewawoe, ipehooe, ipemanoe, ipepaawawoe* „voorzien van de afbeelding van een varken, een huis, een hoen, een varkenspoot". Voor namen van stammen gevoegd beteekent *nampe-* „de taal spreken van ...", bv. *nampetokoelawi* „Koelawisch spreken", *nampetolindoe* „Lindoesch spreken".

Verder kan *-po-* of *-pe-* nog gevoegd worden voor den *ma*-vorm van adjectieven welker beteekenis zich daartoe leent (bij *-po-* wordt *ma-* wel weggelaten). Het heeft dan in 't algemeen de beteekenis „houden voor, voelen als", bv. *ipomarahana, ipemarahana, iporahana* „hij vindt het lekker, aangenaam (*naraha*)", *-po(ma)bohe, -pemabohe* „op prijs stellen, gehecht zijn aan" (*nabohe* = groot), *-po(ma)belo, -pemabelo* „voor goed houden". Soms treedt hierbij een beteekenisloos suffix *-i* op (zie VI 3), bv. *-pemakoro* of *-pemakoroi, -pemakadja* of *-pemakadjai* „moeilijk vinden".

Een voorbeeld van *-pe-* voor een *-ka*-vorm is te vinden op p. 56.

Een meervoudig *pa* vindt men in het prefix *nopa-*, gevoegd voor een (zoo mogelijk) geprenasaleerd substantief, dikwijls in herhaalden vorm, met de beteekenis „verscheidene ...'', bv. *nopangata* of *nopangata-ngata* „verscheidene dorpen, vele dorpen'' (*nopangata* of *nopangata-ngata tana Koelawi* of *i tana Koelawi* „het land Koel. bestaat uit een aantal dorpen, in het land K. zijn vele dorpen''), *nopagimpoe* of *nopagimpoe-gimpoe* (*gimpoe* = buffelkraal) „verscheidene kudden (v. buffels)'' (*bengka nopagimpoe* of *b. nopagimpoe-gimpoe* „buffels bij kudden''), *nopantagoe(-ntagoe)* „bij troepen'', *taoena nopantjooe(-ntjooe), nopantina(-ntina)* „menschen bij huisgezinnen, een aantal huisgezinnen'', *dala nopampenga(-mpenga)* „een weg met splitsingen''. In plaats van de woordherhaling kan ook *no-* achterwege blijven, bv. *(no)pantoela-ntoela* „met veel vlekken of anders gekleurde plekken er op" (van goed). In dezelfde beteekenis gebruikt men ook *mpa-* met zoo mogelijk geprenasaleerd grondwoord, steeds in herhaalden vorm, dus *mpantoela-ntoela* (ook *mpatoela-toela*, waarin de tweede prenasaleering verdwenen kan zijn onder invloed van de eerste; vgl. Lind. *nompatoela*), hetz. als *nopantoela-ntoela, mpalapi-lapi* „in lagen'', *mpamari-mari* „bij rijstvaten vol'' (van rijst), *mpaongoe-ongoe* „veel'' (van groote dieren e.d.), *mpantaoe-ntaoe*, idem (van

kleedingstukken), *mpantonga-ntonga*, idem (van kleedingstukken, borden, enz.); zoo ook van adjectieven: *mpadoengka-doengka* „in grooten getale omvallen", *mparompa-rompa* „op verschillende plaatsen omgevallen" (v.e. heining), enz.

Een prefix *nara-* met verzwakkende beteekenis wordt aangetroffen in *narampai* „een beetje bitter" (naast *nakalamomi* „eenigszins zoet"), *naramboela*, *narampoeti* „eenigszins wit", *naralei* „roodachtig". Uit deze voorbeelden kan worden afgeleid dat zoo mogelijk de stam geprenasaleerd wordt (vgl. Klank- en Vormleer van het Morisch § 357).

Voor *ntali-* zie men p. 64, voor *ha-* p. 25, 34, 52 en 59, voor *hoema-* p. 30 en 59, voor *nopaha-* en *popaha-...-ka* p. 75, voor *hingka-* p. 75, voor *nopa-*, *popa-* p. 29 (zie ook § 3), voor *neka-*, *nengka-*, *noka-*, *nangka-* (*peka-*, enz.) p. 30, voor *mpo-* p. 76 (voor een ander *mpo-* p. 81), voor *-pe-* in conatieven zin („eens probeeren te ...") p. 46 en 79, voor *nai-* (in bijwoorden van tijd) p. 38.

VI. IETS OVER DE IN- EN ACHTERVOEGSELS.

1. Invoegsels waarmee nog nieuwe vormen worden gemaakt bezit het Koel. niet meer. Eenige voorbeelden van het infix *-in-* zijn genoemd op p. 10, 45, 56 en 81. Over *-oem-*, dat geheel dood is in het Koel., is gesproken op p. 30 en 64.

2. Het Koel. bezit vier levende achtervoegsels, nl. *-i*, *-a*, *-aka* en *-ka*.

Over het suffix *-aka* wordt gesproken op p. 31. Het komt zelden voor, veel minder dan in het Kailisch, het Bare'e en het Morisch. Zoolang over de wordingsgeschiedenis van het Koelawisch nog zoo weinig bekend is, lijkt het veiliger, over den oorsprong van dit verschijnsel geen vermoedens uit te spreken.

Het achtervoegsel *-ka* heeft ook in het Koel. de drie hoofdbeteekenissen „aan, voor, ten behoeve van", „ten opzichte van, met" (speciaal bij wederkeerige vormen) en „door, wegens, om" (zie p. 31, 33), waarbij nog de beteekenis „met" (in instrumentalen zin) gevoegd kan worden, die echter zelden voorkomt (zie p. 49). Als zelfstandige prepositie mag *-ka* in het Koel. niet gebezigd worden. Wel treft men soms verdubbeling van het achtervoegsel *-ka* aan (zie p. 33), doch de beide elementen *-ka* blijven ook in dat geval suffixen

(anders in het Ledo, HL p. 23). De aanhechting der bezittelijke achtervoegsels in den gewonen tijd der vervoegde vormen vertoont, anders dan in het Ledo, het Oema en de Morische talen, geen onregelmatigheden (zie echter p. 43). Over den vorm van het grondwoord waaraan *-ka* wordt gehecht zie men HL p. 23 en p. 47 en 59 van het tweede deel.

3. Het achtervoegsel *-i*, dat soms wordt aangehecht met een „tusschenklank" (HL p. 21), beantwoordt in 't algemeen aan het Ned. *be-*, en is dikwijls te vertalen met „in, op, aan, naar", ook „ten opzichte van, over", bv. *-pehaniki* „aangaan (*nehani*) bij" (p. 20), *-perapii* „verzoeken (*-perapi*) aan", *-honoi* „antwoord geven (*nehono*) aan" (hetz. als *-hono*), *-poboengkai* „twisten (*noboengka*) over". Zie p. 34 en 35. Wordt het achter een substantief gevoegd dan heeft de op die wijze ontstane werkwoordstam dikwijls de beteekenis van „dat wat het substantief uitdrukt aanbrengen aan of op", bv. *-hamai* „(een paard) v.e. bit (*hama*) voorzien", *-waroei* (nieuwerwetsch: *-pakei*) „iem. kleeren geven", doch niet in *-poliwoei lale* „de vliegen (*lale*) wegjagen (*-liwoe*) van".

Achter adjectief-stammen gevoegd heeft het suffix *-i* vaak causatieve kracht, bv. *-daai* „bederven, kapot maken" (*nadaa* = slecht, onbruikbaar), *neingoei* „verwarrend" (*naingoe* = verbijsterd, verward), *boheki oee* „maak het water veel" (*nabohe* = groot), *-paponoei* „bijvullen, door er bij te doen vol maken" (bevat ook het causatieve *pa-*), *-tantoei* „vaststellen".

Het suffix *-i* speelt in het Koel. een zeer belangrijke rol, heel wat belangrijker dan bv. in het Kailisch. Er is bv. een groote groep van vormen waarin *-i* (voor zoover mij bekend steeds zonder tusschenklank) achter de substantief-afleiding van een werkwoord of adjectief wordt gevoegd, die in het Kailisch en het Bare'e op zich zelf (dus zonder eenige toevoeging) als overgankelijke werkwoordstam zou dienen (HL IV 5). Eenige voorbeelden hiervan zijn:

-po'ohai „bewonen, wonen in", bij *no'oha* „wonen, verblijven" (p. 35).

-pontjoenai, -pontjoerai „zitten (*nontjoena, nontjoera*) op".
-panioei „baden (*nanioe*) in (water) of op (een plek)".
-karatai „komen (*narata*) tot of bij".
itoë kaloro rapolawei „er wordt een touw gespannen om daarover (allerlei) uit te hangen" (*nolawe* = kleeren enz. uithangen over een lijn).
ane nadoea ipantoeoei oena, nabelo „als het pijn doet als er medicijn op wordt gedaan is het goed" (*-toeoe* = leggen).
mahina ei rapampodaoekai'a poeroekakoe „op deze machine zal men voor mij een broek naaien".

Hoe kort men zich in het Koel. met behulp van deze vormen uit kan drukken moge blijken uit een zinnetje als *pakarodo, nakaratai* (ook *nakarataii*, zie beneden) „maak het gereed (het eten bv.), opdat hij het gereed vinde als hij aankomt".

In deze voorbeelden (waarvan het aantal ad libitum vermeerderd zou kunnen worden) is het optreden van *-i* volkomen duidelijk. Het achtervoegsel heeft hier zijn oorspronkelijke, een plaatselijke betrekking uitdrukkende functie. Nu zijn er echter ook andere vormen van denzelfden aard, waarin dit niet het geval is. Zoo maakt men van woorden die het verrichten van een ceremonie of andere gewichtige handeling uitdrukken vormen met *-i* in de beteekenis „die handeling verrichten met (lett. „op de basis van") een bepaald dier, dat daartoe gebruikt of daarbij geslacht wordt", bv. *bengka ipantakai* „een buffel die geslacht wordt als essentieel onderdeel van een *mantaka*-ceremonie (waarmee de levensenergie van volwassen en oude mannen versterkt wordt)", *manoe rapampeatai* „een hoen dat geslacht en gegeten wordt bij het dekken van een huis (*nampeata*)", *manoe rapotebai kilo* „een hoen dat geslacht wordt voor degenen die een doodkist hakken", *bengka ipokahaweai* „een buffel die doodgehakt wordt bij gelegenheid van het *kahawea*-feest", *opo-mpóena, hamaa manoe ipobengkai* „vier koperen schalen (*poena* is hulptelwoord voor deze voorwerpen) en

een hoen dienen voor het *nobengka*, het geven van een of meer *bengka* (buffels) als onderdeel v. d. bruidschat" (d.w.z. deze zaken vervangen de *bengka*; dit geldt voor den bruidschat van slaven).

In dezelfde lijn ligt het gebruik van *-i* in *-potekei* „fotografeeren" (trans.), bij *noteke*, idem intrans. (als transitieve vorm kan ook *-teke* gebruikt worden).

In al deze voorbeelden staat de functie van *-i* reeds vrij dicht bij die van *-ka*. Er zijn ook gevallen waarin de kracht van het eerste geheel overeenkomt met die van het tweede suffix en de twee elementen dus naast elkaar gebruikt kunnen worden. In V 3 is reeds een categorie van deze gevallen genoemd. Een andere categorie is die waarin *-i* of *-ka* de beteekenis heeft van „er van, er door", en de geheele vorm die van „door het object in den toestand komen die door het grondwoord wordt uitgedrukt",. bv. *-kabeloi* of *-kabeloka*, lett. „er goed van worden", *iko moto ngkabeloi, iko moto ngkabeloka* (met weglating van *na-* of *ma-*) „jij hebt er zelf het voordeel van, zult er zelf enz." Een derde vorm met dezelfde beteekenis is *-pokabelo* (p. 69). Vormen als deze worden dikwijls gebruikt (ook van overgankelijke werkwoorden, die in dat geval eenvoudig *-i* achter den stam kunnen krijgen) in den toekomenden tijd, dus met voorvoeging van *koe-*, *noe-* enz., in den zin van „opdat ik, jij enz. de handeling verrichte of in den toestand kome die door het grondwoord wordt uitgedrukt", of eenvoudig „dan zal ik, jij enz. ...". De volgende voorbeelden kunnen dit duidelijk maken:

rahai roempoe, nakagahai „laat men het vuil wegvegen, opdat het schoon (*magaha*) worde".

peleli, koepolioei (*koepomakoi*) „ga op zij, opdat ik voorbij kan gaan (opdat ik verder kan loopen)".

hetoe-mo-ko oloe, koepodalai „blijf daar even staan (waar je staat), opdat ik (je voorbij) kan loopen".

pontjoera-mo-ko oloe, koepomaoei „ga jij nu eerst eens zitten, dan zal ik stampen (*momaoe*)".

nemo-ko moigi hetoe, koepetaleroei „verplaats je niet daar (van je plaats), ik wil me (daar achter jou) verstoppen".

nakahomii, nakahahintai, nakagahii „opdat het vlug zij".

pontjoera-mo-ko oloe hei, koepatai (*koepampatai, koepopatai*) *oewoe* „blijf jij hier maar even zitten, dan zal ik palmiet gaan afhakken (*-pata*)" [1]).

noepampehiloi kadjadina of *noehiloi, noepantjiloi, noepampahiloi kadjadina* „dan zul je wel zien wat er van komt".

Van de beteekenis van *-i* is in de meeste dezer voorbeelden niet veel overgebleven, en men zou onjuist handelen door *-i* in deze voorbeelden te willen weergeven met „er van, er op, er in" of iets dergelijks, al komen sommige der opgegeven *-i*-vormen wel voor als stammen van transitieve werkwoorden waarin die beteekenis aanwezig is, bv. *-polioei* „voorbijgaan aan, passeeren (overg.)", *-pomakoi* „loopen op", *-podalai* „tot weg gebruiken, loopen op", enz. Zelfs kan men, in de vormen die van adjectieven zijn afgeleid, *koeka-* enz. vervangen door *naka-* (dus den vorm van den derden persoon enk.) en dan de persoonsaanduiding op den geheelen vorm doen volgen, dus *koi-ko mopinooe nakabeloi-ko* „ga je gezicht wasschen, dat je er netjes uitziet", *moma-ko mongkoea* (of: *moma noepongkoea*), *nakabeloi-ko* (tot een zieke die bang is voor de aangeboden medicijn) „je zult er niets van krijgen, je zult er beter van worden" (hetz. als *noekabeloi*). In den derden persoon kan op dezelfde wijze *'i* aangevoegd worden, bv. *nakagahai'i* „opdat het schoon worde". Vgl. het Bare'e *naka*, dat zich uit soortgelijke vormen (doch zonder *-i*) tot een voegwoord „opdat" heeft ontwikkeld.

Gevallen waarin de gewone tijd optreedt, zooals *ikiona ngana, ipangoelikaina'i* (*ipampekoeneina'i*) „hij riep een bediende en zeide

[1]) *Koepopatai* is afgeleid van den (in wezen althans) onovergankelijken vorm *nopata*, maar *koepampatai* en *koepatai* zijn geheel aan elkaar gelijk, en het tweede is eenvoudig door verkorting uit het eerste ontstaan. Het is in de Indonesische talen een gewoon verschijnsel dat vormen die bestanddeelen bevatten die als overtollig worden gevoeld, deze verliezen.

tot hem (en vroeg hem)", sluiten zich hierbij aan; andere transitieve vormen van denzelfden aard hebben tijdaanwijzende of redengevende beteekenis, bv.:

ikakodiïkoe „toen ik klein was".

ikatoewoeikoe „tijdens mijn leven".

nagoë mpoeoe tinana ipampobangkeleikoe anana „de moeder is zeer verheugd o m d a t ik haar dochter tot vrouw heb genomen".

nadea taoena nagoë ipampopewaïi magaoe oma etoe italoe „vele menschen zijn blij omdat het Landschapshoofd heeft toegestaan dat van dat stuk jong bosch een akker wordt gemaakt" (voor *nantaloe*, *-taloe* zie men A 9).

nagigi rarana ipampalaihïkoe'i „hij is boos dat ik hem verlaten heb".

magoë mpoeoe'a rapampobabeikai'a hooekoe „ik zal zeer verheugd zijn wanneer men een huis voor mij zal bouwen" (toekomende tijd).

napari rarana moma ipampokonoikoe anana „zij is bedroefd omdat haar dochter mij niet bevalt".

naheha mpoeoe rarana ikamatei doona „ze is zeer bedroefd omdat haar gezellin gestorven is".

Het laatste voorbeeld maakt den aard van deze vormen het duidelijkst voelbaar. De letterlijke vertaling zou moeten luiden „zij is zeer bedroefd, bestorven door haar gezellin"; *-i* heeft dus eigenlijk het onderwerp van het voorzindeel tot voorwerp, maar het zou ook in dit geval niet juist zijn aan deze vertaling, die alleen als verklaring dienst mag doen, te blijven vasthouden, en dus *-i* te vertalen met „voor, ten behoeve van, ten nadeele van" of iets dergelijks, daar deze vormen met *-i* alleen dienen om het redengevend (enz.) zinsverband tot uitdrukking te brengen.

Nu kan men in sommige gevallen deze constructies ook omkeeren, en bv. zeggen: *ikamatei tinakoe pade napari rarakoe* „mijn moeder is gestorven en daarom ben ik bedroefd", *ipampobangkeleikoe anana pade nagoë rarana* „ik heb haar dochter tot vrouw genomen en daarom is zij blij" (hetz. als *i pampobangkelekoe anana*

pade nagoë rarana, zie IV 4). In andere gevallen schijnt deze omkeering met behoud van *-i* weer niet mogelijk, wat niet te verwonderen is omdat *-i* in deze gevallen feitelijk niet op zijn plaats is. Ook in de gevallen waarin de vormen met *-i* als redengevende bijzinnen achteraankomen heeft men te doen met een specifiek-Koelawische uitbreiding van het gebruik van *-i*.

Hoe sterk in het Koel. de neiging is om zich van het suffix *-i* te bedienen kan blijken uit woorden als *-intjanii* naast *-intjani* „weten, kennen, begrijpen", *-patoedoekii* naast *-patoedoeki* „onderwijzen, instrueeren", waarin tweemaal *-i* aanwezig is, zij het dat dit in het eerste geval zeker niet meer wordt gevoeld, daar het stamwoord *intja* van *-intjani* in het Koel. niet voorkomt. Zie ook V 4.

Over de bijzondere beteekenis „opnieuw" die het achtervoegsel *-i* kan hebben, en die speciaal aan den vorm *-ki* eigen is, zie men p. 38 v.

4. Ook het achtervoegsel *-a* is een zeer belangrijk en veel gebruikt element in het Koel. Wat beteekenis betreft bestrijkt het een nog grooter terrein dan *-i*, waarmee het overigens in menig opzicht correspondeert. De grondbeteekenis is plaatsaanduidend.

Over het weglaten van het suffix *-a* zie men p. 23. Een andere eigenaardigheid van het Koel. is dat men *-a* wel eens verdubbelt, in welk geval het achtervoegsel dus *-aa* luidt, en uit den aard der zaak den klemtoon draagt. In elk der hieronder te noemen 8 gevallen van het optreden van *-a* kunnen dergelijke verlengde vormen voorkomen.

a. Achter substantief-afleidingen van werkwoorden en adjectieven geplaatst vormt *-a* substantieven die de plaats aanduiden waar de handeling wordt verricht (werd verricht, zal worden verricht, enz.) of in den toestand wordt enz. verkeerd die het grondwoord uitdrukt. Zie p. 23, 8. De persoon die de handeling verricht (enz.) kan op den *-a*-vorm volgen in den vorm van een bezittelijk voornaamwoord of genitief, bv. *po'ohaakoe* „de plaats waar ik verblijf houd (*no'oha*), zal houden, enz., mijn verblijfplaats", *pohooea*

anakoe „de plaats waar mijn kind een huis zal bouwen of zijn huis heeft (*nohooe*)", *kalaoeana* „de plaats waarheen hij gaat (*laoe*)", *kamaia torata* „de plaats waar de gasten komen (*namai*)" (d.w.z. waar zij geregeld hun intrek nemen) of wel „de afstand dien de gasten hebben doorloopen om hier te komen", *lako rima kamaiara* „waar zijn zij vandaan gekomen?"

Behalve de plaats wordt ook de tijd door de vormen met *-a* uitgedrukt, bv. *pitoe-mpae pobalaïloana* „zij is zeven jaar getrouwd geweest", *eo poanaana* „de dag van haar bevalling".

Van verschillende werkwoordstammen die het achtervoegsel *-i* bevatten wordt geen locaal substantief met *-a* gevormd, omdat de vorm met *-a* alleen (dus zonder *-i*) voldoende is. Men kan dus bv. wel zeggen *pantanaiakoe* „mijn plaats-van-aanaarden (*-tanai*) er van", maar van *-po'ohai* „verblijf houden in" nog weer een *-a*-vorm af te leiden zou geen zin hebben, daar de vorm *po'ohaa* voldoende is.

Verder moet nog opgemerkt worden dat wanneer naast zulk een *-a*-vorm een vorm met *-i* staat, ook de beteekenis van beide vormen correspondeert. Zoo staat naast *-poboengkai* „twisten over" de *-a*-vorm *poboengkaa* „datgene waarover men twist, reden tot twist", en verder ook *bengka pantakaa* naast *bengka i-* of *rapantakai* en *manoe pampeataa* naast *manoe i-* of *rapampeatai*, *manoe potebaa* naast *manoe i-* of *rapotebai*, *bengka pokahaweaa* naast *bengka i-* of *rapokahaweai* (zie p. 21).

De substantief-afleidingen met *-a* van adjectieven (dus de vormen met *ka-...-a*) hebben meermalen dezelfde beteekenis als de vormen zonder *-a*, bv. *kabeloa*, hetz. als *kabelo* of *belo* „de goedheid van iets, het goede, goed, heil", *kagoëa*, hetz. als *kagoë* of *goë* „blijdschap" (*kagoëa* is eig. „reden tot blijdschap"), *karohoa*, hetz. als *karoho* en *roho* „kracht", e.d. (vgl. p. 25 v.).

b. Achter substantieven gevoegd en gecombineerd met het prefix *na-*, *ma-* vormt *-a* bijvoeglijke naamwoorden die de beteekenis hebben van „voorzien van, hebbende, behept met", e.d. Zie p. 7 — 8.

In plaats van *na-*, *ma-* wordt ook wel *no-*, *mo-* gehoord, wat te verklaren is uit contaminatie, daar de vormen met *na-...-a* dikwijls niet in beteekenis verschillen van die met *no-*. In plaats van *natinaa*, hetzelfde als *notina* „een moeder hebben", kan dus ook gezegd worden *notinaa*. Deze vormen zijn echter meer Lindoesch dan Koelawisch.

Een voorbeeld als *namate-dolaa*, hetz. als *namate-dola* „sterven als gevolg van iets" (zooals van ziekte; *nadola* = doorgaan, *těroes*), is wel mede onder deze rubriek te brengen en dan te verklaren als „getroffen door *kamate-dola*, een dood die a.h.w. in het verlengde van iets anders ligt"; blijkbaar mag men hier spreken van hypertrophie van het suffix *-a*, waardoor dit element wordt gevoegd achter allerlei vormen die daarvoor, wat hun beteekenis betreft, maar eenigszins in aanmerking komen.

Andere merkwaardige vormen die in dit verband genoemd kunnen worden zijn *nakahamalia* en *nakahamikaa* (Lind. *nasambikaa*) „halfbloed" (bv. van een niet-volbloed *maradika*; *mali* = zijde, *hamika* = de helft), *nakabangkelea* „zich gedragen als een vrouw" (van een man), *nakabalaïloa* „zich gedragen als een man" (van een vrouw), e.d.

c. Achter transitieve stammen gevoegd vormt *-a* substantieven die het object der handeling aanduiden, in den regel in gerundivische, dus futurische beteekenis (zie p. 45, 57 v.). Voorbeelden waarin de vorm met *-a* eenvoudig het object der handeling aanduidt zijn *pakoelea* „wat men kan", *ewoea* „wat men weidt, hoedt", *perapia* „verzoek", ook „verloofde (meisje)", en waarschijnlijk ook gevallen als *oloea*, *katioloea* „knoop" (dien men ergens in legt), *oempoea*, id. ter verbinding van twee touwen enz. (ook: de naad van twee aan elkaar genaaide lappen), hoewel men hier ook aan de plaatsaanduidende beteekenis van *-a* zou kunnen denken.

d. Verzamelende (collectieve) beteekenis heeft *-a* in gevallen als *hampodohea* of *hampodooa* „één gezelschap" (p. 25), *hamengia*

„den heelen nacht", *haeoa* „den heelen dag", enz. (andere voorbeelden vindt men op p. 51).

e. Woorden voor „één" (ook samengestelde, zooals *hangkani* „één keer", enz.) met het achtervoegsel *-a* en in verbinding met een woord voor „niet" hebben de beteekenis van „niet één, niet één keer", enz. *Moma hamengia* kan dus zijn „niet één nacht". Zie p. 77.

f. Het achtervoegsel *-a* in combinatie met woordherhaling of reduplicatie van den stam voegt aan de beteekenis van het grondwoord die van „niet echt ..., bij wijze van spel ..." toe. Zie p. 76 v.

g. Het achtervoegsel *-a*, gecombineerd met het prefix *ka-* en woordherhaling of reduplicatie van den stam, heeft de beteekenis „steeds meer ..., hoe langer hoe meer ..." Zie p. 77. Bij werkwoorden treedt de *p*-vorm op, bv. *kahaa-haea, kapalee-letaa* (of *kaleeletaa*) „hij sliep hoe langer hoe meer in", *kahaa-haea kapoo-pontoloea* (of *kapoo-pontoloe, kapontoo-ntoloea, kapontoo-ntoloe*) „zij legde hoe langer hoe meer eieren".

h. Het achtervoegsel *-a* vindt men somtijds aangehecht met een „tusschenklank", zooals in *nakaekata* „door vrees bevangen" (*naeka* = bang), *kaeoha* (uitgesproken *kajoha*) „vollemaan" (*eo* = dag), *nakaboliha* „door zijn (haar) echtgenoot(e) verlaten", *hantoboena* „een hoop" (*-toboe* = ophoopen), *hodana* „haak om iets aan op te hangen" (*-hoda* = ophangen aan een haak"), e.d. Nieuwe vormen van dezen aard worden niet meer gemaakt.

VII. IETS OVER DE VOORNAAMWOORDEN EN DE TELWOORDEN.

1. Het Koel. bezit zes series persoonlijke voornaamwoorden: een zelfstandige, een voorgevoegde (alleen bij transitieve werkwoordstammen), een achtergevoegde (de bezittelijke voornaamwoorden), een enclitische (tot aanduiding van een subject of een object), en twee interjectioneele, die eveneens enclitisch worden aangehecht,

wat trouwens ook geldt van de bezittelijke serie.

Deze zes series vormen zijn uitvoerig besproken op p. 2-3, 4-7, 20-21, 22, 56. Over het pleonastisch gebruik van sommige dezer voornaamwoorden wordt gesproken op p. 27, 29, 41, 54, 55, 77. Zie ook p. 39, 41, 47 v., 50 v., 52, 64, 65, 66, 68, 71, enz.

Het systeem der aanwijzende voornaamwoorden en voornaamwoordelijke bijwoorden is eveneens veel uitgebreider dan in het Ledo. Hiervoor moge verwezen worden naar de Woordenlijst. Zie ook p. 24, 44 v., 48, 50, 80 en elders.

Voor de betrekkelijke voornaamwoorden zie men p. 31 (vgl. ook p. 64 en HL p. 39 v.), voor de vragende en onbepaalde de Woordenlijst en A p. 36 v. en elders.

2. Met betrekking tot de telwoorden heerscht in het Koel. ongeveer dezelfde toestand als in het Kailisch (HL VII). De volle vormen der hoofdtelwoorden van vier tot negen worden dikwijls verkort (*pitoe* i.pl.v. *papitoe* enz.), zie de Woordenlijst. De volle vorm van het woord voor „drie" schijnt steeds *toloe* te luiden, wellicht om verwarring te voorkomen met *too-toloe* „slechts drie" (vgl. p. 63). Voor „een" en „twee" bestaan geen algemeene woorden; zie p. 25, 27.

De telwoorden boven de 10 worden met of zonder voegwoord *bo* „en" geconstrueerd. De laatste methode is zonder twijfel de zuiverste: ook thans nog wordt in het Koel. bij opsommingen gewoonlijk geen voegwoord gebruikt, en het is wel zoo goed als zeker dat een equivalent voor ons woordje „en" in den ouden tijd niet aanwezig was.

Men hoort dikwijls gebruik maken van de Paloesche (Ledo) telwoorden voor het noemen van hoeveelheden (geldsommen, afstanden, enz.), die in de oud-inheemsche maatschappij op andere wijze tot uitdrukking werden gebracht (bv. *hantanga* „de helft"; *hantongo* beteekent „een gedeelte, sommige, sommigen").

Voor *ka-* bij telwoorden zie men HL VII 2 en A p. 52.

GESPREKJES.

N. B. Wanneer een woord of gedeelte van een woord tusschen haakjes staat beteekent dit dat het zoowel gebruikt als weggelaten kan worden.

1.

Lako rima-ko?

Lako i bone.

Naopoe nangkoni-mo-ko pade toemai-ko?

Nahomi pangkoni nepoelo pade nahomi'a.

Naregea-da dala ee-raoe?

Moma naregea gaga, moma ewa naoedaa'i ngkawengia ei-wei.

Ba itoedoe tinamoe-da-ko?

Moma, dotakoe moto toemai, mangkalio toeakakoe, aga etoe-mo mehani'a hanongi hi iko, nahae-ta-mo moma notomoe.

Nakono, naopoe toeaikoe nobangkele-le-wengi, moma-mo-ko naria ikaliokoe.

Pae moma'a toemai, nadoea iepekoe. Aga ei nabelomo iepekoe. Narohomo haodi wotokoe; iwengi'a notowo kaoe i bone.

Ba hoedoe hei moto-dako ee?

Hoedoe hei moto, mamperapi doikoe hi toeakakoe, doikoe ipoindana ilodo-wengi.

Ioelikoe noewai mara (*of*: bajangi) moto'i.

Napepa mpoeoe iepekoe idoehoe taoena emai. Weemo oloe, raoe'a oloe.

Io; karongkanina pehaniki'a-da-koewo.

2.

Moma iepekoe karatamoe. Ba nahae-moko nontjoera hei?

Poma nahae. Nomeke'a, moma iepemoe, Toea.

VERTALING.

1.

Van waar (komt) gij?
Van den akker.
Hebt gij reeds gegeten en zijt daarop hierheen gekomen?
Ik heb vlug ontbeten, daardoor ben ik spoedig (hier gekomen).
Is de weg modderig?
Hij is niet erg modderig, het heeft namelijk niet geregend in dezen nacht.
Zijt ge door uwe moeder gezonden?
Neen, 't is mijn eigen zin om hier te komen, om mijn ouderen broeder te bezoeken, maar ik kom een oogenblik bij u aan, (want) reeds lang hebben we elkaar niet meer ontmoet.
Inderdaad, (want) nadat mijn jongere broeder een tijd geleden getrouwd is heb ik u geen enkelen keer meer gezien.
Dat ik niet gekomen ben, (is omdat) ik ziek ben geweest. Maar nu voel ik mij weder hersteld. Mijn lichaam is al een weinig sterk geworden; gisteren heb 'k boomen gekapt op den akker.
(Gaat) ge maar tot hier?
Slechts tot hier, om te vragen om mijn geld aan mijn ouderen broeder, dat hij een poos geleden schuldig is geworden.
Ik dacht dat ge het hem zoomaar zoudt geven.
Ik voel mij zeer bezwaard, daar ik door iemand daarginds gemaand ben. Aldus maar eerst, ik ga eerst (verder).
Goed, een tweeden keer moet ge (weer) bij me aankomen.

2.

Ik heb uwe komst niet gehoord. Hebt ge al lang hier gezeten?
Nog niet lang. 'k Heb gehoest, (maar) ge hebt het niet gehoord, Meneer.

Rantjakoe nampahilolonga hooekoe, pade moma-ko iepekoe narata.

Roemaï'a merapi hoera hi iko, maka ngkawengia boelei'a meongko, raoe melaoero.

Rima kalaoeamoe?

Raoe'a i tahi, kamohoea laoero. Pae-ilódo'a ria, nadea mpoeoe laoero itimekoe.

Intjani kapala kalaoemoe?

Ioelikakoe-mi ee, ioelina le: Nabelo, aga etoemo, perapi hoera hi Toea.

Hangkoea-móela-komi raoe?

Koeperapi ro-móela.

Mai hei karataha etoe-mai, koeoekika-ko hoeramoe. Hangkoea doomoe?

Aono-kami hampodohea. naoe aga hangakoe hadoeakoe noeoeki rara hoera, Toea.

Hema hangamoe?

Hangakoe Dele.

Ei-mai hoeramoe. Nemo melabi romoela-ko raoe.

3.

Pakabelo memoea, nadaa oda.

Io; hangkani'amo-wengi nanawoe i hooe doo, nahoka ngihi oda hantoka.

Nadoea-mo-kona iepemoe?

Nadoea mpoeoe, moma'a natepemata, oehoekoe hangkaoe napoei. Ikiokoe toempoe hooe, iwei'amo (*of*: iwee'amo): mai bangoe'a-koewo.

Ba ioeba-ntjíli (*of*: ioeba-mpantjíli) (raoe) i hooemoe-moko?

Ik was bezig mijn huis op te ruimen, zoodat ik je niet heb hooren komen.

Ik kom een brief aan u vragen, (want) ik zal misschien vanavond (vannacht) vertrekken, om te gaan rotan halen.

Waar gaat ge heen?

'k Ga naar de zee(kust), naar een plek waar de rotan dichtbij is. Toen ik verleden jaar daar (was), heb ik zeer veel rotan gekapt.

Weet het hoofd van uw heengaan?

Ik heb het hem gezegd, hij zeide: Goed, maar vraag een brief aan Meneer.

Hoeveel maanden gaat gijlieden?

Ik wil vragen twee maanden.

Geef hier dat papier, dan zal ik een brief voor je schrijven. Hoeveel makkers hebt ge?

Wij zijn zes met elkaar, (maar) als ge slechts mijn naam alleen in den brief (den pas) schrijft, Meneer.

Hoe heet gij?

Mijn naam is Dele.

Hier is je pas. Ga niet langer dan twee maanden.

3.

Wees voorzichtig met het trapklimmen, de trap is slecht (niet betrouwbaar).

Ja; ik ben onlangs al eens gevallen in 't huis van andere menschen, (doordat) een der treden van de trap had losgelaten.

Hebt ge pijn gevoeld?

Het deed veel pijn; ik kon niet overeind komen, een mijner ribben was gebroken. Ik riep den eigenaar van 't huis, aldus (sprak) ik: kom hier, richt mij op kasian!

Zijt ge op den rug gedragen, toen ge teruggingt naar uw huis?

Moma'a ioeba, ikowa i pata hampeka, aopo-ra taoena nopakowa'a. Bengi ee-mai moma'a naleta, nadoea iepekoe.

Nadea-ngkáni topobabei ngihi oda, moma ipahintoewoena kalangana, nadoli nahoka.

Hooe hantongo nadaa gaga daoelana. Hangkani akoe i hooe mangkekoe, nokete daoelana, pade naeka'amo, djadi nengkanawoe'a i tana. Hoemawee taoena nantawanaka'a, aga etoemo agina('amo) ratawanaka pade maweho.

Ane akoe mobabei hooe, toehana rapelihi kaoe maroho bo to moma maboeboea. Ane nakoni tana-dimi toeha pae nawiri ngoloebóhe, kana mapongka-hangkáni-mi hooe.

Nakono, kaoe to ntanina nadoli ihambei ane nadaa'i.

4.

Iepekoe, Toea Ahitee para-mi toemai.

Iepemoe hi hema?

Iepekoe hi doo; pangoelina nangkaliwo-mi meongko toemai.

Napa natoengkai?

Moma-koewo intjanikoe. Ba toemai mampehilo ngata moei-mi, Toea ei-roemai, ba nagali hooe bo dala.

Woela ilodo ba hangkoea taoena ihoekoe, ipokaroëka kapala, ioelina: Ba moma-ra-kona ioelikakamoe taoena? Ihonoi kapala: Ingangaikoe poera-ramo, Toea, moma'a ipetalingaira, natoea rarara.

Ane wetoe, madea-ra rapokaroë ante kapala moei.

Neen, ik ben getransporteerd op een plank, vier menschen hebben me gedragen. Dien nacht heb ik niet geslapen, (want) ik had pijn.

Dikwijls maken degenen die de treden van een trap vervaardigen, de lengte er van niet gelijk, (zoodat) ze gemakkelijk losgaan.

Van sommige huizen is de vloer te slecht. Eens was ik in het huis van mijn oom, toen de vloer kraakte, zoodat ik bang werd en naar beneden sprong op den grond. Alle menschen lachten me uit, maar laten ze (me) maar liever uitlachen dan dat (ik, men) gewond zou worden.

Als ik een huis ga bouwen, moet (voor) de palen sterk hout gekozen worden, dat niet door houttorren aangetast wordt, (want) als de palen door den grond zijn aangetast en er dan een sterke wind tegen blaast, zal het huis zeker heelemaal omvallen.

Juist, het andere hout wordt gemakkelijk vervangen, als het slecht is.

4.

Ik heb gehoord dat meneer de Assistent weldra hier zal komen.

Van wien hebt ge dat gehoord?

Van iemand anders; hij zeide dat hij al aanstalten maakte om hierheen te vertrekken.

Wat heeft hij in den zin?

Dat weet ik niet. Misschien komt die meneer weer om de dorpen te inspecteeren, of de huizen en de wegen schoon zijn.

In de vorige maand zijn eenige menschen gestraft, het dorpshoofd heeft er een berisping voor gekregen; hij zeide: Hebt ge het dan niet aan de menschen gezegd? Het hoofd antwoordde hem: Ik heb ze allemaal al hard toegesproken, meneer, (maar) zij luisteren niet naar mij, hun harten zijn hard.

Als dat zoo is, zullen vele (menschen) standjes krijgen en het hoofd ook weer.

Nataroehoe mpoeoe kapalata, pangoelina: Mepoelo, ngkinowia rahai roempoe, bona ane marata i Toea moma-ta (*of*: nee-ta) makontje.

Nahoeha mpoeoe, ane kapala, hala todea-di ipohalana.

Nahoeha ami kapala. Nabiaha ioelina: Moma'a madota mampohala halamoe, mahoekamo lolitakoe hi iko, moma ipangalamoe.

Mabelo-pa kita ei mampetalingai hi kapala, bona nemo gaga mahoeha katoewoeta.

5.

Rantjamoe nobabei hooe-da e, abi?

Io, hooekoe hantjooe nadaami.

Nontani mpoeoe hooe ilodo bo hooe ei-mai; ilodo kaoe bola moma iteba, woele ipakaboeloli moto. Ei iteba kaoe, djadi ei-mai bago-ntómo.

Nakono mpoeoe, aga iana mahomi hooe etoe rahambei, apa mageromi. Djadi ei-mai nelioe karohona, mahae pade rahambei. Nelioe moei kabelona; mabelomo rara mampo'ohai.

Ba nadeamo kaoe itebami?

Nadeamo, ba maganamo kaoe itebakoe, aga etoemo (*of*: aga iana) poma ikenikoe poera toemai, oria-dapa i rara kakaoe.

Ehe iolekoe moei taoena nopakowa kaoe. Ba iko toempoena?

Akoe toempoena, to pangkeni toeaikoe. Hanoe doo moma nahahinta nopataoe bolana, ipalaihira i rara kakaoe, djadi nadaa bajangi. Hanoe taoena moma nangintjani noteba kaoe, djadi nabengko, moma nabelo rapake.

Ons hoofd is zeer flink, hij zegt: 's Morgens en 's avonds moet men het vuil vegen, opdat wij niet schrikken als meneer komt.

Het is erg moeilijk als men dorpshoofd is, (want) de fouten van het volk (de dorpelingen) worden hem als fout aangerekend.

Zoo is het maar. Hij is gewoon te zeggen: Ik wil jouw schuld niet tot schuld krijgen, mijn woorden tot je zullen (heusch) wel voldoende zijn, (maar) je geeft er niet om.

Het zal het beste zijn dat wij gehoorzaam zijn aan het hoofd, opdat (wij het) niet al te moeilijk (hebben in) ons leven.

5.

Zijt ge zoo bezig met huisbouwen, vriend?

Ja, (want) het andere huis van me is al slecht.

De huizen van vroeger en de huizen van thans verschillen zeer, (want) vroeger werd het houtwerk niet bekapt, het werd maar rond gelaten. Thans wordt het hout bekapt, dus nu is 't moeilijk werk.

Dat is zeer waar, maar die huizen moesten spoedig vervangen worden, omdat ze kapot waren. Nu zijn ze sterker, eerst na langen tijd worden ze vervangen. Ze zijn ook fraaier, het is aangenaam om ze te bewonen.

Hebben jullie al veel hout bekapt?

Al veel, misschien zal het hout dat ik bekapt heb wel genoeg zijn, maar ik heb het nog niet allemaal hierheen gebracht, er is nog daar in het bosch.

Zooeven heb ik ook menschen gezien die hout droegen, is dat misschien van u?

Het is van mij, degene die het heeft gebracht is mijn jongere broer. Sommige menschen transporteeren niet spoedig het houtwerk (van het huis), ze laten het in 't bosch liggen, zoodat het voor niets bederft. Andere menschen hebben geen verstand van het bekappen van het hout, zoodat het krom wordt en niet goed om gebruikt te worden.

Iolekoe iko napande nobabei hooe, lentjena topobola-ko.

We mpoeoe, ba hangkoeamo hooe ibabeikoe. Poma nahae nopatoena hooe mangkekoe, moma'a itomoina, apa naria-dapa moei indakoe hi hia. Djadi nagoë mpoeoemi mangkekoe.

6.

Napa pade naraa paamoe?

Nabaka-di e. Eemo le pade toemai'a hi iko, merapi oena, bona mahomi maloeloe.

Mongkoea-da, koekabohi ntjala oloe bakamoe etoe, nadea raa nabakoe i wongkona.

Napoi-di-kona le oee popokabohimoe!

Madoea ami raoenani; ane moma madoea, moma ipohoehoemoe. Ane aga oee, moma mamontjo. Ane moma maloeloe bakamoe, agina toemai moei(-ko) naile, koehambei oenana. Ane maloeloe, naipoeadamoko toemai.

Nabelomo rarakoe ee, momamo nadoea gaga bakakoe.

Napa-da-kona pade nabaka-ko?

Notowo kaoe he. Djadi naria kaoe nakoo mpoeoe, ipehihimoekoeikoe notowo, pade neloha i kaoe, djadi balioe nabela paakoe.

Nemo-ko momako-mako oloe, bona nemo maraaki bakamoe.

Ane aga woele montjoera-ntjoera bajangi rara hooe, kana mapanga'a-koena.

Nadea-ngáa bago i hooe. Mamala-ko monai laoero, ba morandoe kaoe, ba mobabei wera.

Natawanaka dookoe akoe ei, nokateda-koena pomakokoe.

Ik zie dat gij bekwaam zijt om een huis te maken, het lijkt wel of ge een (echte) huisbouwer zijt.

Zoo is 't inderdaad, ik heb al een aantal huizen gebouwd. Nog niet lang geleden heb ik een huis voor mijn oom opgezet, hij heeft mij geen loon gegeven, want ik had ook nog schuld aan hem. Zoo was mijn oom dus zeer in zijn schik.

6.

Wat is er, dat je been bloedt?

Het is gewond. Daarom kom ik bij u, om medicijn te vragen, opdat het spoedig beter worde.

Wat zou het! Ik zal maar eerst die wond van je wasschen, (want) er zit veel geronnen bloed op.

Dat waschwater van u is bijtend.

Het is nu eenmaal pijnlijk als er medicijn op wordt gedaan; als het geen pijn zou doen, zou je er geen baat bij hebben. Als het enkel water was, zou het geen genezende werking hebben. Als je wond niet beter wordt, kom dan morgen weer hier, dan zal ik de medicijn vervangen. Als het beter wordt, kom dan pas overmorgen hier.

Nu heb ik een aangenaam gevoel, (want) mijne wond doet niet erg meer pijn.

Hoe komt het toch dat ge een wond hebt gekregen?

(Ik was) zooeven bezig boomen te kappen. Toen was er een boom die zeer hard was, daarin hakte ik met alle kracht en toen ging het door den boom heen, en toen raakte de bijl mijn been.

Je moet vooreerst niet loopen, opdat je wond niet opnieuw ga bloeden.

Als ik alleen maar aldoor thuis zit zonder iets te doen, zal ik mij zeker vervelen.

Er zijn veel soorten van werk in huis. Ge kunt rotan schrapen, of houtsnijwerk verrichten of een wan maken.

Mijne kameraden zullen mij uitlachen, (want) ik loop mank.

7.

Ba naopoemo-kona itowora bonemoe?

Kami poma, iweemi naile kami pade mahala-betóee, ba momamo mawali pae.

Nakono, woela to nehoepa ei-mai rantja potoedamo. Iwei moeikomi pae ngkapoeri, bona mawali ntjoeoe paeta.

I bonekoe moma nahoeka-ra topepae, djadi nadea pae napope.

Rima-da-wengi bonemoe pae-lódo?

Dipona. Kaparina toloengkani oee namowo, djadi bonekoe ipodala oee, aga moma nongkoea pae.

Moma nawali gaga pae bonekoe, idoeroehi toea-hawoo rarana.

Hangkoea-kámpi-dimi ipepaemoe?

Nagana-dipi hantjoboe.

Beiwa ioelimoe, moma nadjadi gaga paemoe?

Ane ke nadjadi poera, ke rontjoboe koerata.

Bela ke iwee'i-hawoo.

Nadea ami taoena i hooekoe, anakoe aono, pae naria awokoe ipodohekoe.

Ane mewiri ngoloe, woele mabela pae. Rantja pebóentina-wengi, nangoloea-bóhe, djadi eemi-hawoo pade moma nehoewoe poera.

8.

Roemai'a mangala tonokoe, to ibolikoe iwengi hei.

Tonomoe étoe-mai ipanimpoekoe i rara petikoe, raoe koealakadamo-ko.

7.

Zijn ze al klaar met het vellen van (de boomen op) uwen akker?

Wij nog niet, zoodoende zullen we later bij het seizoen ten achter komen, misschien zal de rijst wel niet meer gelukken.

Juist, (want) in de maand die thans is begonnen (d.w.z. die we nu beleven) is men al bezig met zaaien. Zoo (moet het) ook (met) jullie (zijn) in het volgend jaar, opdat onze rijst bijzonder goed moge gelukken.

Op mijn akker waren er niet genoeg oogststers, zoodat veel rijst is verrot.

Waar is uw akker geweest in het vorige jaar?

Aan den overkant der rivier. Het bezwaar er van was dat de rivier driemaal is overstroomd, zoodat het water over mijn akker heenliep, maar de rijst heeft geen schade geleden.

De rijst van mijn akker is niet erg gelukt, (want) er is een afstorting op terechtgekomen.

Hoeveel bossen hebt gij nog slechts geoogst?

Nog volle duizend.

Hoe zegt ge dan dat uwe rijst niet erg gelukt is?

Als ze geheel gelukt was, zou ik misschien tweeduizend hebben gekregen.

Zeker wel misschien.

Er zijn toch al veel menschen in mijn huis, (want) ik heb zes kinderen en er is nog een stiefmoeder (-vader, -kind) van mij, die (dat) bij mij woont.

Als de wind blaast, treft hij voortdurend de rijst. Terwijl den vorigen keer de aren zich aan 't ontwikkelen waren, was er harde wind en dat was de oorzaak dat niet alle rijst uitkwam.

8.

Ik kom mijn kapmes halen, dat ik gisteren hier heb achtergelaten.

Dat kapmes van je heb ik in mijne kist geborgen, ik zal het voor je gaan halen.

Pae mai koeala tonokoe, koepopoteba kilo tomate, apa naria tomate bengi éi-wei.

Ikewokana'a kapala naria tomate i bola. Naria-da-pa hararana (*of*: pino'ompina) i to hangatana?

Nadea hararana, (aga) nariamo taoena itoedoe nampaepei-ra, bona mahomi-ra toemai.

Ba bangkele to namate?

Bangkele, nahaemi nadoea. Rantja nowawo bonera, nadoeamohana taina, djadi momami natepemata.

Moma hema taoena nampengawa'i?

Nadea taoena nampengawa'i, momami naloeloe. Nadea-ngáa paliana itagika'i, bate-batena nadoea.

Ba naria-dapa-hawoo anana e?

Aopo-ra anana, nabohe-ramo hanoe. Oeloemboea bangkele, djadi hiami nampeili tinana.

Nabelo naria taoena nampeili to nadoea.

Nabelo ntoto gaoera ngana etoe hi tinara, ipotowera mpoeoe'i; kagahiana ipeilina mpoeoe anana.

9.

Moma-ko to i Gimpoe?

Io, to i Gimpoe, anakoe nohikola hetoe.

Ikaingoeikoemo hangamoe, aga lentjemoe intjanikoe moto.

Ba hangkoea-ngkáni'a nehani i hooemoe, eemo pae intjanimoe lentjekoe.

Wetoe ami, nadea taoena intjanikoe lentjera, aga hangara ikaingoeikoe.

Dat ik mijn kapmes kom halen is omdat ik er eene kist voor een doode mee ga hakken, want er is vannacht iemand gestorven.

Het hoofd heeft mij meegedeeld, dat er een doode is in het dorp. Heeft die doode ook nog familie in andere dorpen?

Ze heeft veel familie, (maar) er zijn reeds menschen uitgezonden, om het hun mee te deelen, opdat zij spoedig hier komen.

Is het eene vrouw, die gestorven is?

Ja, ze is al lang ziek geweest. Toen ze bezig waren hun akkers te wieden, was haar onderlijf ziek, en toen is zij niet meer opgestaan.

Was er niemand die haar obat gaf?

Velen hebben haar gemedicineerd, (maar) ze werd niet meer beter. Vele soorten van spijzen werden haar verboden, (maar) zij bleef aldoor maar ziek.

Had zij nog kinderen?

Zij had vier kinderen, sommigen zijn al groot; de eerstgeborene is een meisje, en die is het geweest die haar moeder heeft opgepast.

Gelukkig dat er iemand was om te zorgen voor de zieke.

De wijze waarop die kinderen hun moeder behandelden was zeer goed; zij hielden heel veel van haar, (want) toen zij nog flink was, verzorgde zij hare kinderen zeer goed.

9.

Zijt gij niet iemand van Gimpoe?

Ja, mijn kind gaat daar op school.

Ik ben je naam vergeten, maar je uiterlijk ken ik wel.

Ik ben eenige malen in uw huis aangeloopen, en zoo komt het dat ge mijn uiterlijk kent.

Zoo is 't eenmaal, van vele menschen ken ik het uiterlijk, maar hunne namen ben ik vergeten.

Hangkani'a raoe nangala roepoe-roepoemoe rii i naoena. Napari mpoeoe iepekoe, nantomo gaga peti (to) ikenikoe.

To naroho ami-ko. Ba (*of*: Apa) hangkoea kati-kona pakoeleamoe noekolo?

Ane aga toloempoeloe kati, moma nantomo iepekoe. Petimoe (to) ilodo hanoe taoena moma-ra nadota nangkeni, aga (*of*: woewoe) akoe nampakoele.

Akoe moma koepakoele mangkolo roepoe-roepoe, apa moma'a nabiaha nangkolo. Naoe aga hampoeloe kati, ane mahae hodi i dala, mantomo mpoeoe koeepe.

Ane moma'a madoea, koepakoele mopakowa. Aga etoemo, ane madoea'a, naoe hodi, naoe hangkoko kaoe apoe, mantomo poera koeepe.

Djadi, ane maria baloe-baloekoe rakeni lako i lemba, madota-ko raoe?

Madota, ane moma'a madoea, ane moma hintooekoe mabago.

Ba mahae-dapa-komi mampehoë taloeami?

Woela meonga (*of*: woela toeai) mohoewe manoe.

10.

Raoe'a hi kapala kampoe oloe.

Ba naria-da kara-karamoe, to raoe noepahibali hi hia?

Naria taoena nangoeli naria-dapa inda toeamakoe to namate ei.

Moma naria ioeli toeamamoe inda etoe-mai?

Nabohe'amo kamate i Mama, moma naria lolitana nangoeli naria-dapa indana.

Ba aga kalowona-da-hana etoe!

Ba iwee; emo pade raoe'a mopahibali lolita hi kapala; hia-damo mampololitaka topedoehoe.

Eens ben ik goederen van u van hier beneden gaan halen. Ik had het erg moeilijk, (want) de kist die ik droeg was erg zwaar.

Gij zijt van jongs af een sterke vent. Hoeveel kati wel is hetgeen ge op den rug kunt dragen?

Als het maar een 30 kati is, vind ik het niet zwaar. Uw kist een tijd geleden wilden verscheidene menschen niet dragen, alleen ik was er toe in staat.

Ik zou geen goederen op den rug kunnen dragen, want ik ben niet gewoon op den rug te dragen. Al is het maar een 10 kati, als ik wat lang op weg ben, vind ik het erg zwaar.

Als ik niet ziek ben, ben ik in staat tot dragen. Maar als ik ziek ben, al is het een beetje, al is het een stuk brandhout, dan vind ik het allemaal zwaar.

Dus als er koopwaren (gekochte waren) van mij zijn te brengen van het benedenland, zult gij dan willen gaan?

Jawel, als ik niet ziek ben, (en) als ik niet juist bezet ben met werk.

Duurt het nog lang dat gijlieden begint met uw akkers open te kappen?

In de komende maand gaat men met het ei wichelen.

10.

Ik wil eerst (even) naar het dorpshoofd gaan.

Hebt ge soms eene rechtszaak, die ge gaat meedeelen aan hem?

Er is iemand die zegt, dat mijn vader, die gestorven is, nog schuld (aan hem) had.

Heeft uw vader niets gezegd omtrent die schuld?

Ik was al groot toen Vader stierf, (maar) hij heeft geen woord gezegd omtrent eene schuld die hij nog had.

Misschien is het maar een leugen van hem!

Misschien wel; daarom ga ik de zaak meedeelen aan het hoofd; hij moet maar spreken met den maner.

Napa ipoinda toeamamoe idoehoekara-ko?

Pangóelina-wengi, naria bengkana ipogoeloei iolira toeamakoe, rodoea-ra newai doi olina. Ioelina: ipatehi toeamamoe bengka etoe (*of*: bengka ee-wengi ipatehi toeamamoe), moma-koewo ipa(ng)i-ntjanika'a (*of*: ipangintjanikana'a).

Napa-hana pade moma nahomi'i roemai nampakanoto inda?

Iwee ami pehonokoe; ioelikoe: toeamakoe nahaemi namate; napa pade lako ei-ko (toe)mai nedoehoe?

Mabelo-pa raoe-ko hi kapalamoe oloe, mangepe (ba beiwa) pangoelina.

11.

Nabohe mpoeoe paoebamoe; napa ioebamoe?

Dale-góa iperapikoe hi ompikoe, dalegoakoe-koena moma nadjadi.

Napa-da pade moma nadjadi dalegoamoe?

Nadea wawoe nangkoehoe. Naoe koepodoo ngkawengia, mehoea oa-ra.

Moma naria namala ihakoemoe?

Moma; nadea-ngkáni ihakoekoe tawalakoe, moma nabela.

Baka moma naroho walamoe?

Naroho moto, kana moma ipangalara binata (etoe).

Napa toengkaiamoe hi akoe?

Napa-kona, modao-dao e!

Mongkoea-tada mometako-tako. Moma-komi no'ompi kapala kampoe?

No'ompi. Poma na'awa gaga po'ompi(a)-kami, toempoe kapala nopoedoe-póehe toempoekoe.

Djadi noharara rongkani-komi.

Wat voor schuld had je vader waar ze je om manen?

Hij zeide onlangs dat er een buffel van hem was dien hij en mijn vader gezamenlijk hadden gekocht, zij beiden hadden den koopprijs betaald. Hij zeide: je vader heeft dien buffel gedood (geslacht) zonder dat (hij) het mij heeft laten weten.

Waarom is hij niet spoedig(er) hier gekomen, om die schuld vast te stellen?

Dat heb ik ook al geantwoord; ik heb gezegd: Mijn vader is al lang gestorven; waarom komt ge thans eerst manen?

Het zal 't beste zijn dat ge eerst naar uw dorpshoofd gaat, om te hooren hoe hij er over spreekt.

11.

Uw draagvracht is zeer groot, wat draagt ge (op uw rug)?

Maïs die ik heb gevraagd aan een broer (neef enz.) van me, (want) mijne maïs is niet gelukt.

Hoe komt het, dat uwe maïs niet is gelukt?

Vele varkens hebben er in huisgehouden. Al bewaak ik ze (de maïs) des nachts, ze komen toch altoos binnen.

Hebt gij er nooit een gespeerd?

Neen; dikwijls heb ik er met mijne lans naar geworpen, (maar) het was niet raak.

Was uwe omheining misschien niet sterk?

Ze was wel sterk, (maar) toch gaven d(i)e beesten er niet om.

Wat is uw doel (dat ge) bij mij (zijt gekomen)?

Niets! Ik kom maar eens oploopen.

Wat zou er tegen zijn dat we (men) elkaar komen (komt) opzoeken! Zijt ge niet van dezelfde generatie als het dorpshoofd?

Ja; onze verwantschap is nog niet erg ver, (want) de grootvader (grootmoeder) van het hoofd was een eigen broeder (zuster) van mijn grootvader (grootmoeder).

Dus gij zijt neven in den tweeden graad.

Io. Nakodi'a-dapa ipailoe tina kapala'a, namate poera tina bo toeamakoe.

Djadi, nahae-moko nailoe?

Nahae('a)mo; kakodiakoe nadoehoe mpoeoe'a, nadea-ngkáni moma'a iharoemaka matoewoe; aga iana moma moei'a namate, nabelo pampailoena'a tina kapala.

Djadi, ane wetoe, ipomaihimoe mpoeoe'i tina i kapala.

12.

Djara hema natebakaha ngkawengia ei-wei?

Djara lako to habolana, toemai nonelopo (ente) djarata hei.

Ba nahomi-wi namala?

Nahae pade namala iala-kami. Ihoo-kami goela, narepa moei. Hampegoli ikenikoe koeliba bengka, nabela tambolona, nahae hodi namate natidomi, apa nengkarawoeke gaga'i, mali helaoe moeimi, mali toemai moeimi.

Hangkoea djara i rara ngata ei-mai?

Ro'ongoe moto. Ilodo-wengi alima, haongoe namate neloemoe wala, itohoe oehoe wala taina, neoeloe poera taina, moma nahae (*of*: poma nahae) namatemi. Haongoe ihaba kapoena i oee; ipali-kami, irata-kami hamira-dimi wotona, narepami inohana. Haongoe'i, tinana, namate idoeloe katobo.

Ilodo, poma nakoempania, nakoro mpoeoe topodjara.

Ja. Toen ik nog klein was, heeft de moeder van het hoofd mij grootgebracht, (nadat) mijne moeder en mijn vader beiden gestorven waren.

Dus ge zijt al lang wees?

Al lang; toen ik klein was, was ik zeer mager, dikwijls heeft men niet gedacht dat ik in leven zou blijven; maar ik ben toch niet gestorven, (want) de moeder van het hoofd heeft mij goed verzorgd.

Dus daarom houdt ge zeer veel van de moeder van het hoofd.

12.

Wiens paard is los geweest in den afgeloopen nacht?

Een paard uit een ander dorp, dat kwam vechten met onze paarden hier.

Is het spoedig gevangen?

Het duurde lang eer wij het gevangen hadden. We hebben het vastgebonden met een paardentouw, maar dat is weer gebroken. Daarop bracht ik een riem van buffelhuid en die kwam om zijn hals terecht; na eenigen tijd stikte het, want het spartelde erg, nu eens daarheen, dan weer hierheen.

Hoeveel paarden zijn er in dit dorpsgebied?

Slechts twee. Vroeger vijf; (maar) één is gestorven bij het springen over eene heining; de stijlen der heining hebben zijn buik doorstoken, zijne ingewanden kwamen allemaal naar beneden, het duurde niet lang of het was dood. Eén is door een krokodil gebeten in het water; we hebben het gezocht, (maar) we hebben nog slechts de helft van zijn lichaam gevonden; het (dier) was dood. Eén, eene merrie, is doodgegaan doordat het veel teken had.

Vroeger, toen (we) nog niet onder de Regeering stonden, was het erg moeilijk voor iemand te paard.

Nakoro mpoeoe, dala poma nahilolonga bo poma moei idjampatai. Nadea ngkani taoena moma madipo, ane mabohe oee.

Ane nabiahamo taoena nodjara, momami madota momako ntana.

Hanoe taoena, ane modjara, kalioe-lioe madoea hoelena. Hanoe taoena naeka modjara, naeka manawoe.

13.

Ba naria-da tomate i hooemoe?

Naria, panianakoe namatemi.

Boelaoema nadepa inohana?

Ngkinowia iwengi.

Napana nadoea?

Moma intjani-kami kadoeaana. Hampoeloe-móela eimi nadoea, lako namate iwengi.

Ba naile-damo ratana tomate?

Ba iwetoe, apa lako raoe-rada taoena noteba; ane poma maopoe boelei, mepoelo naile-dimi rapakaopoe pade ratana-di.

Naria-dipi ompina tomate ei?

Naria, hadoea bangkele, natoeami, nangiromi, naoewaami. Pangintjanikoe ba momamo naria halapia katoewoena i ngata ei.

Naheha mpoeoe rarana ikamatei doona.

Napari rarana, ioelina: momamo naria boenoekoe natoewoe, agina noepahingkanilioe'amo, Ala Tala, inohakoe.

Netowei mpoeoe-hawoo taoena ei, natoewoe hadoedoeana-damo.

Erg moeilijk, (want) de wegen waren nog niet in orde en ook nog niet van bruggen voorzien. Dikwijls konden de menschen niet oversteken, als het water hoog was.

Als de menschen gewoon zijn te rijden, willen ze niet meer te voet gaan.

Sommige menschen krijgen, wanneer ze te paard rijden, dadelijk pijn aan het hart. Anderen zijn bang om te rijden, (want) ze zijn bang om te vallen.

13.

Is er soms een doode in uw huis?

Ja, mijne schoonmoeder is gestorven.

Wanneer is ze overleden?

Gisteren avond.

Wat van haar was ziek?

We weten niet waar haar ziekte zetelde. Het is nu tien maanden dat zij ziek is geweest, pas gisteren is zij gestorven.

Wordt de doode morgen pas begraven?

Misschien wel, want de menschen zijn pas gegaan om (de kist) te hakken; als die vandaag nog niet gereed komt zal ze morgen vroeg pas worden afgemaakt, en (de doode) dan begraven worden.

Heeft deze doode nog bloedverwanten (van dezelfde generatie)?

Ja, ééne zuster, (maar) die is al oud, zij heeft geen tanden meer, ze is al grijs. Voor zoover ik weet is er misschien niemand meer in dit dorp zoo oud als zij.

Ze is zeker wel bedroefd, omdat hare gezellin gestorven is!

Ja, ze zegt: Het heeft geen nut meer dat ik leef, moogt Gij nu maar meteen mijn leven wegnemen, God!

Deze vrouw is zeer te beklagen, ze leeft nu nog maar geheel alleen.

14.

Moma-ko raoe ngkawengia ei-wei, nohoo bengka?

Alima-kami wei raoe nohoo bengka.

Hangkoea-ra ihoomi?

Moma-ra naria ihoo-kami. Ba hangkoea-ra ihilo-kami, naïla-rada le. Lako raengara-dapa hoa-kami, metibo-ramo.

Ba moma ikenimi poanda?

Ikeni-kami moei. Ane marakoe-kami mogimoe-ramo metibo, raoe i rara kakaoe.

Moma'a-koena mabati mohoo bengka.

Iwee moei-da-kakaiwo kami, nadea-ra moma nabati, moma nabia, ba hangkoea wee-ra to nabia.

Ba nariamo-komi (to) itonoera?

Nadeamo taoena itonoe bengka, nariamo namate, naria moei-radapa natoewoe. Hadoea pinoanakoe nabela paana itonoena; kao-poeana nakedjomi.

Ba momami nabati mohoo bengka?

Moma nomali biana, naharo moto'i raoe.

Moma ba(ra) iwei poera bengka; naria nanondo, naria nabibo; ewa kita manoehia moei, hore nontani rarata.

Naharo ami bengka noana nahodo, nampekabohi anana, kaekana, bona nemo taoena ba rakoea-koeara anana.

15.

Ba naria-da anamoe to nohikola?

Naria hadoea. Lomona moma'i nadota; naeka'i, ioelina: naweba'i mei goeroe. Aga ei-mai nagoëmi nohikola.

14.

Zijt gij niet dezen nacht gaan buffels vangen?

Wij zijn met ons vijven gaan buffels vangen.

Hoeveel hebt gijlieden er gevangen?

Wij hebben er geen gevangen. Wij hebben er een stuk of wat gezien, maar ze waren schuw. Zoodra zij ons maar roken vluchtten zij.

Hebt gij geen lokbuffels meegenomen?

We hebben er wel meegenomen, (maar) wanneer wij naderden, braken zij op en gingen aan den haal, het bosch in.

Ik zou niet durven buffels opvangen.

Zoo is het ook met ons; velen durven niet, hebben er geen moed voor; er zijn slechts weinigen die durven.

Zijn er al onder u die door hen (de buffels) gestooten zijn?

Vele menschen zijn reeds door de buffels gestooten, sommigen zijn gestorven, sommigen ook zijn nog in 't leven gebleven. Een neef van mij is gestooten door (een buffel) en geraakt aan zijn been; het eind er van was dat hij kreupel bleef.

Durft hij niet meer buffels te gaan vangen?

Zijn moed is niet veranderd, hij gaat (het) (wel degelijk) dikwijls (doen).

De buffels zijn niet allemaal zoo, er zijn er die goedaardig zijn, er zijn er die boosaardig zijn, zooals wij menschen ook een voor een verschillen in onzen aard.

Vanzelf zijn de buffels dikwijls boos (kwaadaardig) als zij een jong hebben, dan bewaken ze hun jong, uit vrees dat er soms menschen (zullen zijn die) het een of ander aan hun jong zullen doen.

15.

Hebt ge kinderen die op school gaan?

Ja, één. Eerst wilde hij niet, hij was bang, hij dacht dat de onderwijzer hem misschien (lett. „straks") zou slaan. Maar nu gaat hij al graag naar school.

Anamoe napande ami, nahimoekoe'i negoeroe; kana mapande poerina.

Ioelikakakoe'i anakoe: Iko matida-hawo (*of*: marodo-hawo) mohikola, bona maria-di-hawo boenoena ngkapoerina.

Nadea boenoena taoena mangintjani mooeki, mobaha. Ane naintjani, moma nabagioe doona, indana, ba napa-napa naoeki i rara hoerana moto. Djadi, ane rapana totoea mangintjani mooeki, moma madea hehana ngkapoeri, ewa anoe ntotoea ilodo, inda ba napa-napa. Djadi, eo ei momamo maria hapoeana, ane rapararahóera.

Iepekoe, pae ei moma maria ngana ratarima mohikola.

Pae ngkapoeri-damo pade ratarima moei ngana loko mehoea, eo ei nadea gaga-dapa topohikola.

Ba naharo nabibo anakoe?

Moma, natoendoe moto'i, hawee to ioeli goeroe, ipetalingaina poera.

Nabelo-wa rarakoe nangepe, Toea.

16.

Iepekoe maria to mobangkele. Ba hangkoea-méngi-pa pade memoea?

Pangoeli kapala, opo-méngi-pi.

Beiwa ada taoena ihei ane montjamoko?

Uw kind is schrander van aanleg en spant zich in bij 't leeren, hij zal zeker later knap worden.

Ik heb tot mijn kind gezegd: Gij moet maar geregeld schoolgaan, opdat er later nut van kome.

Het heeft veel nut, als de menschen kunnen schrijven (en) lezen. Als zij het kunnen, kunnen andere menschen hen niet bedriegen, (want) hunne schulden of wat ook, schrijven ze op in hun eigen boeken. Dus, als bijvoorbeeld de menschen van vroeger hadden kunnen schrijven, zouden er niet vele moeilijkheden zijn geweest naderhand, zooals over goederen van voorouders, schulden of wat ook. Dus nu zal het niet meer te ontkennen zijn, als men het in een boek heeft geschreven.

Ik heb gehoord dat er in dit jaar geen kinderen zullen aangenomen worden op school.

Pas het volgend jaar zullen er weer kinderen aangenomen worden om op school te komen, (want) nu zijn er nog te veel kinderen op school.

Is mijn kind dikwijls ondeugend?

Neen, hij is gehoorzaam, naar alles wat door den onderwijzer wordt gezegd, luistert hij.

Het doet me genoegen dat te hooren, Meneer.

16.

Ik heb gehoord dat er iemand zal trouwen. Hoeveel nachten zal het nog duren, dat (de bruidegom) zal opklimmen (het huwelijk zal voltrokken worden)?

Het hoofd zegt: Vier nachten nog.

Hoe zijn de gebruiken hier, als er menschen gaan trouwen?

Nontani ada. Napilaa balailo oa ibawa raoe nemoea i hooe bangkele. Ane taoena namaradika, biahana kana nopatehi bengka. Ane maopoemo mangkoni, radjoedjoemo anoe rakeni-mpemóea: ane todea hantonga doela, hamata balioe, ane maradika hangkaoe mbeha, hantonga doela palangka, hamata balioe. Pade magaro-ramo, hantongo mantjili hooera, hantongo mehompo moraego-ramo. Naria moei moma iporegoka.

Ba napa poera-hawoo to ioeli oli?

Nadea mpengaa ipopewai: bengka, lolo, doela, mbeha, balioe, tono, loea mohoempa. Ilodo maria moei batoea rapopewai, bo boelawa, ane maradika mobangkele.

Ipokonokoe mpoeoe mangkalio adami montjamoko.

Iwetoe ami, hangata hangata taoena kana hore hantani adana. Aga iana rara taoena hoemangkoelili doenia ei nahibali poera, djadi ane momepomaihi kita ntjamoko, moma maria poboengkaata; ane moma momepomaihi, maharo-ta moboengka.

Iwetoe moei hi kami.

17.

Hoera ei mahomi noekenika (*of*: noekeni hi) Toea Ahitee.

Napa ioeli i rarana?

Moma intjanikoe, apa moma-koewo ibolekoe poboengoena. Ihilokoe hoera Toea Kontorolo-di.

Ioelira momami mahae i Toea Kontorolo toemai.

De gebruiken verschillen. Het is gewoonte dat de man steeds begeleid wordt om te gaan opklimmen in het huis der vrouw. Als het adellijken zijn, dan is het gewoonte dat men een buffel moet slachten; als men klaar is met eten, dan wordt de huwelijksgift overhandigd: voor gewone lieden een koperen schaal en een bijl, voor adellijken een Rongkongsche kain, een koperen schaal met voet en een bijl. Vervolgens gaat men uiteen, sommigen keeren terug naar hun huis, anderen dalen af uit huis om reizangen te gaan uitvoeren. Er zijn ook (huwelijken) waarbij geen reizangen worden uitgevoerd.

Wat is het allemaal dat men den bruidschat noemt?

Er wordt velerlei gegeven: buffels, opgerolde katoenen goederen, koperen schalen, Rongkongsche kleeden, bijlen, kapmessen en bepaalde lansen. Vroeger werden er ook slaven gegeven, en goud, als er adellijken trouwden.

Ik wil zeer gaarne uwe huwelijksgebruiken zien.

Zoo is het vanouds, de menschen uit verschillende landstreken hebben allemaal verschillende gebruiken. Maar de aard der menschen over deze geheele wereld is allemaal dezelfde, dus wanneer wij als man en vrouw van elkaar houden, zullen wij geen aanleiding tot twist hebben. Maar als wij niet van elkaar houden, zullen wij dikwijls twisten.

Zoo is het ook bij ons.

17.

Breng dezen brief vlug aan den heer Assistent.

Wat wordt er in gezegd?

Dat weet ik niet, want ik heb den omslag niet geopend, (maar) ik heb gezien dat het een brief van meneer den Controleur is.

Men zegt dat het niet lang meer zal duren dat de heer Controleur hier komt.

Ane makono, natantoe (*of*: matantoe) kana maria petoedoe Toea Ahitee mampakabelo dala pade kinta ba napa-napa, bona nemo mahodo i Toea mangkalio kinta ente ngata naroempoea.

Nakoeaha mpoeoe Koempania. Natikoe palili(na) lewoeto ei podagaakoe, mali mata-eo (*spr.* matájo), mali kaholoa, rima-rima kalaoeakoe ngata, ikakamoe Koempania poera.

Nakono mpoeoe ioelimoe; ane maria taoena mangewa, metibo, moma napa boenoena metibo, rima-rima kalaoeana, kana narata Koempania mampahoko'i.

Lomona Koempania narata ihei, moma-kami nagoë, hanoe-ra ne'ewa, aga welaoe natoendoe poeramo ikakamoe Koempania.

Patoedjoe Koempania mampakabelo katoewoeta, bona naintjani taoena mampali katoewoeana, ee pade moma ipalioe Koempania taoena mampadeahi bo mampabagioe doona.

18.

Ba nadea-da-kona anamoe?

Anakoe le hahio, aga-ĭana alima-ramo namate. Toloemo anakoe bangkelekoe to ei, pade aono-ra ana bangkelekoe to ilodo.

Hantongo-ra anamoe nabohe-ramo?

Rodoea-ra narongoa-ramo, hadoea balailo, hadoea bangkele. Balailo raoe i Parigi, to Parigi ipobangkelena.

Na'awa mpoeoe kalaoeana, ba moma'i mäharo toemai?

Moma; hangkani'a raoe i Parigi, nampotomoeka'i; nalioe ee, momamo-kami nonehilo.

Als het waar is, dan zal er zeker bevel komen van meneer den Assistent om den weg in orde te maken en de gehuchten langs den weg en zoo voorts, opdat Meneer niet boos zij, als hij zal zien dat de gehuchten en het dorp vuil zijn.

De Regeering is zeer machtig. Ik heb dit eiland geheel rondgereisd, naar het Oosten, naar het Westen, naar welke landstreken ik ook maar ben gegaan, alles had de Regeering in haar macht.

Het is zeer waar wat ge zegt; als er iemand ongehoorzaam wil zijn en wil vluchten, heeft het in 't geheel geen nut om te vluchten, want waar hij ook heen gaat, de Regeering vindt hem toch om hem te vangen.

In den eersten tijd dat de Regeering hier was gekomen, waren we niet in onzen schik, sommigen boden tegenstand, maar nu zijn we allemaal gehoorzaam aan het bestuur van de Regeering.

De bedoeling der Regeering is, ons leven goed te maken, opdat de menschen hun levensonderhoud kunnen zoeken, daarom duldt de Regeering niet dat de menschen hunne medemenschen zullen kwellen en bedriegen.

18.

Hebt gij veel kinderen?

Ik heb negen kinderen, maar vijf van hen zijn gestorven. Drie kinderen heb ik al van mijne tegenwoordige vrouw, en zes kinderen van mijne vroegere vrouw.

Een deel van uwe kinderen zijn reeds groot?

Twee van hen zijn reeds getrouwd; een zoon en eene dochter. De zoon is naar Parigi gegaan en heeft (daar) eene Parigische getrouwd.

Hij is zeer ver weg gegaan, hij zal wel niet dikwijls hier komen?

Neen; ik ben één keer naar Parigi gegaan, om hem te ontmoeten, daarna hebben we elkaar niet meer gezien.

Nahae-dako no'oha i hooe anamoe?

Moma, nehahoe rarakoe nampalinga bonekoe, ee pade nahomi'a nantjoeli.

Ane na'awa kalaoea anata, moma naria boenoena hi kita toeamana.

Wee mpoeoe, aga-íana ane kabilaha mangkalio toronaa, to ipokonona, i podagaana, momamo nalinga mantjili ngatana.

Ba intjanina-da maniamoe bahata?

Moma, aga bahana moto intjanina.

Naria-dapa anamoe i hooemoe?

Naria, hadoea bangkele-damo, ipodoo tinana; rima-rima kalaoea tinana, hetoe moei'i-hawoo raoe. Nokehi mpoeoe'i nowia. Para-báadipi mematami momaoe. Djadi kami toeamana bo tinana nampomabohe'i.

19.

Na'awa mpoeoe pomakoamoe, ba poma-ko nangkoni?

Poma, naoro mpoeoe taikoe; ane naahi raramoe, mai-koewo hodi koniamoe koekoni, bona nee'a-koewo maleweha.

Moma-ko-kona nobokoe?

Nobokoe'a-da ee, aga nahae'a i dala, naopoemo bokoekoe.

Nepa oloe, peagikamo oloe hodi, apa pae-óhe-kami bila naopoemo, koetoedoe-dimi anakoe momaoe.

Ane wetoe-da, dale-góamoe koehole, ba loka koetoenoe, ba ngkahoebii, apa momamo ipakoelekoe kaoro taikoe ee-ria.

Hebt gij langen tijd verblijf gehouden in het huis van uw zoon?

Neen, ik was gehaast, daar ik aan mijn akker dacht; daarom ben ik spoedig teruggekeerd.

Als onze kinderen ver weggaan, hebben zij geen nut voor ons hunne vaders.

Zoo is 't inderdaad; maar als een jongmensch op zijn reizen een meisje ziet dat hem bevalt, denkt hij er niet meer aan naar zijn dorp terug te keeren.

Kent uwe schoondochter onze taal?

Neen, zij kent alleen hare eigen taal.

Hebt ge nog kinderen in uw huis?

Ja, nog slechts eene dochter, aan wie hare moeder eene gezellin heeft; waar hare moeder heen gaat, daarheen gaat zij ook. Zij is zeer ijverig in het werken. Nog vóór het aanbreken van den dag staat zij al op om rijst te stampen. Dus zijn wij, haar vader en hare moeder, zeer op haar gesteld.

19.

Ge hebt zeer ver geloopen; hebt ge nog niet gegeten?

Nog niet; ik heb ergen honger; als ge medelijden (met mij) hebt, geef me dan een beetje rijst van u te eten, opdat ik niet zal sterven van honger.

Hebt ge geen teerkost meegenomen?

Ik heb wel meegenomen, maar ik ben lang op weg geweest (en zoo) is mijn teerkost opgeraakt.

Wacht even, wacht (er) eerst een beetje (op), want onze gestampte rijst is reeds op, ik zal mijn kind maar bevelen om te stampen.

Als het aldus is, laat ik dan maïs van u poffen, of laat ik pisang bakken, of cassave, want ik kan het niet meer uithouden van den honger.

Nabelo moei, alamo ngkahoebii etoe kahoekana noekoni, koetoedoeka anakoe mantoenoeka-ko, bona mahomi noekoni.

Nabohoe'amo. Nalente mpoeoe iepekoe nomako i dala; ke hodihodi momamo koepakoele momako. Ke moma naahi raramoe, Toea, (ke) moma'amo marata i hooekoe.

Apa na'awa-dapa hooemoe? Ba poma-ko le malimaoe marata ria?

Ane mahahinta pomakokoe, poma'a malimaoe marata.

Napa poeoena ipomakokamoe ei?

Tinakoe nadoea, djadi ioelina: Koi ala'i toeakakoe, i hooena. Ee-di pade moma nadea bokoe ikenikoe, apa nehahoe'a, bona nemo bila mamate tinakoe.

20.

Ba iko-da-kona to bingki moëntjoe i ngata ntanina-wengi?

Akoe, aga moma'a ipalioe kapala kampoe.

Napa-da pade bingki moëntjoe-ko?

Momamo naria ompikoe i ngata ei, aga i ngata ntanina naria-dapa toeakakoe, pade naria moei-dapa pinoanakoe.

Napa pade moma-ko ipalioe kapala moëntjoe?

Pangoelina: bangkelekoe taoena ihei, moma ipalioena koekeni i ngata ntanina.

Apa moma-ko taoena ihei ami?

Ook goed, neem dan maar (van) die cassave daar zooveel als je eten wilt, dan zal ik mijn kind bevelen die voor je te bakken, opdat ge ze spoedig kunt eten.

Ik ben al verzadigd. Ik voelde me erg zwak toen ik op den weg liep. Het scheelde weinig of ik kon niet meer loopen. Als gij geen medelijden (met mij) hadt gehad, meneer, zou ik niet meer tehuis komen.

Is je huis nog ver? Zal het nog niet donker zijn als ge daar zult aankomen?

Indien ik vlug loop, heb ik nog geen duisternis als ik zal aankomen.

Wat is de reden waarom ge op reis zijt gegaan?

Mijne moeder was ziek, zoodat zij heeft gezegd: Ga mijn ouderen broeder halen, in zijn huis. Dat is de reden dat ik niet veel reiskost mee heb genomen, want ik was gehaast, dat mijne moeder niet reeds gestorven zou zijn.

20.

Zijt gij het, die wildet verhuizen naar een ander dorp, eenigen tijd geleden?

Ja, maar het dorpshoofd heeft het mij niet toegestaan.

Wat is de reden dat ge wilt verhuizen?

Ik heb geen verwanten meer in dit dorp, maar in het andere dorp zijn nog (een of meer) oudere broeders en/of zusters van mij en ook nog (een of meer) neven en/of nichten.

Waarom heeft het hoofd u niet toegestaan te verhuizen?

Hij zegt: mijne vrouw is iemand van hier, hij vindt niet goed dat ik haar naar een ander dorp breng.

Zijt gij dan oorspronkelijk niet iemand van hier?

Moma, woele toemai no'oha moto ihei'a, apa nobangkele hei'a. Nahae-hae, namatemo tina bo toeama bangkelekoe, djadi nadota moei'i mampadapa'a, raoe i ngatakoe.

Apa ioelikakamoemi i Toea Ahitee?

Ioelikoemo, pade ioelina kana merapi hoera poëntjoe'a hi Toea Kontorolo, agaíana moma iboekoeikoe nomako na'awa.

Ane rarami ntjamoko madota moëntjoe, napa-da-hana pade metagi i kapala?

Agina le iko, Toea, mampololitaka kapala, bona napalioe'a. Ane akoe moto, moma'a napalioe.

Iwetoemo le, akoe-damo mangoeli; ba beiwa pangoeli kapala, akoedamo mangoelika-ko.

21.

Koeoelikaka ami-ko, Toea, naile'amo meongko.

Rima kalaoeamoe?

Raoe i Paloe, mapola i Poho.

Malangko-da eo, pade meongko-ko?

Moma, parabaa'a, ntongo-béngi memata; (ane) motoeroea-pi manoe hamati kana meongko'amo raoe. Eemo pade ioelikoe ami: baka maria hoeramoe, Toea, koekeni, agina noewaika ami'amo.

Iwetoemo le, pade koeoeki-da hoera, koetoedoeka anakoe-damo mangkeni i hooemoe. Hangkoea-méngi-ko pae mantjili toemai?

Poma le koeintjani mangoeli, apa madea mpengaa anoe koebabei; nadea pino'ompikoe koepelongi.

Neen, ik ben hier maar komen wonen, omdat ik eene vrouw van hier heb getrouwd. Na verloop van tijd zijn de moeder en de vader mijner vrouw gestorven, zoodat zij ook lust heeft gekregen met mij mee te gaan naar mijn dorp.

Hebt gij het al gezegd aan meneer den Assistent?

Ja, en toen heeft hij gezegd dat ik om een verhuispas moet vragen aan meneer den Controleur, maar ik kan niet ver loopen.

Als gij en uwe vrouw beiden van zins zijt om te verhuizen, wat is dan de reden dat het hoofd zou (of: moet) tegenhouden?

Welaan, gij meneer, moet eens spreken met het hoofd, opdat hij het mij toesta, (want) als ik (het) zelf (doe), zal hij het mij niet toestaan.

Dat is dan aldus (afgesproken), ik zal het zeggen en wat het hoofd zegt, dat zal ík u dan zeggen.

21.

Ik geef bij voorbaat kennis aan u, meneer, morgen zal ik vertrekken.

Waar gaat gij heen?

Naar Paloe en (dan wil ik nog) door(gaan) naar Poso.

Zal de zon (al) hoog staan en zult gij dan weggaan (wanneer gij zult vertrekken)?

Neen, ik zal vóór het aanbreken van den dag vertrekken; te middernacht zal ik opstaan; als de hanen voor 't eerst gaan kraaien dan ga ik heen. Dat is het waarom ik vast van te voren zeg: misschien is er een brief van u, meneer, dien ik zal meenemen, geef dien dan nu vast aan mij.

Goed, dan zal ik den brief schrijven, dan zal ik mijn kind (er voor) bevelen hem naar uw huis te brengen. Over hoeveel nachten zult gij hierheen terugkeeren?

Ik zou het nog niet weten te zeggen, want er zal van allerlei zijn dat ik moet doen; ik heb vele verwanten die ik wil bezoeken.

Apa hadoedoeamoe moto, ba komi hampoanaka raoe?

Hadoeakoe moto raoe; nantomo gaga iepeta nangkeni nte bangkele nomako, ba ngana. Malera gaga-ta i dala, ane modoo madea.

Iwee mpoeoe-di, aga nemo-ko mahae gaga raoe, bona nemo hadoedoeana moto bangkelemoe mowia lidami, mapepa gaga-hawoo naepe.

Poma-ra mowia, bila mantjili'amo.

Magoë mpoeoe anamoe noekaratai, kana maria-da-hawoo anoe raperoemata(i)ka ana.

22.

Rodoea-ra-wei ngana nalipo i rara wana.

Beiwa-da-hana pade nalipo-ra?

Laitoedoe tinara nodao raoe nenaho. Hangka nahae-ra nampali naho, po nahae nalipo-ramo.

Naharo taoena nalipo i rara wana?

Io, naria, aga nahae-hae nohirata moto-ra doona. Pangoeli totoea: Ane naria to nalipo i rara wana, naria taoe leroe nampalipo-ta.

Ngana ehe rima-ramo?

Ipopea oa tinara. Hangka malimaoemo, nehoewoemo ekana, pade ioelikakana mangkera: Anakoe to rodoea poma-ra naria, ba nalipo i rara wana-ramo nampali naho. Pade itoedoe mangkera taoena nampadikei-ra, nakahomii-ra rarata.

Gaat ge maar geheel alleen of met uwe vrouw en kind(eren)?

Ik ga maar alleen, men heeft het te moeilijk als men ook een vrouw meeneemt op reis of kinderen. Men komt te langzaam vooruit op weg, als men met veel menschen is.

Zoo is het inderdaad, maar ge moet niet te lang wegblijven, opdat niet uwe vrouw geheel alleen uwen akker bewerke, dat zal te bezwaarlijk voor haar zijn.

Als ze nog niet op den akker gaan werken, zal ik reeds teruggekeerd zijn.

Je kinderen zullen zeer verheugd zijn wanneer je (weer) bij ze komt, en dan zal er ook wel iets zijn dat als welkomthuis aan de kinderen wordt gegeven.

22.

Er zijn dezer dagen twee kinderen verdwaald in het bosch.

Hoe komt het, dat ze verdwaald zijn?

Zij waren door hunne moeder gezonden om er op uit te gaan en pandanbladeren te gaan zoeken. Toen zij lang pandanbladeren gezocht hadden duurde het niet lang of zij waren verdwaald.

Komt het dikwijls voor dat menschen verdwalen in het bosch?

Ja, er zijn er, maar na verloop van tijd ontmoeten zij vanzelf hun makkers (weer). De ouden zeggen: Als er menschen zijn die verdwalen in het bosch, dan zijn er boschgeesten die ons doen verdwalen.

Waar zijn die kinderen nu?

Hunne moeder heeft maar aldoor op hen gewacht. Toen het donker zou worden kwam er vrees bij haar te voorschijn en toen zeide zij tot hun oom: Mijne beide kinderen zijn er nog niet, misschien zijn ze verdwaald in het bosch bij het zoeken naar pandanbladeren. Toen heeft hun oom menschen uitgestuurd om hen te gaan zoeken met honden, opdat men ze spoedig zou vinden.

Iratami-ramo?

Moma. Moma irata-kami-ra. Nepoelo-ra-damo (*of*: nepoelo-damo) pade nehoepa moto-ra.

23.

Napa-da-kona mei nampakadoehoe-ko etoe?

Nadoea mpoeoe rarakoe: lomo peongkomoe mariamo romoela nadoea oa'amo, wookoe ewa to ibika, ioelikoe magila'amo. Ba hangkoea-méngi'amo moma naleta. Ioelikakakoe bangkelekoe: Ba nahamale laoe'amo Ala Taala. Agaíana moma moei. Lako toloe-méngi'ada natepehompo i tana.

Napa poeoe doeamoe?

Lomona iwei: Lomo pokeke-kami, nalenteamo iepekoe, ipetitirii-koe wotokoe, ioelikoe: bona nemo lida moma maopoe. Haeoa'a nohoebi. Laoe malimaoe-damo, pade nentjore'a (nalaoe) i hooe; ee-di pae nadoea'a.

Nagoë rarakoe nangkalio-ko, apa ke madoea rarakoe mangepe ke namate-pako. Hema-damo nampowia lidamoe?

Itoedoekakoe toeaikoe nampolio.

Naopoemo ipoliona?

Naopoemo, imoelai hawoea poerami; nekaliwoimo paeta.

Nagoë wee-damo-ko, nangkalio lidamoe ipolio toeaimoe.

Ipolingakoe wee-di e(e), pade ioelikakakoe'i: koepalika-damoko waroemoe to nabelo; ane maroho-damo koeepe, meongko'amo raoe mampali waroeta.

Hebben jullie ze gevonden?

Neen. We hebben ze niet gevonden. Pas in den vroegen morgen zijn ze vanzelf te voorschijn gekomen.

23.

Wat is het toch dat u (zoo) mager heeft gemaakt?

Ik heb veel narigheid gehad; sedert uw vertrek zal het al twee maanden zijn dat ik voortdurend ziek ben geweest, mijn hoofd was als gespleten, ik dacht dat ik gek zou worden. Vele nachten heb ik niet geslapen. Ik heb tot mijne vrouw gezegd: Misschien is het beter dat God mij maar doodt. Maar het is niet gebeurd. Pas (sedert) drie nachten ben ik (weer) buitenshuis kunnen komen.

Wat was de oorzaak uwer ziekte?

Het begin er van was als volgt: Van den tijd af dat wij een nieuwe sawah aanlegden, heb ik mij loom gevoeld; ik heb mij bedwongen, ik dacht: laat het niet gebeuren dat de sawah niet zal gereed komen. Een heelen dag heb ik voortdurend gepatjold. Pas toen het donker ging worden ben ik opgehouden met werken en naar huis gegaan; zoodoende ben ik ziek geworden.

Het doet mij genoegen u te zien, want ik zou er verdriet van gehad hebben als ik had gehoord dat je gestorven was. Wie heeft nu uwe sawah bewerkt?

Ik heb mijn broeder gezegd hem te bewerken.

Is hij klaar met de bewerking?

Ja; (de sawah) is al geheel met jonge plantjes beplant; de rijst is al weer opgefleurd (na het overplanten).

Ge waart zeker heel blij te zien dat uw jongere broeder uwe sawah heeft bewerkt.

Ik heb hem zeer geprezen en ik heb tot hem gezegd: Ik zal mooie kleeren voor je zoeken. Als ik mij weer sterk zal gevoelen, zal ik er op uit gaan en kleeren voor ons gaan zoeken.

24.

Napa-da pade ikakamoemoe wohe etoe? Ba raoe-ko mohakaja-da?

Io, raoe i dipona'a-da e, aga moma naria hakajakoe. Ee-da-kowo le pade toemai'a, mai'a merapi hakajamoe, Toea.

Hangkoea-méngi-ko raoe?

Ane moma maria baloemba, hamengi moto'a, agaiana ane marimboho ngoloe bo baloemba, kana romengi'a.

Ane iwetoe, alamo hakajakoe. Ane mahae-ko raoe, moma ami(-ko) koewai, apa koepohakaja moei-koewo.

Iwee ami; poeoena koekalaoeka, pade kana raoe'a, moma bara raoe mampali baoe'a ba modaga, mangala tinakoe moto'a i dipona, nadoea'i ria.

Nadea-ngkáni-moko nampaloeme hakajakoe, agina raoe moto-da-ko-kowo i rara wana, motowo kaoe noepohakaja, bona maria-kowo hakajamoe.

Io; nadeangkani'amo noliwo raoe moteba hakaja, agaiana woele-woele itoedoe raoe modjama dala, moma-ta natepobago; eemo-koewo pade moma'a nadjadi laoe noteba.

Moma bara moma ipopewaikoe hakajakoe, aga etoemo ane hintooena koehawi moei-koewo, pae beiwa-moko iko?

24.

Wat is de reden dat ge die roeispaan in de hand houdt? Gaat ge soms varen?

Ja, ik ga naar de overzijde, maar ik heb geen prauw. Dat is het, dat ik hier kom om uwe prauw te vragen, meneer.

Hoevele nachten gaat gij (blijft gij weg)?

Als er geen golven zijn, ga ik slechts één nacht, maar als de wind hevig is en de golven, dan twee nachten.

Als het zoo is, neem dan mijne prauw maar. Als je lang zoudt gaan, zou ik ze natuurlijk niet (aan je) geven, want ik zou er ook eens in moeten varen.

Zoo is 't maar; wat de reden betreft om welke ik ga, dat ik moet gaan is niet dat ik ga visschen of geld verdienen, maar ik ga alleen maar mijne moeder halen van de overzijde, (want) zij ligt daar ziek.

Dikwijls reeds hebt ge mijne prauw geleend, ga gij dus zelf naar het bosch om een boom te vellen dien gij tot prauw kunt maken, opdat ook gij eene prauw hebt.

Ja; dikwijls reeds heb ik het plan gehad om eene prauw te gaan hakken, maar telkens krijg ik bevel om heerendienst te gaan verrichten aan den weg, zoodat ik (lett. „men") niet tot werken kan komen; dat is de reden dat ik niet kon gaan hakken.

Niet dat ik niet mijne prauw wil geven, maar als ik er nu tegelijkertijd ook eens in zou willen gaan, hoe moet 't dan met jou?

VERHALEN.

I.

Naria totoea ilodo, ana maradika i Bolapapoe, namperapii ana maradika i Panoea, napobangkele. Nangoeli-ra tinana balailo: raoe ntjala-ko oloe (i) tahi pade mobangkele-dako. Aga iana, bokoe ali koemoe lako hi hira bangkele noekenimo raoe i tahi. Laoemo-ria neongko mpoeoemi raoe i tahi ante doona. Narata (ria) i tahi, nelaoero-ramo; dohena papitoe. Nelaoero mpoeoemo. Kehira hira papitoe nahibali(a)ka hadoeana. Maria-ramo hamoela nelaoero, nadeamo laoerora. (Naria) hamengi nangipimi balailo, to nampe-rapii ana maradika i Panoea; pangipina perapiana é-wei narata hi hira ria. Ioelina: pitoe-méngi-damoko hei, roemai-moko i Koelawi. Naile iwei-wei eo roemai-ko i bamba motomoe ria-ta. Laoemo-ria nekaliwoimi pade nakeo'i. Itanonona: oo, naroegi perapiakoe. Ioelikakana'i balena hadoea: abi, iwei pangipikoe: perapiakoe narata hei, ioelina pitoe-méngi'adamo ihei, pade naile iwei-wei eo motomoe ria-kami i bamba. Laoemo-ria naeo mpoeoe nepoelo, raoe-ra i bamba. Ewa to ihoeka pangoeli pangipina e-wei iratara ria mpoeoe-mi perapiana e-wei. Poma nahae nololitami perapiana, ioelina iwee: taoelikaka ompita, ane mpoeoe-mpoeoe raramoe hi akoe, i rarana pitoe-méngi ei-mai, marata-rata-ko i Koelawi. Ane

VERTALING.

I.

Er was eens iemand in vroeger tijd, een *maradika*-zoon uit Bolapapoe, die een *maradika*-dochter uit Panoea tot vrouw vroeg. De moeder van den man en de haren zeiden: ga eerst naar zee en trouw dan pas. Maar je moet leeftocht, slaapmat en slaapsarong van de familie van het meisje meenemen naar zee. Daarop vertrok hij inderdaad naar zee, met zijn makkers. Toen zij (daar) aan de zee gekomen waren gingen zij rotan zoeken; zijn makkers waren zeven in getal. Zij zochten inderdaad rotan. De ijver van hen zevenen was gelijk aan (dien van) hem alleen. Het zal ongeveer een maand geweest zijn dat zij rotan hadden gezocht, toen zij al veel rotan hadden. Op zekeren nacht droomde de man die het *maradika*-meisje uit Panoea gevraagd had. Hij droomde dat zijn verloofde daar bij hen kwam. Zij zeide: Je moet nog slechts 7 nachten hier blijven en dan moet je naar Koelawi komen. Morgen als de zon zóó staat moet je bij den mond van de rivier komen, daar zullen wij elkaar ontmoeten. Vervolgens werd hij wakker en barstte in weenen uit. Hij dacht: O, met mijn verloofde is het ongelukkig gegaan (d.w.z.: zij is overleden). Hij zeide tot een van zijn vrienden: Vriend, ik heb als volgt gedroomd: mijn verloofde is hier gekomen en heeft gezegd dat ik nog slechts zeven nachten hier moest blijven, en dat wij morgen, als de zon zóó staat, elkaar daar bij den mond van de rivier moeten ontmoeten. Vervolgens, toen het inderdaad dag was geworden 's morgens vroeg, gingen zij naar den riviermond. Zooals was vastgesteld door zijn droom van den gepasseerden nacht vonden zij daar inderdaad zijn verloofde. Niet lang (daarna) begon zijn verloofde te spreken; zij sprak als volgt: Ik wil zeggen aan mijn neef, als je werkelijk van mij houdt, dan móet je binnen zeven nachten van nu af in Koelawi komen.

moma-ko maria i rarana pitoe-méngi ei-mai, moma'amo ria moerata. Laoemo-ria napajami toronaa. Djadi nakeomi balailo, nantjilimi raoe (i) bamaroera. Rata ria pahibalinamo hi balena ewa karaoera i bamba hee. Djadi nehono-ra balena: ba namate-di-mei perapiamoe, abi, iwee pae raoe-moko i Koelawi. Djadi neongko mpoeoemi toemai. Bengi karatana bengi rego poparomo perapiana. Djadi hoemawee ompina nakeo poera, nangkalio karohoana naratami. Naeo nepoelo balailo ee-wei raoe nentjoea hi ompina, ane maria hooe ompina mabenta maopoe napeimpoki. Pitoe-méngimi narata, pitoe-méngi ee-mai moma naria olona hangaa norego. Hintooe bengi kapitoena ntongo-béngimo karahaa regomo, namate-ntódo'i balailo. Nangoelira toeamana tinana pae ompina hoemawee: ompita to namate ei-mai raoe ratana dohe perapiana ria moto'i. Djadi hoemaweera ipoko-noramo pangoeli lolita laoe-ria. Naeo nepoelo nahiromoe poeramo taoena, ikowami raoe itana dohe perapiana.

II.

Nodike maradika i Woelea. Narata i boeloena i lodo Oo, ipopa-ntjilina-ramo doona nangkeni loepoe. Djadi hia-dimi toemai nantjaoe Oo nantoekoe dikena. Hangana maradika i Ngkaloewoe. Djadi narata i halodo i Loloe, iepena manoe notoeroea i lolo boeloe i

Als je er niet bent binnen de eerstkomende zeven dagen, zul je mij daar niet meer vinden. Vervolgens verdween het jongemeisje. Toen weende de man en keerde terug naar hun hut. Daar aangekomen deelde hij mede aan zijn vrienden hoe zij daarstraks naar den riviermond waren gegaan. Toen antwoordden zijn vrienden: misschien is je verloofde gestorven, vriend, daarom moet je naar Koelawi gaan. Toen vertrok hij inderdaad hier naar toe (naar Koelawi). De nacht van zijn aankomst was de nacht van den reidans voor het afscheidnemen van zijn verloofde. Al zijn bloedverwanten weenden allemaal toen zij zagen dat haar verloofde aangekomen was. Den volgenden morgen ging de man van zooeven bezoeken brengen bij zijn familieleden, als er huizen waren van bloedverwanten van hem waarvan het dak kapot was, die herstelde hij allemaal. Zeven nachten was hij al aangekomen en die zeven nachten had hij zonder tusschenpoos aldoor maar den reizang uitgevoerd. In den zevenden nacht, te middernacht, toen de reizang in vollen gang was, stierf de man ineens. Zijn vader, moeder en verdere familieleden zeiden allemaal: dit ons familielid dat gestorven is moet begraven worden samen met zijn verloofde daarginds. Allen stemden in met die woorden. Den volgenden morgen vroeg kwamen alle menschen bijeen, men droeg (den doode uit) en begroef hem samen met zijn verloofde.

II.

Eens ging een edelman uit Woelea ter jacht. Toen hij gekomen was op de bergen aan den bovenloop van de Oo (een rivier in Koelawi) gelastte hij zijn makkers terug te keeren met de (gevangen) gemsbuffel(s). Nog slechts hij alleen kwam hier naar toe (naar Koelawi), de Oo in stroomafwaartsche richting volgende, achter zijn honden aan. De naam van dien edelman was Kaloewoe. Toen hij gekomen was bij de pantjoeran bij Loloe hoorde hij de

Loloe. Djadi nehani'i; iratana manoehia nadea i ngata, boela (topo)hoeha iratana. Djadi nahiromoe balailo ke rapatehi'i. Nangoeli bangkele (maradika moei), i Woneangi hangana: ee, nemo nipatehi'i, popontjoera i poeoe loka. Nahae-hae-pa iboea i palanta, nontjoera i palanta. I(po)djoedjoekami konia. Nahamengia, natoeroe heemi. Djadi nangoeli bangkele, i Woneangi: ee, balailokoemi etoe! Pitoe-méngi, notiana bangkele. Igiwoe'i nowia oli: pitoempóle, papitoe taoena, papitoe bengka. Djadi igiwoemi mai pitoempóle, nagana moei pitoe-méngi, raoemi ngatana i Woelea. Djadi ipodoona erana papitoe moei, laoe mangala mpole pitoe-mpóle hee, papitoe taoena, papitoe bengka. Narata i ngatana ria, ikalionami lida, manoehia nowia i rara lida, moma hema i rara ngata. Djadi ikaliona notali-bóela poera taoena, ioelira namatemi. Iolena womo lobo, ibarangkani bolowatoe bona nee mehoea taoena. Itadina pobarangkani. Iratana gima, hampegoli (hia) itintina gima. Nagaromi taoena toemai i bola, namperoemata hia. Djadi nahiromoe taoena, bangkele, balailo, nangkakeohi'i, nahiromoe haeo, ikahoehai ibaliani. Naopoe ikahoehai'i, naeo nepoelo, idjoedjoemo oli. Nantjiliramo erana, hira papitoe. Hia ria-dipi ngatana. Nagana pitoeméngi, netoekoe'i. Narata i Loloe, nahiromoemo maradika, na-

hanen (een haan) kraaien op den berg in Loloe. Toen keerde hij aan en vond veel menschen in het dorp, hij trof een tijdstip dat er feest werd gehouden. Toen vergaderden de mannen er over dat men hem wilde dooden. Een vrouw, eveneens van den adelstand, Woneangi genaamd, zeide: he, doodt hem niet, laat hem zitten bij den voet van den pisangstruik (in de schaduw). Na eenigen tijd bracht men hem naar boven op het voorportaaltje en nam hij daar plaats. Men gaf hem rijst; hij overnachtte en sliep daar. Toen zei de vrouw, Woneangi: die daar moet mijn man zijn! Na zeven nachten werd de vrouw zwanger. Hem werd opgelegd een bruidschat te betalen van zeven eenheden van koperen schalen met toebehooren, zeven slaven en zeven buffels.

Toen hij „beboet" was met zeven eenheden en er opnieuw zeven nachten verstreken waren ging hij op weg naar zijn dorp Woelea. Zijn zwagers, zeven in getal, vergezelden hem ook, om de zeven *mpole* van zooeven te gaan halen met de zeven slaven en de zeven buffels. Toen hij daar in zijn dorp was aangekomen, zag hij de sawahs, de menschen waren aan het werk op de sawahs, er was niemand in het dorp. Hij zag dat de menschen allemaal witte hoofddoeken droegen, zij dachten dat hij gestorven was. Hij kreeg de deur van den tempel in het oog, die was versperd met *bolowatoe*-bamboe, opdat de menschen niet naar binnen zouden gaan. Hij deed de versperring weg, bereikte de trom en sloeg op de trom. De menschen verspreidden zich (van hun werk) en kwamen in het dorp, om naar hem toe te komen. Men verzamelde zich, vrouwen, mannen, en beweende hem, men bleef den heelen dag bijeen, en vierde feest voor hem waarbij hij door een sjamaan behandeld werd. Toen het voor hem gevierde feest afgeloopen was werd den volgenden morgen de bruidschat overhandigd. Zijn zwagers keerden terug, zij zevenen. Hij bleef nog daar in zijn dorp. Na zeven nachten ging hij (hen) achterna. Toen hij in Loloe kwam kwamen de *maradika*'s bijeen en vroegen hem: je hebt nog één slaaf schuld!

mpekoene'i: hadoea-pi taoena indamoe. Noliboe moei totoea nerapi taoena hadoea. Djadi nangoelimi maradika toporongo ei: Bo momakoewo naria taoena (itoedona oee Oo), oee Oo eimi koepotaoena, apa iko nangkoni'i.

III.

Naria hadoea balailo, to netowei, powiana aga nekaoe. Ikonina, ipowaroena, aga oli kaoena. Hangkani ihilona bangkele tobaloe hadoea. Bangkele e'e rodoea anana, hadoea balailo, hadoea bangkele. Laipokono balailo to netowei ee-mai. Moma nahae nontjamoko-ramo. Nontjamoko-ramo, nopahantjooe hira ntjamoko pade rodoea ngana. Ntade nantambai laoe-da kaparina iepena. Itanonona: napa akalakoe? Poma'a nobangkele moma napari gaga iepekoe. Hangka nobangkele'a, napari gaga iepekoe. Nabelo-pa koetadi ngana rodoea ei. Naeo nepoelo ioelina hi bangkelena: boelei moma'a oloe raoe mekaoe. Bengi ei-wei oeda hamengia, pade oee namowo. Madea mpoeoe malami mentjowe i hoho oee. Raoe'a oloe mohao. Koepodohe raoe-ra anata rodoea, bona boelakoe mohao hira mampodoo anoe ihaokoe. Nehono'i rongona: raoemo-komi le; nemo mahae gaga! Mahawi-dapa eo, mantjilimo. Rarana balailo, moma laoe mohao mpoeoe, aga raoe mantadi ngana rodoea. Neongko-ramo nangkeni pohao. Narata i oee, iratara oee namowo. Nangoeli awora: koeonoe

De *totoea* hielden eveneens vergadering en vroegen den eenen slaaf. Toen zeide de *maradika* die getrouwd was: Aangezien ik geen slaaf heb (hij wees op de rivier de Oo) zal ik deze Oo-rivier als slaaf beschouwen, omdat jij er van leeft.

III.

Er was eens een arme man, wiens werk alleen bestond uit houthalen. Hij at en kleedde zich alleen van de opbrengst van zijn hout. Eens zag hij een weduwvrouw. Die vrouw had twee kinderen, een jongen en een meisje. Zij beviel aan dien armen man. Na eenigen tijd trouwden zij. Toen zij getrouwd waren gingen zij, de beide echtelieden met de twee kinderen in één huis wonen. Maar de moeilijkheden (moeilijke levensomstandigheden) waarmee hij te worstelen had namen toe. Hij dacht: Wat is mijn redmiddel? Toen ik nog geen vrouw had had ik het niet al te moeilijk. Sinds ik getrouwd ben heb ik het al te moeilijk. Het is beter dat ik die twee kinderen wegdoe. Den volgenden morgen zei hij tot zijn vrouw: ik ga straks voorloopig geen hout zoeken. Vannacht heeft het den heelen nacht geregend en is de rivier gaan bandjiren. Er zullen zeer veel garnalen naar den kant van het water zijn gegaan. Ik ga maar eens (lett. „eerst'') (waterdieren) opscheppen. Ik zal onze twee kinderen meenemen op mijn tocht, opdat, terwijl ik aan het opscheppen ben, zij passen op hetgeen ik heb opgeschept. Zijn vrouw antwoordde: Gaan jullie maar, (maar) blijf niet te lang weg! Als de zon nog in het zenith staat moeten jullie al teruggekeerd zijn. Wat de man in den zin had was niet om werkelijk te gaan scheppen, maar om de twee kinderen weg te gaan doen. Zij vertrokken vervolgens, met medeneming van de *pohao*. Bij het water gekomen bevonden zij dat de rivier bandjirde. Hun stiefvader dacht bij zich zelf: ik zal de kinderen in het water laten afdrijven. Nu stond er op den

i oee-ramo ngana ei. Naria i wiwi oee hantina loka-móko. Hampegoli awora itowona loka, pade ialana wowata loka, ipanenena pade ipooena, ibabeina aki. Ioelina: maimo-komi, dadoe, montjoera mentjantjawia i wowata loka ei, boelakoe mohao. Lontjoe badjoemi bo poeroekami, pade mentjawi hei. Hangka nentjawi-ra, ionoena-ramo. Balailo ee'i nototokoa. Toeaina bangkele notatampadoa i oee. Moma intjanira hira ei naonoe i oee. Kahaa-haea na'awa-ramo naonoe. Nahae-hae naeka-ramo.

Awora nantjoeli i hooe, nangkeni badjoera ngana. Rata i hooe, nakeomi. Nepekoene tinara: napa ipokakeomoe? Anata rodoea namate ihaba kapoena. Napa-da-kona (*of*: napa-di-kona) pae moma ipomealaimoe-ra? Beiwa-kona pampomealaikoe-ra, totoeaka koepo-tolawai, totoeai moei ihabana, koepotolawai totoeai, totoeaka moei nahaba. Kaopoeana hira rodoea namala hangkani ihabana. Iweemi pade moma-ramo namala hadoeaa. Nakeomi tinara, nantora anana rodoea namate ihaba kapoena.

Naria moei toemata, rongkaoe kaloekoe-lájoe kalangkona. Toemata ee'i limampoeloe nopo-dimi ka'awana. Manawoe-ramo ngana to rodoea hee. Kahaa-haea kamoo-mohoea i toemata. Hanopo-damo, nokii-ramo ngana, naeka, nopiri matara nonekapoei. Naria moei-hawoo taoena nantaa tarekana i woo toemata. Aki wowata loka natetaa i rara tareka nte ngana rodoea. Hamengia-ramo ngana rodoea no'oha i rara tareka, moma nokoemoe moma nobadjoe,

oever van het water een stoel wilde pisang. Hun stiefvader kapte die om, nam de pisangstammen, plaatste die naast elkaar op een rij en bond ze aan elkaar tot een vlot. Hij zei: Kinderen, komen jullie hier voor de aardigheid een beetje op deze pisangstammen zitten, terwijl ik ga scheppen. Trek je baadjes en broekjes uit en kom dan hier op. Zoodra zij er op gegaan waren liet hij ze afdrijven. Het jongetje amuseerde zich met quasi-boomen, zijn zusje met met haar voetjes in het water trappen. Zij begrepen niet dat zij afdreven in de rivier. Na verloop van tijd waren zij al ver afgedreven. Op den duur werden zij bang.

Hun stiefvader keerde naar huis terug, met medeneming van de baadjes der kinderen. Thuis gekomen weende hij. Hun moeder vroeg: waarom huil je? Onze twee kinderen zijn gestorven, opgehapt door een krokodil. Waarom heb je ze dan niet trachten te bevrijden? Hoe zou ik ze hebben kunnen losrukken, wanneer ik den oudste wilde beschermen, greep hij weer de jongste, wilde ik de jongste beschermen, dan greep hij weer den oudste. Ten slotte zijn ze allebei samen door hem gepakt. Zoo is het gekomen dat niet één van hen meer gered is kunnen worden. Toen weende hun moeder om haar twee kinderen die den dood hadden gevonden in den muil van een krokodil.

Nu was er ook een waterval, die twee hooge kokosstammen hoog was. Die waterval was nog slechts 50 vademen verwijderd, en de beide zoostraks genoemde kinderen zouden al naar beneden vallen. Hoe langer hoe dichter (kwamen zij) bij den waterval. Toen zij nog slechts één vadem (van den waterval verwijderd) waren gilden de kinderen van angst, zij sloten de oogen en omarmden elkaar. Nu was er ook iemand die een fuik had gezet bij het begin van den waterval. Het vlot van pisangstammen bleef steken in de opening van de fuik, met de beide kinderen. Den heelen nacht bleven de twee kinderen in de opening van de fuik, zonder sarong, zonder baadje, hongerig en koud. Den volgenden morgen

naoro tai bo nalengi. Naeo nepoelo nangoeli toempoe tareka: raoe koetango oloe tarekakoe. Raoe'i, na'awa-dipi ipantona naria taoena i rara tarekana. Nangoeli rara-bóngona: topeoele i rara tarekakoe ba taoena-da? Kamoo-mohoea ihilona rodoea ngana, ingangaina-ra, ioelina: komi etoe tana nabiaha nangio bela tarekakoe. Neranga-mpále ngana, nangoeli: moma-kaiwoo kami nangio. Nangoeli toempoe tareka: boami, kana komi nabiaha nampangio. Djadi laihorenami tarekana ente ngana, ikenina raoe i hooena. Rata i hooena, iwebana ngana idoeahina, nalaro hoemawee wotora ngana rodoea. Moma-ra iwaika konia, aga (hira) ipahoeana i rara pompo manoe, notoeroe i rara tai manoe. Ngkawengia iwaika-ramo koniawái i banga ngkewoeloe, itahei oee-máta. Ia-hawoo rakonira, naoro taira, rakonira, moma nabelo. Kana ikonira. Naleta-ramo-hawoo i rara pompo manoe. Hamengia itanonona ngana balailo: ane hei oa-ta, ba rawebaki moei-ta. Aginamo malai-tamo i rara wana. Parabáa momamo nalipo itanonona, kana malai. Aga toeaina bangkele naloeroe-dipi naleta. Tanonona: ane koelike toeaikoe, ba makeo-di. Raeperamo-kami toempoe hooe ei. Agina koe'oebami toeaikoe. Hangka naopoe'i nantanono iwee, iepena manoe notoeroea. Ioelina: marakoe mpoeoemo mabaa. Koe'oebami toeaikoe, kipalaiimo. Ioebanami toeaina pade nenongko-ramo nalai. Hangka na'awa-ra irataramo wiwi pangale. Karatara nekaliwoimi toeaina, nakeomi. Hampegoli toeakana ienanamo: ne-ko makeo tite! Hilo-ra tontji

zei de eigenaar van de fuik: laat ik eens naar mijn fuik gaan kijken. Hij ging op weg; toen hij nog op verren afstand was zag hij dat er menschelijke wezens in de opening van zijn fuik waren. Hij dacht bij zich zelf: zijn dat *topeoele* daar in mijn fuik of menschen? Toen hij steeds dichterbij kwam zag hij de twee kinderen, hij schreeuwde ze toe en riep: jullie daar zijt 't dus die steeds de vangst van mijn fuik wegstelen! De kinderen hielden hun handen voor zich, met den rug naar beneden (om om genade te smeeken) en zeiden: wij hebben niet gestolen kasian! De eigenaar van de fuik zei: dat liegen jullie, jullie moeten het zijn die gewoon zijn ze (die vangst) te stelen! Toen haalde hij zijn fuik op het land, met de kinderen, en bracht ze naar zijn huis. Thuis gekomen sloeg hij de kinderen en deed ze veel pijn, het heele lichaam van de twee kinderen zag paars. Hij gaf hun geen eten, maar stopte ze in het kippenhok, (zoodat ze) in den kippendrek (moesten) liggen. 's Avonds gaf men hun zure rijst in een klapperdop waar de vezels nog aan zaten, overgoten met ongekookt water. Zouden zij het niet opeten, maar zij hadden honger, zouden zij het opeten, maar het was niet goed. Zij aten het toch op. Zij sliepen in het kippenhok, (maar) den heelen nacht dacht de jongen: Als we hier blijven zal men ons misschien weer slaan. Het is beter dat wij maar vluchten, het bosch in. Toen het bijna dag was was hij vast besloten om te vluchten. Maar zijn zusje was nog vast in slaap. Hij dacht: als ik mijn zusje wakker maak zal ze misschien gaan huilen en dan zullen de eigenaars van dit huis ons hooren; laat ik haar liever op mijn rug nemen. Toen hij klaar was met zoo te denken hoorde hij de hanen kraaien. Hij dacht: het zal inderdaad bijna licht worden; laat ik mijn zusje op mijn rug nemen, opdat wij vluchten. Hij nam zijn zusje op zijn rug en zij gingen stilletjes op de vlucht. Toen zij ver weg waren bereikten zij den rand van het groote bosch. Toen zij (daar) kwamen werd zijn zusje wakker en begon te schreien. Haar broertje suste haar: Je moet niet huilen, meisje! Kijk eens naar

no'ore i lolo kaoe, nagoë mabaami, bo ibo i lolo kaoe nowentji nantjilo mabaami. Djadi naintjomi toeaina nakeo. Hangka nabaabélo'i, nomako-ramo raoe i rara mpangale. Nahae-hae nerapi toeaina konia. Djadi na'ahimi rara toeakana, nehono: rima-kona tapangalai konia, tite? Pontjoera-moko oloe hei, tite, koepatai oewoe. Pae raoemi nopata oewoe, ikonira. Naopoe-ra nangonto oewoe, nomako moei-ramo raoe nerara-wána oa. Hangka malimaoepi, motoeroe i rara wimi; hangka maeo mepoelo, momako moeiramo. Ba hangkoea-(ha)ngkoea eo-ra nomako i rara wana, iepera manoe notoeroea. Nangoeli totoeaka: ba namohoemo ngata, iepetamo manoe notoeroea. Nehono toeaina: Dadóe e! Nemo-ta raoe, maka raweba moei-ta ewa pampaweba-ta oria-wengi. Nehono toeakana: moma-hawoo e le! Nanaoe-ra i bingkena, ipetirora i loboena hooe hantjooe nabohe. Naramba mpoeoe ihilora; aga hantjooe-ntjooena. Nanaoeki-ramo raoe, ipalira woelooe tana ipo'ohaira. Hee-ramo notoeroe i woelooe tana. Naeo nepoelo nemata-ramo. Iepera-mi toempoe hooe nehompo nopatata dikena raoe moëwoe. Ntade maradika topeoele-di, nabohe nalangko. Napohoe-pi raoe, ioelikakana toeaina: hei-moko oloe, tite! Raoe koepehilo oloe hooe etoe. Nehono toeaina: malohe'a dadóe! Naeka'a. Moma'a mahae raoe. Nahae nahae ipalioenami toeakana, woele ioelikakana'i: nee-ko mahae dadóe e! Moma é! Raoemi nampempelengi hooe e-wei, ihilona moma

de vogels die spelen boven in de boomen, blij dat het dag zal worden, en naar de apen die ravotten in de boomen, ziende dat het dag zal worden. Toen hield zijn zusje op met huilen. Toen het goed licht was geworden gingen zij verder, het groote bosch in. Na eenigen tijd vroeg zijn zusje om rijst. Haar broertje kreeg medelijden met haar en antwoordde: Waar zouden we rijst vandaan moeten halen, meisje? Blijf jij hier maar wat zitten, meisje, dan zal ik palmiet gaan afhakken. Toen ging hij palmiet afhakken en dat aten zij op. Toen zij het palmiet rauw genuttigd hadden, gingen zij weer door, voortdurend door het groote bosch. Wanneer het donker ging worden sliepen zij in een boomnis; zoodra het 's morgens vroeg werd, liepen zij weer verder. Toen zij een aantal dagen door het woud hadden geloopen, hoorden zij hanen kraaien. Het oudste kind zei: misschien is er al een dorp dichtbij, wij hebben hanen hooren kraaien. Zijn zusje antwoordde: Broertje! Laten wij niet (verder) gaan, misschien zullen wij weer slaag krijgen, zooals daarginds onlangs. Haar broertje antwoordde: wel nee, (wees maar niet bang)! Zij daalden af langs de steile helling en zagen (onder het loopen) beneden hen in het dal een groot huis. Dat huis was heel mooi, naar zij zagen; het stond geheel op zich zelf. Zij daalden weer verder naar beneden en zochten een hol waarin ze verblijf hielden. Daar bleven zij slapen, in het hol. Den volgenden morgen vroeg stonden zij op. Zij hoorden den eigenaar van het huis naar beneden gaan en zijn honden roepen om buffels te gaan hoeden. Dat was intusschen een *maradika* van de menscheneters, groot en hoog (van lichaam). Toen hij weg was zeide (de jongen) tot zijn zusje: Blijf jij maar voorloopig hier, meisje! Ik ga eerst eens naar dat huis kijken. Zijn zusje antwoordde: Ik wil niet, broertje! Ik ben bang. Ik zal niet lang wegblijven. Na eenigen tijd stond zij het haar broertje toe, alleen zei zij tot hem: blijf niet lang weg, jongen! Nee hoor! Toen ging hij dat (zooeven genoemde) huis eens bespieden, en zag dat er geen menschen (in) waren.

naria taoena. Hampegoli hia nemoea i rara hooe. Ipalina konia, iratana i rara koera, pae ialana tawe, iboengoena konia; pae ikenina raoe namparata toeaina. Rata ria ibolenamo ikonira ntalitoeai. Nagoë mpoeoemo toeaina nangkoni konia, apa nadea-méngi-ramo moma nangkoni konia.

Hangka ngkinowia nantjilimi toempoe hooe nampali koniana, momamo naria. Ioelina: ihema nangio koniakoe? Hoa topangio hoa manoehia. Ane koerata-ra ilaoe koekoni ami-ra ilaoe. Lolitana iepera narata i woelooe tana. Naeka mpoeoe-ramo ngana, nangepe lolitana. Naeo moei nepoelo nehompo moeimi nopatata dikena raoe noëwoe. Napohoe moei-pi raoe, raoe moeimi toeakana nampangio konia i rara koera. Ngkinowia iratana moei koniana moma moeimo naria. Ioelina: a', ihema-hema nampangio koniakoe? Naile koepepali-ra taoena éi-laoe. Naeo nepoelo nehompomi raoe nampali-ra. Moma-ra iratana. Ngkawengia ee notoeroe moeimi (hia) i rara hooena. Naeo nepoelo nehompo moeimi nopatata dikena raoe noëwoe. Boelana raoe, raoe moeimi ngana balailo nangio koniana. Narata moei'i ngkinowia, iratana koniana moma moeimo naria. Ioelina: kana manoehia nangio koniakoe ilaoe. Popea naile, koniakoe koegalimpoi rahoe. To koeboli i rara koera to moma koegalimpoi rahoe. Koeboli i hoeraja to koegalimpoi rahoe. Ane marata'i bona to i hoeraja lomo na'ala nakoni. Lolitana elaoe-ria iepera ngana i woelooe tana. Intjanira amimo to i rara koera moma irahoei, to i hoeraja to

Daarop klom hij op in het huis. Hij zocht naar rijst en vond die in den kookpot, vervolgens nam hij een blad en pakte (daar) de rijst in; daarna bracht hij die naar zijn zusje toe. Daar aangekomen maakte hij het open en aten zij het samen op. Zijn zusje was zeer blij dat zij rijst te eten kreeg, want al vele dagen (lett. „nachten") hadden zij geen rijst gegeten.

Toen het vooravond was geworden keerde de eigenaar van het huis terug en zocht zijn rijst, (maar) die was er niet meer. Hij zei: Wie heeft mijn rijst gestolen? De geur van den dief is de geur van een mensch. Als ik ze vind hier in den omtrek zal ik ze vast en zeker opeten! Zijn woorden werden door (de kinderen) (tot) in het hol gehoord. Zij werden erg bang toen zij zijn woorden hoorden. Toen het weer 's morgens vroeg was (den volgenden morgen) daalde hij weer af uit huis, riep zijn honden en ging buffels weiden. Toen hij weer weg was, ging de oudste weer rijst stelen uit den kookpot. Tegen het donker worden bevond hij weer dat zijn rijst er weer niet meer was. Hij zei: A', wie heeft toch mijn rijst gestolen? Morgen zal ik probeeren die menschen te zoeken! Den volgenden morgen daalde hij af (uit zijn huis) en ging ze zoeken, maar vond ze niet. Dien nacht sliep hij weer in zijn huis. Den volgenden morgen ging hij weer naar buiten, riep zijn honden en ging buffels hoeden. Terwijl hij weg was ging de jongen weer zijn rijst stelen. Toen hij weer (terug) kwam in den laten namiddag bevond hij dat zijn rijst er weer niet meer was. Hij zei: Het moeten menschen zijn die mijn rijst gestolen hebben. Wacht maar tot morgen, dan zal ik mijn rijst met vergif vermengen. (De rijst) die ik in den kookpot zal laten is die welke ik niet met vergif zal vermengen; de rijst die ik met vergif zal vermengen zal ik op een bord doen, opdat hij als hij komt eerst de rijst op het bord zal nemen en opeten. Die woorden van hem hoorden de kinderen in het hol, (zoodat) zij van te voren al wisten dat de (rijst) in den kookpot niet vergiftigd was,

igalimpoi rahoe. Nepoelo-pa nehompo moeimi raoe noëwoe. Napohoe'i raoe noëwoe raoe moeimi ngana nantjoeliba hooena. Iratana konia iladoe hoeraja bo i rara koera. Ialana to i rara koera. Naopoepa to i rara koera ialana, ialana to i hoeraja ibalintoea-ntjílina i rara koera. Pade nalai'i raoe i woelooe tana. Hangka nangkinowia, ihilora moeimi maradika topeoele noiri-ntjíli ewoeana rata i hooena. Hangka nemoea i hooe, ihoengkana koerana: ei moto koniakoe; ihoengkana hoeraja, momamo naria konia. Ioelina: pisi de, mahaoepamo-komi toelaoe nangkoni konia to igalimpoïkoe rahoe! Naopoe'i nangoeli wee, nangkonimi koniana to i rara koera. Naopoe'i nangkoni iepena wotona ewa to nalangoe ilele rahoe. Nahae-hae ilele rahoe, aoe-aoenami ria. Kahaa-haea ka(')oo-oraa-mi wotoena. Doeoe nalimaoe nalinomi. Hinamengia momamo napa nowotoe i rara hooena, doeoe nalangko eo. Hampegoli ngana raoe'i nampelengi. Ihilona'i nadoengka i rara hooe, nateoeloe-balintóea woona i oda. Ngangana nowoera, dilana neoeloe. Nagoë-ramo ngana rodoea nampahawa hooena. I rara hooe maradika topeoele eo bo woela-damo moma naria. Hampaa-mpalai ngana rodoea nahoegiramo. Hira poeramo nangala ihi hooe maradika topeoele bo hoemawee napa-napana. Djadi nabelomo katoewoera. Nahae-hae nabohe-ramo, nakabilahami balailo, natoronaami bangkele.

maar die op het bord de met vergif vermengde was. Toen het morgen was daalde hij weer af om buffels te gaan weiden. Toen hij weg was om te gaan weiden ging het kind weer zijn huis bestelen. Hij vond rijst die overdekt was met een bord en in den kookpot. Hij nam die in den kookpot. Toen hij die in den kookpot genomen had, nam hij die op het bord en deed die weer terug in den pot. Toen ging hij weg naar het hol. Zoodra het late namiddag was geworden zagen zij weer den vorst der menscheneters het door hem gehoede vee terugdrijven naar zijn huis. Toen hij het huis binnen was gegaan, deed hij het deksel van zijn kookpot af (en zei): hier is dan toch mijn rijst; hij lichtte de overdekking van het bord op, er was geen rijst meer op. Hij zei: lekker, nou zullen jullie 't te voelen krijgen dat jullie de rijst hebt opgegeten die ik met vergif heb vermengd! Toen hij zoo gesproken had at hij zijn rijst die zich in den kookpot bevond op. Toen hij die had opgegeten kreeg hij een gevoel in zijn lichaam alsof het dronken was, daar het vergif er zich in verspreidde. Toen het vergif zich eenigen tijd door zijn lichaam verspreid had ging hij aan 't schreeuwen daar (in het huis). Zijn geluid werd hoe langer hoe zwakker. Toen het donker was was het stil. Den heelen nacht was er niets meer dat geluid gaf in zijn huis, totdat de zon hoog stond. Toen ging de jongen (het huis) bespieden. Hij zag dat hij omgevallen was in het huis, en dat zijn hoofd naar beneden op de trap lag. Zijn mond schuimde, zijn tong hing er uit. De twee kinderen waren verheugd zijn huis te erven. In het huis van den vorst der menscheneters waren alleen nog maar de zon en de maan niet aanwezig (verder was er alles). In een oogenblik waren de twee kinderen rijk geworden. Zij namen den geheelen inhoud van het huis van den vorst der menscheneters in bezit en al zijn bezittingen. Dus kregen zij een goed leven. Na verloop van tijd werden zij groot, de jongen werd een jonge man, het meisje een huwbaar jong meisje.

Tinara bo awora nadjadi to netowei. Hira ntjamoko nodao-dao nerapi pangkonira, hema-hema rapotomoera raperapiira. Hangkani tinara bo awora nehoepa i hooera. Na'awa-dipi neintjani-ramo etoe tinara bo awora. Narata hee i hooe, nepopokamai-ramo ngana ee-ra: mai toemai mpotina! Ke rima-da-kami, doloe? Narata i hooe nangoeli-ramo: kami-kaiwo mpoana mai-kami merapi pangkoni-kami-kaiwo hi komi. Nehono kabilaha: mpotina é! Moma-kokoiwo noana? Nehono bangkele: noana'a-da, doloe, rodoea, namate-ramo, mahalapia komi ntalitoeai etoe-ramo, doloe, ane ke mo-ra namate. Nehono kabilaha: ewa kami ei ntoto-ramo kabohera ane ke natoe-woe-ra? Nehono'i: io. Nangoeli kabilaha: beiwa ane rapana matoe-woe-radapa? Nintjani-radapa, mpotina? Koentjani moto-ra, doloe! Naria tandara? Nehono totoea bangkele: naria tandara, balailo tohalapiamoe éi-laoe naria darina i pelina, nabaka nadoengka. Nehono kabilaha: penoto-bélo'a e, mpotina. Hangka ipenotona belo kabilaha, nariamo darina i pelina; nekadoengkami tinara, na-limpoe nakeo, pade nakeo hangkani-ramo nte anana rodoea, none-kalentorai. Naopoe ee no'oha hangkani-ramo i rara hooe. Aopo-ramo hantjooe hee.

Hun moeder en hun stiefvader waren arme menschen geworden. Zij beiden, man en vrouw, zwierven rond om hun eten te vragen, wie zij maar ontmoetten vroegen zij daarom. Eens kwamen hun moeder en hun stiefvader bij hun huis. Toen zij nog ver af waren begrepen zij al dat dat hun moeder en hun stiefvader waren. Toen zij daar bij het huis kwamen riepen de kinderen (hen) bij zich: kom hier, moedertje! Waar zouden we anders naar toe gaan, jongen? In huis gekomen zeiden zij: wij, kinderen, wij komen kasian eten voor ons aan jullie vragen. De jonge man antwoordde: Moedertje! hebben jullie geen kinderen? De vrouw antwoordde: ik heb twee kinderen gehad, jongen, maar ze zijn gestorven, ze zouden van denzelfden leeftijd zijn geweest als jij en je zuster, jongen, als ze niet gestorven waren. De jonge man antwoordde: Zouden ze werkelijk net zoo groot zijn geweest als wij, als ze in leven waren gebleven? Zij antwoordde: Ja. De jonge man zei: Hoe zou 't zijn als zij bijvoorbeeld nog in leven waren? Zouden jullie ze nog kennen, moedertje? Wel zeker zou ik ze kennen, jongen! Hebben ze herkenningsteekenen? De oude vrouw antwoordde: ja, de jongen die even oud zou zijn geweest als jij had een litteeken op den kant van zijn gezicht, van een wond die hij gekregen heeft doordat hij omgevallen is. De jongen antwoordde: bekijk mij goed, moedertje! Toen ze hem goed bekeek, (bleek haar) dat er een litteeken was op den zijkant van zijn gezicht; toen liet de moeder zich omvallen, ze weende tot bezwijmens toe (stikte bijna in haar weenen), en toen huilden zij gezamenlijk, zij met haar twee kinderen, van verlangen naar elkaar. Daarna bleven zij gezamenlijk in het huis wonen, met hun vieren in dat eene huis.

BIBLIOTHECA CELEBICA II.

KOELAWISCHE TAALSTUDIËN

door

wijlen **Dr. N. ADRIANI** en **Dr. S. J. ESSER**

Deel II.

AANTEEKENINGEN BIJ DE TEKSTEN IN DEEL I
MET ETYMOLOGISCH AANHANGSEL.

Bibliotheek
NEDERL. ZENDINGSCHOOL
OEGSTGEEST

UITGEGEVEN VOOR REKENING VAN
DE ONDERAFDEELING PALOE

1939

NIX & Co.— BANDOENG

AANTEEKENINGEN.

1.

lako, ook *loko* uitgesproken, „pas"; *lako i*, *loko i* „van af"; *loko notoeda* „teruggekeerd van het planten".

rima, uit *ri* en *oema*. De *m* is in 't Koel. vaak ontstaan uit *mb*, bv. *nomaoe* „rijst stampen", uit *nombaoe*; *romoela* „twee maanden", uit *romboela* (uit *ro m* + *woela*; *mw* wordt *mb*); *nemoea* „trap opgaan (in huis)", uit *nemboea*; *pahihimoekoe* „doe het met alle kracht", uit *pahihimboekoe* (*woekoe* „been", *himoekoe*, uit *himboekoe*, lett. „met de beenderen bij elkaar", *pahihimoekoe* „de beenderen terdege bij elkaar brengende"); *hamaa* „één exemplaar" (van kleine dieren), uit *hambaa*; *mome-* of, met klinkerassimilatie, *meme-*, voorvoegsel van den wederkeerigen vorm (toekomende tijd), uit *mombe-*, bv. *momelopo*, *memelopo* „elkaar bijten" (gewone tijd *nonelopo* of *nenelopo*, door assimilatie ontstaan uit *nomelopo*), *momepotowe*, *memepotowe* „van elkaar houden" (gewone tijd *nonepotowe*, *nenepotowe*); *neloemoe* „over iets hoogs heen springen", uit *neloemboe*; *hamika* „de eene (de andere) helft" (behoeft niet precies de mathematische helft te zijn), van voorwerpen die gespleten of in de lengte doorgesneden kunnen worden, uit *hambika* (st. *bika* „in de lengte doorsnijden of splijten"); *nontjamoko* „trouwen", uit *nontjamboko*; *womo* „deur", uit *wombo*; *koema* „tak van den sagopalm", uit *koemba*. *Oema* (dat ook gebruikt wordt) is dus uit *oemba* en dit is weder een bijvorm van *iwa*, het Parigische woord voor „waar?", dat ook voorkomt in Koel. *beiwa* „hoe". In dit *rima* is dus *ri*, de oorspronkelijke vorm van *i* „te", behouden. Dat de kracht van dit *ri* niet meer gevoeld wordt blijkt uit den vorm *irima*, die ook in gebruik is.

ko; dit is de korte, onzelfstandige vorm van het voornaamwoord v.d. 2den pers. enk. De Toradjasche Bergtalen gebruiken de pers. voornaamwoorden viervuldig: in zelfstandigen vorm, als voorvoegsel, als achtervoegsel en als aanhangsel (enclitisch). Voor het Koel. en Lindoesch is het schema aldus:

		Voorgevoegd	Achtergevoegd
Enk.	1e p.	*koe-*	*-koe*
	2e p.	*noe-*, *moe-* (L. *noe-*)	*-moe*
	3e p.	*na-*	*-na*
Mv.	1e p. incl.	*ta-*	*-ta*
	1e p. excl.	*ki-* (L. *ka-*)	*-kami* (L. *-ka*)
	2e p.	*ni-*, *mi-* (L. *ni-*)	*-mi*
	3e p.	*ra-* [1])	*-ra*
		Zelfst.	Aangehangen
Enk.	1e p.	*akoe* (L. *iakoe*)	*-a* (L. *-koe*)
	2e p.	*iko*	*-ko*
	3e p.	*hia* (L. *ia*)	*-i* (L. *-a*)
Mv.	1e p. incl.	*kita*	*-ta*
	1e p. excl.	*kami*	*-kami* (L. *-ka*)
	2e p.	*komi*	*-komi*
	3e p.	*hira* (L. *sira*)	*-ra*

De aangehangen (enclitische) voornaamwoorden worden gebruikt wanneer er in 't geheel geen nadruk op valt, zooals in *lako rima-ko* „vanwaar (komt) ge?" Ze worden steeds aan het voorafgaande woord gehangen (zonder bepaald achtervoegsels te zijn) en kunnen dus niet aan 't begin van een zin staan.

---

[1]) De voorgevoegde vorm *ra-* heeft, zooals beneden nader blijken zal, alleen de algemeene beteekenis „men".

Het bezittelijk achtervoegsel *-kami* wordt in verbinding met het beneden te noemen voornaamwoord *kaiwo* of *kawo* „wij" (excl.) soms tot *-ka* verkort, bv. *hooeka-kaiwo*, *hooeka-kawo* „ons huis" (eenigszins meewarig), hetzelfde als *hooe-kami-kaiwo*, *hooe-kami-kawo*. Evenzoo met *kaina* of *kana*, een ander voornaamwoord van den 1en pers. plur. excl., dus *hooe-kami-kaina*, *hooe-kami-kana*, *hooe-ka-kaina*, *hooe-ka-kana* (zie beneden p. 20 v.).

i bone; *i* is het voorzetsel dat de plaats aanwijst, bv. *i hooe* „in huis", *i dala* „op den weg", *i bonekoe* „op mijn akker"; de oude vorm is *ri* (zie boven). Omdat *i* het eenige voorzetsel is, wordt het vaak aangevuld met bepalingen, zooals *lako i* „van .... af", *i lolo* „bovenop", *i wongko* „op" (niet van boomen, bergen e.d., die een top (*lolo*) hebben), *i rara* „in, binnenin". *I* wordt ook wel eens weggelaten, bv. *raoe tahi* „naar de zee gaan".

In plaats van *lako i bone* had ook *lako i bone'a* of *lako i bone-a* „'k kom van den akker" gebruikt kunnen zijn.

bone; evenals vaak *m* is ontstaan uit *mb*, zoo is ook *n* vaak ontstaan uit *nd*, bv. *bone* „akker", uit *bonde*; *tonoe* „hoorn", uit *tondoe*; *honoe* „scheplepel", uit *hondoe*; *rini* „wand", uit *rindi*; *tonoha* „aanbeeld", uit *tondoha*; *toronaa* „jong meisje", uit *torandaa*; *nanioe* „baden", uit *nandioe*.

naopoe, een bijwoord, dat gebruikt wordt om aan te duiden dat eene handeling geheel is afgeloopen. Woordelijk beteekent de vorm „het is afgeloopen" [1]). Het grondwoord is *opoe*; het voorvoegsel *na-* duidt den Verleden Tijd aan (Imperfectum en Perfectum) en ook den Tegenwoordigen Tijd (Praesens). Om dit duidelijk te maken bespreken wij eerst het volgende woord.

nangkoni; hiernaast bestaat een vorm *mangkoni* „zullen eten, gaan eten, willen eten, komen eten, om te eten", dus de Toekomende Tijd (Futurum) en de Wenschende Wijs (Optatief). *Nangkoni*

[1]) Feitelijk is *naopoe* dus geen bijwoord maar een bijvoeglijk naamwoord (E.).

beteekent in de eerste plaats: „at, was bezig te eten" en „heeft gegeten". Maar het beduidt ook „is etende, eet, is bezig te eten", welke beteekenis is ontstaan uit: „is gaan eten, is begonnen te eten" (en nog aan den gang). Om deze dubbele beteekenis van *nangkoni* zet men, om het Perfectum duidelijk uit te drukken, nog eens *naopoe* er voor. In *nangkoni, mangkoni* is de stam *koni* met een neusklank versterkt tot *ngkoni.*

Er zijn dus twee voorvoegsels ontstaan uit dit ééne *ma-*, nl. *ma-* (Toekomend, Wenschend) en *na-* (Heden, Verleden). Zoo is het ook met *mo-* en met *me-*, die nevens zich *no-* en *ne-* hebben, dus *mololita* „zullen, willen, gaan spreken, om te spreken" en *nololita* „spreekt, sprak, heeft gesproken"; *mehono* „gaan, zullen, willen antwoorden, om te antwoorden", *nehono* „antwoordende, antwoordde, heeft geantwoord, antwoordt".

De bijvoeglijke naamwoorden (adjectieven) hebben het voorvoegsel *na-*, dus *nabelo* „goed". Dit is ook ontstaan uit *ma-*, maar het is een ander *ma-* dan dat van *mangkoni*, alleen gelijkluidend er mee. *Nabelo* is dus eigenlijk een Verleden Tijd, met de beteekenis „is goed geworden", *nadaa* „is slecht geworden", *nadoea* „is ziek geworden", *nakoeni* „is geel geworden". Thans beteekenen deze vormen niet meer dan „goed, slecht, ziek, geel". De vormen *mabelo, madaa, madoea, makoeni* beteekenen dus „zullen goed zijn of worden, zullen slecht, ziek, geel worden", bv. *ane madaa kaoe, rahambei* „als het hout slecht zal zijn (worden), zal men het vervangen".

nangkoni-mo-ko; wanneer de enclitische (aangehangen) persoonlijke voornaamwoorden vergezeld worden door een partikel als *mo, da* of *pa* gaat in den eersten persoon enk., den eersten pers. meervoud incl. en den derden persoon meerv. het voornaamwoord aan de partikel vooraf, terwijl in den derden pers. enkelv. *mo* + *i* tot *mi, da* + *i* tot *di, pa* + *i* tot *pi* enz. wordt. In de overige personen volgt het voornaamwoord op de partikel. Het volgende schema moge dit verduidelijken:

natoea'amo	„ik ben al oud"	*mangkoni'ada*	„ik ga eten!"
natoeamoko	„jij bent al oud"	*mangkonidako*	enz.
natoeami	„hij is al oud"	*mangkonidi*	
natoeatamo	„wij zijn al oud"	*mangkonitada*	
natoeamo-kami	„wij zijn al oud"	*mangkonida-kami*	
natoeamo-komi	„jullie bent al oud"	*mangkonida-komi*	
natoearamo	„zij zijn al oud"	*mangkonirada*	

narata'apa	„toen ik gekomen was"
naratapako	enz.
naratapi	
naratatapa	
naratapa-kami	
naratapa-komi	
naratarapa	

De drie partikels *mo*, *pa* en *da* zijn van groot belang. *Mo* is te vergelijken met het Maleische *lah*. Het duidt in het algemeen aan dat een handeling of toestand anders is (geworden) dan, een tegenstelling vormt met een voorafgaande(n), die afgeloopen is, en is meermalen met „al" te vertalen. Bij een zelfstandig naamwoord geplaatst legt het meestal nadruk. Bij een gebiedende wijs kan het zoowel nadrukleggend als verzachtend zijn. De verbinding *momamo* beteekent „niet meer"; dit *momamo* kan weer op de boven beschreven wijze met pers. voornaamwoorden verbonden worden, dus *moma'amo naeka* „ik ben niet bang meer", *momamoko*, *momami*, enz. Wordt *mo* met *nee* of *ne*, het woord voor het verbiedende „niet" (Mal. *djangan*) verbonden, dan is de beteekenis weer versterkend, bv. *nemo makeo* „niet huilen!" Om het verbiedende „niet meer" uit te drukken gebruikt men *neepa* (*nepa*) of *nemopa*, dus *neepa makeo*, *nemopa makeo* „huil niet meer!" Het verbiedende „nog niet" is *nepa oloe* (*neepa oloe*).

Ook *pa* heeft verschillende beteekenissen, waarvan er een (die

van het voegwoord „toen") al genoemd is. Als onzekerheidspartikel is *pa* in voorwaardelijke zinnen beter op zijn plaats dan *mo*, bv. *ane raoepi wengi, moma'amo raoe* „als hij gisteren al vertrokken is, ga ik niet meer", *ane raoe'apa le, toemaimoko* „als ik er aan toe ben om te vertrekken moet je hier komen" (*le* is een tusschenwerpsel, een stopwoordje dat op de lippen van alle Koelawiërs, mannen, vrouwen en kinderen, bestorven ligt; het moet een afkorting zijn van *bale* „vriend" [1]). Een andere beteekenis van *pa* is „nog", bv. *netoro roongoepa* „er zijn er nog twee over". In deze beteekenis gebruikt men dikwijls *-dapa*, bv. *na'awa(da)pa* „'t is nog ver", *marata'a(da)pa hei* „ik zal nog hier komen". Dit *-dapa* (met *i* verbonden: *-dipi*) is een combinatie van *pa* en *da* (in de oude beteekenis „nog", waarin het thans in het Koel. op zich zelf niet meer voorkomt). In andere gevallen beteekent *-pa* of *-dapa* „pas", bv. *roongoepa namala, roongoedapa namala* „er zijn er pas twee gevangen". In een opsomming beteekent *-pa* „ook nog", bv. *nadoehoe'i, nabaka'i, moma'i natinaapa* „hij is mager, heeft zweren, en heeft bovendien geen moeder (meer)". *Pa* wordt ook gebruikt om den vergrootenden trap (comparatief) uit te drukken, bv. *natoea'apa akoe bo* (*pade*) *iko* of *natoeapa akoe bo* (*pade*) *iko*, lett. „ik ben nog oud, (vergeleken) met jou", d.w.z. „ik ben ouder dan jij".

Ook met *mo* kan *da* gecombineerd worden. Het heeft in dat geval de beteekenis „slechts, niet anders dan"; *-damo* (in den derden pers. enkelv., met *i* verbonden: *-dimi*) beteekent dus lett. (vgl. het bovengenoemde *momamo*) „slechts meer", d.w.z. „nog slechts, alleen nog maar", bv. *netoro roongoedamo* of *netoro roongoedimi* „er zijn er nog slechts twee over" (vgl. het bovengenoemde *netoro roongoepa*),

---

[1]) Vgl. ook Boeg. *le* (Matthes, Boegineesche Spraakkunst, § 107). De eerste lettergreep van *ledo*, de ontkenning van het Paloesch, kan hetzelfde element zijn, hoewel dit *le* in het tegenwoordige Ledo alleen door mannen wordt gebruikt (HL p. 42).

nailedamo (of *nailepa*) „morgen pas". Gebruikt men de verbinding in omgekeerde volgorde (dus *-moda*), dan heeft *da* alleen kracht-bijzettende functie, bv. *raoemidi ehe?* „is hij al vertrokken zooeven?" Naast *-midi* staat in dat geval ook *-mida.*

pade toemai; *pade, pae* (soms *pe*) is voegwoord: „dan pas, toen pas, vervolgens, toen, en", ook „zoodat", „dat" (in dien zin). *Toemai* is „hierheen".

pangkoni „het eten, tijd, wijze van eten". Werkwoorden die het voorvoegsel *ma-*, *na-* hebben dat vóór *mangkoni — nangkoni, manginoe — nanginoe* „drinken", *manioe — nanioe* „baden" staat, hebben een vorm met *pa-* naast zich, tot vorming van het z.g.n. nomen verbale. *Nahomi pangkoni nepoelo* is lett. „vlug is (mijn) eten van morgen vroeg geweest". De werkwoorden met *no-* en *ne-* hebben *po-*, resp. *pe-* in het nomen verbale.

nepoelo „vroeg", *nepoelo-poelo* „zeer vroeg, heel vroeg". De herhaling van het grondwoord geeft ook dikwijls verzwakking of matiging der beteekenis te kennen, b.v. in vragen (*iepe-epena-mo-hawoo?* of *iee-epena-mo-hawoo?* „heeft hij het wel gehoord?").

pade „en zoo kwam het dat, zoodat" (zie boven).

'a „ik", pers. voornaamwoord aangehangen aan *nahomi.*

naregea-da; de functie van *da* is hier kracht-bijzettend (zie boven).

naregea, van den stam *rege* „slijk", met het voorvoegsel *na-* en het achtervoegsel *-a*. Dit achtervoegsel duidt aan: de plaats waar zich bevindt wat het grondwoord uitdrukt, zoodat men eigenlijk zou moeten krijgen **regea* „plaats van slijk, slijkerig, modderig". Hiervan wordt met het voorvoegsel *na-* een adjectief gemaakt, wat echter aan de beteekenis niets verandert. Dit *na-* kan niet weggelaten worden, omdat in het Koel. ieder bijvoeglijk naamwoord zulk een voorvoegsel moet hebben om het tijdsverschil tot uitdrukking te brengen. Andere voorbeelden zijn: *napontea* „behept met een krop (*ponte*)"; *nangihia* „voorzien van tanden (*ngihi*)"; *naroempoea*

„met vuil, afval (*roempoe*)"; *narakia* „vuil", van het lichaam of van kleeren, lett. „met huidvuil er op, in"; *natoeamaa* „een vader (*toeama*) hebbende"; *nakalentoraa* „verlangen (*kalentora*) hebbende, verlangend"; enz. enz.

dala ee-raoe, lett. „de weg die daarheen gaat" (vgl. de Woordenlijst op „dat").

gaga, een bijwoord, „al te, te zeer", ook wel „zeer, erg".

ewa „als, evenals, bijvoorbeeld, bijgeval"; de vertaling „namelijk" is aan het zinsverband ontleend; letterlijk vertaald staat er „(het is) niet (dat) het bijgeval geregend heeft vannacht". Vgl.: *ane ke ewa naoedaa'i, maregea dala; bo moma'i naoedaa('i), moma naregea dala* „wanneer het (bijgeval) geregend had, zou de weg modderig zijn, (maar) daar het niet geregend heeft is hij niet modderig" (zie voor *ke* bl. 42); *ane ewa marata'i* „als hij bijvoorbeeld komt, stel dat hij komt".

naoedaa'i „het heeft geregend" of liever „er is regen geweest", met het zooeven besproken *-a* („van regen voorzien"); vgl. *nawoelaa* „er is maan, er is maneschijn", *naeoa* „er is zonneschijn, de zon schijnt", *nabetoeea* „de sterren zijn zichtbaar".

ngkawengia (door de *ng* wordt aangeduid, dat het woord een bijwoord is) „in den nacht, 's nachts", naast *bengi* „nacht"; het is gevormd met voorvoegsel *ka-* en achtervoegsel *-a*, en beteekent woordelijk „door nacht overvallen". *Ngkawengia éi-wei* „in den afgeloopen nacht"; *ei-wei* is versterking van *ei* „deze, dit" door *wei* of *iwei* „zoo (als dit)" (Mal. *bĕgini*), vgl. *wei-wei, iwei-wei* „nu, op dit tijdstip". *Wei* heeft in dit geval de beteekenis van „gisteren of eergisteren (of nog iets eerder)", bv. *raoe-midi e wei (e-wei)*? „is hij al vertrokken dezer dagen?"

ba is verkorting van *bara*, een onzekerheidswoord, „soms, wel, misschien". Het dient vaak om eene vraag in te leiden en behoeft dan niet vertaald te worden.

itoedoe tinamoe; het voorvoegsel *i-* is ontstaan uit *ni-*; men

moest dus eigenlijk zeggen: *nitoedoe tinamoe* „bevolen, gezonden door je moeder", doch dit is in het Moma niet gebruikelijk. Deze vormen met voorgevoegd *i-* worden voorzien van de achtergevoegde (bezittelijke) voornaamwoorden, om aan te duiden wie de handeling verricht of heeft verricht; in plaats van het voornaamwoord kan ook een zelfst. nw. of een eigennaam komen om den bedrijver der handeling aan te wijzen. Wij krijgen dus het volgende schema:

itoedoekoe „wordt, werd, is, worden, enz. door mij bevolen", „ik heb (hem, haar, het, hen) bevolen", enz.

itoedoemoe „wordt, werd, is, worden, enz. door u bevolen", „jij hebt (hem, haar, het, hen) bevolen", enz.

itoedoena „wordt, werd, is, worden, enz. door hem, haar bevolen", „hij, zij, het heeft (hem, haar, het, hen) bevolen", enz.

itoedoeta „wordt, werd, is, worden, enz. door ons (incl.) bevolen", „wij hebben (hem, haar, het, hen) bevolen", enz.

itoedoe-kami „wordt, werd, is, worden, enz. door ons (excl.) bevolen", „wij hebben (hem, haar, het, hen) bevolen", enz.

itoedoemi „wordt, werd, is, worden, enz. door ulieden bevolen", „jullie hebt (hem, haar, het, hen) bevolen", enz.

itoedoera „wordt, werd, is, worden, enz. door hen, haar bevolen", „zij hebben (hem, haar, het, hen) bevolen", enz.

De passieve vertaling is vooropgeplaatst omdat deze vormen oorspronkelijk passief zijn geweest. In de tegenwoordige taal is daarvan echter niets meer te bespeuren en staan deze vormen in dit opzicht geheel op één lijn met de straks te noemen toekomende vormen *koetoedoe* enz. Of men ze actief of passief zal vertalen hangt van de omstandigheden af; meestal zal het eerste het geval zijn, dus *poma iepekoe* „ik heb het nog niet gehoord", enz. enz.

Bij vlug spreken wordt het voorvoegsel *i-* wel weggelaten. Ook wordt het wel met *la-* versterkt, zoodat *lai-* ontstaat (*laitoedoe* enz.); dit *la* is vermoedelijk verkorting van *laoe* „gaan", vgl. *laoe malimaoemi* „het gaat donker worden, het is bijna donker".

Het voorvoegsel *i-* (*ni-*) komt ook als invoegsel voor en luidt dan *-in-*. Dit *-in-* vindt men alleen in een aantal zelfstandige naamwoorden, zooals *pinotina* „tante" (uit *nipotina* [1]), „die als moeder (*tina*) wordt beschouwd"), *winengko* „gekookte spijs" (lett. „het gekookte"), *pinongo*, ingrediënten voor de sirih-pruim („het gepruimde, wat gepruimd wordt"), enz.

Hiernaast staan vormen met voorgevoegd pers. voornaamwoord en deze hebben de beteekenis van Toekomenden Tijd en Wenschende Wijs, dus:

koetoedoe „ik wil, zal, ga ... bevelen, laat ik ... bevelen", meerv. *tatoedoe* „wij (incl.) willen enz. bevelen", *kitoedoe* „wij (excl.) willen enz. ... bevelen".

noetoedoe, moetoedoe „gij wilt, zult, gaat ... bevelen, gij moet ... bevelen", meerv. *nitoedoe, mitoedoe* „jullie wilt enz. ... bevelen".

natoedoe „hij (zij, het) wil enz. ... bevelen". Dit is dus 3e pers. enk. en dit *na* is een geheel ander voorvoegsel dan *na-* van *nabelo, nadaa*. Want dit *na-* van *natoedoe* is hetzelfde *na* als het bezittelijk v.n.w. dat achteraankomt, bv. in *hangana* „zijn naam", *itoedoena* „door hem bevolen" (woordel. „zijn beveelsel"), en het voorvoegsel *na-* der bijv. naamwoorden is uit *mina-* ontstaan. Ook is het een ander *na-* dan dat van *nangkoni*, dat ook uit *mina-* is ontstaan, maar toch van andere afkomst is, zooals reeds op bl. 4 is gezegd.

Dan komt nog de 3e p. mv. *ratoedoe*. Deze moet dus beteekenen „zij willen, zullen, gaan ... bevelen", maar de beteekenis van het voorvoegsel *ra-* is zeer algemeen geworden, zoodat het nagenoeg tot een onbepaald v.n.w. is geworden, z.v.a. „men, de menschen, ze". Dus beteekent *rahambei* „ze willen, zullen, moeten, gaan ... verwisselen", maar het heeft geheel de beteekenis gekregen van „zullen, moeten verwisseld worden", *rakeni* is „zullen, moeten gebracht worden" (oorspr. „ze zullen, moeten ... brengen"), enz.

---

[1]) Deze theorie van wijlen Dr. Adriani aangaande het ontstaan van *-in-* is aan twijfel onderhevig (E.).

Rakeni, rahambei, enz. zijn de toekomende tijd van *ikeni, ihambei,* enz., de boven behandelde vormen met *i-* zonder aanduiding van den bedrijver der handeling („men brengt ..., is gebracht", enz., „men heeft ... vervangen, is vervangen", enz.).

Deze vormen met *ra-* worden dikwijls gebruikt wanneer men de(n) perso(o)n(en) die de handeling moet(en) of zal (zullen) verrichten wel weet maar niet wil noemen, zoodat *ra-* in dat geval de plaats inneemt van een der andere persoonsaanduidingen.

Om nu den 3en pers. meerv. van dezen onbepaalden vorm met *ra-* te onderscheiden plaatst men achter dezen laatsten nog eens het achtervoegsel *-ra,* op dezelfde wijze als dit in het Ledo geschiedt, dus *ratoedoera* „zij zullen enz. ... bevelen", dat zich aansluit bij den vorm *itoedoera* van den „gewonen" tijd. Ook in de andere personen (behalve in den 1en en 2en pers. enk.) gebruikt men wel eens den vorm met *ra-* en bezittelijk aanhechtsel, dus *ratoedoena* (voor *natoedoe*), *ratoedoeta* (voor *tatoedoe*), *ratoedoe-kami* en *ratoedoemi* (ook in het Lindoesch), doch deze vormen berusten op navolging van het Kailisch en moeten dus vermeden worden.

Wanneer bij de vormen van den toekomenden tijd een zelfstandig naamwoord of eigennaam als onderwerp optreedt, is de constructie eenigszins anders dan bij de vormen met *i-*; de pronominale aanduiding van het onderwerp (*na-, ra-...-ra*) verdwijnt in dit geval nl. niet, maar blijft behouden, zoodat het zelfstandig naamwoord of de eigennaam achter den vollen vorm wordt geplaatst, bv. *nawiri ngoloe* „zal door den wind getroffen worden, de wind zal ... treffen" (lett. „hij zal er tegenaan blazen, de wind"), *nakoni tana* „zal door den grond aangetast worden, de grond zal ... aantasten" (woordelijk: „hij zal ... verteren, de grond"), *ne raepera ngana* „laten de kinderen het niet hooren", enz. Er zijn dus eigenlijk twee onderwerpen: het v.n.w. van den derden pers. wordt nog eens nader verklaard door *ngoloe, tana* enz.

Deze vormen nu: *itoedoekoe* enz. en *koetoedoe* enz., zijn altoos

overgankelijk (transitief), d.w.z. zij hebben altoos een voorwerp, er wordt steeds iets bij gezegd of gedacht (in het bovenstaande is dit in de vertaling door ... aangeduid). Ook hebben deze vormen hun onderwerp in zich, want zoowel het voorgevoegde *koe-*, *noe-*, enz. als het achtergevoegde *-koe*, *-moe*, enz. zijn onderwerp. Maar een vorm als *mangkoni* of *nangkoni* heeft geen onderwerp; dat moet er nog afzonderlijk bijgevoegd worden, bv. *naopoe'a nangkoni* „'k ben klaar met eten", enz. Deze vormen zijn niet overgankelijk (intransitief), ze hebben geen voorwerp; ze kunnen er wel een krijgen, maar dit spreekt niet vanzelf, terwijl het bij de transitieve vormen altijd aanwezig is, genoemd of niet. We hebben dus:

mangkoni'a, *mangkonia* „ik ga eten", het doet er niet toe wat ik ga eten, dat wordt niet gezegd; ik weet misschien niet eens wat ik te eten krijg, ik vertel eenvoudig dat ik ga eten en dus niet ga slapen, baden, praten of iets anders doen.

nangkoni'a, *nangkonia* „ik eet, at, heb gegeten".

koekoni „ik ga, zal, wil, moet het eten". Wat dat „het" is, weet de aangesprokene wel, want er is al over gesproken, of het staat vlak voor hem, in ieder geval, hij weet wat er gegeten zal worden door den spreker, waarom deze het dan ook niet aanduidt. Hij kan het wel aanduiden en zeggen: *koekoni baoe ei* „ik ga dit vleesch eten", maar ook al wordt het voorwerp niet genoemd, dan is het toch bedoeld en dit is bij *mangkoni'a* niet het geval. Als men dit *koekoni* nu in den Tegenwoordigen of Verleden Tijd wil zeggen, dan gebruikt men *ikonikoe* „ik eet 't, at 't, heb 't gegeten".

Dus *itoedoe tinamoe* moet een voorwerp hebben en dat is ook genoemd in *ko*. Desnoods had *ko* of *dako* kunnen wegblijven, omdat de aangesprokene toch wel zou begrijpen dat hij bedoeld is, het voorwerp is, dat bij *itoedoe* noodzakelijk moet gedacht of gezegd worden. Maar hier is het bijgevoegd en wel in den aangehangen vorm *-ko*, omdat er geen nadruk op valt. De nadruk valt op *tinamoe*: „heeft je *Moeder* je gezonden, bevolen?"

moma, het ontkenningswoord, waarnaar de taal wordt genoemd. Behalve „neen" beteekent *moma* ook „niet".

dotakoe moto „(het is) mijn eigen zin, mijn eigen lust". Dit *moto* is ontstaan uit *mboto*, gepraenasaleerde, bijwoordelijke (zie boven) vorm van *woto* „lichaam" (*mboto* staat voor **mwoto*; *m* + *w* wordt steeds tot *mb*) en heeft de beteekenissen „zelf" (lett. „lichamelijk"), „vanzelf, uit zich zelf", ook „slechts" en „toch wel, wel degelijk", bv.: „heb je niet geslapen?" — *naleta moto'a* „jawel!" In zinnen die een tegenspraak bevatten van iets dat in ontkennenden vorm gezegd of gevraagd is wordt *moto* geregeld gebruikt. Om met „ja" te antwoorden op een vraag die in bevestigenden vorm is gesteld gebruikt men heel dikwijls de uitdrukking *mongkoea-da* of *nongkoea-da*, lett. zooveel als „waarom niet?" (zie p. 36 v.).

mangkalio „om te zien, om te bezoeken", daarom de *ma*-vorm, niet de *na*-vorm, omdat hier een voornemen, dus iets toekomstigs wordt aangeduid. *Nangkalio* is de z.g.n. actieve deelwoordsvorm van het overgankelijke werkwoord *-kalio* „zien", gevormd met *na-* en den neusklank. Hoewel er ook wel eens intransitieve werkwoorden zijn die met *na-* en den neusklank aanvangen (bv. het bovengenoemde *nangkoni* „eten", dat zoowel overgankelijk kan zijn als onovergankelijk, dus zoowel „'t eten, een bepaald voorwerp eten" als „een maaltijd gebruiken" kan beteekenen), zijn dergelijke vormen toch in de meeste gevallen overgankelijk, hetzij het voorwerp onder woorden (een voornaamwoord, een substantief enz.) wordt gebracht of niet (zie boven). Het actieve deelwoord van transitiva wordt op twee manieren gevormd:

1° door plaatsing van *na-* en den neusklank voor den stam (hetzij deze primair is, hetzij samengesteld met voor- of achtervoegsels), en

2° door plaatsing van *nampa-* (soms *nompa-*) zonder neusklank voor den stam.

De eerste methode kan alleen gebruikt worden wanneer de beginmedeklinker van den stam (primair of secundair) een *k*, *p*, *t* of

h (uit *s*, die met den neusklank samen tot *ntj* wordt) is, of de stam met een klinker aanvangt (in welk geval de *ng* als neusklank optreedt). De tweede methode is verplicht in alle andere gevallen, doch wordt ook dikwijls gebruikt bij stammen met een der bovengenoemde beginklanken. Voorbeelden:

-kalio „zien", *nangkalio* „.... ziende".
-patehi „dooden", *nampatehi* „.... doodende".
-toeda „planten", *nantoeda* „.... plantende".
-hilo „zien", *nantjilo* „.... ziende".
-ala „nemen, halen", *nangala.*
-eki „kussen", *nangeki.*
-iri „ergens heen jagen", *nangiri.*
-ongko „optillen", *nangongko.*
-oeli „zeggen", *nangoeli.*
-gero „vernielen", *nampagero* (*nompagero*).
-ngangai „hard toespreken, een mond opzetten tegen", *nampangangai* (*nompangangai*).
-dioe „baden" (overg.), *nampadioe* enz.
-nahoe „koken" (Mal. *rĕboes*), *nampanahoe* enz.
-djoedjoe „aanreiken", *nampadjoedjoe* enz.
-mama „met *mama* (vader) aanśpreken", *nampamama* enz.
-weba „slaan (met een rotan e.d.)", *nampaweba* enz.
-lali „wegnemen", *nampalali* enz.
-roempa „tegen iets oploopen", *namparoempa* enz.

De vormen met *nompa-* zijn jonger en minder zuiver dan die met *nampa-*. Ook in vormen als *nampatehi* „doodende", waarin *pa* wel tot den stam behoort maar geen klemtoon draagt, kan de *a* van de eerste lettergreep tot *o* verdoft worden, in welk geval men dus *nompatehi* zegt. Ook *nampe-* en *nampo-* worden in dezelfde omstandigheden wel tot *nompe-* en *nompo-*, bv. *nampeili*, *nompeili* „verzorgende, verplegende", *na-*, *nompobaloe* „verkoopende". Gevallen dat stammen die met een anderen medeklinker dan *k*, *p*, *t*

of *h* (*s*) beginnen *na-* en den neusklank voor zich krijgen (vgl. HL p. 11) schijnen in het Koel. bijna niet voor te komen; de eenige mij bekende vorm van dezen aard is *namboli* (ook Lindoesch), naast *nampaboli*, stam *boli* „plaatsen, zetten, leggen". Het Lind. heeft *nandooe* „naaien", Koel. *nodaoe*.

Evenals *no-*, *ne-*, *na-* een vorm *po-*, *pe-*, *pa-* naast zich hebben (p. 7), zoo hebben ook *nampa-*, *nompa-* een vorm *pampa-*, *pompa-* naast zich. Het doet er niet toe welke voorvoegsels nog op *na-*, *no-* of *ne-* volgen, steeds is de vorm van het nomen verbale (werkwoordelijk naamwoord) gelijk aan dien van het deelwoord behoudens de aanvangs-*n* of *-m*, waarvoor een *p* in de plaats treedt. Naast *nampaka-* staat dus *pampaka-*, naast *nampoka-*: *pampoka-*, naast *neka-*: *peka-*, naast *nangka-*: *pangka-*, enz. Alleen wanneer *na-* in een dergelijke samenstelling van adjectivischen aard is heeft de correspondeerende substantief-afleiding *ka-* (p. 22), bv. *nangkarani* „heete koorts hebben", *kangkarani* „het hebben van heete koorts" (in dit geval kan echter ook *pangkarani* gebruikt worden, zoodat men zeggen kan dat *nangkarani* als werkwoord of als bijvoeglijk naamwoord kan optreden; er zijn meer van dergelijke woorden in het Koelawisch). De wederkeerige vormen met *none-*, toekomende tijd *mome-* (p. 1) hebben in het nomen verbale niet *pone-* maar *pome-*, bv. *pomelopora* „hun elkaar bijten".

Als het werkwoord overgankelijk (transitief) is, dan is het werkwoordelijk naamwoord ook transitief; is het werkwoord intransitief, dan is het werkwoordelijk naamwoord dit ook. Dus: *pampatoedoemoe todeamoe* „uw vermanen uwe onderdanen" (hier staat dus *todeamoe* in den vierden naamval); *pampohingkikoe hingkimoe* „mijn als ring gebruiken uwen ring" (het feit dat ik uwen ring aanheb); *pampababeikoe hooena* „mijn maken zijn huis"; *pampokaroëkoe kapala* „mijn berispen het hoofd"; *pangkaliokoe toeakakoe* „mijn zien mijnen ouderen broeder", maar *pekaliokoe* „mijn kijken" (dit kan geen voorwerp hebben, omdat *nekalio* intransitief is).

aga etoemo „maar"; hier is *mo* aangehangen. *Aga etoe* of *aga etoemo* bevat het aanwijzend voornaamwoord *etoe* „die, dat (bij u)"; de heele uitdrukking beteekent „maar, echter, evenwel", doch wordt veel minder gebruikt dan „maar" in onze taal. In vele gevallen gebruikt het Koel. dus in het geheel geen voegwoord, zooals ook het slotgedeelte van den zin niet door een woord als „want" wordt ingeleid. Echte equivalenten van voegwoorden als „maar" en „want" bezit de taal feitelijk niet. Het eerste kan in bepaalde gevallen vervangen worden door *aga* „slechts" (vgl. Duitsch *allein*), *aga iana* (of *aga etoe*, *aga etoemo*), soms ook (nl. in verzoeken of bevelen) door *agina* „welaan", het tweede door een werkwoordsvorm waarvan de stam bestaat uit een *pa-*, *po-*, *pe-* of *ka*-vorm met achtervoegsel *-i* (zie O V3). Het gebruik van *sabana* (uit *saba* en *na* „zijn reden, de reden er van, omdat" (vgl. Mal. *sĕbabnja*); *saba* is òf het Boeg. *saba'*, dat weder uit het Mal. *sĕbab* is overgenomen, òf rechtstreeks aan laatstgenoemde taal ontleend) moet vermeden worden; het uit het Kailisch (oorspronkelijk waarschijnlijk uit het Boegineesch) afkomstige *apa*, dat in deze gesprekken eenige malen gebruikt wordt, is zeker reeds vóór de komst van het Gouvernement in het Koel. opgenomen. *Lawi* beteekent in het Koel. „aangezien, daar nu eenmaal, daar immers".

mehani „willen, zullen aangaan", daarom *me-* en niet *ne-*.

hanongi, hainongi „even, een oogenblik, een poosje" bevat het voorvoegsel *ha-* (ontstaan uit *sa* „één, 'n"). Men zegt ook *haingoni, hangoni.*

hi iko „bij u"; hier is de volle vorm *iko* gebruikt, omdat de nadruk er op valt. Bij persoonlijke voornaamwoorden en persoonsnamen wordt niet *i*, maar *hi* (uit *si*) gebruikt: *hi akoe* „bij mij", *hi toea* „bij meneer", *hi kapala* „bij het hoofd", *hi hema* „bij wien?" Bij aanduidingen van personen (voor zoover niet als eigennamen optredende) kan zoowel *hi* als *i* gebruikt worden, bv. *hi anana*, *i anana* „aan zijn kinderen".

nahae „het is lang geleden", daarom de *na*-vorm en niet de *ma*-vorm.

ta, het aangehangen v.n.w. 1e pers. meerv. incl. „wij" (gij en ik), dat feitelijk bij *notomoe* behoort, maar hier, zooals dat in het Koel. gebruikelijk is, naar voren is gebracht en aan het eerste daarvoor in aanmerking komende woord gehecht.

notomoe; hier had ook *nonepotomoe*, met het wederkeerigheids-voorvoegsel *none-* (zie boven), kunnen gebruikt worden: „elkaar ontmoet hebben". *Momamo notomoe* wordt wel uitgesproken als *momamo tomoe.*

nakono „waarlijk, inderdaad", oorspr. „getroffen, raak", vandaar „waar". Voor „getroffen" gebruikt het Koel. *nabela* of *nambela. Nabela* beteekent ook „gewond", *nambela* ook „juist".

nobangkele „heeft een vrouw (*bangkele*) getrouwd", woordel. „heeft gevrouwd" (vgl. HL III 2).

wengi „een tijd geleden" (kan ook „onlangs" zijn), naast (*i*)*wengi* „gisteren" en *bengi* „nacht". De oorspronkelijke beteekenis van *wengi* is dus „nacht", maar het is geheel tot bijwoord geworden. De beteekenissen „vroeger" en „gisteren" zijn mogelijk beide ontstaan uit „van nacht", eig. „in den (afgeloopen) nacht" (*i wengi*). Woorden die als tijdsaanwijzing dienen, hebben de neiging om de beteekenis te verschuiven naar een tijd die vroeger of later is dan die welken zij oorspronkelijk hebben aangewezen; zoo kan *i wengi* „gisteren" zijn gaan beteekenen en *wengi* (oorspronkelijk hetzelfde woord) „te voren, voor dezen" (niet zoo erg lang geleden). Een andere mogelijkheid is dat *wengi*, hetwelk gewoonlijk enclitisch aan het woord waarbij het staat wordt gehecht (doch niet in *pae-wéngi* „verleden jaar"), op verkorting van een langere uitdrukking berust. *I* in *iwengi* is het voorzetsel *i*, dat ook vaak bij tijdsbepalingen voorkomt, bv. *ipoea* „eergisteren", *ilodo* „vroeger".

moma-moko naria ikaliokoe is sterker dan *moma-moko ikaliokoe* „ik heb je niet meer (*momamo*) gezien"; *momamoko naria ikaliokoe* is eig. „het is niet meer geweest (dat) ik je gezien heb", zooveel

als „ik heb je geen enkelen keer meer gezien". In de West-Toradjasche talen wordt het ontkenningswoord graag met *naria* of *ria* „er is, er zijn" versterkt.

pae moma'a toemai of *pae momaa toemai* wordt bij vlug spreken *pae moma toemai.*

nadoea „ziek" heeft als adjectief het prefix *na-*; *nadoea iepekoe,* woordel. „ziek (geworden) gevoel ik mij", staat naast *nadoea'a* „ik ben ziek"; *nabelomo iepekoe* „al goed geworden gevoel ik mij".

aga ei „maar nu".

haodi „een weinig, bijna" (samengetrokken tot *hodi*); *haodi* is weder uit *sakodi,* van *kodi* „klein", ontstaan.

iwengi'a, met aanhangsel *a,* voornaamwoord van den 1en pers., onderwerp van *notowo.* In *-a notowo kaoe* hebben we een voorbeeld van een intransitieven vorm met een voorwerp. De zin beteekent: „ik ben aan 't boomenkappen geweest". Het voorwerp *kaoe* „hout" is hier nl. geheel onbepaald; het is eigenlijk samengesteld met *notowo,* zooals in 't Ned. „houthakken". Was er gezegd *itowokoe kaoe,* wat ook mogelijk is hier, dan was de beteekenis „ik heb den boom (de boomen) gehakt" (ook al zou een gedeelte nog zijn blijven staan).

hoedoe hei moto-dako „tot aan hier maar (dat) gij (gaat)"; de oorspr. beteekenis van *hoedoe* is „stuiten tegen iets".

ee (of *e*) is een tusschenwerpsel, dat zoowel op kan treden bij een vraag (vgl. ons „hè, hé") als in andere gevallen. Het wordt op een anderen toon uitgesproken dan het voornaamwoord *ee* „die, dat".

mamperapi „om te vragen" (toekomstig), daarom *ma-* en niet *na-*. Er is ook een vorm *nerapi.* Deze vorm is intransitief en beteekent „een verzoek doen"; als men zegt *nerapi doi* is dat oorspronkelijk „geldvragen, eene geldvraag, een geldverzoek doen" (het Nederlandsch is niet fraai, maar ik wil duidelijk zijn). De man heeft hier niet „geld" in 't algemeen op 't oog, maar een bepaalde geldsom,

die hij aan zijn ouderen broer of neef wil vragen, en zegt daarom *mamperapi*. Het verschil tusschen beide vormen is in de West-Toradjasche talen intusschen vervaagd, zoodat in een geval als dit ook *merapi doikoe* gebruikt kan worden (hetzelfde geldt van de bovengenoemde vormen met *no-*, bv. *notowo* „vellen"; zie HL III 3,4). Iedere *me*-vorm heeft naast zich een *pe*-vorm en van dien *pe*-vorm, hier dus *perapi*, wordt in bepaalde gevallen de transitieve vorm (hier dus *mamperapi*, en verder *koeperapi*, *iperapikoe*, *noeperapi*, *iperapimoe*, *naperapi*, *iperapina*, *raperapi*, *iperapira* enz.) gevormd (HL III 4).

nerapi heeft het voorvoegsel *ne-*, omdat werkwoorden die „verzoeken, vragen, zoeken, halen, streven naar, begeeren" beteekenen, gaarne dit prefix hebben. Deze beteekenis is vooral duidelijk wanneer *ne-* voor een zelfstandig naamwoord is gevoegd, zooals in *nekaoe* „hout halen", *negamboe*, *netaipa*, *nelaoero*, *newalo* „djamboes, mangga's, rotan, bamboe halen", *nepae* „rijst snijden".

doikoe is niet alleen „mijn geld", maar kan ook beduiden „geld van mij"; *toeakakoe* kan zoowel „mijn oudere broer" als „een oudere broer van mij" beteekenen, dus bepaald of onbepaald.

doikoe ipoindana; *inda* „schuld", *noinda* „schuld maken, schuld hebben"; van *poinda*, dat nevens *noinda* bestaat, komen dus ook weer *koepoinda*, *ipoindakoe*, enz. (zie over deze vormen HL V 4*b*). „Leenen" is *-hinta*, van onvervangbare zaken *-loeme*.

ilódo-wengi bestaat uit *ilodo* „vroeger" en *wengi*, id. (zie p. 17).

ioelikoe „ik dacht, ik heb gedacht, gemeend". De woorden voor „zeggen", zooals *-oeli*, beteekenen ook „denken, meenen, vermoeden". Van *oeli* is afgeleid *oelia* „gezang, lied" (lett. „wat opgezegd, voorgedragen wordt"; achtervoegsel *-a*), waarvan weer *nooelia* „zingen" is gevormd; vgl. *nahala-oelía* „zich verspreken".

noewai „ge zult geven, ge zoudt geven, ge zijt, waart van plan te geven" (toekomstig, daarom niet *iwaimoe*). Dit woord (*-wai*) kan rechtstreeks verbonden worden met de aanduiding van den persoon

aan wien iets wordt gegeven, zoodat *i* van *moto'i* of *motoi* hier vertaald moet worden met „aan hem".

bajángi (uit 't Kail.) of *mara* „voor niets, tevergeefs, zoo maar".

napepa iepekoe, een zelfde soort uitdrukking als *nadoea iepekoe*; *napepa* beteekent „moeilijk".

mpoeoe; het is gewenscht dat dit woord met twee *oe*'s wordt geschreven, evenals *woo* „hoofd", *paa* „been", *raa* „bloed", *nadaa* „slecht". Zulke woorden gelden in de taal voor tweelettergrepig. Woorden van één lettergreep zijn in het Koel. nooit zelfstandig; *da, mo, a, ko* enz. zijn steeds aanhangsels. Woorden die met twee klinkers worden geschreven, bv. *ei*, zijn ook tweelettergrepig en mogen niet als tweeklank (eenlettergrepig) worden beschouwd. *Oe* is natuurlijk als één enkele klinker op te vatten; het is slechts eene schrijfwijze voor *u*.

Het echte Koel. woord voor „manen" is *-doehoe*. Men gebruikt ook wel den stam *-hingara* of *-hoengara*, doch deze is overgenomen.

idoehoe taoena emái; de tekst had *éi-mai* „deze", wat ook mogelijk is, maar niet verbonden moet worden met *taoena* („mensch, menschen, iemand") maar met „ik", zoodat de vertaling wordt: „daar ik-hier (of: ik op 't oogenblik) door iemand gemaand word".

wei „zooals dit" (wat volgt), *wee* „zooals dat" (wat is voorafgegaan); *wetoe* „zooals dat" (bij u, van u, door u gezegd, enz.); *weemo* „zoo dan".

oloe „vooreerst", hier een beleefdheidswoordje, om aan te duiden: het is tusschen ons nog niet uit.

raoe „gaan".

io „ja", „goed".

pehaníki, gebiedende wijs van *-pehaníki*, deelwoordsvorm *nampehaniki*, „aangaan (*nehani*) bij" (achtervoegsel *-i* met „tusschenklank" *k*, zie HL p. 21).

koewo behoort tot een serie interjectioneele, emotioneele voor-

naamwoorden die aldus luidt: *koewo* (1e pers. enk.), *kowo* (2e p. enk.), *hawo*, *hawoo* (3e p. enk. en meerv.), *tawo* (1e p. mv. incl.), *kaiwo*, *kawo* (1e p. mv. excl.), *koiwo* (2e p. mv.). Ook de vormen *koewoo*, *kowoo* enz. komen wel voor. De beteekenis van deze woordjes is moeilijk te omschrijven. In het algemeen kan men zeggen dat zij toenaderingzoekende waarde hebben, en dat zij dikwijls gebruikt worden wanneer de staat van zaken op de een of andere wijze niet zóó is als men wel zou wenschen. In *koewo* en *kaiwo* zit dikwijls iets van zelfbeklag: „kasian ik, kasian wij". *Hawoo* is vaak door „slechts" te vertalen. De vormen *kai* voor den 1en pers. pl. excl. en *koi* voor den 2en pers. pl. vindt men terug in het Oema, waar zij als aangehangen (enclitische) vormen in gebruik zijn. De oorspronkelijke beteekenis van *wo* is „ook" (vgl. p. 69 en *wo'oe* in het Da'a enz., dat wel tot *wo* wordt verkort). Een andere serie interjectioneele vormen der persoonlijke voornaamwoorden luidt als volgt: *koena*, *kona* (of *kono*), *hana*, *tana*, *kaina* of *kana*, *koina*. Ook hier wordt de 3e pers. plur. vervangen door den vorm van het enkelvoud (*hana*). Deze vormen drukken een tegenstelling met een anderen persoon of andere personen uit (zie voor voorbeelden de teksten), doch niet in *raoe rima-ko*? — *rima-kona*! (voor *moma rima-kona*) „waar ga je naar toe? — nergens heen!", *napa noekamaika*? — *napa-kona* „wat kom je doen? — niets!", e.d., waarin *kona* de tegenstelling tusschen de vraag van den ander (*kona*) en het antwoord sterker doet uitkomen. Op grond van vormen als Bare'e *jakoenja* e.d. kan men in *-na* het bezittelijk voornaamwoord van den 3en pers. enkelv. zien. De beide genoemde series persoonlijke voornaamwoorden worden enclitisch aan het voorafgaande woord gehecht. Nadruk wordt er niet door gelegd; het zijn zuivere tusschenwerpsels.

Dat het bezittelijke voornaamwoord *-kami* „ons, onze" (excl.) in verbinding met *kawo*, *kaiwo*, *kana* en *kaina* tot *-ka* kan worden is reeds op p. 3 gezegd.

iepekoe; *-epe* is „gevoelen, gewaarworden, hooren".

karatamoe „uwe komst". De woorden die het voorvoegsel *ma-*, *na-* hebben, dat vóór de adjectieven staat, hebben alle een vorm met *ka-* nevens zich, in tegenstelling met de werkwoorden met het gelijkluidende voorvoegsel, waarvan de correspondeerende vorm *pa-* heeft (zie p. 7, 15). Hieruit blijkt dat die beide voorvoegsels *ma-*, *na-* verschillend zijn; men kan ze altoos daardoor onderscheiden. De verhouding tusschen *karata* en *ma-*, *narata* is ook die van zelfstandig naamwoord tot werkwoord: *karata* is „wijze van komen, komst".

-ko nontjoera „je hebt gezeten".

poma „nog niet", waarschijnlijk eene omzetting van *mopa*, waarin *mo* afkorting is van *moma*, zooals meer voorkomt.

poma nahae; hier zou ook *pomaa nahae*, *poma'a nahae* of *poo'a nahae* gebruikt kunnen zijn.

nomeke'a „'k heb gehoest"; het voorvoegsel *no-*, *mo-* komt vaak voor bij werkwoorden die een geluid maken aanduiden, bv. *nohoemai* „niezen", *nongare* „jodelen", *nokeo* „schreeuwen" (van kippen), *nololita* „spreken", *nooelia* „zingen", *notewa* „fluisteren".

moma iepemoe „ge hebt het niet gehoord". Immers *iepemoe* is een transitieve vorm; wat meneer niet heeft gehoord, is bekend, nl. het hoesten, daarom behoeft dit niet meer gezegd te worden, maar in de vertaling moeten wij „het" bijvoegen. Uit *iepemoe* blijkt dat het Koel. niet het meervoudig v.n.w. *-mi* (*komi*, *ni-*) gebruikt als beleefdheidsvorm; alle menschen spreken elkaar met „jij" en „jou" aan, wat aan de taal een gemoedelijk en prettig karakter geeft.

rantjakoe nampahilolonga hooekoe. Het woord *rantja* „bezig" trekt het voornaamwoord (*akoe*) tot zich in den vorm van het bezittelijk voornaamwoord *-koe*. Ook *rantja'a* (of, bij eenigen nadruk op „ik", *rantja akoe*) *nampahilolonga hooekoe* kan gebruikt worden.

nampahilolonga (ook *nampahilalonga*) is van een Boegineesch woord *silollongĕng* „in orde", dat in het Koel. *hilolonga* wordt. Met het voorvoegsel *pa-* wordt de veroorzakende (causatieve) vorm gemaakt, die beteekent „maken dat iets wordt, wat het grondwoord aanduidt". Zie O V 3.

roemaï'a, hetzelfde als *toemaï'a*, *namaï'a*, of, met weglating van de eerste lettergreep van den zin, *maï'a* „hierheen 'k".

maka beteekent in het Koel. „misschien"; naast *maka* ook *baka* in dezelfde beteekenis.

boelei (uit *boela ei*) „straks" (in de toekomst), lett. „op dezen (*ei*) tijd (*boela*)"; thans verschillen *boelei* en *boela ei* („in dezen tijd") in beteekenis.

meongko „opstaan", ook „vertrekken"; hier weder de *me*-vorm, omdat het toekomstig is.

raoe is „gaan", en hetzelfde woord [? E.] als *laoe*, waarvan *kalaoe* „gang, tocht" is afgeleid. De werkwoorden die geen voorvoegsel hebben, en dus geen werkwoordelijk naamwoord met *pa-*, *po-* of *pe-* vormen, maken het hunne met *ka-*, evenals de adjectieven, waaruit blijkt dat de taal ze eigenlijk als bijvoeglijke naamwoorden beschouwt.

kalaoea „de plaats waarheen men gaat". *Kalaoe* „gang" kan doelen op de wijze waarop; als het doelt op de plaats, wordt het achtervoegsel *-a* er nog achter gevoegd. Zoo beteekent dus ook *kamohoea* „plaats van nabijheid, plaats waar nabij (*namohoe*) is", *kaholoa* „de plaats waar (de zon) ondergaat (*naholo*)", enz. Ook van de bovengenoemde vormen met *pa-*, *pe-*, *po-* komen afleidingen met *-a* voor, eveneens in plaatsaanduidende beteekenis. Het achtervoegsel *-a* wordt in sommige gevallen wel eens weggelaten, wat navolging van het Kailisch moet zijn, waar *-a* niet gebruikelijk is. Is dit juist, dan heeft men in deze vormen met weggelaten *-a* te doen met onzuivere taal. Ook in het Lindoesch wordt hetzelfde verschijnsel aangetroffen.

pae-(i)lódo, hetz. als *pae-wéngi* „verleden jaar"; *pae* „rijst" beteekent ook „jaar".

oria, iria, ria, aanduiding eener bepaalde plek die niet zichtbaar is en buiten de sfeer van den eersten en tweeden persoon ligt: „daarginds" (hier wijst het op een plaats die reeds genoemd is: „aldaar, te genoemder plaatse"); *'a* kan ook achter *ria* geplaatst worden: *ria'a* „was ik aldaar".

intjani kapala kalaoemoe? *I-* is hier het voorvoegsel van het passief; de stam *-intjani* „weten" wordt dikwijls verkort tot *-ntjani*. De oorspronkelijke tekst had tusschen *kapala* en *kalaoemoe* nog het woord *ewa* (lett. „zooals", zie boven), hier te vertalen met „aangaande, omtrent", doch dit is onzuiver. *Ewa* blijft ook in gevallen als dit zijn eigenlijke beteekenis behouden en kan dus niet voor „aangaande, wat betreft" in 't algemeen gebruikt worden (soms kan een vorm van *-petoemoei* „spreken over, mededeelingen doen over" hiervoor dienen).

kalaoemoe; hier is geen *-a* achtergevoegd, omdat eenvoudig „het gaan, het heengaan" en niet „de plaats waarheen men gaat" wordt bedoeld.

ioelikakoemi (*-mi* uit *-mo* + *i*, zie boven), „ik heb het hem (*ka... i*, vgl. p. 43) al (*mo*) gezegd".

perapi; de *po-*, *pe-*, *pa-* en *ka*-vormen zijn ook gebiedende wijs (zie het boven over *nerapi doi* opgemerkte; *perapi* kan echter ook gebiedende wijs van het overgankelijke *-perapi, namperapi* zijn).

hangkoea-moela; de vorm *moela* wordt gebruikt, wanneer *woela* „maand" beteekent en samengesteld wordt met een telwoord (ook een vragend of onbepaald telwoord) om aan te duiden „een tijd van — maanden" (zie HL VII 1).

koeperapi „ik wil vragen" is bescheidener dan *iperapikoe* „ik vraag". Laatstgenoemde vorm wordt in deze beteekenis dan ook niet gebruikt (wel in die van „ik vroeg, ik heb gevraagd").

mai hei karataha etoe-mai „herwaarts (d.i. „geef") hier dat

papier". *Etoe-mai* „die, dat daar bij u" is een versterking van *etoe*; ook *ei* en *ee* kunnen met *mai* versterkt worden (zie de Woordenlijst op „dit" en „dat").

koeoekika-ko of *koeoekika iko* (spr. *-kíkáiko*) „ik zal, wil, ga voor je schrijven".

hoeramoe „een brief (een pas) voor je".

hampodohea, stam *dohe* „makker" (hetzelfde als *doo*); *nodohe* „in elkaars gezelschap zijn, een gezelschap vormen", *podohe* „eene gezelschap-vorming", *hampodohea* of *hampodooa* „(tot) één gezelschap (gevormd)". Het achtervoegsel *-a* duidt hier de verzameling aan en *ha-* de eenheid.

naoe „al is het dat, al zou het zijn dat, hoewel".

aga „slechts, maar".

hadoeakoe, van een stam *doea*, een woord dat als hulptelwoord dient, om personen te tellen (in het Koel. alleen in *hadoea* en *rodoea*, resp. „een" en „twee personen", *hangkoea doea* „hoeveel personen?", *nampedoea* „enkelen"); *hadoeakoe* „mijn persoon enkel, ik in mijn eentje".

noeoeki rara hoera, vgl. p. 39.

hema hangamoe „wie is uw naam?" Met *napa* „wat" (uit *noeapa*, *noe apa*) vraagt men naar den naam van een ding, *napa hangana*? „hoe heet dat ding?"

nemo „laat het niet zijn dat" (p. 5). *Melabi* „het zal te boven gaan"; bij verboden wordt steeds de toekomende tijd gebruikt, omdat er dan over iets wordt gesproken dat zou kunnen gebeuren en dus in ieder geval toekomstig is.

3.

pakabelo, Gebiedende Wijs (Imperatief) van het werkwoord *-pakabelo*, stam *belo*. Nevens den vorm *nabelo* „goed" bestaat een vorm *kabelo* „goedheid"; hiervoor is het voorvoegsel *pa-* gezet, dat causatieve kracht heeft, dus *pakabelo* „maak het tot goedheid,

maak het goed, pas op". In dezelfde beteekenis had ook *pakaole*, lett. „doe 't langzaam", gebruikt kunnen zijn. De adjectieven maken hun causatieven vorm gewoonlijk van den *ka*-vorm, met *pa-* er voor, dus: *pakarede* „maak het laag", *pakalanga* „maak het lang", *pakabohe* „maak het groot", *pakakodi* „maak het klein", *pakanoro* „maak het recht", *pakabengko* „maak het krom", *pakakoo* „maak het hard", *pakabangi* „maak het droog", ook: „laat het droog worden, wacht totdat het droog wordt", *pakaponoe* „maak het vol, wacht totdat het vol wordt". Hierbij moet intusschen opgemerkt worden dat *-ka-* in vormen als deze ook wel eens weggelaten wordt (bv. *-panoro* = *-pakanoro* „recht maken"), evenals de substantiefvorm van het adjectief (het „abstractum") niet altijd *ka-* voor zich heeft maar ook wel eens uit den enkelen stam bestaat, bv. *belo* „het goede", „goed" (zelfst. naamw.), in welke meer abstracte beteekenis ook *kabelo* of *kabeloa* gebruikt kan worden; *roho* „kracht" (ook *karoho* of *karohoa*, tegenover *karohona* „de hechtheid er van", bv. van een huis). In verbindingen als *-pahi-*, *-paha-* (HL p. 19), zooals in het beneden te noemen *-pahintoewoe* „even lang maken", kan eveneens *-ka-* gebruikt worden, dus *ipa(ka)hintoewoena* „hij maakte ... even lang", *ipa(ka)hangkanina* „hij voegde ... samen" (ook: *ipa(ka)hingkanina*). Vóór den vorm met *paka-* worden weer de andere voorvoegsels gezet: *mampaka-*, *nampaka-*, *ipaka-*, *koepaka-*, *noepaka-*, *napaka-*, *rapaka-*, enz.

memoea „trap opgaan"; hier de *me*-vorm, omdat het trap-opgaan nog geschieden moet.

nanawoe „naar beneden vallen" heeft het voorvoegsel der adjectieven *na-*, *ma-*, want het wordt als een bijvoeglijk naamwoord beschouwd; dus: *nampakanawoe* „doen vallen", ook „in 't ongeluk storten".

hooe doo „huis van andere menschen (lett. „makkers")", *ngihi oda* „sporten van de trap", *toempoe hooe* „eigenaar van het huis". Dit zijn drie voorbeelden van den tweeden naamval (genitief). Deze

wordt in 't Koel. gevormd door nevenschikking; het woord dat in den genitief staat (het bepalende woord) komt achteraan. Soms wordt het vooropgaande woord (het bepaalde woord) voorzien van het bezittelijk achtervoegsel *-na* of (in 't meervoud) *-ra*, bv. *badjoena anakoe* = *badjoe anakoe* „het baadje van mijn kind", *talingara bo rarara todeakoe* of, collectief opgevat, *talingana bo rarana todeakoe*, hetzelfde als *talinga bo rara todeakoe* „de ooren en harten mijner onderdanen" (vgl. Ned. „mijne onderdanen hunne ooren en harten").

nahoka „losgelaten, losgeschoten"; hier komt de *na*-vorm van het adjectief goed tot zijn recht.

hantoka „één stuks" (alleen van treden). Het woord *toka* „trede" (van een trap of ladder of uitgehakt in een boomstam) treedt hier op als hulptelwoord, zooals *moela* in *romoela* „twee maanden lang" (zie boven), *kaoe* „hout" en *peka* (vgl. *napeka* „breed") in *oehoe hangkaoe* „ééne rib" (ribben geteld als stukken hout), *pata hampeka* „eene plank", *hampeka ringki* „een rijksdaalder", enz. Zeer gewoon is ook *haongoe* (*hongoe*), *roongoe* (*ro'ongoe*), *toloeongoe*, enz. van meer ronde of massieve dingen, van groote dieren, zooals buffels, en in bepaalde gevallen ook wel eens van menschen. Van menschen gebruikt men anders alleen *hadoea*, *rodoea* (p. 25), en verder *toloe*, *aopo*, enz. Een algemeen woord voor „één" en „twee" bestaat niet. Van lange voorwerpen gebruikt men *hampoanoe* (het telwoord *ha-* + *mpoanoe*) „een stuk, een exemplaar", bv. *kaoe hampoanoe* „een stuk hout", *patolo hampoanoe* „een potlood"; „twee stuks" is dus *rompoanoe*, „drie stuks" *toloempoanoe*, enz. *Toloe*, *aopo* enz. zijn algemeene telwoorden, maar worden toch meestal van personen gebruikt, daar men voor zaken veelal een samenstelling met een of ander hulptelwoord of maatwoord (zie HL VII 1) bezigt.

natepemata; de stam van dit woord is *mata*, de woordelijke vertaling is „de oogen gaan open", of iets dergelijks. Van *mata* worden gemaakt *nemata*, *memata*, *pemata* „opstaan, het opstaan", en van *pemata* komt **tepemata* „tot opstaan komen, in staat zijn tot

opstaan"; dit wordt door het voorvoegsel *na-*, *ma-* tot een adjectief gemaakt. Zoo ook: *nedipo*, *medipo* „oversteken (rivier)", *pedipo* „het oversteken", *natepedipo* „tot oversteken gekomen, in staat zijn om over te steken", *matepedipo* „in staat zullen zijn tot oversteken". Dergelijke vormen met *nate-*, *mate-* kunnen van allerlei werkwoorden en adjectieven worden afgeleid. De oude vorm van *te-* is *ti-*, wat ook nog in gebruik is, dus *natipemata* = *natepemata*, *matipedipo* = *matepedipo*, *natikamai* = *natekamai* „kunnen komen" (van het adjectief *namai*), *natipomako* = *natepomako* „kunnen loopen", enz. enz. Van *notiloi* „pissen" en *notitai* „poepen" komt de vorm met *te-* niet voor [1]).

oehoe, eig. „zijde", hier verkorting van *woekoe oehoe* „rib" (nl. op zij van het lichaam).

iwei'amo, lett. „běginilah saja".

mai bangoe'a-koewo; *mai* moet verkorting zijn van *kamai* „kom hier" (*namai* „hier komen") of *toemai* „hier naar toe".

ioeba „op den rug gedragen geworden"; hier is de vorm met *i-* gebruikt, zonder achtergevoegd voornaamwoord.

ioeba-ntjíli is een samenstelling; *ntjili* is van den stam *sili*, die het begrip „terug, wederom, wederkeeren" uitdrukt (in het Koel. is *nantjili* „terugkeeren", als overgankelijk werkwoord „terugkeeren om ... te halen"). De vorm *ntjili* is ontstaan uit *n* + *sili*, want *ns* wordt tot *ntj*. De voorvoeging van *n* (of een anderen neusklank) heeft dikwijls plaats bij bijwoorden, bv. *mpoeoe*, uit *poeoe* „grondslag", eig.: het onderste deel van een boomstam, *ntoto* „echt, waarlijk, zeer", synoniem met *mpoeoe*, stam *toto*. Voor een *p* komt steeds *m* en voor een *k* steeds *ng* en met de *s* (thans gewoonlijk als *h* uitgesproken) te zamen wordt de *n* tot *ntj*.

raoe i „gaande naar, naar".

moma'a ioeba, ikowa i pata hampeka, aopora taoena nopakowa'a.

---

[1]) De vormen *tiloi* met *l* en *tita'i* met *'* bij Adriani, Spraakkunst der Bare'e-taal, p. 225, zijn onjuist.

In het begin van dezen zin wordt door den spreker over zich zelf gesproken, hij zelf staat in de gedachten op den voorgrond, vandaar het gebruik van den passieven vorm (met *i-*) ; maar verder valt de nadruk op de vier menschen die hem hebben gedragen. Daarom is dus *aopora taoena* onderwerp en nu wordt de deelwoordsvorm gebruikt en het voorwerp met den aangehangen vorm *'a* aangeduid. Een mooi voorbeeld van het onderscheid tusschen de passieve en de actieve constructie.

In *aopo-ra taoena nopakowa'a* staat *ra* „zij" pleonastisch, zooals in het Koel. wel meer voorkomt (zie p. 41).

nopakowa is afgeleid van den stam *-kowa* (met twee of meer gezamenlijk dragen) met behulp van het voorvoegsel *nopa-*, *mopa-*, waarover men de Spraakkunst der Bare'e-taal, § 97, p. 188-190 kan raadplegen. De beteekenis is hier en in andere gevallen nauwelijks verschillend van die van het gewone actieve deelwoord, dat in dit geval *nangkowa* zou luiden (zie p. 13v.).

topobabei; *pobabei* is de *po*-vorm van *nobabei* „maken, doen"; de *pa-*, *pe-* en *po*-vormen met *to* (uit *taoe* „mensch") er voor duiden den persoon aan die de handeling verricht of in den toestand verkeert, bv. *topanginoe* „drinker", *topoinda* „schuldenaar".

nadea-ngkani topobabei ngihi oda, ... „vele malen de makers (van) traptreden, ..." Om den zin niet te ingewikkeld te maken is het onderwerp vooropgezet en feitelijk buiten het zinsverband geplaatst, zooals hieruit blijkt dat geen deelwoordsvorm gebruikt wordt maar een „vervoegde vorm", waarin het onderwerp nog eens met *-na* („hij", hier „zij", collectief opgevat) wordt aangeduid. Op *topobabei ngihi oda* valt dan ook geen nadruk, wat wel het geval is wanneer het onderwerp vooropstaat en door een deelwoordsvorm wordt gevolgd.

-pahintoewoe „even lang (*nahintoewoe*) maken". Voor „gelijk" gebruikt men *nahibali* of *nahibalia*; de stam van deze vormen is *bali* „tegendeel, tegengestelde, vijand". *Nahibali* beteekent dus

letterlijk „elkaars tegenhanger vormen, tegen elkaar opwegen", vandaar „gelijk". De vorm *nahibali* is adjectief. *Hibalina* (of *hibaliana*) beteekent „de, het gelijke er van".

hooe hantongo; *hantongo* is eigenlijk „de helft", maar het beteekent ook „een deel, een gedeelte, eenige, sommige".

hooe hantongo nadaa gaga daoelana, lett. „sommige huizen, hun vloer is te slecht". Hier is *hooe hantongo* vooropgeplaatst omdat het in de gedachte op den voorgrond staat.

nengkanawoe, lett. „zich naar beneden laten vallen" (*nanawoe* = naar beneden vallen) en *nekatadi* „een kleinen sprong nemen", lett. „zich zelf weggooien (*-tadi*)" zijn voorbeelden van *ne*-vormen, gemaakt van stammen, die eerst van het prefix *ka-* zijn voorzien. In *nengkanawoe* treedt bovendien een neusklank op. De beteekenis van dit samengestelde prefix *neka-*, *nengka-* is wederkeerend (reflexief). Voorbeelden van *ka-* in verbinding met andere voorvoegsels: *nokangkore* „staan", *nangkalio* „zien, kijken naar", *nangkalingani*, *nokalingani* „vergeten", *nokaoenoe* „knikken", *nokaridi* „beven".

hoemawee, *hoemaewee* „alle, allen, allemaal", gevormd van *hawee*, *haewee* (zelfde beteekenis), dat weer 't eenheidsvoorvoegsel *ha* (*sa*) heeft (*ewee* of *wee* = zoo). *Hawee* is „de heele boel". Het invoegsel *-oem-* is thans buiten gebruik; het komt weinig meer voor en heeft thans geen beteekenis meer. Afleidingen met *hoema-* worden gevormd van allerlei woorden die daarvoor in aanmerking komen, bv. *hoemawoto* „het heele lichaam" (*hoemawotokoe nadoea* „mijn heele lichaam is ziek"), *hoemangkaoe* „de heele stam (tot boven aan toe, v.e. boom)", *hoemantjooe* „het heele huis" (ook: alle bewoners v.h. huis), *hoemadoenia* „de heele wereld" [1]). Vgl. p. 59.

---

[1]) Doch *nohoemakodi*, gezegd van het begin van de viering van een of ander feest (wanneer dit nog niet zijn hoogtepunt heeft bereikt), lett. „een beetje feestvieren", van *hakodi*, den ouden vorm van het woord voor „een beetje" (*haodi*).

nantawanaka „heeft uitgelachen, lachte uit", stam *tawa* (in het Koel. op zich zelf niet aanwezig), versterkt tot *ntawa*, met voorvoegsel *na-* (Verleden Tijd), met het achtervoegsel *-aka*. Tusschen den stam en het achtervoegsel *-aka* staat veelal een medeklinker; men kan niet vooraf zeggen welke daartoe in elk bizonder geval dient. Dit *-aka* (wel te onderscheiden van *-ka* „voor, aan, ten behoeve van, naar, tot") duidt een minder onmiddellijke betrekking aan dan het achtervoegsel *-ka*; het beteekent dikwijls „over, aangaande, omtrent"; dus *nantawanaka* „hebben gelachen over, om, naar aanleiding van". Andere voorbeelden:

-haroemaka „vertrouwen, vertrouwen op"; hier is *m* ingevoegd.

-hoenaka (uit *-hoeoenaka*) „op 't hoofd dragen" (Lind. *-soeoe*, Jav. *soehoen*).

-agiraka „wachten op"; vgl. *agi* „wensch, begeerte" en *agina* (zie voor een andere afleiding het Bare'e-Nederlandsch Woordenboek op *agi*).

agina ratawanaka; *agina* is „laat maar, het moge zijn, het is beter dat"; het wordt gevolgd door 't Futurum, „laten ze (me) dan maar uitlachen".

ane akoe mobabei hooe „als *ik* (nadruk, daarom de volle vorm) zal (*mo*-vorm, Futurum na *ane* „als, indien") ...."

kaoe maroho bo to moma maboeboea „hout dat sterk is en dat geen houttorren (*boeboek*) zal krijgen" (zie voor den vorm *naboeboea* p. 7 v.). *To*, samengetrokken uit *taoe* „mensch", is ook in gebruik als betrekkelijk voornaamwoord: „hij, zij die, iemand die, dat wat, iets dat, degene die", dus eigenlijk „de, een persoon die", maar uitgebreid tot dingen: „hetgeen dat, dat wat", en verder eenvoudig „die, dat". Het wordt ook dikwijls weggelaten.

ane nakoni tana-dimi; *dimi* beteekent „nog slechts" (p. 6) en duidt dus een toestand aan die minder is dan een voorafgaande (eerst is het hout goed maar later alleen nog maar verrot).

ngoloe-bóhe „stormwind"; *bohe* heeft hier geen voorvoegsel,

omdat het is samengesteld met *ngoloe*; de woordelijke vertaling is dus „grootwind, krachtwind".

hangkani „eenmaal", „ten eenenmale, geheel en al". Het staat in samenstelling met het voorafgaande woord.

mapongka-hangkánimi hooe, lett. „het zal heelemaal omvallen, het huis". Het voornaamwoord *i* (van *mi*) staat hier evenzeer pleonastisch als somtijds het geval is met *-na* en *-ra* bij de vorming van den tweeden naamval (zie p. 27).

kaoe to ntanina (zie over dit *to* het zooeven gezegde) *nadoli ihambei ane nadaa'i*, of *madoli rahambei ane madaa'i*, omdat hier sprake is van iets dat in 't algemeen geldt (HL II 3).

4.

parami, met *mi* (p. 4-5); *para* beteekent „bijna, weldra"; het komt ook voor in *para-báa* „bijna daglicht", welke uitdrukking geheel tot één begrip is geworden, zoodat men wel hoort *parami maparabaa*, hetz. als *parami mabaa* „het zal weldra licht worden, het daglicht zal weldra aanbreken".

natoengkai „zal hij willen, zou hij willen".

ei-roemai, zie Woordenlijst op „dat".

hooe bo dala. Met *hooe* worden hier speciaal de erven bedoeld. Een apart woord voor het nieuwerwetsche begrip „erf" is er niet, *hooe* omvat zoowel het huis als het erf; wel heeft men het woord *karawaa*, voor de open ruimte voor het huis, het „voorerf". Het woord *kinta*, overgenomen van 't Moluksch Maleische *kintal* „erf", heeft de beteekenis gekregen van „gehucht dat langs den grooten weg ligt" (waarvan de huizen erven hebben). Een leerzaam voorbeeld van wijziging van de beteekenis van een vreemd woord, en van het gevaar voor misverstand dat bij het gebruik van zulke woorden bestaat.

Naast het voegwoord *bo* „en", dat misschien uit het Kailisch is overgenomen, staat het kracht-bijzettende tusschenwerpsel *bo*, dat

steeds aan het eind van den zin staat (*moma moei-koewo intjanikoe bo* „ik weet het ook niet!").

woela ilodo „de vorige maand" of „de voor-vorige maand".

ihoekoe; de stam *hoekoe* is uit 't Mal. (*hoekoem*).

ipokaroë; *naroë, maroë* „boos", *karoë* „boosheid", en ook „de oorzaak, het voorwerp der boosheid, de man op wien de boosheid neerkomt" (deze laatste beteekenissen komen echter niet als zoodanig in de huidige taal voor). Wordt vóór zulk een *ka*-vorm nog *po*- gevoegd, dan is die vorm met *poka*- de stam van werkwoordsvormen als *koepokaroë* „ik zal, wil, ga (hem) hebben tot voorwerp van boosheid", *ipokaroëkoe* „ik heb, had, heb (hem) gehad tot voorwerp van boosheid", zooals men ook zegt *koepohingki, ipohingkikoe* „ik zal het gebruiken, gebruik, gebruikte, heb het gebruikt als ring"; *-pakaroë* zou zijn „boos maken", *-pokaroë* is „boos zijn op".

ipokaroëka; *-ka* heeft hier de bet. „om, voor, wegens", en slaat dus op de reden waarom de Assistent het standje geeft.

ioelikaka, hetz. als *ioelika*, met beteekenislooze verdubbeling van *-ka*; vgl. HL p. 23.

nehono „antwoorden", *-honoi* „beantwoorden".

-ngangai „een mond (*nganga*) tegen (*-i*) iemand opzetten, hem op luiden toon toespreken" (in boosheid).

nataroehoe „flink, doortastend".

bona ane marata i Toea momata (of *neeta*) *makontje*. De tekst had hier oorspronkelijk een andere zinswending, waarin de vorm *metikontje* voorkwam, maar dan niet gezegd van *kita* maar van *i Toea*; dit past hier minder goed omdat *metikontje* in dit verband zou beteekenen „ineens onverwachts komen na lang op zich te hebben laten wachten". De eigenlijke beteekenis van *netikontje* is „doen alsof men schrikt" (O V 3), ook „doen alsof men iets nog niet weet terwijl men er in werkelijkheid reeds van op de hoogte is", maar het wordt ook gebruikt in den zin van „ineens onverwachts een handeling verrichten die men eigenlijk reeds veel eerder had

moeten verrichten maar toen aldoor heeft nagelaten".

ane kapala „als (men) hoofd (is)"; als *ane* vóór een zelfst. n.w. staat, heeft het geen andere kracht dan aan dit substantief nadruk te geven.

todea, juist zulk een samenstelling als *ngoloe-bóhe*, zie p. 31. *Dea* „veel" is hier niet *nadea*, omdat *todea* één woord is en beteekent „'t volk, de onderdanen, de dorpelingen van het dorpshoofd".

ipohalana, van *-pohala* „tot schuld (*hala*) hebben, krijgen"; zie HL V 4*b*.

ami „van ouds, van nature, van zelf, toch al, altoos".

nabiaha; van dit woord is de stam *biasa* „gewoon" aan het Boeg. ontleend.

moma'a madota; de vorm *madota* dient ook voor den tegenwoordigen tijd, omdat een wensch steeds op de toekomst betrekking heeft. *Nadota* wordt alleen gebruikt met betrekking tot het verleden („wilde, wenschte", enz.).

mampetalingai „hooren naar, luisteren naar" heeft hier de beteekenis van „gehoorzaam". De stam is *talinga* „oor"; het grondwoord van *-petalingai* is **netalinga*, mij alleen bekend in de gebiedende wijs *petalinga* „hoor, luister!" Het voorvoegsel *ma-* drukt hier en ook in *mabelopa* „beter" de toekomst uit: „het zal beter, 't beste zijn dat wij zullen gehoorzaam zijn". Ook in *mahoeha* treedt *ma-* op, na *bona* „opdat", daar dit voegwoord op iets toekomstigs doelt.

5.

hooekoe hantjooe „een huis van mij, een ander huis", dus „het andere huis van me" (vgl. p. 79). Het eenheidsprefix *ha-* (*sa-*) beteekent zoowel „een" als „ander". De vorm *hantjooe* is gemaakt van den vorm *sooe*, den ouden vorm van *hooe*. Als *ha-* wordt voorgevoegd, wordt het stamwoord gewoonlijk met een neusklank versterkt, dus *ha* + *n* + *sooe* = *hantjooe*.

nontani „verschillen".

bola is „dorp", maar ook „houtwerk" voor een huis e.d. In het Boeg. is *bola* het gewone woord voor „huis".

woele en *moto* beteekenen hier beide „slechts".

ipakaboeloli. Hier moet *paka-* vertaald worden met „laten zooals het is", zooals het ook wel kan beteekenen „wachten totdat iets — wordt" (p. 26), *-pakaloeha, -pakabangi, -pakatoea* „wachten totdat .... week, droog, oud is geworden".

bago-ntómo „zwaarwerk, hardwerk", weder eene samenstelling, waarbij het adjectief geen prefix heeft.

nelioe karohona „de sterkte er van streeft voorbij, overtreft". *Ne-* is als voorvoegsel gebruikt, omdat de beteekenis weder die van „streven, zoeken te verkrijgen, beproeven" is.

mampo'ohai; de stam van dit werkwoord is *oha. No'oha* is „verblijven, wonen". Dit is intransitief; indien men nu wil uitdrukken „een huis bewonen", of eigenlijk „in een huis wonen", dan voegt men het suffix *-i* achter, dat oorspronkelijk plaatsaanwijzend is, vgl. het voorzetsel *i.* Maar als men *-i* achtervoegt, kan men den intransitieven vorm *no'oha* niet behouden, doch moet eerst den transitieven maken, waarvan *po'oha* de stam moet worden, dus *nampo'oha-i* „bewonende, wonende in".

nopataoe, st. *taoe* of *pataoe* (vgl. p. 29).

ipalaihira „zij verlaten het". De stam is *lai*; hiervan *nalai* „weggaan", waarachter *-i* wordt gevoegd, met tusschenvoeging van *h* (oorspronkelijk *s*); hiertoe moet *nalai* weer den transitieven vorm *-palai* aannemen, dus *-palaihi* „wegloopen van, verlaten", *ipalaihira* „het is door hen verlaten, zij hebben het achtergelaten, zijn er van weggeloopen".

noteba „behakken, bekappen"; *noteba kaoe* „houtbekappen, aan het houtbekappen zijn" is weer een intransitieve vorm met een onbepaald voorwerp (zie p. 18 v.). *Notowo* is „omhakken, vellen", *noteba* is het bekappen en bewerken van het reeds gevelde hout.

napande nobabei; de *na-* en *no*-vormen zijn hier gebruikt omdat de Tegenwoordige Tijd wordt bedoeld; het is een voortdurende toestand „knap in het maken".

lentjena „zijn uitzicht", dus „zooals het zich laat aanzien, het ziet er uit dat".

topobola, van het bovengenoemde *bola*, „huisbouwer", ook „timmerman" in 't algemeen.

we mpoeoe; men zou hier verwachten *wetoe mpoeoe*, omdat de beteekenis is „zooals je zegt", terwijl *wee* of *iwee* (waarvan *we* een verkorting is) beteekent „zooals dat daarginds"; *we mpoeoe* en *wetoe mpoeoe* zijn hier beide goed.

poma nahae nopatoena hooe mangkekoe; daar in dezen zin geen onderwerp is genoemd moet *poma* verkorting zijn van *poma'a*, *pomaa* „nog niet ik"; de verkorting van *pomaa* tot *poma* moet verklaard worden uit gebrek aan nadruk (vgl. HL p. 4). Met substantief-constructie (HL IV 4): *poma nahae popatoenakoe hooe mangkekoe.*

-patoena „opzetten, inzetten, beginnen", ook „verzinnen" (van dingen die niet waar zijn).

itomoina, van den stam *tomo* (uit *tombo*) „loon", met het achtervoegsel *-i*, dus *moma'a itomoina* of *moma itomoina'a* „'k ben niet door hem beloond".

6.

napa pade, een van de uitdrukkingen voor „waarom?"; *ee pade* „dat is (de reden) dat, daarom".

naraa „is aan het bloeden", daarom de *na*-vorm.

e is hier weer een tusschenwerpsel.

mongkoea-da „wat zou het? wat kan het (voor kwaad) doen?", dus: „'t is mij goed, best hoor!", voor *moma mongkoea* „het doet niets, het kan geen kwaad". *Nongkoea* beteekent „wat doen?".

maar ook „hoe, waarom"; in plaats van *moma mongkoea* kan dan ook *moma beiwa* (*beiwa* = hoe) gezegd worden (vgl. HL. p. 46). Bij *nongkoea* behooren *-pongkoea* „wat doen met?" of „tot wat hebben?", „wat worden van?" (*noepongkoea* „wat wil je er mee doen? waar wil je het voor gebruiken?", ook „tot wat wil je het hebben, wat wil je er van worden?", *ipongkoeamoe'i* „in welke familiebetrekking sta je tot hem?") en *-pongkoeaka*, in vormen als *noepongkoeaka* „wat voor nut zul je er van hebben? wat heb je er aan? waar dient 't je toe?" De stam *koea* (die op zich zelf in het Koel. niet voorkomt) is syn. met *apa*; *hangkoea* is „hoeveel", *-koea* beteekent „wat doen (aan)?", *nengkoea* is hetzelfde, maar onovergankelijk geconstrueerd. De beteekenis van *nengkoea* is echter niet dezelfde als die van *nongkoea*, want terwijl het laatste beteekent „waarmee bezig zijn? welke handeling verrichten?", zuiver onovergankelijk dus, drukt *nengkoea* in wezen een overgankelijk begrip uit („welke handeling doen ondergaan? op welke wijze bewerken?"), doch zonder dat een object wordt uitgedrukt of ingesloten, zooals wanneer in het Ned. gezegd wordt: „niet slaan!" Hetzelfde onderscheid tusschen den vorm met *no-* en dien met *ne-* komt ook bij andere transitieve stammen niet zelden voor in het Koel. Bij den *ne*-vorm is in zoo'n geval dus wel degelijk een voorwerp in gedachten aanwezig, maar de spreker laat dit, om welke reden dan ook, opzettelijk onvermeld, en gebruikt dus een onovergankelijken vorm met *ne-*. Zoo staan bv. ook tegenover elkaar *nobangkele* „een vrouw nemen" en *nepobangkele* „(een niet genoemde of aangeduide vrouw) tot vrouw nemen", enz. enz.

ntjala, een bijwoord, van den stam *sala*, versterkt met *n*, zooals bij bijwoorden meer gebeurt (*n* + *s* = *ntj*); het woord is eigenlijk syn. met *oloe* „eerst, vooreerst", maar wordt hier in combinatie met dit laatste gebruikt.

popokabohimoe (bepaling van *oee*) „hetgeen door jou (*-moe*) gebruikt wordt om er mee af te wasschen (*nokabohi*, onovergankelijke

vorm)", staat naast *pokabohimoe* „hetgeen waarmee je wascht", in samenstelling met *oee*: *oee pokabohi* „waschwater"; vgl. *porente* „hamer", bij den stam *-rente* „hameren", *polowoe* „pootstok" (voorwerp om pootgaten mee te steken, wat *nolowoe* heet), enz. enz. Zie ook A8.

madoea ami raoenani. Hier wordt de toekomende tijd gebruikt omdat de uitspraak in het algemeen geldt (vgl. HL p. 9-10); ook in het Ned. kan in zoo'n geval de toekomende tijd gebruikt worden: „telkens wanneer op een wond medicijn wordt gedaan zal dat pijnlijk zijn". Het gebruik van *ane* „indien" is in dezen zin wel mogelijk maar niet noodzakelijk; men kan dus ook zeggen *madoea ami ane raoenani.*

ane moma madoea, moma ipohoehoemoe; men zou hier ook in het tweede zindeel den toekomenden tijd verwachten. Hoewel het niet uitgesloten is dat men hier met een zekere slordigheid in het gebruik der beide tijden te doen heeft (men kan in dit geval evengoed *ane moma madoea, moma noepohoehoe* of *ane moma nadoea, moma ipohoehoemoe* gebruiken), is de constructie toch zeer goed te verdedigen: „als het geen pijn zou doen, (zou daaruit blijken dat) je er geen baat bij hebt".

aga oee „maar water, slechts water".

naile „morgen", vgl. *naipoea* „overmorgen", *naitoloe* „over drie nachten (dagen)", *naipata* „over 4 nachten", die alle een element *nai-* bevatten, tegenover *i* in *ipoea* „eergisteren", *itoloe* „3 nachten geleden", *ipata* „4 nachten geleden" (vgl. HL p. 32).

nabelomo rarakoe ee; *ee* is weer tusschenwerpsel, *-mo* is door „nu" weergegeven.

momako-mako; na *nemo* wordt het werkwoord wel herhaald, waardoor *nemo* de kracht krijgt van „in 't geheel niet", maar dit komt hier niet zoo duidelijk uit.

naraaki bevat het achtervoegsel *-ki*, dat „weer, opnieuw" beteekent, en achter allerlei werkwoorden en bijvoeglijke naamwoorden

geplaatst kan worden, bv. *noraegóki* of *noregóki* „opnieuw den reizang uitvoeren, opnieuw aan den reizang deelnemen", *nadoeáki* „weer ziek worden", enz. enz. De klemtoon valt op de lettergreep vóór *-ki*, wat bij *naraaki* niet te constateeren is, omdat hier aan *-ki* een lange *a* (*aa*) voorafgaat, die in haar geheel den klemtoon draagt. Uit deze bijzonderheid, en verder uit vormen als *-pakaboelai* naast *-pakaboelaki* „opnieuw wit maken" en Lindoesch *-tapisi* „opnieuw wannen" naast *-tapi* „wannen", waar in dezelfde beteekenis *-si* optreedt (het Lind. gebruikt overigens ook *-ki* in den zin van „opnieuw"), blijkt dat *-ki* het gewone achtervoegsel *-i* is met den tusschenklank *k*, evenals bv. in het Bare'e *-si* (achtervoegsel *-i* met tusschenklank *s*) de functie van meervoudsaanduider heeft gekregen. Uit den vorm *-pehaniki* „aangaan bij" (p. 20) blijkt dat het achtervoegsel *-ki* niet altijd deze speciale beteekenis behoeft te hebben.

bajangi rara hooe, voor *bajangi i rara hooe*; de *i* vóór *rara* kan in die van *bajangi* zijn opgegaan, ofschoon ook in andere gevallen het voorzetsel *i* dikwijls wegblijft.

-randoe kan ook beteekenen „beschilderen" (zooals een hoofddoek).

akoe ei „deze ik, ik hier".

natawanaka dookoe akoe ei of *natawanaka dookoe'amo* of *natawanaka dookoe'amo akoe ei*.

7.

itowora „ze vellen, velden, hebben geveld"; *-ra* heeft hier niet de onbepaalde beteekenis „de menschen, men, ze", zooals in *ratowo*, maar slaat op bepaalde personen; in de onbepaalde beteekenis zou *itowo* zonder *-ra* gebruikt moeten zijn.

iweemi .... pade, lett. „zoo is het .... dat".

naile, lett. „morgen", hier „later".

nahala-betóee, een adjectief van de samenstelling **hala-betoee*, waarvan *betoee* „ster" beteekent. De tijd waarop men met de landbouwwerkzaamheden moet beginnen wordt bepaald naar den stand van bepaalde sterrenbeelden. Het woord *hala* wordt dikwijls samengesteld met een ander substantief, om aan te duiden dat iets mis is, zooals ook in 't Bare'e hier *sala-tá'oe* kan gezegd worden. Voorbeelden: *nahala-dála* „den verkeerden weg nemen", *nahala-kahéa* „in den verkeerden boom klimmen", *nahala-pále* „niet goed uitvallen, doordat de hand (*pale*) die het werk uitvoert te kort schiet in vaardigheid". Het eerste planten (het maken van het begin) heet *nopadoengkoe*.

nawali „gelukken, goed gelukken, slagen", van gewassen, maar ook van dingen die men maakt, verder „zich ontwikkelen, volgroeid worden", van een ei of foetus. Voor „slagen, gelukken" in 't algemeen zegt men dikwijls *nadjadi* of *nadjadji*, uit het Boeg. overgenomen; *kadjadina* is „hetgeen gebeurd is (*kadjadi*) er mede (*-na*)", „de afloop er van". De stam *djadi, djadji* wordt ook als voeg- of bijwoord gebruikt, in den zin van „en zoo komt het dat, en daardoor, daarom, dus, toen". Naast *nawali* staat *newali* „veranderen in, worden tot, worden (in dien zin)".

woela to nehoepa; hier zijn de begrippen „maand" en „maan", die beide door *woela* worden uitgedrukt, ineengevloeid, want *nehoepa* „te voorschijn komen" kan alleen van de maan zelf worden gezegd, die echter samenvalt met de maand.

rantja potoedamo. Hier volgt op *rantja* geen bezittelijk voornaamwoord maar een vorm met *po-*. *Notoeda* omvat de heele werkzaamheid van het planten op droge velden, dus zoowel het pootgaten steken (*nohakoe, nolowoe*) als het daarin storten van het zaad (*noboewoe*).

nawali ntjoeoe „bijzonder goed gelukken" (beter dan gewoonlijk het geval is). Van iemand die bijzonder voorspoedig is in zijn leven zegt men dat hij *nawali ntjoeoe* of *nadjadi ntjoeoe*.

paeta; de spreker bedoelt „jullie rijst", maar uit vriendelijkheid sluit hij zich zelf mee in en zegt dus „onze rijst". Dit gebeurt dikwijls in het Koel.

nahoekara topepae „genoeg waren ze, de oogststers" (het oogsten geschiedt bijna uitsluitend door vrouwen en meisjes). Hier treedt het aangehangen voornaamwoord *ra* op, waarmee de *topepae* pleonastisch worden aangeduid. Dat hetzelfde verschijnsel (dat ook in het enkelvoud voorkomt) zich ook voor kan doen bij de vorming van den „tweeden naamval" is reeds op p. 27 vermeld. Men vindt het voorts bij telwoorden (p. 29, 54) en zelfs bij aanwijzende voornaamwoorden (p. 77).

rima-da-wengi bonemoe pae-lodo; *wengi* „niet lang geleden" is hier voor ons gevoel overtollig.

dipona (= *dipo oee*, de overzijde van het water) staat hier voor *i dipona*; het voorzetsel *i* wordt dikwijls weggelaten in het Koel. De zijde waar de spreker zich bevindt („deze zijde") heet *dipo ei*, *dipona ei*, *dipona hei*, *dipona mali hei*.

kaparina „de moeilijkheid er van"; het origineel had *kahehana*, van *naheha*, een overgenomen woord.

ipodala oee „door het water tot *dala* (weg) genomen"; de tekst had *itololioe oee*, wat beteekent „door het water meegenomen" en dus minder goed past bij het volgende, daar men zich moeilijk kan voorstellen dat de overstrooming alleen een stuk van den akker waar geen rijst stond heeft meegevoerd, zoodat de rijst zelf geen schade heeft geleden. De stam *tolo-lioe*, die ook *toeloelioe* luidt en de beteekenis heeft van „in 't voorbijgaan meenemen", is samengesteld uit *-toeloe* (geen Koel., wel Idja) „ergens aangaan om iets te halen, aanhalen" (Ledo: *-toeloesaka*) en *-lioe* „voorbijgaan", vgl. Bare'e *-sanilioe*, idem, uit *sani* (in het Bare'e niet bekend, maar wel in het Moma, waar *nehani* „aangaan" beteekent) en *lioe*.

moma nongkoea (zie p. 36 v.) *pae* „er is niets gebeurd aan de rijst, de rijst is niet wat ook maar geworden, heeft geen schade geleden".

-doeroehi „neerstorten (*nadoeroe*) op".

rarana „het binnenste er van", d.w.z. van den akker, dus: het eigenlijke rijstveld (binnen de heining) of een gedeelte daarvan; vgl. Ledo *rara ntana*, de eigenlijke sawah (zonder de dijkjes).

hantjoboe „één duizend", van een stam *soboe* „duizendtal".

ke „soms, misschien, wel", een onzekerheidswoordje dat gebruikt wordt in voorwaardelijke bijzinnen en bijbehoorende hoofdzinnen. Zie ook A19 en vgl. Esser, Klank- en Vormleer van het Morisch p. 201, nt. 2.

rontjoboe; *ro-* is uit *roea* „twee" samengetrokken.

koerata „ik zou gekregen hebben", Futurum-vorm met voorwaardelijke beteekenis.

bela ke iwee'i-hawoo of *bela ba ke iwee'i-hawoo* of *bela ba ke ba iwee'i-hawoo* „zeker wel misschien"; vgl. *nabela* „getroffen".

ipodohekoe „ik heb .. tot gezel(lin)", ook *idohekoe*, wat wel op verkorting zal berusten.

peboentina; wanneer de aren der rijst op het punt staan uit te komen heet de rijst *notiana* „zwanger"; het daaraan voorafgaande stadium is *neboenti*, vgl. Mal. *boenting*; voordat de aren zich beginnen te ontwikkelen is de rijst *naroemanaa*, wat ook van jonge wijfjesdieren (behalve buffels) wordt gezegd die geslachtsrijp zijn geworden, vgl. *toronaa* „jong meisje".

nangoloea-bóhe; hier is het tweede lid der samenstelling (*bohe*) buiten de afleiding gebracht; men kan het suffix *-a* ook achter de geheele samengestelde uitdrukking *ngoloe-bóhe* plaatsen, dus *nangoloe-bohéa*.

rantja peboentina enz. Anders uitgedrukt: *lako neboenti iwiri ngoloe-bóhe, djadji nomara nowoea hanoe* „van dat de aren zich aan het ontwikkelen waren af, blies de storm er tegenaan, zoodoende hebben sommige geen vrucht gedragen" (doordat de wind den dauw wegblies).

8.

tonokoe; *tono* is ontstaan uit het eveneens gebruikelijke *taono*.

koealáka-damo-ko; *-ka* in *koealaka* hoort bij *ko* „voor u", *damo* is „nog slechts".

koepopoteba „ik ga er mee hakken". De stam *teba* vormt *noteba* „(iets) hakken, behakken"; hiervan wordt het werkwoordelijk naamwoord *poteba* gemaakt, en daarvan weer een nieuwe vorm *popoteba* (zie A6) en verder *koepo-poteba*. De vormen met *koepo-*, *noepo-*, *napo-* enz. zijn reeds besproken op p. 33, waar het voorbeeld is gegeven: *koepohingki* „ik zal 't gebruiken als ring". Zoo beteekent ook *koepopoteba* „ik zal 't gebruiken als behakker, bekapper, ik zal er mee behakken, bekappen". Dient het werkwoordelijk naamwoord van een vorm met *ne-* als grondwoord, dan krijgt men op deze wijze vormen met *-pope-*, bv. *bengka iwoenoena*, *watoe ipopewoenoena* (naast *ipopowoenoena*) „hij gooide naar den buffel, hij gebruikte een steen om mee te gooien". In plaats van *-pope-* kan ook *-pepe-* gebruikt worden, dus *ipepewoenoena*, *ipepewirena*, hetz. als *ipopewirena* of *ipopowirena*, van den stam *-wire* „horizontaal gooien naar (met een plat voorwerp)"; waarschijnlijk is dit *-pepe-* door assimilatie uit *-pope-* ontstaan.

ikewokana'a kapala, lett. „hij heeft mij meegedeeld, het hoofd", doch het achtervoegsel *-na*, dat het onderwerp (*kapala*) voorloopig aanduidt, mag niet achterwege blijven, omdat het (logisch) subject van een *i*-vorm niet door het (logisch) object van dien vorm gescheiden mag worden; wel kan men zeggen *ikewoka kapala'a*. De tekst had op deze plaats oorspronkelijk *kapala nangoelika'a*, wat niet fout is, maar waarbij op *kapala* eenige nadruk valt.

ompi is „broer, zuster", ook wel, in ruimer zin, „familielid van dezelfde generatie" (broer, neef, achterneef, enz.). Het eigenlijke woord voor „neef, nicht, achterneef", enz. is *pino'ompi(a)*. Voor volle broer of zuster heeft men nog het woord *poedoe-poehe* (zie p. 51).

to hangatana, zie p. 52.

-paepei „doen hooren aan", stam *-epe* „hooren". Het achtervoegsel *-i* wordt in het Koel. dikwijls gebruikt, ook in gevallen waarin men *-ka* zou verwachten (in dezelfde beteekenis als *-paepei* kan ook *-paepeika* gebruikt worden). Zie O V 3.

rantja nowawo bonera of *rantja powawo bonera*, vgl. *rantja potoeda* in het vorige stukje.

nadoeamo-hana taina; zie voor *hana* p. 21.

-pengawa „medicineeren" (of op andere wijze genezen of trachten te genezen), in het Da'a „helpen bij eenig werk", wat in het Moma door *-ngawa* wordt uitgedrukt. De afleiding is hierdoor voldoende duidelijk. Vgl. Ledo *-pekoenawa* „helpen", naast *-pengawa* „medicineeren".

paliana, lett. „spijsverboden voor haar" (*ipopalina* „zij beschouwt ... als verboden").

itagika'i „werd aan (*ka*) haar (*i*) verboden".

bate-batena „onveranderd, aldoor".

ba naria-dapa-hawoo anana e, korter: *noana-dipi-hawoo e?*

nampeili, van *neili* (st. *ili*), dat „omkijken" beteekent, zoodat *-peili* beteekent „omzien naar, omkijken naar, zorgen voor".

gaoe „gedrag, handelwijze".

kagahiana „(in) den tijd van hare vlugheid", toen zij nog flink, gezond was; ook *i kagahiana*.

9.

to i Gimpoe; de tekst had *taoena to i Gimpoe*, wat niet fout is, maar onnoodig lang.

anakoe nohikola hetoe of *nohikola ritoe*; *hetoe* duidt een bepaald punt aan („daar op die bepaalde plek bij jou, of die jij noemt"), terwijl *ritoe* een ruimere beteekenis heeft. Een zelfde verschil bestaat tusschen *hei* en *rii* „hier". Vgl. de Woordenlijst.

lentje „uiterlijk, voorkomen", *lio* „gelaat".

apa, vraagpartikel („soms").

pakoeleamoe, van een stam *koele*, die alleen wordt gebruikt met het voorvoegsel *pa-* (*koele* beteekent „rheumatiek"), dus *-pakoele* „kunnen". *Pakoelea* heeft het achtervoegsel *-a* en beteekent „wat men kan", *pakoeleamoe* „wat gij kunt"; *pakoeleamoe noekolo* „wat gij kunt als gij het op den rug draagt, wat ge kunt dragen" (vgl. *pampakoeleamoe* „zooveel je kunt"). Het achtervoegsel *-a* kan achter allerlei stammen van overgankelijke werkwoorden, welker beteekenis zich daartoe leent, gevoegd worden om het voorwerp dat de handeling moet ondergaan, ondergaat of heeft ondergaan of ook het resultaat daarvan aan te duiden. In de beteekenis „voorwerp dat de handeling heeft ondergaan, resultaat van de handeling" hebben de vormen met *-a* die met het invoegsel *-in-*, waarvan ook nog voorbeelden voorkomen (zie p. 9-10), verdrongen. De vormen met *-a* worden gewoonlijk verbonden met een bezittelijk voornaamwoord of iets dergelijks, waardoor de persoon die de handeling moet verrichten enz. wordt uitgedrukt. Voorbeelden:

babeiakoe „wat ik moet maken, maak, mijn maaksel".

daoeakoe „mijn naaiwerk" (ook *dinaoekoe*, *dinaoeakoe*).

topohiakoe „mijn waschgoed".

haiana „wat door haar geveegd moet worden".

poedoeakoe „(de rijst) die door mij gesneden wordt" (vgl. *pinoedoekoe* „de rijst die ik gesneden heb").

doehoeakoe „(de menschen) die ik (telkens) maan".

holeakoe „wat ik bezig ben te braden, mijn gebraad" (ook *hinolekoe*).

Voorbeelden van zuivere substantieven met *-a* zijn *konia* „gekookte rijst" (lett. „wat gegeten moet worden, wordt"), *toedoea* „bode" („die uitgestuurd wordt"), enz.

nangkolo „op den rug dragen" wordt ook onovergankelijk gebruikt, evenals *nangkoni* „eten", *nantaloe* (zie beneden), e.a.

mopakowa (zie p. 29) beteekent eig. „met twee of meer personen samen dragen", maar wordt hier voor „dragen" in 't algemeen gebruikt.

hangkoko kaoe apoe „één stuk brandhout dat reeds gedeeltelijk door het vuur is verbrand". Zulk brandhout heet *koko apoe.*

hintooekoe mabago, lett. „gelijktijdig er mee dat ik werk heb te verrichten", dus hetzelfde uitdrukkende als *rantjakoe mabago* of *boelakoe mabago. Nahintooe* beteekent „gelijktijdig zijn, samentreffen"; *hintooe* heeft ook de beteekenis van „iemand die gelijktijdig is met een ander in eenig opzicht", bv. *hintooekoe iote* „die gelijk met mij geboren is".

mampehoë taloea beteekent lett. „eens probeeren (dit wordt uitgedrukt door *pe-* voor den transitieven werkwoordstam, een gewone formatie in de Toradjasche talen) gras te kappen op het tot akker bestemde stuk grond". De stam *-hoë* beteekent „afslaan" van gras. *Taloca* (zie het boven over het achtervoegsel *-a* gezegde) is een stuk boschgrond dat als akker is gekozen, lett. een stuk grond dat de bewerking *nantaloe* moet ondergaan, d.w.z. van struiken, boompjes, gras enz. ontdaan moet worden, alvorens men overgaat tot het *nampeana* „omkappen van de kleine boomen" en het *notowo* „vellen van de groote boomen" (een akker die deze bewerking moet ondergaan heet *towoa*). *Nohoewe manoe* is een wichelpractijk (zie Adriani en Kruyt, De Bare'e-sprekende Toradja's, dl. I, p. 231); lett. beteekent de uitdrukking „vuur aanbrengen onder een ei" (*manoe* is eig. een hoen, maar hier wordt een ei bedoeld), om te zien of er aan den bovenkant, waar men een gedeelte van de schil en het velletje heeft weggenomen, wat van het wit uit te voorschijn komt, wat een goed voorteeken is. Is de voorspelling ongunstig, dan neemt men een ander stuk grond of wacht een of eenige dagen en neemt dan een ander ei. Het ei dat gunstig voorspeld heeft wordt in drie étappes naar het uitgekozen stuk boschgrond gebracht, waar men dan voorzichtig wat gras gaat kappen (zie boven)

en vervolgens afwacht hoe de voorteekenen (vogelgeschrei, droomen) uitvallen. Ook in dit stadium kan er aanleiding zijn tot het kiezen van een ander stuk grond. Eerst als ook in dit opzicht gunstig resultaat is verkregen gaat men verder met het landbouwwerk. Voor volledige bijzonderheden over dit onderwerp zij verwezen naar het groote werk van Dr. Alb. C. Kruyt over de West-Toradjas.

10.

kara-kara, een woord dat gemaakt is uit *parakara*, uit zucht om een herhaalden vorm te hebben; dit *parakara* is ontstaan uit het Mal. *pĕrkara, pĕrĕkara.*

kamate i Mama „bij den dood van Vader"; de vorm met *ka-* drukt niet den tijd uit waarop de toestand intrad, dien het adjectief beschrijft, maar het intreden van dien toestand zelf.

moma naria lolitana nangoeli naria-dapa indana „er waren geen woorden van hem zeggende dat er nog schuld van hem was".

mopahibali lolita, lett. „de woorden meedeelen", „de standpunten van partijen uiteenzetten", wij zouden zeggen „de zaak voorbrengen". Dit doet in dit geval, volgens de adat, niet de eischer maar de om betaling aangesprokene.

hia-damo mampololitaka kan weer verkort worden tot *hia-damo mpololitaka*, zooals men ook zegt *raoea nioe* voor *raoe'a manioe* „ik ga baden", enz. (vgl. p. 17). In plaats van *mampololitaka* zou ook *mololitaka* gebruikt kunnen zijn (vgl. p. 18 v. en HL p. 23).

napa ipoinda toeamamoe? „wat had je vader tot schuld?"

idoehoekara; *ra* is hier niet onbepaald op te vatten, maar slaat op de maners, resp. den maner en de zijnen (vgl. p. 39).

-pogoeloei „gemeenschappelijk bezitten of verwerven".

iolira toeamakoe „gekocht door hen, mijn vader", d.w.z. „door hem en mijn vader"; *-ra* „zij" is te splitsen in „hij en hij", en dit

laatste „hij" wordt nader verklaard door „mijn vader", zoodat „en" overbodig is. Zoo ook: *kami toeamakoe, kami i Mama* „mijn vader en ik, Vader en ik".

newai doi olina. Newai is weer een onovergankelijke vorm die met een voorwerp verbonden is (zie p. 18 v.). Het bijzondere is echter dat hier de vorm met *ne-* als zoodanig optreedt en *nowai* niet gebruikt kan worden. De onovergankelijke deelwoordsvormen van overgankelijke stammen hebben soms *no-*, soms *ne-*, soms *na-* met den neusklank, in welk laatste geval zij dus gelijkluidend zijn met de overgankelijke deelwoordsvormen (zie A 9). Dat soms verschillende onovergankelijke deelwoorden van denzelfden stam naast elkaar voorkomen, dikwijls met verschillend spraakgebruik, is in A 6 gebleken.

doi olina „het geld dat de prijs er van was".

bengka etoe „die buffel". Wanneer *etoe* gebruikt wordt legt de spreker op de een of andere wijze een verband tusschen de betrokken persoon of zaak en de(n) toegesprokene(n) („die buffel van jou of bij jou, die door jou genoemde buffel, die jou bekende buffel" enz.). Men hoort *etoe* ook wel gebruiken in gevallen waarin een andere uitdrukking voor „die, dat zooeven genoemde" op haar plaats zou zijn, doch dit is navolging van het Maleisch en verdient afkeuring (zie intusschen Klank- en Vormleer van het Morisch, p. 416 v.). Ook *ei* „deze, dit, waarover we nu spreken" kan in bepaalde gevallen gebruikt worden. Overigens wordt in het Koel. veel minder dikwijls gebruik gemaakt van een der vele uitdrukkingen voor „de, het zooeven genoemde" dan in het Nederlandsch en vooral in het Volapuk-Maleisch.

11.

paoeba „de draagsarong met de zich daarin bevindende vracht", „draagvracht" (in dien zin).

dale-góa = *dale* uit Goa (Makassar), vanwaar de maïs in de Toradja-landen is ingevoerd; *dale* is de naam van een inheemsche soort maïs, die ook nu nog wel wordt geplant, maar toch grootendeels door de *dale-goa* verdrongen is.

-koehoe is „de stengels omknakken, zoodat de vrucht binnen bereik komt en die dan van den stengel afeten", zooals varkens en honden doen.

naoe koepodoo enz.; de toekomende tijd duidt hier weer aan dat de handeling geregeld plaats heeft.

namala ihakoemoe, lett. „gevangen, door je gespeerd". Zooals dat in de Indonesische talen de regel is, duidt *-hakoe* alleen de handeling van het speren aan; of die handeling doel heeft getroffen of niet moet op andere wijze blijken. Zie den volgenden zin (*nadeangkáni ihakoekoe tawalakoe, moma nabela*).

namala, van den stam *ala* „nemen, halen", beteekent zoowel „gevangen, gepakt" als „mogelijk zijn" en „mogen". *Mala* staat voor *maala* (Oema en Bada'sch *ma'ala*) „wat haalbaar is, wat men kan halen, wat men kan, wat men mag". Dit *mala* wordt weder als stam beschouwd voor een adjectief *mamala*, *namala* „wat zal kunnen, wat kan, kon, heeft gekund".

ihakoekoe tawalakoe „ik heb er naar geworpen *met* mijn lans". Het woord „met" in instrumentale beteekenis (dus in den zin van „met behulp van, door middel van") wordt in het Koel. òf in 't geheel niet uitgedrukt òf met behulp van een vorm met *po-* (zie p. 37 v., 43) of met *-ka* (bv. *kaoe ei ipaokakoe dike* „met dit stuk hout heb ik den hond geslagen", *kaoe ei popaoka dike*, hetzelfde als *kaoe ei popopao* of *popao dike* „dit stuk hout kan dienen om er een hond mee te slaan") weergegeven. In geen geval mag daarvoor *nte* of *ente* „samen met" (zie beneden) gebruikt worden, zooals in brabbel-Koelawisch wel geschiedt.

kana „moeten, stellig" is vaak te vertalen met „toch, tegen de verwachting, niettemin".

-pangala „geven om, zich bekommeren om, gehoorzamen, gelooven".

binata is het Mal. *binatang*. Een algemeen woord als „beest" bezit het Koel. oorspronkelijk niet. *Binata* is dikwijls een wisselwoord voor *wawoe* en kan dan met „varken" worden vertaald, maar voor het Koel. geldt dit toch niet. Een varken uit wrevel *binata* te noemen, om daarmee het Ned. „beest" weer te geven, is geheel onecht in het Koel. Als het in 't Mal. wordt gedaan, is dit navolging van het Ned. spraakgebruik. Wel zit hier wellicht in *etoe* iets verachtelijks, als in Ned. „die". Wanneer *etoe* voor „die, de, het zooeven genoemde" wordt gebruikt zonder dat er verband is met den tweeden persoon (zie p. 48) is het misschien oorspronkelijk krachtiger, nadrukkelijker dan de andere vormen. Dit kan een reden zijn dat dit van elders ingevoerde spraakgebruik zooveel navolging vindt bij de jongere Koelawiërs. Het is een zeer gewoon verschijnsel in de talen dat nadrukkelijke vormen of constructies langzamerhand afslijten en het normale worden. Dit mag intusschen geen reden zijn om dat verkeerde gebruik van *etoe* te bevorderen, want zuiver Koelawisch is het niet. Vooral door personen die van het Maleisch uitgaan worden heel veel nadrukkelijke constructies gebruikt, wat alleen dan behoort te gebeuren wanneer men ook werkelijk nadruk bedoelt te leggen, anders is het lichtelijk ridicuul en in elk geval niet doeltreffend.

napa-kona, zie p. 21.

nodao-dao „wandelen, bij een ander aanloopen".

-tako „op bezoek gaan bij"; *netako* wordt speciaal gezegd van het komen meedoen aan of kijken naar den *raego*-zang („nontonnen" is *nerono*).

moma-komi no'ompi kapala kampoe, nieuwerwetscher uitgedrukt: *m.-k. n. ente k.k.*, doch omdat *komi* reeds in „jij en hij" te ontleden is is *ente* „met" weer overbodig (zie p. 48) en dus minder mooi. Men zegt ook wel *moma-ko no'ompi ente k. k.* Het woord voor „met" heeft verschillende vormen, nl. *hante*, *ante*, *ente* of *nte*,

waarvan de drie laatste uit het eerste zijn ontstaan. Dit *hante* is eigenlijk een samengesteld voorvoegsel (*ha* + neusklank + *te*). Dit blijkt duidelijk uit het Parigisch, waar *nte* wordt gebruikt voor „met, te zamen met", bv. *konimo gola etoe ntesojo* „eet die suiker maar op met de mieren", waarin *ntesojo* eigenlijk beduidt „met mieren er in"; het Bare'e zou zeggen: *ngkesodjo*. Ook in het Koel. komen dergelijke vormen voor, zoowel met *nte-* als met *ngke-*, bv. *banga ngkewoeloe, banga ntewoeloe* „een klapperdop waar de vezels nog aan zitten", *pae ngkekoeli, pae ntekoeli* „zaairijst, ongepelde rijst in losse korrels (*gabah*)" (*koeli* = schil). Het zou dus ook kunnen zijn dat *nte* niet uit *hante* is verkort maar alleen uit een geprenasaleerd *te-* bestaat, tegenover *hante* „geheel te zamen met".

po'ompia is „verwantschap", ook in den zin van het Ned. woord, dat den ganschen kring der verwanten (in het Koel. echter alleen van dezelfde generatie) aanduidt (zie p. 43 v.).

nopoedoe-póehe (zie p. 44) *toempoekoe*, nieuwerwetscher: *ente toempoekoe* (zie boven). *Poehe* is „navel", *-poedoe* is „doorsnijden" (van een touw, een navelstreng), ook „snijden" van rijst, *napoedoe* is „afgeknot" (*napoedoe karawena* „zijn vinger is er af"), *-poedoeki* is „een stuk van een touw etc. afsnijden"; *nopoedoe-póehe* is dus lett. „van dezelfde navelstreng afgesneden" (van personen die slechts één ouder gemeenschappelijk hebben zegt men wel dat zij *nopoedoe-poehe hi toeama* of *hi tina*, dus broers of zusters of broer en zuster zijn van den kant van den vader enz.).

-pailoe „als wees in z'n huis opnemen en grootbrengen".

kakodiakoe, zie p. 44 (*kagahiana*).

nabelo pampailoena'a, lett. „goed was haar verzorgen mij", een voorbeeld van de z.g.n. substantief-constructie (HL IV 4).

ane wetoe „als de zaken zoo staan".

-pomaihi „gesteld zijn op", staat naast *-potowe* „ontferming, mededoogen gevoelen voor", „liefhebben (op die wijze)" (ook b.v.

van de liefde tusschen echtgenooten), en tegenover *-pokono* „houden van, behagen scheppen in", speciaal „verliefd zijn op" (onoverg. *nepokono* „verliefd zijn", nl. op een bepaald persoon).

12.

natebakaha „losgeraakt". Het Oema (Pipikorosch) heeft niet *bakaha* maar *bahaka* (*tibahaka*), het Ledo *basaka* of *kabasaka* („los" is *nabasaka* of *nakabasaka*), het Napoesch en Bada'sch *kabaha*.

to habolana, van *bola* „dorp", *habola* „een dorp", *habolana* „een ander dorp"; *bola* staat naast *ngata* „dorpsgebied", ook „landstreek, land, rijk", waarvan eveneens *hangata*, *hangatana*, *to hangatana* kunnen worden afgeleid. Wanneer de woorden voor „één" de beteekenis hebben van „een ander" krijgen zij vaak *-na* achter zich; voor *to* zie men p. 31. Ook *ka-* kan in dergelijke vormen optreden, b.v. *kahadoeana* „een ander (mensch)", *kahamaana* „een andere" (van kleine dieren), *kahantjooena* „een ander huis".

nonelopo djarata of *ente djarata*, ook *nonelopoka djarata*, *nampomelopoka djarata*; *-lopo* is eig. „bijten".

wi, uit *wa* + *i*. De partikel *wa*, die vaak met „wel" vertaald kan worden, wordt op dezelfde wijze geconstrueerd als *mo*, *pa* en *da* (zie p. 4-5), zoodat men dus krijgt: *'awa* „ik wel", *wako* „jij wel", *wi* „hij, zij, het wel", enz. Voorbeelden zijn:

toemaiwi? „komt hij er (wel) aan?" (meervoud: *toemairawa*?).

toemai'awa „ik kom wel!"

mamate-máte-wi (*mamaa-mate-wi*) *mei* (*mei* = straks), bv. van een zieke gezegd: „hij zal wel sterven". Ook met *n*: *namate-mate-wi mei* enz., doch dit schijnt minder zuiver.

mamate-máte-tawa mei „later moeten we toch sterven" (dus nu maar liever ineens een eind er aan gemaakt). Ook: *namate-mate-tawa mei* (zie boven).

nabelo-wa rarakoe nangepe „het doet me genoegen dat te hooren" (lett. „mijn binnenste is goed, aangenaam ...").

namala iala-kami, zie p. 49.

hampegoli is tot een bijwoord „meteen, ineens, daarop, vervolgens" geworden. Het is van den stam *goli*; *negoli* is „zich omwenden", *pegoli* „omwending", *hampegoli* „in ééne omwending", dus: „niet langer daarna dan (het onderwerp) noodig heeft om zich om te wenden, terstond daarop" (in het Ledo „eensklaps, plotseling"). Andere voorbeelden: *hampeongkota hampegoli raoetamo* „wanneer wij vertrekken gaan wij ineens op weg (willen wij niet meer opgehouden worden door toebereidselen)"; *hampegoli raoe-mo-komi, momamo-kona mei matepangkarewa* „wanneer jullie straks aan vertrekken toe zijn zul je je niet meer gereed kunnen maken" (maak je toebereidselen dus nu).

mali „zijde, kant, aan den kant ..., in de richting ..."

helaoe is „daar", niet als aanduiding van een bepaald punt maar van een richting of een grootere uitgestrektheid. Bij *helaoe* behooren *herei* „hier", *heree* „daarginds" en *heretoe* „daar bij jou", met dezelfde ruime beteekenis.

moeimi .... moeimi zou men kunnen weergeven met „zoowel .... als".

neloemoe wala, weder een intransitief werkwoord met voorwerp, dus „heiningspringen". Zuiverder zou zijn: *neloemoe i wala* „sprong over de heining", wat ook gezegd kan worden. Wellicht is *neloemoe wala* eigenlijk dit laatste, met weggevallen *i* dus, want men zegt ook *noloemoe wala*. Hoewel, naar gebleken is, ook wel eens de *ne*-vorm optreedt als deelwoordsvorm met (oorspronkelijk) onbepaald object, is de *no*-vorm in die functie toch meer gewoon.

oehoe wala „rib (stijl) der heining".

neoeloe, voorbeeld van *me-*, *ne-* in zijne intransitieve beteekenis, „neerhangen".

-haba „happen, ophappen".

narepami inohana, lett. „zijn levensadem was al doorgebroken"; *nadepa* of *narepa* is „doorgebroken, afgebroken", zooals een touw.

haongoe'i; hier heeft een woord voor „één" het aangehangen voornaamwoord 3e p. enk.

idoeloe „aangevallen door meer dan een"; *idoeloe-patíkoe* „omringd door aanvallers"; *idoeloe-téba hakaja* „de prauw is door meer dan één persoon samen gehakt"; *nodoeloe* „met z'n tweeën (of meer) uit één bordje eten".

nakoempania, een adjectief, dat beteekent „met de *koempania* te doen hebben".

idjampata of *idjampatai* of *idjampatani* „bebrugd" (ook de vorm met *mb* wordt gebruikt); *djambata* of *djampata* is het Mal. *djambatan*, ingevoerd door de Inl. assistenten. Een algemeen woord voor „brug" bestaat niet in het Koel.

nadipo „aan de overzijde gekomen", van *dipo* „overzijde"; *nedipo* „streven naar, zoeken te bereiken de overzijde" (p. 19), dus „oversteken".

nomako-ntána („over den grond gaan"), hetz. als *nomako-mpáa* „te voet gaan".

13.

paniana kan evengoed de schoonvader als de schoonmoeder zijn. De schoonzoon of de schoondochter heet *mania*.

boelaoema nadepa inohana of, met substantief-constructie, *b. kadepa inohana* (HL IV 4); *boelaoema* is „wanneer", lett. „op welken tijd (*boela*)".

napana nadoea, woordelijk: „wat van haar is ziek geweest?"

kadoeaana „de plaats van haar ziekte".

hampoeloe-moela eimi nadoea „deze (maan) is het al tien manen (maanden) dat zij ziek is". Dezelfde beteekenis als *hampoeloe-moela* heeft *hampoeloe moelana*, zie HL p. 36.

lako namate iwengi of *lako iwengi namate.*

pangintjanikoe „(volgens) mijn weten".

halapia katoewoena, „(menschen) van dezelfde laag, generatie (*lapi*) van leven als zij"; *nahalapiara* „zij zijn van ongeveer denzelfden leeftijd".

ikamatei doona; zie over dezen vorm O VI 3.

naoewaami, van *oewa* „grijs haar", wel te onderscheiden van *oea* (waarin zich tusschen *oe* en *a* vanzelf een zachte *w* vormt, die niet geschreven wordt) „pees, zenuw, spier".

boenoekoe natoewoe, voor **boenoe'a* of **boenoe akoe natoewoe* „het nut dat ik leef"; *boenoe* heeft *a(koe)* tot zich getrokken.

noepahingkanilioe'a inohakoe, lett. „gij moet mij in het voorbijgaan meenemen, gij moet mij meteen maar er bij nemen, (nl.) mijne ziel (met die van mijne zuster)". Het gebruik van *'a* (mij) in combinatie met *inohakoe* is waarschijnlijk te vergelijken met het pleonastisch gebruik van een voornaamwoord van den 3en p. enk. of meerv. ter aanduiding van ook op andere wijze genoemde personen of zaken (vgl. ook p. 39). *Nalioe* is „voorbij, gepasseerd"; *nahingkanilioe* of *nahangkanilioe* is „samen met iets anders afgedaan"; *-pahingkanilioe, -pahangkanilioe* „ineens afdoen, afmaken, samen met iets anders afmaken, afdoen, verrichten" (*-ngkani* = maal, keer).

netowei „teedere gevoelens opwekkend", hier „beklagenswaardig", vaak ook „arm"; ook gebruikt als uitroep van medelijden. De stam is *towe* „liefde, medelijden".

14.

nohoo is „binden" (van dieren, om een of meer pooten, om de borst, om den nek, om ze baas te worden); het wordt speciaal gebruikt van het er op uitgaan met een lange rotan of sterke liaan om buffels op te vangen. Dat hier de vorm met *no-* is gebruikt, is omdat het feit reeds heeft plaats gehad.

wei, zie p. 8.

lako raengara-dapa hoa-kami enz.; de toekomende tijd duidt weer het „telkens" aan; *hoa* is „geur".

poanda „lokbuffels", een aantal tamme buffels waarmee de buffels die men vangen wil zich vermengen, zoodat zij gebonden kunnen worden. Dikwijls weten de *poanda* hun wilde makkers mee te krijgen naar de kraal, wanneer zij daarheen gedreven worden.

nogimoe duidt het geluid van een troep opbrekende karbouwen, vluchtende kippen e.d. aan.

kakaiwo is hetzelfde als *kaiwo*, evenals *kokoiwo* hetzelfde is als *koiwo* (vgl. p. 20 v.). Zoo heeft men ook *kakami* = *kami*, *kokomi* = *komi*, *kakaina* = *kaina*, *kokoina* = *koina*.

ba hangkoea wee-ra to nabia beduidt: „hoe weinigen zijn er slechts die moedig zijn"; *wee* is eig. „zoo" (als dat daarginds). Vgl. over *wee* ook A. 23. *Ba hangkoea* is „hoeveel wel, een zeker aantal".

pinoana is juist zulk een vorm als *pinotina* (p. 10), lett. „die als kind wordt beschouwd".

ba(ra) iwei „soms aldus"; ook *ba(ra) iwee* kan hier gezegd worden. Ook kan *ba(ra)* weggelaten worden.

nampekabohi, van *nabohi* „gierig", dus lett. „gierig zijn op", in dit geval dus: niet willen hebben dat iemand in de nabijheid van (het jong) komt.

rakoea-koeara, zie p. 37.

15.

lomona; de tekst had *pamoelana*, welk woord uit het Boeg. is overgenomen.

nagoë „blij".

negoeroe „als hij aan 't leeren is". Het voorvoegsel *ne-* geeft eigenlijk aan: het zoeken van een onderwijzer, het streven naar

onderricht, maar *negoeroe* is nu het gewone woord voor „leeren" geworden (naast *nampenaoe*).

poerina, van den stam *poeri* „achter, achteraan, achterna". Men gebruikt ook *ngkapoerina* of *ngkapoeri* „hetgeen er achter, er na komt" (alleen van tijd), „naderhand", of *eo poerina, eo ngkapoeri(na)* „in later dagen, in later tijd". Misschien is *poerina* verkorting van *ngkapoerina.*

i rara hoerana moto; *moto* kan hier (en evenzoo in andere gevallen waarin het als „zelf, eigen" kan worden vertaald) ook worden opgevat als versterking van het voorafgaande (*hoerana*), en wel als die soort van versterking die in het Bare'e wordt uitgedrukt door *-mo se'e* (Spraakkunst der Bare'e-taal p. 347).

rapana „bijvoorbeeld".

mangintjani; hier is de Futurum-vorm gebruikt, omdat de beteekenis onderstellend is. De gewone tijd is hier ook goed.

ane naintjani, moma('i) nabagioe doona, lett. „als zij het weten zullen hun makkers hen niet bedriegen"; dat hier in *naintjani*, in *moma'i* en in *nabagioe* het enkelvoud is gebruikt (*na-*, *'i*) is omdat zoowel de menschen die kunnen lezen en schrijven als hun makkers (naasten, medemenschen) als een eenheid (collectief) worden opgevat.

anoe ntotoea „wat van de voorouders is", nl. erfstukken. Tusschen *anoe* en *totoea* staat hier *n*, dat als prenasaleering vóór het woord *totoea* is gevoegd. Dit is een oud teeken van den genitief, vroeger algemeen in gebruik in 't Koel., maar thans niet meer. Ook in *tawa-mpáa* „het dikke van het been, de kuit" is zulk een neusklank te zien vóór *paa*, en eveneens in *iepe ntalingakoe* „ik heb het met eigen ooren gehoord", lett. „het is door mijn ooren gehoord", maar de voorbeelden zijn zeldzaam. Naast *anoe ntotoea* komt ook *anoe totoea* voor.

momamo maria hapoeana „het zal niet meer te ontkennen (*-hapoe*) zijn". Het achtervoegsel *-a* heeft hier de op p. 45 genoemde

gerundivische beteekenis, maar het bezittelijk voornaamwoord (*-na*) dat er achter staat slaat in dit geval niet op den agens (het logisch subject) maar op den patiens (het logisch object) [1]). Andere voorbeelden zijn:

momamo maria biliana „het zal niet meer te loochenen zijn".

momamo naria lewaana of *kepaana* „het kan niet meer uitgesteld worden".

momamo maria oeliana „er behoeft niets meer over te worden gezegd" (de zaak is uitgemaakt).

-parara-hoera „doen in, zetten in, opschrijven in een *hoera*"; vgl. HL p. 42-43.

ratarima, van den stam *tarima*, die aan het Maleisch is ontleend.

loko mehoea „pas binnengaan, pas op school komen".

16.

nemoea „de trap opgaan", van den bruidegom gezegd: „het huis zijner vrouw binnengaan" (met welke handeling het huwelijk voltrokken is), dus „trouwen" (alleen van den man); vandaar *topemoea*, benaming voor den bruidegom, die bij zijne vrouw komt inwonen.

ibawa „begeleid worden"; dit geschiedt, als het een *maradika* („adellijke") betreft, door 6 personen, anders door 2. De voorste van het gezelschap moet, als men bij het huis der bruid gekomen is, het woord doen.

namaradika, een adjectief van *maradika*.

anoe rakeni-mpemóca „wat men meebrengt bij het opklimmen"; dit is iets anders dan de eigenlijke bruidschat, die eerst eenigen tijd na de huwelijksvoltrekking wordt gegeven (bij 't gewone volk eerst nadat er kinderen zijn of er zekerheid is dat dezen niet zullen komen).

---

[1]) In het Morisch vindt men precies dezelfde constructies, zie Klank- en Vormleer van het Morisch, p. 370.

ane todea „als het het gewone volk betreft".

hantonga en *hamata* zijn weer met hulptelwoorden (soortwijzers) samengestelde telwoorden. Vgl. p. 27.

mantjili hooera, zie p. 39.

iporegoka „er wordt voor ge-*rego*-d", van *norego* met achtervoegsel *-ka*. Men zegt *noregoka* en *namporegoka*, bv. *noregoka hoeha*, *namporegoka hoeha* (voor een feest); vgl. HL p. 23. De stam *raego*, verkort tot *rego*, drukt eigenlijk het langzaam heen en weer gaan der deelnemers aan dit vermaak uit.

nadea mpengaa „allerlei", ook *nampengaa*, lett. „vormende, bestaande uit (*na-*) allerlei soorten (artikelen)".

ipopewai; *wai* „geven", *pewai* „gift"; *ipopewai* „wordt als gift, geschenk gebruikt", hetzelfde als *iwai*.

lolo „opgerold katoenen goed", eigenlijk „rol" (in deze beteekenis geen Koel.); de stukken katoen worden om een plankje of iets dergelijks gerold.

loea is „stok, staf"; *loea mohoempa* is een soort lans met een lange punt.

hangata hangata „land voor land".

hore hantani „één voor één verschillend".

hoemangkoelili, stam *lili* „kring" (in het Koel. in deze bet. niet bekend; zie A 17), *koelili* „rondom", *hangkoelili* „geheel rondom" (in het Koel. niet bekend), *hoemangkoelili* (met *-oem-*, ingeschoven tusschen *h* en *a*) „over de geheele rondte", (*hoemang*)*koelili doenia* „over 't geheele wereldrond". Vgl. p. 30.

noboengka „twisten, ruzie hebben", ook *nohihala* en *nohingkaero*; *nohi-* is gelijk in beteekenis met *none-*; *nohi-* is „de een met den ander, onderling"; het is ouderwetscher dan *none-*. Een voorbeeld van een substantief met *pohi-* is *pohintjani* „kennis(sen)".

moma maria poboengkata „er zal geen twist van ons zijn". Degene met wie(n) men overhoop ligt heet *hampoboengka-* of *himpoboengka-*.

17.

noekeni, Gebiedende Wijs met het voorgevoegde voornaamwoord 2e p. enk., die voorkomt naast den eenvoudigen Imperatief *keni*. *Noe-* van *noekeni*(*ka*) zou op deze plaats dus ook weggelaten kunnen zijn.

Toea Ahitee, uitgesproken *Toeahitee*.

Kontorolo of *Kontoloro* „Controleur".

nakoeaha is een *na*-afleiding van het vreemde woord *koeasa*.

natikoe palilina of *natikoe lilina podagaakoe* „geheel rond heb ik er om heen gereisd". Men kan ook zeggen: *nagoelilimo lewoeto ei ipodagaikoe, nagoelili'amo nampodagai lewoeto ei*. De stam *-lili* is „om iets heen gaan", ook met een voorwerp dat men om iets heen slaat, bv. *toroe ililikoe bana* „ik heb den zonnehoed omwonden met garen"; *iwala-líli* „het is rondom omheind (de heining vormt een sluitenden kring)". *Nolili* is „een kring beschrijven", *halilia* „een kring".

nodaga „op reis gaan om geld of goederen te verdienen".

mata eo „de zonneschijf", ook „de oorsprong, de opgang der zon", dus: het Oosten; *kaholoa* „de plaats (*-a*) van ondergang (*kaholo*)"; de oorspronkelijke tekst had ook nog *mali bawo mpoiri*, een uitdrukking die in Koelawi ook wel voorkomt, maar waaronder men daar Europa en andere verafgelegen landen verstaat. *Bawo mpoiri* is Ledo en beteekent eig. „boven den wind".

-kakamoe, lett. „vasthouden" (zie p. 68 v.).

nangewa wordt hier onovergankelijk gebruikt, in den zin van *ne'ewa* „tegenstand bieden, zich verzetten, verzet plegen".

mampahoko'i, stam *hoko* „vangen, pakken" met *mampa-* (zie p. 13 v.), „om hem (*'i*) te vangen".

patoedjoe „bedoeling, voornemen", een uit het Boegineesch overgenomen woord.

-padeahi „kwellen".

18.

anakoe bangkelekoe; deze twee woorden staan met elkaar in genitief-verband, maar het bepaalde woord *ana* heeft nog het achtervoegsel *-koe*. Het is een ongewoon verschijnsel, dat zulk een suffix eene genitief-verbinding scheidt. Men kan echter ook zeggen *anakoe i bangkelekoe to ei*, zoodat het zeer goed mogelijk is dat in *anakoe bangkelekoe* het woordje *i* is ingeslikt, zooals zoo dikwijls gebeurt. In *bangkelekoe to ei* kan *to* ook wegblijven. Ook *pantjambeikoe* of *pantjambeikoe ei* (lett. „mijn vervangster", nl. van mijn eerste vrouw) had hier gebruikt kunnen zijn.

narongoa „een *rongo* (echtgenoot, echtgenoote) hebbende".

maharo, Futurum, „het zal (wel niet) dikwijls zijn", daarom de *ma*-vorm.

mangkalio toronaa to ipokonona ..., momamo nalinga enz. Men lette op de afwisseling van toekomenden en gewonen tijd. In plaats van *to ipokonona* is natuurlijk ook *to napokono* goed.

-pomabohe of *-pemabohe* „gesteld zijn op, gehecht zijn aan"; *-pomakodi* of *-pemakodi* „laag aanslaan, niet achten, niet waardeeren". Zie O V4.

19.

pomakoa, stam *mako*, voorvoegsel *po-*, achtervoegsel *-a*, „de afstand dien men doorloopen heeft".

naoro taikoe „mijn buik is hongerig, ik heb honger"; *naleweha* „van honger omkomen" (*namate naoro tai*).

pae-óhe, uitgesproken *paeohe* of *pae'ohe*.

bila „al, reeds".

koetoenoe „ik zal bakken, laat ik bakken (bij 't vuur schroeien)".

kaoro taikoe ée-ria „mijn honger daar" (nl. in mijn *tai*).

kahoekana noekoni, lett. „voldoendheid, een voldoende hoeveelheid er van dat je die eet".

koetoedoeka anakoe mantoenoeka-ko „ik zal daaromtrent, daarvoor (nl. voor (*-ka*) dat bakken) mijn kind bevelen, het voor (*-ka*) u (*ko*) te bakken".

ke (zie p. 42) is soms met „indien" te vertalen (in den nazin kan dan opnieuw *ke* gebruikt worden, vgl. het zevende gesprekje). *Ke* kan ook op *hodi-(h)odi* volgen: *hodi-odi* (*hodi-hodi*) *ke manawoe'a ehe* „bijna was ik daarstraks gevallen".

poma-ko malimaoe, lett. „je zult nog niet donker zijn", vgl. in no. 21: *para-baa'a* „ik zal voor het aanbreken van den dag (*para-baa*) vertrekken".

napa poeoena ipomakokamoe „wat (*napa*) is de reden er van (*poeoena*) om (*-ka*) welke gij op reis zijt gegaan", bij *nomakoka* of *nampomakoka*. Korter: *napa* (of *napa-da* „wat toch, wat wel") *ipomakokamoe ei?*

koi „ga!"

20.

bingki, mingki, mengki „willen", een „werkwoord" zonder voorvoegsel. Deze woorden worden door de taal zelf als partikels (niet eens als adjectieven) beschouwd, maar wij kunnen ze werkwoorden noemen, omdat ze door ons als werkwoorden worden vertaald.

momamo naria ompikoe, of *moma'amo naompia.*

ipalioena; *nalioe* is „voorbij", *-palioe* is een causatieve vorm, woordelijk „laten voorbijgaan, zijn gang laten gaan, niet verhinderen", dus „toestaan".

nampadapa, van den stam *dapa*, die „achternazitten", hier „volgen" beteekent.

i toea, met het lidwoord *i* voor personen, dus „Mijnheer" als eigennaam.

akoe-damo mangoeli, lett. „ik nog slechts zal het zeggen" (jij niet meer).

ba beiwa pangoeli kapala „hoe het zeggen van het hoofd is".

21.

raoe i Paloe of *raoe Paloe* of alleen *i Paloe*.

napola „regelrecht, rechtdoor (gaan)".

nalangko „hoog", hier: hoog aan den hemel.

ntongo-béngi; de vorm *tongo-bengi* is minder zuiver.

hamati „een woord"; *notoeroea manoe hamati* „de hanen kraaien voor den eersten keer" (in den nacht), *not. m. romati*, id. voor den tweeden keer.

noewaika ami'amo „ge moet (hem) geven aan (*-ka*) mij (*a* in *amo*) maar (*mo*) vooraf (*ami*)".

iwetoemo le „aldus dan maar", zooals ge gezegd hebt, zoo moet het dan maar wezen.

nelongi „om een hoekje kijken, door een reetje gluren", *nelongi-longi* (of *neloo-longi*) is soms „een bezoek (van eenige beteekenis) brengen" (lett. dus „een kijkje nemen (bij)"); het werkwoordelijk naamwoord *pelongi* dient als stam van het overgankelijke werkwoord *-pelongi*, *nampelongi* „hem, haar, hen bezoeken" (gezegd van het bezoeken van zieken, kraamvrouwen, van de reis teruggekeerden e.d.).

hadoedoeamoe „heelemaal in je eentje"; de stam *doea* (zie p. 25) is herhaald tot *doedoea*, om de beteekenis te versterken; vgl. *rodoe-doea* „slechts twee", *hangkaa-ngkani* „slechts éénmaal".

hampoanaka heeft tot stam *ana* „kind"; *poana* is weer de *po*-vorm (werkwoordelijk naamwoord) nevens *noana* „kinderen krijgen, hebben"; *hampoanaka* is „met het heele gezin, met vrouw en kind(eren)" (vgl. *hampoanana* of *hampoana'i*, *raoemi toeamana* „met dat zij bevallen was ging de vader (v. h. kind) op weg").

Komi hampoanaka (minder goed: *iko hampoanaka*) is dus „jullie met jullie kind(eren)". „Jij met je kind(eren)" is *komi ntaliana* (of *iko ntaliana*), „ik met mijn jongere broer(s) en/of zuster(s)" *kami ntalitoeai*. Zoo ook *kami ntalitoeaka*, *kami ntalitina*, enz.

nantomo gaga iepeta „moeilijk al te zeer hebben wij het" of *napari gaga-ta*, id.; met dit „wij" is hier bedoeld „wij menschen allemaal"; het heeft hier dus geheel de beteekenis van „men, iemand, een mensch, de menschen". In het volgende *malera gaga-ta* is hetzelfde *ta* voorhanden.

nte bangkele „mede een vrouw, ook een vrouw (vrouwen)".

iwee mpoeoe-di of *iwee mpoeoe-da*.

mowia lidami of *molio lidami* „jullie sawah bewerken"; hier is weer een voorbeeld van een onovergankelijk werkwoord met een voorwerp (*lida*; zie p. 18 v.). De overgankelijke vorm is hier ook goed: *mampowia* of *mampolio lidami*.

poma-ra mowia „nog niet (*poma*) zullen ze gaan werken op den akker (*mowia*)".

-karatai „komen (*narata*) tot".

anoe „het een of ander, iets, eenig ding dat". Zie HL p. 39-40.

anoe raperoemata(i)ka ana, ook: *anoe raperoemata(i)ka hooe* „het huis(gezin)". Hier is *ana* (kinderen met betrekking tot de ouders) en niet *ngana* (kinderen in 't algemeen, nog niet volwassen menschen) gebruikt omdat de bedoeling is „je kinderen" (*anamoe*). In plaats van *anoe noeperoemata(i)ka anamoe* bedient de spreker zich echter van *anoe rap. ana* „waarmee men z'n kinderen zal begroeten". De stam *roemata* is gemaakt van *rata*, door invoeging van *-oem-* (p. 30). *Neroemata*, *-peroemata*, *neperoemata* beteekent „gaan bezoeken" (bv. een kraamvrouw, iem. die terug is van een reis); *-peroemata* (*namperoemata*) is ook „zich begeven naar, afgaan op"; *anoe raperoemataka'i* (ook *anoe raperoemataika'i*) is dus lett. „waarmee naar hem toe zal worden gegaan".

rodoeara „twee (*rodoea*) zij (*ra*)"; zie p. 29.

wana is het „groote" bosch op de bergen (verder weg, doch niet grooter dan *pangale*).

nalipora „zij (*ra*) zijn verdwaald (*nalipo*)".

nodao „er op uit gaan, zonder van te voren precies te weten waar men gaan zal", nl. om iets te zoeken; *nodao-dao* „wandelen"; *-daoki* „er op uit gaan om ... te zoeken".

De *naho* genoemde pandan-bladeren dienen als vlechtmateriaal.

Over de afleiding van *hangka* „zoodra als, met dat, toen" zie men de Spraakkunst der Bare'e-taal p. 204-5, p. 263-4, p. 382-3 [1]).

nahaera nampali naho „lang (*nahae*) zij (*ra*) *nampali* (zochten) *naho*"; hier is in plaats van *nenaho* gebruikt *nampali naho*.

po of *poo* is verkorting van *poma* „nog niet", zooals *mo* of *moo* van *moma*, *wo* of *woo* van *woma*.

nohirata moto-ra doona, minder goed *ente doona*; uit het gebruik van *-na* blijkt dat de verdwaalde personen als een eenheid (collectief) worden opgevat, zoodat *-ra* in *moto-ra* de verdwaalden en de makkers samen moet omvatten, die na verloop van tijd *nohirata* (met elkaar samentreffen).

taoe leroe is eene benaming voor (gewoonlijk) onzichtbare wezens in 't bosch, want *naleroe* beteekent „verborgen". Over deze

---

[1]) De op p. 204v. der Bare'e-Spraakkunst en op p. 685b van het Bare'e-Nederlandsch Woordenboek van Bar. *sangka* „volledig, geheel bijeen, voltallig" en op p. 339 van de Klank- en Vormleer van het Morisch van Mor. *sangka* (id.) gegeven afleiding is intusschen niet juist, daar dit woord correspondeert met Kar. Soend. Oud-Jav. *sangkĕp*; ook Mor. *sangka* „spullen, goederen, kleeren, wapenen, werktuigen", enz., moet anders worden verklaard dan op de laatstgenoemde plaats is geschied, daar het nl. eveneens correspondeert met *sangkĕp*, *sangkap* elders (Philippijnsch *sangkap*, wel hetzelfde woord als het zooeven genoemde *sangkĕp*).

wezens worden allerlei verhalen gedaan. Ze zouden meermalen menschen gedood hebben. De menschen van Tawailia ten N. van Napoe zouden ontstaan zijn uit *taoe leroe.*

nampalipo-ta of *nampakalipo-ta*, lett. „die „ons" (d.i. „men") doen verdwalen".

ngana ehe „de kinderen van zooeven".

nehoewoemo ekana „is te voorschijn gekomen (*nehoewoemo*) hare vrees".

-dikei „jagen met honden", hier „zoeken met honden".

nakahomii „opdat het vlug (*mahomi*) zou zijn". Zie over dezen vorm O VI 3.

nepoelo-ra-damo, vgl. *poma-ko malimaoe* e.d. (p. 62).

23.

mei is „straks, zoo aanstonds", maar heeft hier geen andere kracht dan die van een modaal woordje, zooals er zooveel zijn in het Koel., en die niet zoozeer een „beteekenis" hebben als wel een zekere kleur aan een zin geven.

wookoe ewa to ibika „mijn hoofd (*wookoe*) was evenals (*ewa*) (een hoofd) dat (*to*) gespleten was (*ibika*)"; *to* versterkt hier *ewa.*

ba nahamale laoe'amo Ala taala „misschien is het beter dat *Ala taäla* (de Mohammedaansche uitdrukking voor God) mij zal slachten". Woordelijk is *hamale* „de keel afsnijden"; dit is de voor de Mohammedanen verplichte wijze van een dier slachten, want het bloed (dat onrein is) moet wegvloeien. God doodt dus de menschen op dezelfde wijze als die welke Hij aan de menschen heeft voorgeschreven (want *kita ipomanoe Ala taala* „wij zijn Gods kippen", zooals men zegt). Hier beteekent het intusschen „den dood aandoen". Men hoort wel: *naratamo pehamalena*, lett. „Zijn (Gods) dooden is aangebroken", „het uur van den dood is gekomen".

Het woord *laoe* (zie p. 23) komt voor in verschillende beteekenissen, die waarschijnlijk alle teruggaan op „gaan". Over *lai-*, het-

zelfde als *i-*, is reeds gesproken op p. 9. In *ba nahamale laoe'amo Ala Tala* beteekent het „beter, liever", vgl. *koepokono laoemo* „ik zal er dan maar genoegen mee nemen", *nabelo laoe toemai-ko!* „het is heel (of: maar heel) goed dat je gekomen bent", *netowei laoe-mo-ko nanawoe* „kasian (zie p. 55) dat je gevallen bent!" (vgl. Bare'e *jaoe*). *Hangkani laoe* is „in één keer, in slechts één keer", *hangata laoe* „een heele landstreek, een landstreek in haar geheel" (bv. heel Koelawi, met Hoengkoe, Bola-dangko, enz.), *totoea hampoepoeka laoe-dapa* „de voorouders (grootouders enz.) zijn nog van dezelfde afkomst (lett. „steel")". In *nabelo laoe-pa napahangkani laoe Poee Ala Taala* „het is beter dat de Heer God er in éénmaal een eind aan maakt" komen deze beide beteekenissen van *laoe* naast elkaar voor. Dan heeft men nog de uitdrukking *laoe-damo* (Lind. *looe-damo*) in den zin van „hoeveel te minder", bv. *iapana akoe moma intjanikoe, iko laoe-damo* „zelfs ik weet het niet, hoeveel te minder jij".

natepehompo i tana „(weer) buitenshuis, (weer) op den beganen grond kunnen komen". *Tana* „grond" is hier dus 't best te vertalen met „beneden", zooals een zieke bij ons zegt: „ik kom weer beneden". *Nehompo* is „afdalen" (langs een trap of ladder, van een paard, uit een prauw), *nahompo* „beneden aangekomen".

lomo pokeke-kami; hier is *kami* bezittelijk voornaamwoord, dus: „te beginnen met ons aanleggen v.e. nieuwe sawah". De stam *-keke* moet onderscheiden worden van *-kae* „graven, uitgraven, afgraven" en vertaald met „steken", ongeveer als in ons „turf, plaggen, zoden steken". Men doet het met een *pokeke*, een soort inheemsche schop met zeer smal blad, of met de ingevoerde *hero* (spade). Het voorwerp van *-keke* is datgene waarin de *pokeke* of *hero* gestoken wordt, bv. de grond of de *kinali* (waterleiding voor de sawah), om de randen af te steken, maar ook datgene waarnaar op die wijze gestoken wordt, bv. knollen. *Nokeke* is verder ook het woord voor het aanleggen van een nieuwe sawah.

wotokoe „mijn lichaam, mijn eigen, mij zelf".

nentjore „uit het water aan land gaan", maar ook „ophouden met werken (op den akker)".

apa ke madoea rarakoe mangepe ke namate-pako; het herhaalde gebruik van *ke* en dat van *pa* („bijgeval", vgl. Klank- en Vormleer van het Morisch p. 220) in dezen zin dient om het gezegde zooveel mogelijk te verzachten.

hema-damo „wie nog slechts" (in plaats van jou)?

itoedoekakoe, zie A 19.

hawoea, stam *hawoe* „zaaien (door uitstrooien)"; *hawoea* „zaaisel" is hier het uitgeloopen rijstzaad, de jonge plantjes (bibit), die van de kweekbedden op de sawah worden overgepoot; ook de voor de sawahs bestemde zaairijst wordt *hawoea* genoemd. Het overpoten van de jonge rijstplantjes heet *nomoela*; *-moelai* is een afleiding met het achtervoegsel *-i* van dezen stam.

paeta, lett. „onze, ons beider rijst", beleefder dan *paekoe* „mijn rijst".

nagoë wee-damoko; *wee* „zoo" heeft ook versterkende kracht, „zeer" (vgl. ons „hij was toch zoo blij"). Vgl. A 14.

24.

ikakamoemoe, stam *kamoe*, met herhaling der eerste lettergreep *kakamoe*; zulk eene herhaling heet reduplicatie en is een kortere vorm van de herhaling van den geheelen stam; in plaats van *kamoe-kamoe* (en dus *ikamoe-kamoemoe*) zegt men kortheidshalve *kakamoe*. Tusschen de volledige woordherhaling en de reduplicatie in staat de onvolledige woordherhaling, waarbij de tweede lettergreep van het eerste lid van den geheelen vorm vervangen wordt door een enkelen klinker, die in het Koelawisch dezelfde is als die van de voorafgaande lettergreep, bv. *hangkaa-ngkani* „slechts éénmaal" (voor *hangkani-ngkani*); het verschil van deze vormen met de gereduplíceerde is dus alleen gelegen in den langen klinker in

het eerste lid. De herhaling geeft oorspronkelijk de voortdurendheid der handeling aan.

mohakaja „zullen, gaan, willen eene prauw (*hakaja*) gebruiken".

hamengi moto'a „slechts één nacht (dus 2 dagen of 1½ dag) ga ik".

moma ami koewai „niet van te voren zal ik ze (de prauw) geven"; *ami* duidt aan, dat de uitgesproken meening toch al, van te voren bij den spreker aanwezig is.

koepohakaja; *mohakaja* wordt eerst *pohakaja*, om de afleiding *koepohakaja* „ik zal, wil, ga, kan tot prauw gebruiken" te kunnen maken (zie boven).

poeoena koekalaoeka „de reden (*poeoe*) er van (*-na*) waarom (*-ka*) ik zal (*koe-*) gaan (*kalaoe*)". Wanneer zulke stamwoorden als *laoe* tot grondwoord voor een nieuwe afleiding worden genomen, wordt er niet *pa-*, *po-* of *pe-*, maar *ka-* voorgevoegd (p. 23), evenals *nabelo* „goed" zijne afleidingen vormt van *kabelo*, zooals *koepa-kabelo* „ik zal het goed maken", *koepokabelo* „ik zal er goed van worden, het er goed van hebben"; dus *poeoena koekalaoeka* „de reden ik zal gaan er om, de reden waarom ik zal gaan".

mampali baoe „visch zoeken" [1]).

bona maria-kowo hakajamoe „opdat (*bona*) er zal zijn (*maria*) gij ook (*ko-wo*) een prauw van u (*hakajamoe*)", d.i. „opdat gij ook eene prauw zult hebben". De oorspronkelijke waarde van *wo* (zie p. 21) komt hier nog min of meer uit, vgl. *palika'i-hawoo* „zoek er (ook) een voor hem (haar)". *Moma naria hakajakoe* „ik heb geen prauw", *naria hakajamoe* „gij hebt eene prauw". *Naria*, *maria* wordt dus ook gebruikt om „hebben, bezitten" aan

---

[1]) Met dit *baoe* wordt op p. 50-51 van het Bare'e-Woordenboek een Pipikorosch woord *binaoe* „sago" in verband gebracht, welk woord evenwel ten rechte *bina'oe* luidt. Het daar genoemde Da'a-woord *baoe* beteekent niet speciaal „buffel", maar is een wisselwoord voor groote dieren (buffel, paard, rund), dat eigenlijk „vleesch" beteekent.

te duiden. In de beteekenis „zijn" is het „voorhanden zijn, bestaan": *moma naria hakaja* „er is geen prauw voorhanden", maar als wij een bijvoeglijk naamwoord tot gezegde maken, bv. „het is goed, ik ben ziek", dan wordt dit *naria* niet gebruikt: *nabelo* „het is goed", *nadoea'a* „'k ben ziek", want ons „is, ben" zit reeds in dat voorvoegsel *na-* opgesloten.

nadeangkani'amo „vele (*nadea*) malen (*ngkani*) ik (*a*) reeds (*mo*)".

itoedoe; de tekst had *raparentai*, van *parenta*, het Mal. *pĕrentah* „bevel", en als werkwoord „bevelen"; het achtervoegsel *-i* in *-parentai* zou in onze taal met *be-* moeten weergegeven worden, als wij konden zeggen *bebevelen*.

natepobago „tot werken (*nobago*) komen"; in dezelfde beteekenis hoort men ook *natekabago* gebruiken, hoewel dit is afgeleid van *nabago*, eig. „met werk bezet zijn", soms ook „werken".

hintooena, zie p. 46. I. pl. v. *hintooena koehawi* zou men ook *hintooe koehawi* of *hintooekoe mampahawi* kunnen zeggen; men treft in de Indonesische talen dikwijls het verschijnsel aan dat een voornaamwoord van den derden pers. enkelv. (i.c. *-na* „er van, er mee") optreedt in de plaats van een ander, wanneer dit laatste (i.c. *-koe*) elders in den zin in een of anderen vorm (i.c. *koe-*) aanwezig is.

-hawi „bestijgen".

Verhaal I.

totoea „oude menschen, oudsten, ouders", *totoea ilodo* „menschen uit den ouden tijd, voorouders".

-perapii „vragen (minta) aan", hier „ten huwelijk vragen", hetz. als *-kahowai*.

Panoea is een dorp, op denzelfden heuvel gelegen als Bolapapoe.

napobangkele „hij wilde ... tot vrouw nemen", „om ... te trouwen".

tina kan ook wel „tante" beteekenen; de echte „moeder" kan als *tina mpeote, tina-mpeóte* of *tina-otéa* worden aangeduid (*-ote* = voortbrengen, baren, loozen). Zoo wordt ook *toeama* wel voor „oom" gebezigd en de echte vader als *toeama mpeote, toeama-mpeóte* of *toeama-otéa* onderscheiden.

laoemo ria, laoemo-ria of *elaoemo ria, elaoemo-ria* „na afloop daarvan, vervolgens, daarop", ook in een gesprek: *(e)laoemo ria raoe'amo* „dat zoo zijnde, dat afgehandeld zijnde, ga ik heen". *Eláoe* is „wat daar gaat", hier dus „wat zooeven gezegd is"; *ria* is eigenlijk „daar". *Hampae láoe-ria* is „het loopende jaar", vgl. *taoena laoe-ria* „de man die daar gaat" (in plaats van *laoe-ria* ook *elaoe-ria* of *ilaoe-ria*).

maria-ramo hamoela nelaoero; de toekomende tijd (*maria*) drukt hier het begrip van „ongeveer" uit.

pangipina „zijn droom (was)".

perapiana e-wei „die (bekende) verloofde van hem" (vgl. p. 8).

iwei-wei eo; de verteller wees daarbij een stand van de zon aan die overeenkomt met ± 4 uur 's namiddags.

abi, aanspraak voor vrienden.

naeo nepoelo; *naeo* is „licht (geworden), dag (geworden)", *nepoelo* „'s morgens vroeg".

ihoeka pangoeli pangipina „afgemeten door wat zijn droom gezegd had".

ioelina iwee; men zou hier verwachten *iwei,* wat ook gezegd kan worden. Om een mededeeling in te leiden gebruikt men dikwijls *wee-da-kona,* z.v.a. „moet je hooren" of iets derg.

taoelikaka ompita, een sterk voorbeeld van het uit beleefdheid door den spreker bij zichzelf insluiten van de(n) toegesprokene, lett. „wij willen zeggen aan onzen neef", alsof deze neef (de toegesprokene) tevens zijn eigen neef was.

marata-ratako; de woordherhaling heeft hier versterkende kracht, evenals in *nadea-dea-di* „het is (inderdaad) veel!"

ewa karaoera, lett. „zooals hun gaan was geweest"; vgl. p. 24.

mei, zie p. 66.

noparomo tomate, *nampakaopoe tomate*, het met de(n) doode tot een einde brengen, afscheid van hem (haar) nemen en hem (haar), al of niet na het zingen van een *rego*-zang, die den tocht beschrijft, een eindweegs naar het zielenland (Sirowi) brengen (dit doen alleen de zielen, *wao*, der achtergeblevenen, hetzij zij mee hebben gedaan aan den reizang of niet), dat voorbij Napoe ligt (de weg loopt via Lindoe). Voor een man heeft dit feest plaats op den achtsten dag na het overlijden, voor een vrouw op den negenden; in den nacht daarop wordt eventueel ge-*rego*-d, en in den vroegen morgen van den negenden, resp. tienden dag na het overlijden vertrekt de ziel. Er zijn bepaalde families waarvoor het zooeven genoemde *norego* plaats heeft, andere (waaronder de hoogste *maradika*-families) waarvoor dit niet geschiedt.

karohoa „verloofde" (van beide geslachten), bij *nangkarohoi* „verloofd zijn met" (alleen van den man gezegd), van *naroho* „sterk, stevig, vast".

nabenta „gescheurd", slaat op de dakbedekking. De toekomende tijd heeft hier weer de beteekenis van „telkens ..."

-peimpoki, van *naimpo* „in orde"; ook gezegd van menschen wier levensomstandigheden, kleeren enz. behoorlijk in orde zijn.

hangaa is lett. „één soort".

hintooe, zie p. 46.

karahaa rego duidt aan dat de reizang lustig aan den gang is en er veel deelnemers zijn; *naraha* is eig. „lekker", ook wel figuurlijk gebruikt, bv. *naraha topikoe* (ironisch) „mijn sarong is niet mooi, niet behoorlijk, onaesthetisch, oud, vuil, enz."

dohe „gezel van", vgl. Mal. *dĕngan*.

ria moto „daar en nergens anders, daar op diezelfde plaats" (het Bare'e zou *-mo se'e* gebruiken, vgl. p. 57).

laoe-ria, zie het boven over *laoemo-ria* gezegde.

Verhaal II.

Woelea is een thans reeds lang verdwenen dorp, dat gelegen heeft aan de Toemawoe, in het stroomgebied van het Lindoe-meer, niet ver van Toro. De afstammelingen van de bewoners van dit dorp zijn thans gevestigd in Lindoe. De gebeurtenis die hier geboekstaafd is moet lang geleden hebben plaats gevonden.

boeloena „de berg(en) er van", tegenover *loboena* „het dal er van", nl. van het terrein, doch dit wordt niet meer gevoeld. Er zijn veel woorden die geregeld met *-na* gebruikt worden en *loboe* zonder *-na* schijnt in deze beteekenis zelfs niet gebruikt te kunnen worden (het beteekent dan „het midden v. d. handpalm").

Ngkaloewoe. Vele eigennamen in de Tor. bergtalen beginnen met een geprenasaleerden medeklinker; deze nasaal is vermoedelijk een overblijfsel van het lidwoord voor personen *i*, dat ook een nasaal gesloten vorm heeft. Dit lidwoord *i* wordt in het Koel. dikwijls achterwege gelaten.

De menschen van Loloe wonen thans in Mataoee.

halodo „halve uitgeholde boomstam of bamboe waar water uit stroomt".

ke rapatehi'i. De man wordt dus geheel als een vreemdeling behandeld; wellicht wilde men hem gebruiken voor een menschenoffer.

nemo nipatehi'i, wel uitgesproken als *nemo nipatehi* of *nemipatehi('i)*. *Nemi* in den zin van *nemo* + *i* kan niet gebruikt worden, men zegt dan *nemo'i*. Zoo ook: *nemo'a*, *nemota*, *nemora*.

idjoedjoekami konia of *ipodjoedjoekami konia*, het laatste van den onovergankelijken vorm *nodjoedjoe konia* (zie p. 18).

ee, balailokoemi etoe! Door hem tot man te nemen spaarde W. het leven van den vreemdeling, zooals ook ten onzent in vroeger tijd een ter dood veroordeelde van de executie gered kon worden wanneer er een vrouw was die zich bereid verklaarde met hem te huwen.

-giwoe „beboeten", ook „opleggen" van een bruidschat, die met een boete op één lijn staat (men vergelijke hiermee het feit dat een meisje met een buitenechtelijk kind als de vrouw van den vader wordt aangemerkt). De bruidschat wordt bepaald naar dien welke voor de moeder is betaald.

nowia „maken", *nowia oli* „den prijs (bruidschat) verschaffen, geven". Dat hier *nowia oli* staat en niet *mowia oli* (wat ook mogelijk is) is aanpassing aan het voorafgaande *igiwoe.*

pitoe-mpole zou neerkomen op 91 (16 + 15 + 14 + 13 + 12 + 11 + 10) koperen schalen, waarbij nog de noodige oude kains (*mbeha*) en kapmessen komen. De stam *-pole* beteekent „een of meer takken van een boom afhakken", *kaoe hampole* is „een boomstam" (zonder takken en los van de wortels). Verder is *-mpole* ook maatwoord voor eenheden van koperen schalen, die o.a. als deel van den bruidschat gegeven plegen te worden.

mai; zie over dit woord HL p. 40 en Woordenlijst op „dat". Ook *emái* kan hier gebruikt worden.

ngata i Woelea „het dorp te Woelea", d.w.z. „het dorp W.", overeenkomstig het spraakgebruik in deze talen.

ipodoona „hij had ... tot makkers".

mpole pitoempole „zeven stuks *mpole*".

moma hema of *moma ihema* (nadrukkelijker).

notali-bóela, als teeken van rouw (de witte of althans niet gekleurde foeja die daarvoor dient heet *toboela*); ook het afsluiten van den dorpstempel wijst op rouwtoestand.

ikahoehai „befeest"; wanneer iemand uit den vreemde terugkeert wordt er een feest gevierd om zijn levenskracht te versterken (*ratinoewoei*). Dit geschiedt ook wanneer men op reis zal gaan en bij andere gelegenheden.

ibaliani; tijdens of na herstel van een ziekte wordt men door een sjamaan (*tobalia*) behandeld; dat het versterken van de levenskracht hier door een sjamaan gebeurt is omdat de man bijna den

dood gevonden had in Koelawi. Gebeurt het door een niet-sjamaan (zoo iemand, dus een gewoon mensch, heet *tomata*, in het Idja het woord voor „mensch") dan spreekt men van *itinoewoei-máta*.

nagana „vol, vervuld".

De *maradika* en de *totoea ngata* zijn degenen die samen het gezag uitoefenen. De *totoea ngata* zijn een aparte categorie van menschen, waartoe echter ook *maradika*'s kunnen behooren. De beteekenis van *totoea* is hier dus niet „oudsten", maar „leden van het *totoea*-geslacht" (alleen volwassen mannen).

apa iko nangkoni'i; de spreker wendt zich blijkbaar tot één persoon in het bijzonder. *Nangkoni* met betrekking tot water beteekent „bij 't eten gebruiken, niet alleen gebruiken om te drinken maar ook om er het eten mee te koken". Dat Kaloewoe de Oo als een geschenk van hem aan de Koelawiërs kon doen aanmerken is omdat deze rivier ontspringt in de bergen die Koelawi van de vlakte van Lindoe scheiden.

Verhaal III.

to netowei of *netowei katoewoena*; zie p. 55.

-powaroe „tot kleeding hebben".

nopahantjooe „in één huis wonen", *nopahaboja* „in één gehucht wonen", *popahabojaka* „bewoner van hetzelfde gehucht", *popahabolakana* „zijn mede-dorpelingen" (ook *to ipopahabojakana* enz.), hetzelfde als *hingkahabolana*; vgl. *hingkamanoehia* „medemensch", *hingkadikena* „zijn mede-hond", *hingkatoewoekoe*, hetz. als *halapiakoe* (p. 55), „mijn leeftijd-genoot, iemand die even oud is als ik" [1]).

akala „akal".

hamengia „den heelen nacht", ook wanneer er nog een gedeelte

---

[1]) Doch: *doeoe hingkatoewoekoe, doeoe hingkatoewóeakoe* „zoolang ik leef", *doeoe hingkatoewoe(a)ta* of *doeoe hingkatoewoe kita* „zoolang wij leven".

overschiet, tegenover *hamengia ntoea* „den heelen langen nacht door". Zoo ook *haeoa* en *haeoa ntoea* „den heelen dag".

nentjowe „naar den kant van het water gaan", vgl. *howea* „strand" (met inbegrip van het gedeelte waar water staat).

nohao, waterdieren vangen met behulp van een wanvormig voorwerp (een ijl gevlochten wan) van bamboe, met rotan omboord, *pohao* geheeten, waarmee de dieren worden opgeschept.

hantina „een familie, een gezin", hier op gewassen toegepast; wanneer een man meer dan een vrouw heeft vormen deze vrouwen, wanneer zij kinderen hebben, ook ieder voor zich *hantina*.

ibabeina aki „hij maakte een vlot, hij maakte er een vlot van"; nauwkeuriger uitgedrukt: *ihoina ipoakina* „hij verbond ze aan elkaar en maakte ze tot een vlot", want op het bijeenbinden van de balken van het vlot (*-pooe*) volgt het onderling op bepaalde wijze verbinden daarvan (*-hoi*, Bare'e *-so'i*). *Ihoina mpoaki* zou zijn „hij verbond ze op de wijze van een vlot aan elkaar" (zoodanig dat ze geen echte *aki* vormden); vgl. *ibabeina mpoali, mporini* „hij maakte het op de wijze van een mat, een wand", *notopi mpotobada* „de sarong dragen op de wijze der Bada'sche vrouwen", *nandala mpotahi* „zoo diep als de zee" (zie over *mpo-* de Bare'e-Spraakkunst, p. 363-364).

maimo-komi, dadoe; met *dadoe* wordt eigenlijk alleen het jongetje aangesproken, bij wien zijn kleine zusje zich aan zal sluiten.

nentjantjawia, ook *nentjawi-ntjawia*, *nentjaa-ntjawia*, een met woordherhaling of reduplicatie van de beginlettergreep van den stam (in dit geval met een nasaal versterkt) en het achtervoegsel *-a* gevormde afleiding van *nentjawi* „op iets stijgen, op iets klimmen", met de beteekenis „bij wijze van spel *nentjawi*". Zoo ook: *notoko-tokoa*, *notoo-tokoa*, *nototokoa* „bij wijze van spel *notoko* (boomen)", *notampa-tampadoa*, *notaa-tampadoa*, *notatampadoa* „bij wijze van spel *notampado* (schoppen met het vlak van den voet)", enz. Dezelfde formatie komt ook voor bij zelfstandige naamwoor-

den, bv. *oto-otoa*, *oo'otoa*, *o'otoa* „speelgoed-autotje, wagentje dat een auto voor moet stellen", *a'anaa*, *ana-anaa*, *aa-anaa* (ook *anaa*) „pop", *hooe-hooea*, *hohooea* „huisje (geen echt huis)", *bebengkaa*, *bee-bengkaa*, *bengka-bengkaa*, voorwerpje van klei of ander materiaal dat een buffel voorstelt, enz. enz.

lontjoe badjoemi enz. of, met den meervoudsvorm van de gebiedende wijs, *nilontjoe badjoemi* enz.

balailo ee'i; *ee'i* bestaat uit *ee* „die" en *'i* „hij"; er is ook *etoe'i* en *ei'i*, en in het meervoud *ei-ra*, *ee-ra*, *etoe-ra*.

rata i hooe, voor *narata i hooe*.

ipokakeomoe, vgl. p. 33; *nakeo* is in het Koel. een adjectief, zoodat men spreekt van *kakeona* „zijn, haar huilen", enz.

moma intjanira hira ei naonoe i oee of *moma intjanira ngana ba naonoe-ra i oee* „de kinderen bemerkten niet dat zij ..." (*ba* = misschien).

kahaa-haea of *kahahaea*, uit *kahae-haea*, wat ook gezegd kan worden, „hoe langer hoe langer, steeds langer, op den langen duur". Deze vorm bestaat uit *ka-* met herhaalden of gereduplíceerden stam en achtervoegsel *-a*, en wordt meestal, met een anderen dergelijken vorm samen, correlatief gebruikt, bv. *kahaa-haea kamoo-mohoea* (*kahae-haea kamohoe-mohoea*, *kahahaea kamomohoea*) „hoe langer hoe dichterbij", enz.

beiwa pampomealaikoe-ra „hoe zou mijn ze ontrukken zijn geweest?", met „substantief-constructie" (HL IV 4); *-pomealai* is „met een ander over iets vechten, een ander iets trachten te ontrukken", afgeleid van *noneala*, lett. „elkaar nemen, elkaar aanpakken", zooals een man en een vrouw wier huwelijk tot stand gekomen is of vijanden die tot den strijd zijn overgegaan.

moma-ramo namala hadoeaa „zij zijn niet meer gepakt, (g)een van beiden"; *hadoeaa momamo naria*, *hadoeaara moma-ramo naria* „niet één van hen is er meer" (zoo ook *haongoea*, *hangkania*, enz.). Deze vormen schijnen alleen met een ontkenningswoord gebruikt te kun-

nen worden (ook met *naoe* „al ware het", bv. *naoe hangkania poma ihilokoe* „ik heb hem zelfs nog niet éénmaal gezien").

nantora „denkende aan"; het Koel. gebruikt dikwijls een werkwoord waar wij een voorzetsel bezigen.

In *rongkaoe kaloekoe-lájoe* is *kaoe* „hulptelwoord"; *kaloekoe-lájoe* of *kaloekoe nalajoe* is een hooge, oude kokospalm, die niet veel vrucht meer geeft.

limampoeloe nopo of *limampoeloe dopo*, *hampoeloe mengi* of *hampoeloe bengi* „tien nachten". Bij veelvouden van tien kan de nasaleering van het maatwoord achterwege blijven.

tareka, zie Woordenlijst op „fuik".

woo toemata is de plaats waar het water begint te vallen.

rara-bóngo, vgl. *lolita-bóngo* „geheim, woorden die niet aan anderen gezegd mogen worden".

topeoele; er zijn twee soorten *topeoele*, nl. *topeoele-máta* of *topeoele-manoehía* (heksen of hun mannelijke equivalenten, die de levers van hun medemenschen opeten) en *topeoele-kakáoe* of *topeoele-ngkakáoe* „bosch-*topeoele*", een soort domme reuzen (eveneens menschen-, d. w. z. menschenlever-eters); zie verderop in dit verhaal.

bela tarekakoe „wat door mijn fuik gevangen is", vgl. *nabela* „getroffen".

boa „leugen".

-pahoea „stoppen (in), doen (in)", *-popehoea* „doen binnengaan".

konia-wái en *oee-máta* zijn samenstellingen waarin het adjectief geen prefix heeft.

ia is een woord voor „niet" dat alleen in gevallen als dit gebruikt schijnt te worden, bv. *ia koeala'i, moma naria ntanina, koeala'i, nahoeli gaga* „zal ik het niet nemen, maar er is niets anders, zal ik het nemen, maar het is te duur". In het Lindoesch schijnt deze beteekenis verloren te zijn gegaan: *ia koealaa, nasoeli, ia tado koealaa, nipokailoekoe* (ook zonder *ia*) „zal ik het nemen, maar het is duur, zal ik het niet nemen, maar ik ben er begeerig naar".

momamo nalipo itanonona, kana malai „zijn gedachten dwaalden niet meer, (ze) moesten vluchten".

kipalaii en *koepatai*; zie voor deze vormen O VI 3; *-pata* is „schuin afhakken, met een niet horizontale, benedenwaarts gerichte beweging afhakken".

-onto „rauw opeten" van spijs die gekookt behoort te worden.

nerara-wana „door het bosch loopen"; zie voor deze beteekenis van *ne-* de BS. p. 161 en Klank- en Vormleer van het Morisch § 320.

ewa pampaweba-ta „zooals het slaan (van) ons"; HL IV 4.

-petiro „neerkijken op".

hantjooe-ntjooena, vgl. *hadoedoeana, hamaa-maana* e.d. (vgl. p. 63 en W. op „één"); om huizen te tellen maakt men gebruik van het hulptelwoord *-ntjooe* (*hooe* = huis), dus *hantjooe* is „één" (van een huis gezegd).

woelooe „gat"; *woelooe tana* „gat in den grond".

nopatata, weer een vorm met *nopa-* (zie p. 29), stam *-tata* „roepen door met de tong te klappen of den naam van het dier (of een roepwoord) te roepen" (van honden of varkens).

napohoe beteekent „los" (wanneer de verbinding verbroken is). Het kan bv. gezegd worden van iets dat valt doordat het geen steun meer onder zich heeft. Ook kan het zijn „vertrokken, weg" (bv. van een auto waarin men mee had willen rijden), „al aan den gang, begonnen" (bv. van een godsdienstoefening die men had willen bezoeken) of „klaar met iets" (*napoo-pohoe-kami nangkoni* „we zijn net klaar met eten").

koepehilo; *pe-* voor een overgankelijken werkwoordstam gevoegd heeft de beteekenis van „probeeren te doen, eens doen wat dat werkwoord uitdrukt" (Bare'e-Spraakkunst p. 180-181).

nampempelengi, gereduplicéerde vorm van *nampelengi* „begluren".

namparata, stam *rata* „vinden, aantreffen, samentreffen met".

ntalitoeai, zie p. 64.

nangio is weer de onovergankelijke vorm van het w.w. „stelen";

de overgankelijke vorm *nampangio* komt even verder voor.

iláoe of *éi-laoe*, aanwijzend voornaamwoord, gebruikt wanneer men niet weet waar men de betrokken perso(o)n(en) of za(a)k(en) zoeken moet. *Mali laoe* „dáárzoo, dien kant op", zonder dat duidelijk wordt welken kant.

koekoni ami-ra, zie p. 69.

ihema-hema, nadrukkelijker dan *ihema*; vgl. *nadea-dea-di* „er is véél!"

ihema-hema nampangio koniakoe of *ihema-hema-da-koena nampangio koniakoe i*, waarin *i* (zonder hamza uitgesproken) verkorting is van *ei* „deze", zooals ook *etoe* tot *toe* en *ee* tot *e* kan worden verkort.

-boli is ook „laten liggen, staan, enz."

nantjoeliba hooe „tijdens de afwezigheid van de bewoners naar een huis toe gaan en daar wat weghalen"; *nonehoeliba* „elkaar misloopen".

-balintoea „uitstorten door het vat om te keeren". In *ibalintoea-ntjíli* en *noiri-ntjíli* heeft men met samengestelde werkwoorden te doen, waarvan het tweede lid, *ntjili*, „terug" beteekent.

ewoea „hetgeen geweid wordt", st. *ewoe*.

pisi de, pihi de, uitroep van leedvermaak.

nahaoepa „door ongeluk getroffen", bv. gebruikt wanneer men zich tegenover zijn schoonouders of ouders onbehoorlijk gedraagt: *nemo, mahaoepa-ko* „niet doen, je zult er de slechte gevolgen van ondervinden".

toelaoe „daarheen", nl. naar de plaats waar de toegesprokene zich bevindt of zal bevinden (bv. *mebere eona, toelaoe'a* „als de zon zal opgaan zal ik naar je toe komen"). Zoo wordt ook *ritoe* wel gebruikt in den zin van „op de plek waar je naar toe gaat" en *toemai* in dien van „naar mijn huis toe komen".

aoe-aoena (*aoeaoena* of *aoe'aoena*); zie voor dezen vorm HL p. 46-47.

ka'oo'oraa of *kaoo'oraa* (ook wel *kaoooraa*); de eerste hamza zal ontstaan zijn onder invloed van de tweede.

doeoe nalimaoe, lett. „tot het donker werd".

hinamengia, hetz. als *hamengia*.

nowotoe „geluid geven", van menschen of dieren.

nateoeloe-balintóea „ondersteboven naar beneden gezakt" (*nateoeloe* = Mal. *tĕroeloer*; *balintoea*, zie boven).

nampahawa, van den stam *-pahawa*.

hampaa-mpalai, soms *hampalai-lai*, doch dit schijnt minder zuiver.

napa-napa, lett. „wat ook maar", dus „goederen, spullen", enz.

nehoepa „te voorschijn komen, opduiken".

nepopokamai, onovergankelijke vorm van *-popokamai* „bij zich roepen, zeggen: kom hier, hier naar toe roepen" (niet in den zin van „ontbieden"). Vgl. O V 3.

ee-ra, meervoudsvorm van *ee*, zie boven.

mpotina, *mpotoeama* (vgl. p. 10 en BS p. 47), vriendelijke aanspraak voor oudere menschen, waaraan van hun kant *mpoana* beantwoordt. Zoo spreekt men ook van *mpotoeai*, *mpotoeaka*, van *toeai* „jongere broer of zuster" en *toeaka* „oudere id."

doloe, aanspraak voor oudere jongens, correspondeert met *bedoe* voor oudere meisjes.

tohalapiamoe éi-laoe, zie boven; *éi-laoe* wordt hier gebruikt omdat de vrouw hoop begint te koesteren dat haar zoon nog leeft (wellicht heeft zij nooit veel geloof gehecht aan de woorden van haar man), maar zij niet zou weten te zeggen waar ze hem zou moeten zoeken. Men beweert dat men aan bepaalde symptomen bij zich zelf kan vaststellen of een nabestaande overleden of nog in leven is.

peli is de heele zijkant van het gezicht, ruimer dan *koelimpi* „wang".

nalimpoe „in zwijm vallen". De bedoeling is niet dat de vrouw werkelijk flauwviel, maar alleen dat zij buitengewoon heftig weende.

ETYMOLOGISCH AANHANGSEL.

bajangi (p. 21) is 't zelfde woord als Mal. *bajang* „schaduw, schim". — Ledo *wajo* „schaduw" en *limbajo* „schim" maken deze afleiding onwaarschijnlijk.

nabakoe „gestold, koud en stijf geworden", in den grond hetzelfde woord als *bokoe* „teerkost", eig. „koude spijs". — Vgl. het Bare'e-Woordenboek op 1. *bakoe*; waarschijnlijk juister is, *bokoe* (Bare'e *bakoe*) gelijk te stellen met Mal. *bĕkal*, Jav. *bĕkĕl*, en *nabakoe* met Mal. *bĕkoe*.

bawo mpoiri (p. 60). De wind wordt gedacht als een stroom, die zijn bovenloop en zijn benedenloop heeft; het N. en het Z. zijn dus de streken van den bovenloop van den Noorden- en den Zuidenwind. — Hierbij moet opgemerkt worden dat de uitdrukking *bawo mpoiri* naar alle waarschijnlijkheid niet oorspronkelijk is in het Ledo, maar uit het Maleisch of een andere taal is overgenomen, en dat men onder den „wind" speciaal den Noordenwind verstaat, den sterken wind die van den zeekant (de Paloebaai) het Paloedal pleegt te bereiken. „Boven den wind" (*ri bawo mpoiri*) is voor den Ledo-spreker alles wat over zee bereikt moet worden en buiten zijn gezichtskring ligt, dus niet alleen wat in het Noorden ligt, zooals Manado, maar ook bv. Java, Arabië, Nederland, enz.; doch niet Makassar en de Boegineesche landen.

beiwa „hoe" is ontstaan uit *ba i iwa* (*bara ri iwa*) „te waar wel?" — Tegen deze afleiding rijzen bezwaren. In de eerste plaats is overgang van *ai* in *ei* wel in het Lindoesch gebruikelijk, maar niet in het Koelawisch. In de tweede plaats vertoont ook het Ledo *berimba* den klinker *e*, terwijl ook in deze taal overgang van *a* in *e* (in dit geval onder invloed van een volgend *ri*) niet gebruikelijk is. In de derde plaats bevat de vorm bij deze verklaring geen element „als", zoodat niet goed duidelijk is hoe de beteekenis „hoe" kan zijn ontstaan. Een betere verklaring levert m.i. de vergelijking

met Winoeasch *aweimba* op (vgl. ook *awei*, *awetoe*, *awee* „zoo"), waarin *awe* (lett. „nevenstander") de waarde heeft van „als".

boela „tijd" is hetzelfde woord als *woela* „maan", en wellicht ontstaan uit *mboela*, waarin de *w* tot *mb* is geworden, om een bijwoordelijken vorm te scheppen.

noboengka „twisten", verklaard als „tegen een ander uitvallen", wellicht juister te verklaren uit „aanvallen, bestrijden", vgl. Bad. *boengka'* „aanvaller, die plotseling komt", *moboengka'* „overvallen, verrassen, ruzie maken" (Woensdregt, Mythen en Sagen der Berg-Toradja's van Midden-Selebes, p. 37), Bare'e *moboengka* „een plotselingen overval doen", *maboengka* „overvallen".

hampoanoe „één" (van lange voorwerpen) enz. (p. 27). De vorm *mpoanoe* heeft tot stam *anoe*, het onbepaalde voornaamwoord. *Noanoe*, *moanoe* beteekent „het een of ander doen, maken", dus is *poanoe* eig. „het een of ander maaksel, ding". — Juister is wel, het nomen verbale *poanoe* hier op te vatten als nomen instrumenti, dus als „voorwerp waarmee men het een of ander doet", „gebruiksvoorwerp".

hanoe „sommige, eenige", uit *ha* en *anoe*, dus oorspronkelijk *haanoe* of *ha'anoe* (zie over de beteekenis van dezen laatsten vorm O p. 7). Eigenlijk is *anoe* synoniem met *apa* en *koea*, in den zin van „wat, 't een en ander", zoodat **haanoe* ongeveer hetzelfde moet zijn als *hangkoea* (zie A 6).

-haroemaka; *-haroe* beteekent eig. „in de plaats stellen", *-haroemaka* is „als 't ware in de plaats stellen", dus „vertrouwen, meenen, vermoeden". — De stam *-haroe* wordt in het Koel. in dezelfde beteekenis gebruikt als *-haroemaka* en is daar niet gebruikelijk in de beteekenis „in de plaats stellen".

heha. Er bestaan twee geheel verschillende stammen *heha* in het Koel. Het eene woord *heha* beteekent „suikerriet"; het doelt oorspronkelijk op de wijze waarop men suikerriet schilt. Het andere is de stam van het op p. 41 genoemde *naheha*; dit is het Boeg. *sessa*,

eig. „kwelling", hetzelfde woord als het Mal. *siksa*, dat weder aan het Sanskrit is ontleend.

kabilaha is van den stam *bila* „tellen, rekenen, achten" en beteekent woordelijk „de geachte stand". Het is oorspronkelijk de benaming van een soort van tusschenstand of burgerstand, die zich heeft gevormd tusschen de slaven en de vrijen en die door de adellijken ook meer wordt ontzien en „geacht" dan de slaven. De beteekenis „jongmensch, huwbare jonge man" is van lateren tijd. — Hierbij moet opgemerkt worden dat de omgekeerde beteekenisontwikkeling waarschijnlijker lijkt. In de beteekenis „tusschenstand" of „burgerstand" is het woord *kabilaha* wel in het Bada'sch en Napoesch maar niet in het Koelawisch bekend. Dat voor „jongmensch, jonge man" een vereerende benaming wordt gebruikt behoeft niet te bevreemden, wanneer men denkt aan Bad. enz. *tomoane* „man", lett. „dappere" (Woensdregt, Mythen en Sagen der Berg-Toradja's van Midden-Selebes p. 18, waar ook wordt gewezen op Tontemb. *warani* „jongeling", eig. „dappere"), e.d. Dat een woord voor „jongeling" overgaat in de beteekenis van „lid van een bepaalden (lageren) stand" vindt zijn parallel in Bare'e *ananggodi* „klein kind, kind", ook „slaaf", vgl. ook Balisch *anak* „mensch", e.d.

kana „moeten, stellig" is het voorvoegsel *ka-*, dat een volkomen toestand aanduidt, met het achtergevoegde bezittelijk v.n.w. 3e p. enk., en beteekent dus eigenlijk „de ware toestand er van, het ware er van", maar deze beteekenis is geheel verzwakt.

lako (zie p. 1) is eig. een werkw. „gaan"; *lako i* „van ... af" is dus eig. „gaande van". Uit deze beteekenis van *lako* heeft zich ook ontwikkeld die van „pas, kortelings", eigenlijk „pas vertrokken van". — Wanneer deze afleiding juist is, moet de *d* van *dako*, dat in het Kailisch voorkomt naast *lako*, uit *l* zijn ontstaan.

nomako „loopen" is van den stam *mako*, een afgeknotte vorm van *loemako*. Dit is ontstaan uit *lako* met het invoegsel *-oem-*, daar-

na is de beginlettergreep *loe* weer afgevallen en zoo is *mako* ontstaan.

i Mama „Vader". Deze vorm is ontstaan uit *ama* (geen Koel.), het eigenlijke woord voor „vader". Het voorvoegsel *toe-*, dat ook in *toeaka*, *toeai*, *tina* (uit *toeina*) en *toempoe* is te vinden, is een vereerend prefix, een titulair voorvoegsel, zooveel als „heer", dus *toeama* „heer vader", *tina* „vrouwe moeder", *toeaka*, *toeai* „heer, vrouwe oudere, jongere broeder, zuster", *toempoe* „heer grootvader, vrouwe grootmoeder". De grondvorm *ama* nu wordt in de kindertaal gemaakt tot een woord dat er als eene herhaling uitziet, *mama*, omdat kinderen gaarne zulke woorden maken; *mama* is dus een kinderwoord, dat uit de kindertaal in die der groote menschen is overgegaan.

maradika is het overgenomen Mal. woord *mĕrdēka* „vrij", omdat in deze landen alle vrijen van één stand waren en allen golden als de heeren tegenover de slaven. — Het is wel zeker dat dit onjuist is. Het geldt in elk geval niet van de Koelawische en Kailische streken, waar men wel degelijk een aparten stand van vrijen heeft, onderscheiden van de *maradika*'s. In sommige Sa'dan-Toradjasche streken wordt de benaming *ma'dika* toegepast op personen die wel van adel maar van onzuiver bloed zijn. In het Loewoe'sche en ook in het Mandarsche en Mamoedjoesche, van waaruit naar alle waarschijnlijkheid de titel *maradika* bij de West-Toradjas is ingevoerd, is *ma'dika*, *maradika*, *maradia* een hoofdentitel. Ook in het Enrekangsche en Maiwasche komt deze titel voor [1]). De *maradika*'s zijn juist niet de vrijen, maar de buiten en boven het gewone volk staande heerschers.

moma „niet, neen". In aansluiting aan „De Bare'e-sprekende Toradja's van Midden-Celebes" III, p. 8, werd dit woord verklaard

[1]) Voor de gegevens over Zuid-Celebes heb ik de heeren Dr. v. d. Veen en Dr. Cense te danken. In de Makassaarsche en Boegineesche Woordenboeken wordt voor het woord *maradeka* wel de beteekenis „vrij" opgegeven.

uit *maoema*, waarbij het vermoeden werd uitgesproken dat *ma* verkort is uit *oema*, zoodat de volle vorm *oema-oema*, eig. dus „neen, neen!" zou zijn, waarin *oema* (hetzelfde *oema* als het ontkenningswoord van het Pipikorosch) voor *oemba* moet staan. — Dat het element *oema* voor *oemba* staat (dat eig. „waar" beteekent) is stellig juist, maar de afleiding uit *oema-oema* schijnt niet te handhaven. Een andere vorm van *moma*, vooral gebruikt in den zin, dus wanneer er nog iets anders voorafgaat, is *woma*, en het is m.i. aan geen twijfel onderhevig dat dit *woma* de oudere vorm is van *moma*, welke laatste vorm dan uit assimilatie is te verklaren, zooals in het Koel. meer voorkomt. De oorspr. vorm van *moma* is dus naar alle waarschijnlijkheid **waoema*, voor **ewaoema*, lett. „als waar?", dus „hoe?"

ngata (zie p. 52). Van dit woord kwamen in het handschrift twee afleidingen voor. Voor de eene, volgens welke *ngata* zou kunnen beduiden „omheinde plaats", was een verkeerd opgevatte Koel. vorm het uitgangspunt, maar daarbij was zeker ook wel gedacht aan vormen als Mal. *kampoeng*, Bare'e *lipoe* „dorp" (oorspr. bet. „omheining, omheinde plaats"), Bare'e *gimpoe* „buffelkraal", die den wortel *poe, poeng, poen, poel* bevatten, waarin de begrippen „verzameld, bijeen" en „omringd, ingesloten, versperd, begrensd" vereenigd zijn, vgl. Koel. *naipoe* „nauw", Mal. *sampoel* „hulsel", enz. Volgens de andere verklaring zou *ngata* kunnen zijn ontstaan uit omzetting van *tanga* „midden, half", dat dan verkorting zou zijn van *tanga bola* „midden onder de huizen [1])" of *tanga taoena* „midden onder de menschen", welke omzetting in de hand gewerkt zou kunnen zijn door het woord *ngapa*, dat in het Parigisch en het Tawailisch het gewone woord is voor „dorp" en ook in het Bare'e in die bet. bekend is. Het schijnt mij toe dat deze theorie gewrongen is en weinig waarschijnlijks heeft. Het betrokken stamwoord luidt in het Koel. ook niet *tanga* maar *tongo*. Dit laatste

---

[1]) Deze beteekenis van *bola* is Taa (Palolosch) en Boegineesch; zie p. 35.

behoeft intusschen geen overwegend bezwaar te zijn tegen de afleiding uit *tanga*, daar *ngata* zeer goed aan het Ledo of het Idja (Sigisch) zou kunnen zijn ontleend, welke idiomen voor „midden" echter niet *tanga* maar *tatanga* zeggen [1]). Ook de beteekenis van *ngata* pleit tegen de theorie. Meer voor de hand liggend is, *ngata* eenvoudig voor een bijvorm van *ngapa* te houden.

ngkahoebii; dit woord is overgenomen, want het is ontstaan uit *kasawe*, zooals dit gewas op Java nog heet, dus cassave; het gewas komt oorspronkelijk uit West-Indië.

noeanoe „goederen, bezittingen", verkort uit *anoe-anoe*, zooals het Tawailiasch heeft; in dezelfde beteekenis ook *oea*, dat aan het Boeg. is ontleend.

pae „rijst", ook „jaar", eigenlijk de periode gedurende welke de rijst van zaad tot zaaddragende plant wordt, dus „rijstjaar" (7 of 6 maanden); langzamerhand is dit „jaar" gaan beteekenen (immers, al duurt een rijstperiode geen vol jaar, in ieder jaar van 12 maanden komt toch slechts één rijstperiode voor).

pae-óhe; evenals in het Napoesch *pare bae* en in het Bada'sch *pai boeloe* is hier het woord voor „gestampte rijst" eene bepaling van het woord voor „rijst te velde", alsof men in het Mal. niet enkel zou zeggen *bĕras*, maar *padi bĕras*. Dit maakt het waarschijnlijk dat het Mal. *bĕras* hetzelfde woord is als het Minahassische *woeras* „strooien", zoodat *padi bĕras* dan eigenlijk „strooirijst" zou beduiden. Dit of ongeveer dit moet dan ook de beteekenis zijn van *ose* of *ohe*, dat waarschijnlijk staat voor *bose*, omdat het in het Bare'e *bontje* is; *pae ohe* is dus oorspronkelijk „strooirijst, korrelrijst". — Deze laatste afleiding heeft weinig waarschijnlijks. In het Bare'e-Woordenboek vindt men s.v. *bontje* dezelfde gelijkstelling, maar s.v. 2.*ose* „ontbolsterde rijst" (uit het Kailisch over-

---

[1]) Het Ledo heeft wel *tanga bongi* „middernacht", *natangamo bongi* „het is middernacht", *santanga* „een half"; *bola* is in het Ledo niet bekend en het woord *taoena* luidt daar *tona*.

genomen) wordt het vermoeden uitgesproken dat dit woord bestaat uit **os*, correspondeerende met Jav. *wos*, en het oude lidwoord *e*. Hoewel men zou kunnen veronderstellen dat **os* een labiaal aan het begin verloren heeft, zijn de beide afleidingen toch bezwaarlijk met elkaar te rijmen. De beteekenis van Bar. *bontje* is ook niet „gestampte rijst" maar „rijstepap"; vgl. ook Mor. *bonse*, een struik met eetbare vruchtjes (*woea bonse*), die in het Bare'e weer *bo'e* heet. Tegen de aangehaalde afleiding van *ose* zijn fonetische bezwaren aan te voeren; ook kent het Kailisch geen lidwoord *e*, wel een aanwijzend voornaamwoord van den derden persoon *e'e*, *ee* (*e*), waarvan de beteekenis soms verzwakt is tot die van een lidwoord (zie „De Bare'e-sprekende Toradja's", III, p. 99; vgl. ook Klank- en Vormleer van het Morisch, § 273). Ook het Pipikorosche *ontje* pleit tegen de gegeven afleiding.

paniana „schoonvader, schoonmoeder" en *mania* „schoonzoon, schoondochter". Deze beide vormen, naast elkaar bezien, geven aan dat de schoonzoon (-dochter) *nia* geeft en de schoonvader (-moeder) *nia* ontvangt. In dit *nia* is een titel aanwezig; men kan dus *mania* verstaan als „de betitelende" en *paniana* als „de betitelde".

para „bijna". In verband met den vorm *parabaa* „hampir siang" (p. 32), opgevat als eigenlijk te beteekenen „bij klein morgenlicht, als het nog zeer vroeg is", waarin *para* een voorvoegsel zou zijn met verkleinende beteekenis (vgl. Bare'e-Spraakkunst § 147 en 149 en de daar aangehaalde literatuur), werd *para* verklaard als een zelfstandig geworden voorvoegsel. Daarbij werd dan *baa* „licht", ontstaan uit *baja*, opgevat als te beteekenen „morgenlicht, 't eerste daglicht", wat niet voldoende gemotiveerd wordt door Boeg. *badja* noch ook door Bad. *mebabaea* „zeer vroeg". In het Ledo heeft men den vorm *bobaja* of *babaja* in de bet. „morgenschemering", maar deze beteekenis is toe te schrijven aan de aanwezigheid van de lettergreep *bo* (*ba*) [1]. Ook *napara* „bijna" komt in het Ledo voor.

[1]) Naar alle waarschijnlijkheid is dit een reduplicatie-lettergreep, daar de

De bovenstaande afleiding van *para* lijkt weinig waarschijnlijk.

taoena „mensch" heeft het v.n.w. van den 3den pers. achter zich. Dit is waarschijnlijk navolging van de woorden voor „één", zooals *hadoea*, *haongoe*, *hamaa*, die zoowel „één" als „ander" beteekenen en in de beteekenis van „een ander" vaak *-na* achter zich krijgen: *to hadoeana* „een ander" (*hadoeana* = hij, zij alleen), *to haongoena* „een ander exemplaar" (*haongoena* is „hij alleen" enz., bv. van een buffel), zoodat *taoena* eigenlijk „een ander mensch" beduidt. — Waarschijnlijker lijkt, dat men voor de verklaring van de laatste lettergreep van *taoena* heeft te denken aan *-na* in uitdrukkingen als Ledo *sapoeloe mpaena* „tien jaar", e.d. (vgl. HL p. 36); *-na* slaat dan op het geheel waarvan de menschen, jaren enz. een onderdeel vormen.

taono of *tono* „kapmes" beteekent eig. „handvat", maar wordt thans in het Koel. voor het heele kapmes gebruikt.

nataroehoe (p. 33), van den stam *taroehoe*, uit *taroesoe'*, de Makassaarsche uitspraak van het Mal. *tĕroes* „recht door, regelrecht".

-toedoe „bevelen, uitzenden" is hetzelfde woord als *-toedo* „aanwijzen", vgl. Ledo *-toedoeaka* „aanwijzen" naast *-toedoe* „bevelen" en Bare'e *-toedjoe* „aanwijzen" naast *patoedjoe* „vermaning", lett.

---

vorm met *a* (*babaja*) vermoedelijk de oorspronkelijke is (volgens sommigen is hij zelfs de eenig juiste). De vorm *babaja* (*bobaja*) alleen komt voor in *maile babaja* (*bobaja*) „morgen vroeg (vlak vóór het aanbreken van den dag)'', anders gebruikt men *babajana* of *bobajana* „de tijd vóór het aanbreken van den dag'' en *nababaja* (*nabobaja*) „het is morgenschemering''. De vorm *nebabaja* of *nebobaja* (HL p. 34) beteekent meer „in den morgen zijn of een handeling verrichten'', bv. *nebabaja nembangoe* „tijdens de morgenschemering opstaan'', *nebobaja haoe ri anoe* „vóór het aanbreken van den dag zullen vertrekken naar dinges''. Het eveneens in de HL genoemde *nasabobaja* (*nasababaja*) is niet geheel hetzelfde als *nabobaja*; het beteekent „vroeg in den morgen" in betrekkelijken zin: vroeger dan gewoonlijk of dan men zou verwachten, bv. *nasabobaja ntoto iko nembangoe* „je bent heel vroeg in den morgen opgestaan".

„aanwijzing hoe iets moet wezen". Woordelijk is *itoedoe* dus „aangewezen (om iets te doen)".

nopatoena (p. 36) is van den stam *toena* (uit *toenda*, dat oorspr. „zitten" beduidt) met het causatieve *pa-*, dus „doen zitten, zetten". — De stam *-toena* beteekent in het Koel. „opstapelen".

BIBLIOTHECA CELEBICA III.

KOELAWISCHE TAALSTUDIËN

door

wijlen **Dr. N. ADRIANI** en **Dr. S. J. ESSER.**

Deel III.

NEDERLANDSCH-KOELAWISCH-LINDOESCHE WOORDENLIJST.

Bibliotheek
NEDERL. ZENDINGSCHOOL
OEGSTGEEST

UITGEGEVEN VOOR REKENING VAN
DE ONDERAFDEELING PALOE

1939

NIX & Co. — BANDOENG

NEDERLANDSCH-KOELAWISCH-LINDOESCHE WOORDENLIJST.

De inrichting van deze woordenlijst verschilt slechts weinig van de in de HL opgenomene (zie HL p. 51 — 52). Alleen zijn de overgankelijke werkwoorden niet opgegeven in den deelwoordsvorm maar in den stamvorm, voorafgegaan door een streepje. Daarnaast treft men ook streepjes aan die op een woord (zelfstandig naamwoord of daarmee overeenkomend woord) volgen, en dan de plaats innemen van een bezittelijk voornaamwoord of tweeden naamval. Gaat een streepje aan een zelfstandig naamwoord vooraf, dan neemt het de plaats in van een telwoord (in den korten, in samenstellingen optredenden vorm).

De lijst is uitgebreider dan die der HL, doch met het opnemen van verwijzingen naar Nederlandsche synoniemen is spaarzaamheid betracht.

De Lindoesche woorden, die voornamelijk zijn opgenomen om de eenheid van het Koelawisch en het Lindoesch te demonstreeren en omdat zij gemakkelijk te krijgen waren, zijn in hoofdzaak afkomstig van den Lindoeër P. Palasaongoe, Kapitein bij het Leger des Heils. Zij zijn meestal tusschen haakjes achter de Koelawische woorden gevoegd, voorafgegaan door de letter L. Wanneer het Koelawische en het Lindoesche woord gelijk zijn, is dit aangegeven door een sterretje achter het woord. Daar de Koelawische klanken *h* en *ntj* in het Lindoesch door *s*, resp. *ns* vertegenwoordigd worden, zijn woorden die alleen in dit opzicht verschillen ook als gelijk beschouwd. Wanneer men dus b.v. voor „huis" de vertaling *hooe** vindt opgegeven, beteekent dit dat het Koel. *hooe*, het Lind. *sooe* zegt.

In een aantal gevallen ontbreekt het Lindoesche equivalent van het opgegeven Koelawische woord, hetzij omdat het niet voorkomt,

hetzij omdat het aan mijn berichtgevers onbekend was, soms ook omdat het Koelawische woord later is ingevoegd, toen geen bron voor het Lindoesch meer ter beschikking stond. Ik heb geen gelegenheid gehad het Lindoesche gedeelte van de lijst, dat niet meer is dan een toegift, ter plaatse te controleeren. Ook in het Koelawische gedeelte zullen stellig onnauwkeurigheden en andere tekortkomingen voorkomen. Zij die gelegenheid hebben de taal in de practijk te beoefenen (als een wegwijzer waarvoor de woordenlijst voornamelijk bedoeld is) worden vriendelijk uitgenoodigd het licht hunner opbouwende critiek niet onder een korenmaat te plaatsen.

Wanneer niets anders staat opgegeven zijn pagina's waarnaar verwezen wordt in het tweede deel te zoeken.

A.

AAL, mantjapi (L. masapi) (*groot*), lindoe* (*klein*).
AAN, i (L. ri, i), hi* (A p. 16); (*datief*), *achtervoegsel* ka*.
AANBEELD, tonoha (L. tondosa).
AANBLAZEN (*vuur*), -tawoei (L. -tawoesi); (*met den blaasbalg*), -oeho*; (*door een bamboekoker*, tawolo *geheeten*), -tawoloni (L. -tawolo).
AANBRANDEN, napapoe*.
AANDOEN, *zie*: *aantrekken*.
AANGENOMEN KIND, ana ipatoewoe (L. ana nipatoewoe); (*wees*), ana ipailoe (L. ana nipailoe).
AANGEZIEN, lawi*, apa lawi, (*in den voorzin*) bo (lawi)*.
AANKLAGEN, *zie*: *indienen*.
AANKOMEN, narata*; (*vaartuig*), nehampo*.
AANLEGPLAATS, pentjowea*, pehampoa.
AANNEMEN (*aanpakken*); -doko (L. -dokoi); (*aanvaarden*), -poio, -pokono*. *Zie*: *nemen*.
AANPASSEN, -pehoeka*.
AANPLANT, hinoea*, tinoeda*.
AANPUNTEN, -omi (L. -ombi).
AANRAKEN, -toei*.
AANREIKEN, -djoedjoe*.
AANSPOELEN, narampe*.
AANSPOREN (*opwekken*), -bawai (L. -bawei) (*om samen iets te doen*). *Zie ook*: *aanzetten*.
AANSTALTEN MAKEN (*om te vertrekken*), nangkaliwo*.
AANSTEKEN (*lamp*), -toetoeni*, -toentjoe*; (*vuur*), -patoewoe*; (*vuur op akker, vuilnis*), -hoewe*.

AANSTELLEN, -toeoe*, -boli*; *zich* —, noëli (L. nolodi), noladja (L. noladjo).
AANTAL, kadea*, bila*; *een aantal*, hanoe*, ba hangkoea (L. ba sangkia, bara sangkia).
AANTREKKEN, no-* (*b.v.* nobadjoe, *'n baadje aantrekken*), -pahoea*; (*aan een ander*), -pahoeani*.
AANVAARDEN, -pemakono*. *Zie*: *aannemen.*
AANVAL; *hij krijgt een — van zijn ziekte*, ne(ka)rata doeana*.
AANVOERDER, tadoelako* (*i. d. oorlog*).
AANWIJZEN, -toedo*.
AANZETTEN, -pahahoe (L. -pasosi); (*een paard*), -patela*.
AAP, ibo (L. kaledja), dongoa, topedi, tololokaoe, ntoweloea.
AAR, boeli*, woeli; *de rijst schiet aren*, nehoewoe pae*.
AARD, gati*.
AARDBEVING, linoe*.
AARDE (*wereld*), tana*, doenia*; (*grond*), tana*.
AARDSTORTING, *zie*: *afstorten.*
AARS, dala tai, (woelooe) poeki (L. kapoeroe).
AAS, opa*.
ACCOORD GAAN, nahintoewoe*.
ACHT, oewaloe*, waloe, waloe-*.
ACHTELOOS, *zie*: *onbeschoft.*
ACHTEN, -bila*; *zie*: *respect.*
ACHTER, i talikoea (L. ri bengo noe); (*ver achter*), i poeri.
ACHTERAAN, i poeri (L. nopoeri), i poerina, mali poeri (L. mbira (r)i bengo).
ACHTERBLIJVEN (*bij 't loopen*), nekaipoeri (L. nopoeri-poeri); (*in huis enz.*), naboli*.
ACHTERLATEN, -boli* (*b.v. in huis*: i hooe, L. ri sooe), -palaihi (L. -paleisi); *achtergelaten*, naboli*.
ACHTERNALOOPEN (*hard*), *zie*: *vervolgen*; (*uit de verte volgen*), -toetoe*, -toekoe (L. -toentoemi).

ACHTERNAZITTEN, -palako*; *vgl.*: *vervolgen.*
ACHTEROVERVALLEN, nadoengka ntoemole (L. nad. ntoembole).
ACHTERPOOT, paa-poeri (L. paa-popoeri).
ACHTERSTE (*zitvlak*), kelo (L. wono).
ACHTERSTEVEN, goeli*, tangkoeli.
ACHTERUITGAAN, nangkohoe (ntalikoe), nekangkaoera (ntalikoe) (L. nangkosoe, nekangkooera).
ACHTERZIJDE, talikoeria (L. bengo).
ADELLIJKE, maradika*.
ADEM, inoha*, nawa*; *ademen*, noinoha*, nonawa.
ADER, oea*, (*op de huid*) lari*, (*kloppend*) karama*.
AF; *er* — (*v.e. vinger, arm, e.d.*), napoedoe*.
AFDALEN, nanaoe, nehompo*; (*uit huis*), nehompo*; (*v.e. berg*), nanaoe (L. notoea-mpanooe); (*v.e. hoogere naar een lagere streek of plek*), raoe i naoe, nompanaoe (L. notoea); (*z. verplaatsen nr. e. lager punt*), nekahompo (L. nesompo).
AFDINGEN, -tawari*.
AFDRIJVEN, naonoe (L.i. *of* naawe); *doen afdrijven*, -onoe*, -awe*.
AFGAAN (*van een geweer*), neboehi*.
AFGEDAAN, naopoe*, (*v.e. zaak*) itangara(mo) (L. nitangara(mo)).
AFGELOOPEN, naopoe* (*in het Koel. dikwijls* naapoe, napoe *uitgesproken*), nalioe*, napoempoe*.
AFGEVEN, nagonoe (L.i. *of* natonoe).
AFGUNSTIG, *zie*: *jaloersch.*
AFHAKKEN, -poea*, -tompo*; (*tak*), -hoa*.
AFHANDIG; *elkaar — trachten te maken*, n(amp)opago*.
AFKEER HEBBEN (*geslachtelijk*), noraoe (L. norooe), neporaoe (L. neporooe); — — *van*, -poraoe (L. -porooe); *hij heeft een afkeer van hem*, ipodaana'i (L. nipodaanaa), na-, nowoeloe matana nantjilo'i (L. no-, nawoeloe matana nangkalioa).

AFKNIJPEN, -kaloti (L. -kanotisi), -koti*.
AFLEEREN; *iets afgeleerd hebben*, nadjea(mo)*, nantjoro(mo)*.
AFLEIDEN (*het gemoed*), -palera*; (*zijn eigen gemoed*), nobagobago rara*; (*water*), -haa*. *Zie ook*: *boeien*.
AFMAKEN, -pakaopoe*.
AFNEMEN (*van iets dat opgehangen is*), -ohoe*; *afgenomen* (*van regen, een bandjir*), namomo (L. namombo).
AFRUKKEN, -renta*.
AFSCHEID NEMEN, nopalakana*, nopahabi*.
AFSCHUW; *hij heeft een — van hem*, nagigi rarana nantjilo'i (L. n.r. nangkalioa), nabingke matana nantjilo'i.
AFSLUITEN (*weg*), -bato*.
AFSNIJDEN; *een stukje van iets* —, -home (L. -sombe) (*zie*: *doorsnijden, snijden*).
AFSPRAAK MAKEN, notipa*; — — *met*, -tipa*, -potipaka*.
AFSTAMMELING, moeli*, moelia*, bidja.
AFSTAND, ka'awa(na) (L. kakawao(na)).
AFSTIJGEN, nehompo*.
AFSTOOTEN (*vruchten*), -hoka*.
AFSTORTEN (*aarde*), nadoeroe*, natoea*. *Zie ook*: *instorten*.
AFSTORTING, toea*.
AFTREKKEN, *zie*: *afrukken*.
AFVALLEN, narona (L. nasooe, nanawoe); (*v. klappers*), nalopoe.
AFVEGEN, -porihi (L. -parisi).
AFWEREN, -hoebitaka*.
AFWIJKEN, *zie*: *uitwijken*.
AFWISSELEN (*elkaar*), (*ten opzichte van iets*) nonepahawa (L. nombesawa), (*in een functie*) nonehambei (L. nombesambei).
AFZAKKEN, napohoe (L. nawonsoe).
AFZONDEREN, -patani*; *zich* —, nopatani*.
AKKER, bone (*voor allerlei gewassen*) (L. bonde); *zie*: *rijstveld*.

ALANG-ALANG, dono*.

ALLE, ALLEN, ALLES, hoemaewee*, hoemawee*, haewee*, hawee; (*sterker*), hinina*; poera*; *wij weten er niet alles van, wij weten het niet allemaal*, moma naboetoe intjani-kami (L. tado naboetoe ninsanika).

ALLEEN; *hij alleen, op z'n eentje*, hadoedoeana*, aga hadoeana*, *e.d.* (*zie*: *een*); (*louter*), ntarara*.

ALLERLEI, nengaa (L. nengaja), nampengaa (L. nampengaja), nengila*, nampengila*.

ALS (*indien*), ane*; (*gelijk*), ewa*, hewa; *alsof*, ewa*.

ALTIJD, oa*, oa-oana*. *Zie ook*: *moeten, voortdurend.*

ALWIE, ba hema-hema (L. (ba) iema iema, (ba) sema-sema, ba isema-sema).

AMPAS (*vaste bestanddeelen van vochthoudende stoffen*), doemo- (L. doemoe-).

AMULET, sima-sima*, (adjima*).

ANANAS, taraa*.

ANDER, (*mensch*) tohadoeana*, (*dieren*) tohaongoena*, (*kleine dieren*) tohamaana (L. tosambaana), (*zaken*) tohaongoena*, tohampoanoena (L. tosangkooena), *e.d.*; (*bij vormen met* sa-), -na (*een andere keer*, hangkanina, tohangkanina*); (*anders*), *zie*: *anders*; *anderen*, taoena (L. tooe), doo (L. roa).

ANDERS, ntanina*, hantanina*, intanina.

ANGEL, toehi (L. ntoei).

ANKER (*steen*), L. paradjo.

ANTWOORDEN, nehono*.

ARENBOOM, toele*.

ARM (*bijv. nw.*), nakahiahi*, nakakahi-ahi, nopakahi, nakaboe*; (*zelfst. nw.*), pale*; *bovenarm*, takio*; *benedenarm*, kabohoea*.

ARMBAND, loeba*; (*soorten*), ngkala* (*v. koper*), kalangkari* (*v. hoorn, damar, enz.*), wowaloe (L. wawaloe) (*v. schelp*), boeloehoe* (*id.*), kalewatoe* (*akar bahar*); *bovenarmband*, gadi*.

ASCH, roetoe*, roto (L. rombo).
ASSISTENT-RESIDENT, tomaoge*.
AVONDSCHEMERING; *het is* —, narinao (L. naleroe).

B.

BAADJE, badjoe*; (*voor vrouwen*), halili (L. pangga).
BAARD, djangko (L. djanggo); (*op de wangen*), hamba*.
BAARMOEDER, poanaka*.
BADEN, nanioe (L. nandioe); (*overg.*), -dioe (L. -rioe).
BAKKEN (*in een pan*), -hole* (*droog*: L. -sangke); (*zonder vet*), -toenoe*.
BAL, hepa*.
BALK, bola*.
BAMBOE (*soorten*), walo*, bolowatoe*, walowoeloe*, awo*, waloiloe*, walo-mpoeoe*.
BAMBOEKOKER *voor water*, bahi (L. tomboca); — *voor palmwijn*, poharia (L. boemboe), (*i.d. boom*) timo (L. timbo); — *voor tabak*, walo tamako (L. walo ntambako).
BAMBOELAT (*gepunte*), hoea*, ampa* (*soorten*).
BAMBOESPRUIT, boeko (L. soebo).
BANDJIR, oee mowo (L.i. *of* oee bose); *bandjiren*, namowo*.
BANG, naeka*; *bang maken*, -paekai (L. -paraeka, -pakaeka); *bang zijn voor*, -po(ka)eka*, naeka hi*.
BAREN, noana*; (*overg.*), -poanaka*, -ote*.
BARMHARTIG; — *voor anderen*, naahi *of* na'ahi mata nantjilo doo (L. naasi *of* na'asi mata nangkalio roa).
BARST; *een — hebben*, nolada*.
BARSTEN, nepogoe (L. nopogoe), neboehi.
BAST, koeli*. (*Zie*: *foeja, vezelbast.*)
BASTVEZELS (*v.d. arenpalm*), kangkoeba (L. kapoega).
BATAAT, (n)tolokoe (L. oewi).
BEBLAZEN, -tawoeihi (L. -tawoesi).

BEBOETEN, -giwoe* (*alleen van adat-boeten*).
BEDAREN (*v. regen e.d.*), *zie*: *ophouden, afnemen*; (*v. wind*), nalino*; (*v. golven*), L. namora.
BEDEKKEN, -talooeni, -tabohini*, -taboehini. *Zie ook*: *overdekken.*
BEDGORDIJN, lamboe*.
BEDIENDE, ngana*.
BEDOELING, (patoedjoe*), (L. akata). *Zie: doel, opzet.*
BEDREIGEN, -pararai*; (*met een wapen*), -rao*.
BEDRIEGEN, -bagioe*, -potodojo(a) (L. -potodojo) (*beetnemen*).
BEDROEFD; *ik ben* —, napari rarakoe*, nadoea rarakoe*.
BEDWELMD, nalangoe; *bedwelmen*, -langoe*; *bedwelmend*, nelangoe*, nelangoei*, (*pinang*) nemimo*.
BEDWINGEN, -pakoekoe*, -petitirii (L. -pekitirii), -taamaka*.
BEEN (*toelang*), woekoe (L. dongke); (*kaki*), paa*.
BEETJE (EEN), haodi*, hodi; *een klein beetje*, hatioe (L. saodiodi); *bij kleine beetjes opmaken* (*visch, geld*), -ingki*.
BEETPAKKEN, -kakamoe*; (*door grijpen*), -hoko*. *Zie ook*: *hand, vasthouden.*
BEFAAMD, nolele*.
BEGAAN; *laten* —, -palele (L. -palambaka).
BEGEERIG, nailoe*, nailoe rara. *Zie ook*: *willen, lust.*
BEGEERTE, dota*.
BEGELEIDEN, -podoo (L. -poroa), (*weg wijzen*) -bawa*, (*bruidegom naar bruid*) -bawa*.
BEGIETEN, -boenoehi, -boeboehi (L. -doendesi).
BEGIN, tepoeoe*, pangkatepoeoe, lomo (L. lombo), poeoe, (pamoela*).
BEGINNEN, -tepoeoe*, -katepoeoe, -bekahaka; (*onoverg.*), nantepoeoe*, nangkatepoeoe.
BEGRAVEN, -tana*.
BEGRIJPEN, -intjani*, -intjani nampabatoeani*; *ik begrijp het niet* (*ik kan er niet bij*), naingoe rarakoe* (*zie ook*: *verbijsterd*).

BEHAARD, nowoeloe*.
BEHAGEN SCHEPPEN IN, -pokono*.
BEHALVE, aga* (*zie*: *slechts)*; — *als*, hangadina (ane)*.
BEHANDELEN, -babei (L. -powia).
BEHOEFTIG, nakaboe*.
BEHOORLIJK, natoto*.
BEITEL, paa (L. biti).
BEK, ngoedoe*, (*vogel*) tilo*.
BEKEERD, nantjoro*, nadjea*; *bekeeren*, -padeahi*, -paradjea*.
Vgl.: *afleeren, genezen.*
BEKEND, nolele*; *bekendmaken* (*algemeen*), -palele*.
BEKENNEN, nangakoe*; (*overg.*), -pangakoe*.
BEKIJKEN, -pewile*.
BEKLIMMEN, -kahe, -tode*; (*berg*), -panake(i) (L. -pompandake).
BEKRACHTIGEN, *zie*: *goedkeuren.*
BELASTING, balahitee*, ahele*.
BELEEFD, noada*, nebila*.
BELEMMEREN, *zie*: *tegenhouden, storen.*
BELLETJE, timonga* (*groot*), tiwoloe* (*klein*).
BELOFTE, podjantji (L. podjandji). *Zie*: *afspraak.*
BELOONEN, -tomoi (L. -tomboi).
BELOVEN AAN, -djantji (L. -djandji). *Zie*: *afspraak.*
BELUST; *hij is* (*er*) — (*op*), nario matana*, nario rarana, ipokailoena (L. nipokailoena); — *maken*, -pario (L. -parioi), -pailoei*.
BEMODDERD, naregea*.
BENAUWD, nahoempoe*, nehoempoei*; (*benauwde lucht*), L. naliongo; (*geen lucht kunnen krijgen*), natido inoha*, naoti inoha, natoehoe rara* (*ook fig.*).
BENEDEN, i naoena (L. (ri) mpanooena), i naoe (L. mpanooe); *naar — brengen*, -taoeraka (L. -tooeraka), -homponaka*; — *gekomen*, nahompo*; *zich naar — verplaatsen*, nengkainaoe (L. nekalioensoe). *Zie*: *afdalen.*

BENEDENLAND, lemba*.
BENGELEN, nontoja*.
BEPAALD, nanoto*.
BEPLANTEN, -toeda* (*zie*: *zaaien*).
BEREIKEN, -rata*; (*halen*), -paka, -pakala*, -pakalai*.
BEREKENEN, -reke*, -bila*.
BERG, boeloe*.
BERGBEWONER, tolore*.
BERICHT, lele*, kareba*; *doodsbericht*, towole*.
BERIJDEN, -hawi*.
BEROUW HEBBEN, nantjoho rara*, nahoho rara; *hij heeft berouw*, ihohona rarana (L. nisosona rarana).
BESCHAAMD, naea*, nalongko*.
BESCHADUWD, naoloe*.
BESCHEIDEN (*in zijn gedragingen*), naimpa*.
BESCHIJNEN, -ino (L. -indo), -wanta*, -nene; *zie*: *bestralen*.
BESCHRIJVEN, -oeki*.
BESCHULDIGEN (*als den schuldige aanwijzen*), -rai (L. -rei). *Zie*: *aanklagen*.
BESCHUTTEN, -leroe (L. -lendoe); *beschut*, naleroe (L. nalendoe). *Zie*: *beschaduwd*.
BESCHUTTING ZOEKEN (*tegen de zon*), nengkanaoloe*, L. nekioloe, L. nekoo.
BESLISSEN, -tangara*; *beslist*, *zie*: *afgedaan*.
BESMEREN, -ela*, -gehe, -ehe, -gere.
BESNIJDEN, -tini (L. -tindi).
BESPATTEN, -dempe (L. -simpe).
BESPOTTEN, -popo'ore (L. -koewawasi).
BESPREKEN, -pololita*, -pololitai.
BESPUITEN, -poedji*.
BESPUWEN (*met gekauwde medicijn*), -hoepa*.
BEST; *zijn — doen*, nahimoekoe (L. nasimboekoe); *zijn — doen op*,

-pahimoekoe (L. -pasimboekoe); *zijn uiterste — doen op*, -pewoekoe*, -pehimoekoei (L. -pesimboekoei).

BESTIJGEN (*rijdier, prauw*), -hawi*; (*berg*), *zie*: *beklimmen.*

BESTRALEN, -pana*, L. -raro.

BESTROOIEN, -hawoeki*.

BESTUREN (*prauw*), -goeli*, nogoeli*; (*onderdanen*), -kamoemoe.

BETALEN, -bajari*; (*boete, bruidschat*), -hompo*.

BETAMEN, *zie*: *behoorlijk.*

BETASTEN (*in 't donker*), -rerahi*.

BETEEKENIS, kalaoea (L. kalooea(a)), batoea*, L. toeroenga, L. karana.

BETER, nabelopa*; (*v.e. zieke*), nabelo*, naloeloe*, natolaa*, natowadaka.

BETEUTERD STAAN, nokanono*.

BETREDEN, -todoe*, L. -lisa.

BETROUWBAAR, iharoemaka (L. nisaroemaka). *Zie*: *vertrouwen.*

BEU, naoha rara*, L. nabasa rara.

BEURT; *om de —, zie*: *vervangen.*

BEVALLEN, noana*; *het bevalt mij*, ipokonokoe (L. nipokonokoe).

BEVEL, petoedoe*; *bevelen*, -toedoe*.

BEVEN, no(ka)ridi (L. nosikaridi), no(ka)lete (L. no(si)kalete), nokaweme (L. nosikawembe).

BEVREESD, *zie*: *bang.*

BEVRIEND ZIJN, (*mannen*) nobale, nowega*, (*vrouwen*) noëma (L. nowega).

BEVRIJDEN, -bakaha (L. -pawia).

BEWAKEN, -dongo, -orohi*; (*oppassen, waken bij*), -orohi*.

BEWAREN, -boli*.

BEWATEREN, -oeei (L. -oeesi).

BEWEENEN, -kakeohi (L. -pokeosi); (*doode*), *zie*: *weeklagen.*

BEWEGEN, -lengka*, -lengo*; *zich bewegen*, nongkale (L. nokale), nolengka*, nolengo*, nokageno*, L. nokagelo.

BEWIJZEN, *zie*: *duidelijk.*
BEWONEN, -po'ohai (L. -pearii).
BEWUSTELOOS, nalimpoe*.
BEZEM, pohai (L. pososeini).
BEZICHTIGEN, *zie*: *bekijken.*
BEZIG (*met eten enz.*), rantja (mpangkoni *of* nangkoni *enz.*), boela (*enz.*) (L. rantja mpangkondi, rantja nangkondi, boela mpangkondi, boela nangkondi); *ik ben — met eten*, boelakoe *of* rantjakoe nangkoni (L. boelakoe *enz.* nangkondi).
BEZITTING, noeanoe* (*met bezittelijk voornaamwoord*); *bezittingen*, roepoe*, roepoe-roepoe*, oea*, kaoeaja*, oeaja, L. dagana.
BEZOEK; *op — gaan*, nohaharoa*, nodao-dao, netako-tako*. *Zie*: *bezoeken.*
BEZOEKEN; *N. N. bezoeken*, noharoa *of* nentjoea i hooe i Anoe (L. nosaroa *of* nensoea ri sooe ni Anoe). *Zie*: *opzoeken.*
BIDDEN, nokimaa; (*hulp vragen*), nekakai (L. nekakae); — *tot*, -kakai (L. -pekakaei).
BIJ (*zelfst. nw.*), wani (L. oani), noa* (*soorten*); (*voorz.*), i (L. (r)i), (*bij eigennamen enz.*) hi*; (*dichtbij*), namohoe (L. nadjoengkoe), narakoe* (*ook met* i, L. (r)i).
BIJEEN, nahiromoe*, nahiroeroe*; *bijeenbrengen*, -pahiromoe*, -pahiroeroe*.
BIJEENKOMEN, nahiromoe*.
BIJEENROEPEN, *zie*: *bijeen*(*brengen*).
BIJL, balioe*.
BIJLICHTEN, -hoeloeki (L. -silokini).
BIJNA, haodi*, haodi-odi*, hodi-hodi, para*, marakoe*, ke*.
BIJNAAM, atoe*; *elkaar bij een — noemen*, noneatoe (L. nombeatoe).
BIJTEN, -kiki*, -bentji*, -lopo*; (*zooals 'n slang of krokodil*), -tilo*.
BIL, takoe kelo* (L. kelo), takoe wono* (L. t. mbono), t. poeki.
BINDEN (*dieren*), -hoo*; (*zooals een paard a.e. boom*), -taka*; (*zoo-*

als een schaap, aan voor- en achterpooten), -hiloe*, (*de voor- en achterpooten bijeenbinden*) -tipoengkoe*; (*rijst tot een bos*), -hape*, -rawi, -kingki*, -demi, -kampi*, -pooe*; (*een huis, een heining, een pakje*), -pooe*; (*iemd. de handen binden*), -hiloe*, (*id. op den rug*) -hiloe ntoemole (L. -siloe ntoembole); (*een vloer, een vlot*), -hoi*.

BINDSEL (*voor rijst*), pohape*.

BINNEN, i rara (L. ri rara noe); *er* —, i rarana (L. ri rarana).

BINNENBRENGEN, -hoearaka*; (*v. dieren in hun verblijf*), -pahoea*.

BINNENGAAN, nehoea*; (*overg.*), -pehoea*, -hoeaki*.

BINNENSTE, rara*.

BITTER, napai (L. napei).

BLAAR; *een blaar, blaren vormen*, naboba oee (L. nemboetoe), (*door verbranding*) nalopa*.

BLAAS, takoe loi (L. pangoe).

BLAASBALG, boehoa*.

BLAASROER, hopoe*; *blaasroerpijltje*, talara (L. ganti), (*v. bamboe*) (talara) ganti.

BLAD, tawe (L. tawa); *een blad* (*v.e. boek e.d.*), hantaoe, hampeka*, halapi; *een bladzijde*, hamika (L. salapi).

BLAFFEN, nelolo*.

BLANK, naboela*, napoeti*.

BLATEN, nombee (L. nobee).

BLAUW, naeta (L. nawaga), natengke.

BLAZEN, netawoei (L. netawoesi); (*v.d. wind*), nemboeroe (L. newoeroe), netawiri*.

BLEEK, nawai (L. nakoeni).

BLIJ, nagoë (L. nadonoe), nagoë rara (L. nadonoe rara).

BLIJKBAAR, *zie*: *duidelijk*.

BLIJVEN, *zie*: *verblijven, vast*; *niet vast op één plaats blijven*, notimbao, nobajo*.

BLIK, bele*, kato*; bahoekali*.
BLIKSEM, kila*; *het bliksemt*, nokila*.
BLIND, naboero*.
BLINKEN, nengkila*, nerangkila*, nongkila*.
BLOED, raa*; *bloeden*, naraa (L. noraa).
BLOEDVERWANT, harara*, ntina*, pino'ompi, (*dichtbij*) hantina*; (*mv.*), po'ompia (L. posararaa).
BLOEDZUIGER, oele mata (L. alinta), (*groote*) limoro (L. alimboro).
BLOEIEN, nohehe*.
BLOEM, hehe*; (*van pisang*), poehoe*.
BLOOT (*met ontbloot bovenlijf of geheel bloot*), noboeloa*.
BLUSSCHEN, *zie*: *uitdoen.*
BOCHT, leko*.
BODE, toedoea*.
BODEM (*v.e. mand e.d.*), wono*; (*v. water*), tambe (L. oende).
BOEIEN; *geboeid* (*afgeleid*), nalera mata*, nalera rara*.
BOEK, boo*, hoera boo.
BOEREN (*boer laten*), nongkoda (L. notigoro).
BOETE, waja*, giwoe.
BOK, *zie*: *geit.*
BOLSTAAN, neboehihi*, neboerii.
BONT, naragi*, nawoeriko*; (*van kippen*), naboetito*; (*gevlekt*), naloba*.
BOOM; *een* —, kaoe hangkaoe, k. hampoeoe (L. kooe sangkooe).
BOOMEN (*vaartuig*), -wale*, -toko, nowale*, notoko.
BOOMVRUCHT, woea kaoe (L. woea ngkooe).
BOONTJES, tawe-ngkaoe (*de vruchten heeten* woea tawe-ngkaoe).
BOOR, pogoro*.
BOORD; *aan — gaan*, nentjawi*, nehawi (i hakaja *enz.*).
BOORHOMMEL, ntjilowoe.
BOOS, naroë, nahodo*; — *zijn op*, -pokaroë, -pokahodo (L. -posodo).

BORD, pingka*, hoeraja*.
BOREN, nogoro*.
BORST, bamara (L. bambara), tiboe*, pona; (*borsten*), hoehoe*, (*de eigenlijke borst, v.e. vrouw*) takoe hoehoe (L. banga nsoesoe).
BOS, -kampi, -demi, -kingki, -rawi, -hape, -boehoe (L. -ngkingki, -ngkampi) (*alleen van rijst*); *drie bossen rijst* (*bij elkaar*), L. sandemi.
BOSCH, (rara) kakaoe (L. kakooe, rara ngkakooe); (*groot bosch*), pangale*, (*op de bergen, ver weg*) wana*; (*jong bosch*), oma, oma ngoera (L. ngoera).
BOSCHBLADLUIS, katoeno (L. katoengo).
BOSCHKIP, manoe ngkakaoe (L. m. ngkakooe).
BOT, nakoeloe*.
BOUWEN, -babei (L. -powia).
BOVEN, i wongkona (L. ri wongkona), i lolona (L. ri woemboena) (*bijw.*); i wongko (L. ri wongko (noe), ri mpandake noe), i lolo (L. ri woemboe (noe)) (*voorz.*); *boven komen* (*op den top*), nahawi*; *boven brengen* (*in huis*), -boea*.
BOVENARM, *zie*: *arm.*
BOVENKANT, wongko*, lolo.
BOVENLAND, lore*.
BOVENSTE, lolo (L. woemboe).
BRADEN, *zie*: *bakken.*
BRAKEN, neloea*; (*v. vloeistof*), neloeboe*.
BRANDEN, natoewoe*, (*vlammen*) nabaa; (*in brand staan*), napapoe*; (*den akker*), -hoewe*.
BREED, napeka*, (*v. goed*) nawela (L. nawea).
BREKEN (*onoverg.*), napoei (L. napoea), napoehoe*, (*zooals een boom*) napole*, (*zooals bamboe, met splijting v.d. breukeinden*) nareho* (*doorbreken, patah*); napihe (L. naposo) (*stukbreken, pětjah*); (*overg.*), -poei (L. -poea), -poehoe*, -pihe (L. -poso). *Zie*: *doorbreken.*

BRENGEN, -keni*.
BRIEF, hoera*.
BRIL, panoto (L. padoma).
BROEDEN, nangoro (L. nangoeroe) (*werkw.*) ;— *op*, -oro (L. -oeroe).
BROEDER *of* ZUSTER, ompi (L. sarara) ; (*oudere*), toeaka* ; (*jongere*), toeai (L. toeei).
BROEK, poeroeka*.
BRON, mata oee*.
BROODBOOM, kamontji (*ontbreekt in Lindoe*).
BRUG (*v. rotan*), kote* ; (*v. hout of bamboe*), nelea (L. nente) ; (*nieuwerwetsch*), djampata, djambata*.
BRUIDSCHAT, oli*.
BRUIN, *zie* : *rood.*
BRUTAAL, nodjedje*, natoeari* (*vgl.* : *onbeschoft*).
BUFFEL, bengka* ; *buffelstier*, pamawa*, (*jonge*) laki* ; *buffelkoe*, bira-ntoea*, (*jonge*) loendara*.
BUIDELDIER, (*groot*) koehe*, (*klein*) tangali*.
BUIGEN (*krombuigen*), -baloe*, -keloe, -popokeloe (L. -popoteloe) ; (*dunne dingen*), -koloe* ; (*recht-, stuk-, krombuigen*), -warangadoe (L. -barangeso, *niet voor „krombuigen"*) ; *het hoofd buigen, 'n buiging maken*, notoengka, nopatoengka (L. nodoee).
BUIGZAAM, nalede*, naloeloe*, L. naloede.
BUIK, tai (L. tei).
BUIKBAND (*doek*), pampooe* ; *zie* : *lijfband.*
BUIKLOOP HEBBEN, nadoea-ntai (L. nadoea-ntei).
BUIKPIJN HEBBEN, nadoea tai (L. nadoea tei).
BUIT, pamoeroe* ; *buitmaken*, -pamoeroe*.
BUITEN (*voorz.*), (i) hawalikoe (L. (ri) sawalikoe noe) ; *naar — gaan, komen*, nehoewoe*, nehoepa, (*uit huis*) nehompo* ; *naar — brengen*, -hoewoeraka*.
BUKKEN, notoempa*.
BUNDEL ; *een —*, hampooe* ; *bundelen* (*hout*), -pooe*.

C.

CASSAVE, ngkahoebii (L. kasoebi(i)).
CASTREEREN, -tini (L. -tindi).
CHINEES, baba*, hina*.
CHRISTEN, to harani*.
CIGARET, poroko*.
CITROEN, lemo* (*soorten*: l. baranga*, l. konia (L. l. lapa) (*pompelmoes*), l. ngkata*, l. powoeloegoema (L. l. poësegoema *of* l. nsoesoe), L. l. manisa, L. moente).
COITUS UITOEFENEN (*v. menschen*), nonepogaoe (L. nombepogooe), norongo, *enz.* (*zie beneden*); (*met de vrouw als voorwerp*), -pogaoe (L. -pogooe), (*grof*) -kedoe (L. -kindoe), -porongo, (*buitenechtelijk*) -kabiboi*, -kapangai (L. -kapangei); (*v. dieren*), noraka*, -raka*.
COLOCASIA (*knolvrucht*), daoepe (L. dooepe).
CONTROLEUR, kontoloro (L. kontoroloo), tomaoge*.
COPRA, kaloekoe bai; — *maken*, nobai.
CURCUMA, koeni*.

D.

DAAR, (i)hee (L. sedooe), (*verder*) (i)hemai, (i)hamai (L. (i)semei, semei-ria), (*niet zichtbaar*) iria, oria, ria, hee-ria (L. (s)eria), (*groote uitgestrektheid*) helaoe-ria (L. (s)elooe-ria), helaoe, hilaoe (L. (s)elooe, (*niet zichtbaar*) radooe); (*daar bij u*), (i)hetoe* (*zichtbaar*), (i)ritoe, oritoe (L. ritoe) (*niet zichtbaar*) (*zie ook A 9*); (*daar bij u in de buurt*), heretoe (L. setoe looe); (*daarginds in de buurt*), heree.
DAARHEEN *gaan, zie*: *gaan*; (*i.d. richting v.d. toegesprokene*), toelaoe (L. toelooe).
DAAROM, ee pade*.
DADELIJK, doengkoe*.

DAG, eo*; *aan den — komen*, neoemba*.
DAGELIJKS, eo-eona*, boetoe-boetoe eona*, haeo haeo*.
DAK, ata*.
DAL, haloe* (*klein rivierdal*); (*dalkom*), lóboena*. *Zie*: *vlakte.*
DALEN, nanaoe, notoea mpanaoe (L. n. mpanooe); (*v. prijs*), nanaoe (L. nanooe), nakoentjoe*. *Vgl.*: *afdalen.*
DAM, powoehoe*.
DAMAR, toga*, hoeloe*; *damarzoeken*, netoga*.
DAMP, honga*.
DAN, *zie*: *meer.*
DANKEN, *is niet te vertalen*; *dank je wel*, iwetoe-da-koewo le, iwee-da-koewo le (L. iwetoe dao).
DANSEN (*v.d. sjamaan*), notaro*.
DAPPER, nabia*.
DARMEN, tailiko (L. teiliko).
DAT, e'e, ee*, ee-mai (L. edóoe); mai (L. mei) (*zie A p. 74*); (*bij u*), etoe*, etoe-mai, étoetoe; (*die daar ginds*), emai, imai, emái-ria, imái-ria (L. eméi, eméi-ria), (e)mairia (L. (e)meiria), (*niet zichtbaar*) ee-ria, e'e-ria (L. e-ria); (*die daar, er aankomt*), éi-toemai, éi-roemai (L. éi-ramei, éi-rimei), (*dichter bij*) ee-toemai (L. ee toemei, edooe mei, étoe-toemei), (*nog niet te zien*) é(e)-ramai, é(e)-roemai (L. é-ramei); (*die daar loopt, gaat, zich voortbeweegt*), eláoe, (e)láoe-ria (L. elóoe, elóoe-ria), (*niet zichtbaar, al voorbij*) ee-raoe, eráoe (L. eralóoe) (*ook in den zin van „de, het daarstraks genoemde"*) (*in al deze vormen ook* e'i, e'e *i. pl. v.* ei, ee); (*voegwoord, i.d. zin v. „zoodat"*), pade*.
DAUW, langalo (L. rimi).
DEEL, tira*, (bagia*); (*v. vleesch*), tibo*; (*v. gekookte rijst e.d.*), langa*; *zijn — gekregen hebben*, naboetoe*, nahono (L. nasondo), nawoengka*.
DEKEN, gambara*; *zie*: *sarong.*
DEKKEN (*met dakbedekking*), -peata*.

DEKSEL, looe*, ladoe, poladoe, talooe* (*zie*: *bedekken*, *sluiten*, *overdekken*).
DENKEN, -tanono (L. -pekiri, -reke), (*onoverg.*) nobakoe-bakoe rara*; (*bij zich zelf zeggen*), -oeli*; *denken aan*, -linga, -tora*.
DEUR, womo (L. wombo); *deuropening*, womo (L. wombo).
DEZE, *zie*: *dit*.
DIAGNOSE OPMAKEN, neboto (L. netoba) (*overg.* -boto, L. -toba).
DICHTBIJ, namohoe (L. nadjoengkoe), narakoe*; (*voorz.*), *zie*: *bij*; *dicht bij elkaar*, nohingkamohoe (L. nombekadjoengkoei).
DICHTDOEN, *zie*: *sluiten*; *goed* — (*b.v. een deur*), -pakiki*.
DICHTEN (*een prauw*), L. -soegi.
DICHTKNIJPEN (*de keel*), -baga* (*iemand*).
DIE, *zie*: *dat*.
DIEF, topangio*.
DIEP, nanala, nandala*, (*v.e. dal*) naloboe*.
DIER (*huisdier*), pinatoewoea (L. patoewoea).
DIJ, timpoe*.
DIJKJE (*in de sawah*), kalawata (L.i. *en* londoa).
DIK (*van mensch of dier*, *gĕmoek*), naroedoe*; (*v.e. voorwerp*, *tĕbal*), nakoemba*.
DIKWIJLS, nadea-ngkani*, naharo*, nadjaoe (L. nadjoi), nadjodjo, L. naoso.
DINGES, noeanoe*.
DINSDAG, (eo salasa*).
DIT, ei*, e'i, ei-mai, e'i-mai (L. éi-ramei, éi-rimei).
DJAMBOE, gamboe*, tome (L. tombe), makoe* (*soorten*).
DOBBELEN, noboetoro*.
DOBBER, palanto*.
DOEK (*om af te vegen*), pamporihi (L. pamparisi).
DOEL, toengkaia (L. toengkeiaa); *als doel v.e. tocht hebben*, -toengkai (L. -toengkei).
DOEN, -babei (L. -powia).

DOERIAN, doeria*, tamadoee, ntamadoee.
DOF; — *geworden* (*v. oogen*), nawiwa (L. nagawoea).
DOKTER, dokoetoro*; (*doekoen*), hando*.
DOL, nawoeli*, nagila*, L. nawando; *dolle hond*, dike (na)gila*, dike nawoeli*, L. dike nawando.
DOLK, keri* (*kris*), balado*.
DOM, nadojo*, nawodjo*.
DONDER, goeroe*; *harde donderslag*, berehe*.
DONDERDAG, (eo kamisi *of* kamihi*).
DONKER, nalimaoe (L. nadedi); (*zooals in een kamer, Mal. gĕlap*), nagongo (L. nadjimoemoe), naliongo*; *al zóó donker dat men de menschen niet meer kan onderscheiden*, naleroe-ntaoe (L. naleroe-ntooe).
DOOD, namate*; naohoe (*alleen v. menschen en dieren*); (*zelfst. nw.*), kamate*; *doode*, tomate*, to namate*.
DOODEN, -patehi*.
DOODENFEEST (*7 of 8 dagen na de begrafenis*), poromoe*, poparomo (L. poparombo), L. poëosoepoe; (*3 dagen na de begrafenis*), pantaia (L. panteiaa, pantei).
DOODKIST, kilo*; (*die niet begraven wordt*), loemoe*.
DOODZWIJGEN, -kawoento (L. -kaboento).
DOOF, nawongo*.
DOOIER, koeni ntoloe*.
DOOPEN, -djoenoe*.
DOORBREKEN (*v.e. touw*), nadepa, narepa (L. nabotoe, naraba); (*v.e. dijk e.d.*), nabongka*; (*overg.*), -depa, -repa (L. -botoe), -bongka*.
DOOREEN, nogalo*, L. nosigalo.
DOORGAAN, napola*, nadola*, natepalioe*; — *naar binnen*, kapola-pola nehoea*, kadola-dola n.*, kalioe-lioe n.*, kaleelelioe n.*; (*gebeuren, tot stand komen*), naowo*, naoko*, nadjadi*.
DOORHAKKEN, -poea*, -tompo*.

DOORN, roei*; *wond van in 't lichaam gedrongen* —, taikaa; *in 't lichaam gedrongen en daar afgebroken* —, L. timpo; *doornig*, noroei*, naroeia (L. naroeiaa).
DOORSCHRAPPEN, -rero, L. -goerempoe, L. -gempoe.
DOORSNIJDEN (*touw*), -poedoe*, -poetoe*; (*vleesch e.d.*), -koo (L. -koti); *in de lengte* —, -bika*, (*dier*) -bira (L. -bika).
DOORSTEKEN (*oorlel*), -tohoe (L. -pakiki). *Zie*: *steken*.
DOORWADEN, -goegoe (L. -goenggoe, -pogonggo).
DOORZETTEN (*met*), -pakapola*.
DOOS, tonda*; (*sirihdoos*), halapa*; *gevlochten doosje*, epoe*.
DORP, bola (L. boja, kinta), ngata*; (*dorpsgebied*), ngata*.
DORSCHEN MET DE VOETEN, -ini, noini (L.i. *en* -sege, nansege).
DORSTIG, nabai woeoe (L. nabei woeoe), nabai tambolo (L. nabei t.).
DRAAGBAAR, pokowa*.
DRAAGMAND (*op d. rug*), pangkoloa (L. pekoloa, koloa); powoewoe, pantjorea, kamiha (L. bakate, peko, basoe, boengke, kambisa) (*soorten*).
DRAAGTOESTEL, pokowa*.
DRAAIEN, nogoli*; (*geheel rond*), nogolili*; *aldoor* —, namoë; (*overg.*), -goli*.
DRAAIKOLK, woeliloe (L. woelili).
DRAGEN (*op 't hoofd*), -hoenaka (L. -soeoe); (*op of tegen den schouder*), -pahaa (L. -simboe), (*kind*) -pona (L. -ponda); (*aan de hand*), -hini*; (*in de hand*), *zie*: *vasthouden*; (*op den arm*), -halengkoe (L. -soelengkoe); (*op de heup*), -halengkoe (L. -soelengkoe), -(pa)hoekiki, (*id. in een doek*) -hoekiki*, -pahoekiki; (*op den rug in een doek*), -oeba (L. -pooeba); (*op den rug zonder doek, van menschen*), -oeba-ngkalae (L. -pooeba-ngkalaca); (*op d. rug in een mand, met banden over de schouders en/of het hoofd*), -kolo*; (*aan een stok over den schouder*), -bantia*), (*a.d. beide uiteinden*) -lema (L. -lemba); (*a.e. band over d. schouder*), -haele (L. -sariri); (*onder d. oksel*), -(pa)hoekiki

(L. -soekiki, (*onder d. arm*) -pasoempiki); (*met z'n tweeën, vieren, enz.*), -kowa*.

DRAVEN (*paard*), noëda*.

DREK, tai (L. totei).

DRENKEN, -painoei (L. -panginoei).

DRIE, toloe (L. totoloe, *alleen v. menschen*), toloe-*; *met z'n drieën iets doen*, nokakatoloe (L. nokatotoloe), -kakatoloe (L. -katotoloe).

DRIJVEN, nolanto*, noloemanto*.

DRINKEN, -inoe*; (*onoverg.*), nanginoe*; *te drinken geven*, -popanginoe*; *laten drinken* (*een kind, b.v. uit een kopje*), -painoei (L. -panginoei).

DRINKNAP, banga* (*van klapperbast*).

DROGEN, -pakabangi*, -pakadoro*, -pakabai (L. -pakabei); *in de zon* —, -powai (L. -pawei).

DRONKEN, nalangoe*.

DROOG, nabangi*, nabai (L. nabei), nadoro*.

DROOM, pangipi*, patoeroe*.

DROOMEN, nangipi*; *droomen van*, -ipi, -popangipi*, nangipi*.

DRUK (*levendig*), naroa*; *ik heb het* —, nadea bagokoe*, nadea powiakoe*, (*zoodat het mij bezwaart*) naheha rarakoe*, napari rarakoe, nahehe rarakoe*.

DRUKKEN (*naar beneden*), -paroo* (*lang*), -pinee (L. -roesoe); *drukken op*, -pidi*.

DRUPPEL; *een* —, hantoedo* (L. santiti); *druppelen*, natoedo* (L. natiti) (*druipen*); nangkanihi*, nangkanihia, (*sterker*) nangkarente (*van regen*).

DUBBELTJE, mata-manoe*.

DUIDELIJK, nanoto*; *duidelijk maken*, -pakanoto*.

DUIF (*soorten*), bangkebodo*, woerokooe, woeroekooe (L. woeko), tangkoeroea (*wit*), tangkoeroea lemba (*blauw*).

DUIKEN, nehoeandala, nohoeandala*, nelojo (L. neloo); (*onder water gaan*), nelojo, nekalimpa*; *duiken naar*, -pelojohi (L. -pe-

loosi), -kalimpahi, -pekalimpahi, -pehoeandalaki*.
DUIM, katoempoe*.
DUIT (*haantjesduit*), doi-manoe*.
DUIZELIG, nalilia mata (L. nalili mata).
DUIZEND, hantjoboe (L. sandjoboe); *bij duizenden*, nontjoboe-(ntjoboe) (L. nondjoboe, nondjoboe-ndjoboe).
DUIZENDPOOT, lipa (L. alipa); (*phosphoresceerend*), ningko (L. andingo).
DUN, nanipi*.
DURVEN, nabati (L. nadaki) (*zie*: *dapper*).
DUS, alaana*, djadji, djadi*; (*dan*), tana (L. tano).
DUUR, nahoeli*, nakoro.
DUWEN (*een duw geven*), -toemoelaka (L. -doentjoemaka); *onder water geduwd*, ilimpa i oee (L. nilolomaka *of* nilimpa ri oee).
DWARS, notibaa (L. nontiwaa, nolondo).
DWERGACHTIG, nakee*.
DWINGEN, -pahoeroe (L. -soendoe).

E.

ECHT, mpoeoe* (*zie*: *erg*); — *goud*, koro boelawa, —*e Nederlander*, koro balanda*.
ECHTGENOOT(E), rongo* (*zie*: *man*, *vrouw*).
ECHTPAAR; *een* —, hantjamoko (L. sansamboko).
EED, pina (L. pinda).
EEKHOORN, dooe*.
EELT, boba watoe (L. boba); *eeltig*, naboba watoe (L. naboba).
EEN, haongoe* (*ook van groote dieren*), hampoanoe (L. sangkooe); (*van menschen*), hadoea*; (*van kleine dieren*), hamaa (L. sambaa); (*van visschen*), hangkaoe (L. sambaa); ha-* (*b.v.*: *eenmaal*, hangkani*).
EEND, titi*; (*wilde soort, op 't water*), ngaa*.
EENIG, *zie*: *alleen*; *eenige*, *zie*: *sommige*.

EENS, *zie*: *keer*; (— *een handeling verrichten*), *voorvoegsel* pe-*.
EENSGEZIND, nohaongoe rara*, nahimpoetoe r.*, nahintoewoe r.*.
EEREN, -bila*.
EERGISTEREN, ipoea*.
EERST, oloe (L. oeloe), ntjala*, hala; (*in 't begin*), lomona (L. lombona).
EERSTE (*de*), to i lomona (L. to i lombona), to lomona (L. to lombona); *de eerste keer*, pamerena, pamere-.
EFFEN, *zie*: *vlak*.
EI, ntoloe (manoe *enz.*)*.
EIGENAAR, toempoe*.
EILAND, lewoeto*; — *je in een rivier*, olo-ntjaa (L.i. *of* olo-saa).
EINDE, kaopoea-*, kahoedoea-*, katoedoea-.
EINDIGEN, -pakahoedoe*, L. -pakaopoe; *geëindigd*, nahoedoe*, L. naopoe.
ELDERS, ntani(na)*.
ELK, hore*, hore-hore*, (boetoe-)boetoe*, boetoe doea*, boetoe doeana*, ngiha doea(na), boetoe-boetoe doeana*, ngiha-ngiha doeana, L. mbooe, L. mbooe-mbooe; *elken keer*, ngiha ngkanina, boetoe ngkanina*, *enz.*
ELLEBOOG, hikoe*.
EN, bo*; (*met*), hante, ante*, nte*, ente*, pade*.
ENDELDARM, lole*, L. tombo; *de — komt er uit* (*als kwaal*), nalolea*, neoeloe lole-*.
ENGELSCH, angkarehi (L. anggaresi).
ENKEL, koentoli (L. dali).
ENKELE; *een* — (*niet veel*), nampedoea*.
ENVELOPPE, poboengoe hoera (L.i. *of* pomboengoe s.).
ERF, *zie*: *voorerf en A p. 32*.
ERFENIS, gagoe*, oea*.
ERG, mpoeoe*, ntoto*, gaga (*na het bijbehoorende woord*); (*v.e. ziekte*), nantomo*, nagaga*.

ERWTJES, tamoee (L. tamboee); *soorten*: t. nete* (*klein*), t. bohe (L. tamb. bete) (*groot*).
ETEN, nangkoni (L. nangkondi); (*fijner*), noëgo; (*overg.*), -koni (L. -kondi); *te — geven*, -pakoni (L. -pakondi), -rora; — *brengen aan*, -pamoeati*.
ETTER, nana*.
EVEN, ha(i)ngoni, ha(i)nongi (L. singoni).
EVENALS, ewa*.

F.

FAKKEL, hoeloe (L. silo). *Zie*: *lamp*.
FAMILIE, *zie*: *bloedverwant*; *verdere —*, po'ompia, pohararaa*.
FEEST, hoeha*; *groot —*, hoeha ntomo*, hoeha bohe (L. soesa bete); *feestvieren*, nohoeha*, nahoeha*.
FEL; *de zon schijnt fel*, nakara eo*; *het vuur brandt fel*, nakara apoe (L. nerara apoe).
FIJN, naloedoe, (naloehoe*); (*fijngestampt, fijngemalen*), nanino*, noloenoe (L. nokoengkoe); (*klein in zijn soort*), nanete*.
FIJNHAKKEN, -toto*.
FLAUW (*tawar*), natawoo*.
FLAUWVALLEN, nalimpoe*.
FLESCH, boetolo*, pidoea*.
FLIKKEREN (*v. sterren*), nempido*, nompido*; (*v.d. bliksem*), nebibi*, L. norea.
FLUIM, engke*.
FLUISTEREN, notewa*; *met elkaar —*, nonetewai (L. nombetewei).
FLUIT, toelali*, L. lalowe.
FLUITEN, nangkaohe, nangkohe (L. nangkalalowe); (*bij 't hijgen*), nangkohe*.
FOEI, se', ei' (L. see).
FOEJA, noenoe (L. katewoe), (*wit*) toboela (L. sinsoelo).

FONTANEL, woewoe*.
FOUT, hala*; (*bijv. nw.*), nahala*.
FRAMBOESIA, toempi*; *aan — lijden*, natoempi*, natoempia*.
FRONSEN (*voorhoofd*), nokoehoe (*met* kire) (L.i.).
FUIK, woewoe, taboa* (*soorten*); (*voor meer dan een of twee vischen*), tareka, L. kipoe.

G.

GAAN, raoe, oraoe, laoe (L. nalooe, ralooe); *op ... af gaan*, -totorooe*, -peroemata*, -peroematai, -topa*.
GAAR, nangongo*.
GAL, pooe (L. ampooe).
GALOPPEEREN, noëda-horo*.
GAMBIR, tagambe*.
GANG; *zijn — laten gaan, zie: begaan.*
GAPEN, nomoa (L. nomomoa); (*v.e. opening*), nokanganga*, nokampaa (L. nokambaa).
GAREN, bana*.
GARNAAL (*groote*), malami*; (*kleine*), lamale*, ngkanehi*.
GAST, torata*; *gasten hebben*, notorata*.
GAT, woelooe (L. kamboa); *gaatje in wand*, L. dilo; *een gat maken in*, -loke*; *een gat in de huid krijgen* (*b.v. door een val*), nabere*.
GAUW, *zie: vlug.*
GAVE, pewai, pewaia(a), pewaikaa (L. pewoi, pewoiaa).
GEBED, *zie: bidden.*
GEBEUREN, nadjadi*.
GEBIED, hoeaka*; (*v.e. land of staat*), parenta*.
GEBOREN WORDEN, *zie: baren.*
GEBREK; *in gebreke blijven* (*b.v. om aan een afspraak te voldoen*), nelewa*; — — — *tegenover*, -lewa*; *gebrek hebben* (*aan geld*), nakalewana (doi)*.
GEBRUIKEN, no-*; (*soms*) -pake*.

GEDEELTE, *zie*: *deel*; *een gedeelte*, hanoe*, hantongo*, haganta* hagaa*.
GEDULDIG, nanondo*, nonondo*.
GEDURENDE, i rara(na) (L. rara(na)).
GEEL, nakoeni*.
GEEN; *er is er geen*, moma naria (L. tado naria).
GEEST (*v.e. overledene*), rate*; (*v. d. grond enz.*), wiata*, seta*. toempoe tana*, toempoe kaoe (L. t. kooe), *enz.*
GEHAAST, nehahoe rara, nahoha, L. nasara rara, L. nesinsi rara. *Zie*: *haast, vlug.*
GEHEIM, lolita-bongo*, lolita-ngkiki, poleroe.
GEHEIMHOUDEN, -leroe, -popaleroei (L. -woenika).
GEHEMELTE, ngare*.
GEHOORZAAM, natoendoe*; *gehoorzamen*, -katoendoei*.
GEHUCHT, boja*.
GEIT, towaoe (L. towooe), kebe*, tokapeo.
GEK, *zie*: *dol*; *een beetje gek*, *zie*: *halfgek.*
GEKNAKT, napoehoe*, napoei.
GEKNEUSD, nabebe (L. nawembe).
GEKREUKELD, nangoetoe*.
GELAAT, lio*; *de heele zijkant van het gelaat*, peli*.
GELASTEN, -toedoe*.
GELD, doi*.
GELEDEN, nalioe* (*een week* —, pitoe-mengi nalioe, L. pitoe-mbengi nalioe).
GELEDING, lae*.
GELIJK, nahibali, nahibalia (L. nasimbei); *hij heeft* —, nakono ioelina, nambela ioelina (L. nakono nioelina, nambela n.); *bijna gelijk* (*v. talen*), nohintjowa*.
GELIJKELIJK, *zie*: *alle, elk.*
GELIJKEN OP, -hawa*.
GELIJKTIJDIG *zijn*, nahintooe (L. no-, nasintooe).

GELOFTE, pohangaka*; — *doen*, nohanga(ka)*.
GELOKEN (*oogen*), napiri*, (*slapend*) napihi*.
GELOOF, pepangala(a)*; *gelooven*, -pangala*.
GELUID, moni (L. pomomoni), (*menschen*) wotoe (L.i., *ook v. vogels*); *geluid geven*, nomoni (L. nomomoni, (*iets dat geslagen enz. wordt*) naoni); (*v. menschen*), nowotoe*, nowama.
GELUK, rahi*; — *hebben*, norahi*, nooeli* (*op jacht e.d.*).
GELUKKEN, nawali (L. newali), nadjadi*, nadjadji.
GEMAKKELIJK, nadoli*, namoera*.
GEMBER, koela*.
GEMEENSCHAPPELIJK, *zie: gezamenlijk*; (*in eenig werk*), naromoe (L. nopandoeloe, nokarandoeloe); *gemeenschappelijk bezitten of verwerven*, -pogoeloei*, -podoeloei*.
GEMOED, rara*, rara-ntai (L. rara-ntei).
GEMSBUFFEL, loepoe*.
GENEESMIDDEL, oena (L. oenda, tamba, pakoeli); *behandelen met geneesmiddelen*, -oenani (L. -oendani), -pengawa*, L. -pakoelisi; *het geneesmiddel er voor* (*dat er bij past*), tóebona*.
GENEZEN (*werkw.*), -pakaloeloe*, L. -pakabelo, (*van een neiging*) -padeahi*, -paradjea*; (*bijv. nw.*), naloeloe*, nabelo*, nagahi*, (*v.e. wond*) naoeri (L. naori).
GENOEG, nagana*; (*de maat bereikt hebbende*), nahoeka*; *ergens — van hebben, zie: beu.*
GEOORLOOFD, namala*.
GEREED, narodo*, (*af*) naroo (L. naopoe); *zich — maken*, nangkarewa*; *zie: aanstalten maken.*
GEREEDSCHAP, parewa*.
GERINGSCHATTING; *met — behandelen*, -haoeroe (L. -sooeroe).
GERONNEN, *zie: gestold.*
GESCHENK, pewai (L. pewoi), petirai*.
GESCHONDEN (*stukje er af*), natoebi (L. natibe), (*erger*) nabibe (L. natongka); (*v.e. punt*), natipoe*.

GESTALTE, tari*.
GESTAND DOEN, *zie*: *vervullen.*
GESTOLD, nabakoe*, nabake*, natoke*.
GESTREEPT, nohai (L. nosei), naragi*; (*v. goed*), terepoe*.
GETUIGE, habi*.
GEUR, hoa*; — *afgeven*, nabaoe (L. nabooe).
GEURIG, nawongi*.
GEVANGENIS, taroengkoe*; *in de — zetten*, -taroengkoe*.
GEVEN, -wai (L. -wei, -woi); *geef hier*, mai (L. mei); *geven om* (*vermaning enz.*), -pangala*, (*willen hooren naar*) -petalingai*.
GEVEST, poeloe*.
GEVOELEN, -epe (L. -ronge).
GEVOLG, (*soms weer te geven door*) kaopoea(na)*, kahoedoea(na)*, katoedoea(na)*.
GEVORKT, nopenga*, nopanga*.
GEVULD, naihi (L. noisi); (*door vulling*), nakaihina, nakahina (L. nakaisia).
GEWAS, *zie*: *aanplant.*
GEWEER, pan(g)agoentoe*.
GEWEZEN (*door ouderdom*), ntoea*; (*afgezet*), (na)leho*.
GEWICHTIG, nantomo*.
GEWOON, napilaa*, nabiaha*; (*niet bijzonder*), natopa*, katopaa*; *gewoonlijk*, lalaoea. *Vgl.*: *vertrouwd.*
GEWOONTERECHT, ada*.
GEWRICHT, lehoka*.
GEWRICHTSPIJN, ngiloe*; — *hebben*, nangiloe*.
GEZAMENLIJK, nahingkani, nohingkani (L. nosangkani).
GEZANG, oelia (L. dodia).
GEZANT, hoero*.
GEZEL, GEZELLIN, doo (L. roa), dohe.
GEZELSCHAP (*een*), hantoboe*, L. santobóena, L. saoentóena.
GEZICHT (*aangezicht*), lio*.

GEZIN (*een*), hantina*.
GEZWOLLEN, *zie*: *opzwellen*.
GIDS, mata dala*.
GIERIG, nabohi*; *gierigaard*, to(na)bohi*; *zeer gierig*, nabohi mpoke (L.i. *en* nabosi mpope); *voor gierig uitmaken*, -pobohi (L. -pakabosi).
GIERST, bailo (L. beilo).
GIETEN, *zie*: *uitgieten*, *inschenken*; (*metaal*), -ili*.
GILLEN, nokii (L. nokidji).
GINDS, *zie*: *daar*.
GISTEREN, iwengi (L.i. *of* wengi).
GLAD, nalenoeroe (L. nalilore) (*glibberig*); nalori* (*effen*).
GLAGAH (*riet*), biro*.
GLANZEN, nelani (L. noleo).
GLAS, padoma*, pampewao*; (*voorwerpsnaam*), galahi*.
GLIJDEN; *zich laten* — (*uit 'n boom enz.*), nengkaliwoeroe (L. nengkawoesosoi).
GLIMLACHEN, nongiri (L. nomongi).
GLOED GEVEN, *zie*: *bestralen*, *fel*.
GODSDIENSTOEFENING (*in de kerk*), pogambara (L.i. *en* (*op Zondag*) pomingkoe).
GODSGERICHT HOUDEN, nampenoa*.
GOED, nabelo*; (*bijwoord*), belo*, (*gebiedend*) pakabelo (L.i. *en* mpakabelo).
GOEDAARDIG (*v. dieren*), nonondo*, nanondo*.
GOEDEREN, noeanoe*; oea*; (roepoe-)roepoe*; (*koopwaren*), baloe-baloe*.
GOEDKEUREN, -pahiangka, -pemakono*, -hintoewoei, L. -pasingkonoi.
GOEDKOOP, nahempo*, (namoera*), nadoli.
GOEDVINDEN, *zie* O V 4; (*zelfst. naamw.*), *zie*: *idee*.
GOLF, baloemba*.

GOM, poeloe*, koeme*.
GONG, goo* (*klein*), pamandi* (*groot*).
GONZEN, nongoengoe*, L. nowoeoe.
GOOIEN (*b.v. een steen*), -popewoenoe*, (*een stok*) -popebaloea*; *iemd. gooien* (*met iets*), -woenoe*, (*van nabij*) -pana, (*slingeren*) -waloe*, (*met speer*) -hakoe*. *Zie ook*: *werpen*, *weggooien*.
GORDEL, hoelepe*.
GORDIJN, powide*.
GOUD, boelawa*.
GOUDDRAAD, kombadja*.
GRAAT, woekoe (L. dongke).
GRAF, wawo (L.i. *en* dajo).
GRAP, ore (L. koewawa); *grappen maken*, no'ore (L. nokoewawa), no'o'orea (L. nokoekoewawa).
GRAS, kawoko*.
GRAVEN, -kae*.
GRAZEN, nangkoekoe*.
GRENS, katoa*.
GREPPEL, kinali*, L. djandja.
GRIFFEL, pooeki*.
GRIJPEN, -hoko*, -gangko (L. -ganggo); *in de vlucht* —, -hangke*.
GRIJS, noawoe*; *grijs haar*, oewa*.
GROEIEN, newontjo, natoewoe*.
GROEN, naramata*, nakodara*, L. nakeli.
GROENTE, oeta* (*zie*: *toespijs*).
GROEP, taolo (L. timboe), dompoe*, tiboera; *een* —, hantaolo (L. santimboe), *enz.*
GROND, tana*.
GROOT, nabohe (L. nabete), (*v. rang e.d.*) naoge*; (*uitgestrekt*), naloeo (L. nawea); *grooter* (*dan iets anders*), natetoeaka (L. natotoeaka).
GROOTOUDER, toempoe*.

GROT, towi, woelooe tana (L. kamboa ntana), woelooe watoe (L. kamboa watoe).
GRUIS (*v. rijst*), wone*.
GULDEN, roepia*.
GULZIG, nadoko*; *zeer* —, nodjampa*, L. nadjombe.

H.

HAAK, pokai (L. pokei); (*om iets op te hangen*), hodána*; (*visch-haak*), peka*.
HAAN, manoe dolo (L. m. toeama), dolona; *jonge* —, kabantjoa*.
HAAR (*op het lichaam en v.e. dier*), woeloe*; (*hoofdhaar*), woeloea*.
HAARBAND, binte*.
HAARD, awoe*, L. pompo (*eig.: de aarde op den haard*).
HAARDSTEEN, taloehi*, L. tondi.
HAAST; — *hebben*, nehahoe (L. nesinsi); *tot haast aansporen*, -pahahoe (L. -pasosi).
HAASTEN (*zich*), nompari-(m)pari*, nopari-pari*, -pari-pari*.
HAGEDIS (*tjitjak*), haha*; (*andere soorten*), woeloa*, danaike (L. toke).
HAGEL, panaboeroe*.
HAKEN (*in*), -galangkai, -kalakai (L. -kalakei); *blijven* —, natehokai (L. natesokei, natekei).
HAKKEN, *zie*: *klooven*, *kappen*, *afhakken*; (*prauw*), -teba*, L. -bari; — *in*, -time (L. -timbe).
HAKMES, taono*, tono.
HALEN, -ala*.
HALF, *zie*: *helft*.
HALFGEK, nawodjo halapi (L.i. *en* nabaja).
HALM, kaoe (L. kooe).
HALS, tambolo*, woeoe*.
HALSSNOER, enoe*, (*goud*) kamagi*.

HAMER, porente*, (*grooter*) popaloe*; (*voor foeja*), pola (*van arenhout*), ike (*van steen*); *met een — slaan, hameren*, -rente, -pempe*, (*zooals een spijker*) -paro*, (*foeja*) -balowo.

HAND, pale* (*zie: arm*); *van de — gaan* (*v. koopwaar*), namala*, natarala*; *in de — houden, zie: dragen, vasthouden*; *in de — nemen*, -gangko (L. -ganggo), -dokoi* (*zie: nemen, beetpakken*); *elkaar de — geven*, nonedokoi pale (L. nombedokoi pale, nombeganggo pale); *de — leggen op*, -dama*.

HANDELAAR, padaga* (*in de toko's*), topodaga*, topobaloebaloe*.

HANDELEN, nodaga*, nobaloe-baloe*.

HANDELWIJZE, gaoe (L. gooe, inggoe).

HANDPALM, rara mpale*.

HANDVAT, pangkakamoea*, kakamoea*; (*oorvormig*), talinga*. *Zie: gevest.*

HANDVOL; *een —*, hangkakoe*. *Zie: vuist.*

HANGEN (*onoverg.*), noloë*, nokaloë*, nateloë*. *Zie: ophangen.*

HANGSLOT, rapo-rapo*.

HAPPEN, -haba*.

HARD, nakoo*, natoea*, nakodo*; (*krachtig, flink*), narimboho*; (*van regen*), nakara*, naroo (L. naromba, natamba).

HARDDRAVERIJ, pohiloemba* (*ook b.v. v. kinderen*).

HARDVOCHTIG, naheke*.

HARIG, nowoeloe*.

HARS, hoeloe* (*zie: damar*).

HARSFAKKEL, *zie: fakkel*; (*in huis*), *zie: lamp.*

HART, hoele*; *ter harte nemen*, -pairara (L.i., -pariara).

HEBBEN; *ik heb een paard*, naria djarakoe*.

HECHTEN (*zich*), nentaka*; *zich — aan*, -taka*. *Zie: vasthechten.*

HEELEMAAL, hangkani*, poera*; *hij staat — niet op*, moma'i nemata-mata (L. tado nemata-mataa).

HEEN EN WEER LOOPEN (*meer dan eens, tusschen twee*

plaatsen), notamoelili (L. notamboelilio).
HEENGAAN, nalai*, raoe (L. nalooe); (*sterven*), nepalaihi*.
HEER, poee*; *vrouwe*, poee*.
HEERENDIENST DOEN, nodjama*, nokaradjaa*.
HEESCH, nawereka (L. nawere).
HEET (*van smaak*), nalala*.
HEETEN, nohanga*.
HEFT, *zie*: *gevest.*
HEINING, wala*.
HEKS, HEKSENMEESTER, topeoele*.
HELDER, (*v. water*) nanonto (L. naninto), (*v.d. lucht*) nanoto (L. natolimpasa, natolaa), (*v.e. geluid*) neloti (L. nenio). *Zie ook*: *licht.*
HELFT (*de*), hampoea*, hantongo* (*vgl.*: *gedeelte*); (*v.e. klapper*), hantonga*; (*in de lengte doorgesneden*), hamika (L. sambika), (*dier*) hamira (L. sambika); (*in de dwarste doorgesneden*), hampoea*; *op de helft*, nagampi*; *over de helft*, nakaloeea (L. natoee, natetoee).
HELLING, papa*. *Zie*: *steilte.*
HELPEN (*b.v. met geld*), -toeloengi*; (*bij een werk, feest, enz.*), -ngawa*.
HEMEL (*uitspansel*), langi*.
HENGEL, popeka*; *hengelen*, nopeka*; *met den hengel vangen*, -peka*; *hengelstok*, doa (L. kooena).
HENGSEL, pohinia (L.i. *of* pansini).
HERINNEREN (*zich*), -linga (L. -tora); ——*met verlangen*, -kiwoi*.
HERKENNEN; *niet* —, -too (L. -katoingoe).
HERSENEN, oento*.
HERSTELD, *zie*: *genezen.*
HERT, roeha*, L. lagiwa.
HERTZWIJN, dolodo*.

HETZIJ, ba*.
HEUP, koemia (L. koembia) (*zie*: *middel*); *met de handen op de heupen*, nantjoeko peko*.
HEUVEL, bóentina*.
HEVIG, *zie*: *hard*.
HIEL, tangkado*.
HIER, (i)hei*; (*niet zichtbaar*), (i)rii, orii (L. ei rii, sei rii); (*hier in de buurt*), herei. *Zie ook*: *dit*.
HIERHEEN; —*komen*, namai (L. namei), ramai, roemai, romai, toemai (L. toemei) (*zie*: *dat*).
HIJGEN, nangaha*.
HIK, ntjedoeka (L. sedoeka).
HIKKEN, nantjedoeka (*adj. of w.w.*) (L. nasedoeka (*adj.*), nosedoeka).
HINDER VEROORZAKEN, neroepoei (L. nebagoi, nebago-bago), negeroei*.
HINKEN, notente*.
HINNIKEN, nangkarengke (L. nerengke).
HIPPEN (*v.e. vogel*), notente*.
HOE, beiwa*; *hoe langer hoe grooter*, kahaa-haea kaboo-bohea (L. kasae-sae kabete-betea, kasae-saeaa kabete-betea).
HOED, hongko*.
HOEDEN, -ewoe*, -poëwoe*.
HOEF, kanoepa (L. kanoekoe).
HOEK, hoki, hoemo*.
HOEKTAND, ngihi-ahoe*.
HOESTEN, nomeke*.
HOEVEEL, hangkoea (L. sangkia); *hoeveel ook*, naoe-damo hangkoea (L. naoe-damo sangkia); *hoeveel te meer*, *minder*, laoe-damo (L. looe-damo) (*na 't bijbehoorende woord*), nemo(pa) raoeli*.
HOEVEELHEID, (ka)dea(na)*.

HOEWEL, naoe*.
HOK, gimpoe*, wala*, pompo*.
HOL (*zelfst. nw.*), *zie*: *gat*; *het is* —, nobolo rarana, nowoelooe rarana (L. nokamboa rarana).
HOLLEN, nokoemeno (L. nokoembeno).
HOLTE, *zie: gat*; (*in boom ook*:) walomo (L. walombo).
HOND, dike*.
HONDERDTAL, atoe*.
HONGERIG, naoro tai (L. n. tei).
HONING, oee wani*, maniha*, oee ntarehe, oee noa.
HOOFD, woo*; *bovenste v.h. hoofd*, tanoeana*.
HOOFDDOEK, higa*.
HOOFDPIJN (*ik heb*), nadoea wookoe*.
HOOG, nalangko*, (*water*) nalanga*; (*v. water op een sawah of in een vijver, zoodat deze vol water zijn*), naboehe.
HOOGTE; *op de — van* (*tegenover, boven, enz.*), (i) toto (L. ri toto noe).
HOOP (*een*), hantobóena*, L. saoetoe.
HOOREN, -epe (L. -ronge).
HOOZEN, -lime* (*water*).
HOREN, tonoe (L. tondoe).
HORIZON, pantaa mata*.
HORLOGE, aroelodji*.
HOUDEN (*een dier*), -patoewoe*; *houden van*, -pokono*.
HOUT, kaoe (L. kooe).
HOUTSKOOL, woeri*.
HOUWEN, *een houw geven*, -time (L. -timbe).
HUID, koeli*, koeliba; (*gedroogd*), L. koelimba.
HUIDVUIL, raki*.
HUILEN, nakeo (*adj.*) (L. nokeo); *huileballk*, nekaroehenge*, L. nerenge; *ik moet huilen*, nedoeoe keokoe (L. naboeko rarakoe); *aan 't huilen maken*, -pakee*.

HUIS, hooe*.
HUISPAAL, *zie*: *paal*; (*steunpaal voor den vloer*), arii*, L. nono.
HUISRAAD, parewa hooe (L. p. nsooe).
HULDEBLIJK (*schatting*), pekaho(e)wia (L. (pe)kasoewia).
HUMEUR; *uit zijn* —, nagigi rara*.
HUREN, -tomoi (L. -tomboi).
HURKEN, notilongko*.
HUT, bamaroe (L. bambaroe).
HUWELIJK, pontjamoko (L. ponsamboko), (*huwelijksvoltrekking, v.d. man, zie A p. 58*) pemoea (L. pemboea); *ten — vragen*, -kahowai (L. -kasowei).
HUWEN, nontjamoko (L. nonsamboko), (*v.d. man*) nobangkele*, (*v.d. vrouw*) nobalailo (L. nobaleilo); (*v.d. man*), nemoea (L. nemboea) (*zie A p. 58*); (*overg.*), -pobangkele*, -pobalailo (L. -pobaleilo).

I.

IDEE (*goeddunken, lust*), pohoeka*, hoeka*.
IEDER, *zie*: *elk, allen.*
IEMAND, taoena hadoea, hadoea taoena (L. tooe sadoea, s. t.).
IJVERIG, nokehi, nadeka*, nakaleka*.
IJZER, ahe*.
IJZERDRAAD, káoa*.
IN, i (L. (r)i); *er in*, i rarana (L. (r)i rarana).
INDIEN, ane*.
INDIENEN; *een klacht* —, nepakiloe*, nopahibali*; — — — *tegen*, -pakiloe, -pahibali*.
INDOEN (*iets ergens*), -oentja*.
INDRUPPELEN, -titihi*.
INENTEN, -hoebi*.
INFORMEEREN, *zie*: *inlichtingen.*

INGAAN, *zie*: *binnengaan*; *er* — (*doordat het ruim genoeg is*), naloenga*, nalioe*.
INGANG (*in een heining*), womo (L. wombo).
INGEWANDEN, *zie*: *darmen.*
INHALEN (*en voorbijkomen*), -loehi (L. -lioesi), -loemba*.
INHOUD, ihi*.
INHOUDEN, -pakoekoe*, L. -boesoe. *Zie*: *bedwingen.*
INKT, tinta*.
INLICHTINGEN; — *inwinnen*, nepoeoe*; —— *naar*, -pepoeoe*, -pepoetoe*.
INLOSSEN, -tolo*.
INNEMEN (*medicijn*), *zie*: *eten, drinken.*
INNEN (*belasting*), -doehoe*.
INNERLIJK, rara*, rara-ntai (L. rara-ntei).
INPAKKEN, -boengoe*, -gowoe (L. -boengkoe), (*in doek*) -timpoloe (L.i. *en* -biloenta).
INSCHENKEN, -toli, -toea (L. -doea).
INSCHEPEN (*zich*), *zie*: *boord.*
INSCHEUREN, *zie*: *scheuren.*
INSLIKKEN, -ome*; *ineens in z'n geheel* —, -ome-mpata*, L. -ome-mpakoja.
INSNIJDEN (*rondom*), -lontjo*. *Zie*: *kerven.*
INSPANNEN (*zich*), *zie*: *best.*
INSPUITEN (*medisch*), -tohoe*.
INSTAAN VOOR, -intjani*.
INSTAPPEN, nentjawi*, nehawi.
INSTEKEN, -pahoea*.
INSTORTEN, naraba, naropo (L. narobo); (*zooals een graf*), naombo*; (*v.e. gedeelte v.e. rivieroever e.d.*), natoera*.
INTUSSCHEN, ntade (L. ntae), bo ntade, L. (bo) ntano.
INVRETEN (*roest*), nekoni (L. nekondi), -koni (L. -kondi).
INWRIJVEN, -gere, -gehe, -ehe, -ela*.

INZAKKEN (*vloer e.d.*), *zie*: *instorten*; (*been in moeras enz.*), nateboentjolo*.
INZETTEN (*reizang*), -patoena (L. -patinda), (*een nieuwe strofe*) -timbeka*.

J.

JA, io*; *ja zeggen*, noio*.
JAAR, mpae* (*een jaar*, hampae, *enz.*); *jaarlijks*, mpae-mpaena*.
JACHT, *zie*: *jagen*; *jachtspeer*, kantjai (L. kandjei).
JAGEN *met honden*, nodike*; — *met geweer*, nopan(g)agoentoe*; *jagen op*, -dikei (*met honden*); *ergens heen jagen*, -iri*.
JALOERSCH, nohiriati, nehiriati*, nehoebi, neoebi, nehingki*; (*op echtgenoot(e)*), nohiri*; — *zijn op*, -hiriati, -hoebi, -oebi, -hingki*, -pohingki mata, -pohingkia (L. -posingkia rara).
JAMMEREN, no'aoe (L. no'ooe).
JANKEN, no'oa*.
JEUKEN, nakakata*.
JOKKEN, neroene (L. neento); — *tegen*, -roene (L. -ento). *Zie ook*: *liegen*.
JONG, nangoera*; (*van dieren, zelfst. nw.*), ana* (*met bepaling*).
JONGELING, *jonge man*, kabilaha*; *jong meisje*, toronaa (L. torandaa).
JONGEN, ngana balailo (L. (ng)ana baleilo).
JONGETJE, dadoe, (n)todadoe (L. ntoporo); (*grooter*), boboe*, doloe.
JUIST, nakono*, nambela*, naowo*.

K.

KAAK, woekoe ade (L. dongke ade).
KAAL, nabala*.
KAAP, woentoe, (tantjo, tandjo) (L. oedjoe, pando).
KAARS, taroe*.

KAART (*speelkaart*), boedja*, (*klein soort*) patoei*; *kaarten*, noboedja*, nopatoei*.
KAF, koelampa (L. kóelina).
KAKELEN, nokokotee (L. nokokote).
KAKKERLAK, ipe*, L. pipi; L. sanera.
KALEBAS, tabo (L. labo).
KALK, toëla (L. toeila); — *branden*, nopapoe toëla (L. nop. toeila).
KALONG, mpaneki*, L. mampo.
KAM, karabi (L. gangga); (*v.e. vogel*), talare (L. tarare), taroentoe; (*v. pisang*), iti*; *zich kammen*, nokarabi (L. nogangga).
KAMER, kota hooe.
KANEEL, kanino*.
KANON, maria; (*klein kanon, draaibas*), lela.
KANT (*rand*), wiwi*, hoho*; (*zijde*), mali (L. mbira) (A p. 53); (*id., in den zin van zijkant*), papa*; *aan beide kanten*, ntimali, ntimali-mali*; *aan (den kant van) den weg*, i wiwi dala (L. ri wiwi dala, ri soso dala); *aan gene zijde van*, (i) lima (L. ri limba, i limba, limba); *aan dezen kant*, i limana mali hei (L. ri, i limbana mbira ei).
KANTOOR, kantoro (L. kontoro).
KAPMES, *zie*: *hakmes*.
KAPOK, kakawoe (L. kangkawoe).
KAPPEN (*boom*), -towo*.
KAT, koeroe (L. pendongo).
KATOEN, kapa*; *katoenen goederen*, bana*, (*nog opgerold*) lolo*.
KAUWEN, -kangia*.
KEEL, doko (L. pangome); *de — schrapen* (*als er slijm zit*), nangkari engke (L. nangkare), (*een hum-geluid voortbrengen*) nangkaere (L. nangkarengke).
KEER; *een* —, hangkani*; — *op* —, hangkani hangkani*.
KEMIRI, pelo*.

KENNEN, -(i)ntjani*, -(i)ntjanii.
KERVEN, -owo*; (*tabak*), -too (L. -saa).
KETEL, here*.
KETTING, rante*.
KEUKEN, poawoea (L.i., popompoa), powengkoa*.
KEURIG, napore*.
KIEKENDIEF, lowe*.
KIES, baga*.
KIEUW, ngare (L. garansa).
KIEZEN, -pelihi*.
KIJKEN (*bij een vertooning*), -rono (L. -tingara, *bij reizang*), nerono (L. netingara); *kijken naar*, -naa (L. -olole); (*v. zekeren afstand*), -panto*; (*met uitrekken v.d. hals*), -lingoda, -pelingoda*; *naar boven kijken*, notingoda (L. notingodo). *Zie*: *zien.*
KIJVEN, nonehono (L. nombesono, nombebili).
KIKVORSCH, tete*; *soorten*: toempa*, dio, toroebe, pangkamoe, totoe*, taraa*.
KIN, ade*.
KIND, ana*; (*klein kind*), ngana*, ngana ko(d)i (L. (ng)ana kodi); *oudste kind*, oeloemboea*, totoeaka*; *jonger kind*, totoeai (L. totoeei); *jongste kind*, ana kahoedoe (L. kasoedoea).
KINDERLOOS, nalalo*; *kinderlooze man*, *vrouw*, tolalo*.
KINDSCH, nakalimomaa*.
KIP, manoe*; (*hen*), m. tina*; *zie*: *wijfje.*
KIST, peti*.
KITTELEN, -kiri*.
KLAAR, *zie*: *gereed, afgeloopen.*
KLANK, moni (L. oni).
KLAP; *een — geven* (*met de vlakke hand*), -hapa*; (*minder hard*), -talepe*; *zie*: *slaan.*
KLAPPEN (*met de tong*), nangkatala (L. nangkalata), notangkoedoe*; (*een dier*) *roepen* (*op die wijze*), -tata*.

KLAPWIEKEN, nangkapoepoe*; (*spartelend*), nangkarampepa (L. nengkarambeba).
KLAUW, kanoepa (L. kanoekoe).
KLEEDING, waroe*, (pake*).
KLEEFRIJST, pae poeloe*.
KLEIN, nakodi*, nakoi; *kleiner* (*minder*) *dan iets anders*, natetoeai (L. natotoeei). *Zie ook*: *fijn.*
KLEINKIND, toempoe*.
KLEMMEN, *zie*: *knellen.*
KLETSNAT, nodjoempio*, L. naome.
KLEVEN, nentaka*, nerika*; *aan elkaar kleven*, nahidampi, nahirika*, L. nombeparika.
KLEVERIG, napoeloeta*, (*v. nature*) napoeloe*.
KLIMMEN, nentode*, nengkahe (L. nensawi), (*klauterend*) nengkananaka; (*in huis*), nemoea (L. nemboea) (i hooe, ri sooe). *Zie*: *beklimmen.*
KLOOVEN, -beho*.
KLOPPEN OP, -tangkodoni, -kado*; *foeja kloppen*, nobalowo (L. nambalowo, *niet inheemsch*), (*overg.*) -balowo*; *sago kloppen*, nomangki*, (*overg.*) -mangki*, (*v.d. sagopalm*) nohakoe, -hakoe.
KNAGEN AAN, -kikiri (L. -kikisi).
KNAKKEN, -poehoe*, -poei (*zie*: *breken*).
KNALLEN, nopogoe*.
KNAP, napande*, nanoto*, nataoealoe (L. natooealoe).
KNAPPEN (*geluid*), nokete*, nokero (L. nokiro). *Vgl.*: *ruischen.*
KNEDEN, -lemo*, -loente (L. -kombo).
KNELLEN, -paopiti (L. -pasoempiki).
KNEVEL, woeloe ngoedoe*, woeloe hoemi*.
KNIE, kotoe (L. woekotoe).
KNIELEN, notingkodoe (L. notoemboekotoe), nolingkotoe, nolingkodoe.
KNIJPEN, -kaloebebi (L. -kalabeboe); (*met de nagels*), -kaloti

(L. -kanoti); (*met de volle hand*), -lege*, -mede*, L. -leme.
KNIJPER, hoepi*.
KNIKKEBOLLEN, natetoenoe (L. nangantoe).
KNIKKEN, no(ka)oenoe (L. no(ka)oendoe), nokabaoe, no-ngkabaoe, nangkabaoe*; — *tegen* (*om te roepen*), -kaoenoe (L. -kaoendoe); (*neen knikken*), notalibi*, L. notalilo.
KNIKKER, goli*.
KNIPPEN, -goentji (L. -goendi); (*een kleedingstuk*), -tai (L. -tei); (*met de oogen*), -piga (mata) (L. -piga(ka)); (*v.d. oogen*), no-mpiga*.
KNOOP, oloe(a)*, katioloe(a)*; (*v.e. kleedingstuk*), pantji*; *een — leggen*, nokatioloe*; — — — *in*, -katioloe*, -katinoeoe.
KNOOPEN, *zie: knoop*; (*iets ergens in knoopen*), -oloe*, -katioloe*.
KNOP, kapoehoe(na); (*nog niet ontloken bloem*), kamoemoe(na) (L. mboengoe(na)).
KNORREN (*v.e. varken*), nohoee-hoee (L. nogoeoe).
KOE, djapi*.
KOFFIE, kopi*.
KOGEL, piloeroe*.
KOKEN, nowengko, (*overg.*) -wengko (*rijst*), -dio (L. -wengko) (*groente, vleesch*); (*zooals een ei, Mal. rĕboes*), -nahoe*; *water —*, nonahoe oee (L.i. *of* nopane oee); *het water kookt*, narene oee (L. narende oee), nangkede oee*.
KOKHALZEN, nekoa*, natekoa.
KOKOSBOOM, kaloekoe*.
KOKOSDOP, banga*.
KOKOSNOOT, woea kaloekoe (L. woea ngk.), kaloekoe*.
KOLF (*v. maïs*); *een —*, hampakoe (L. sampako).
KOM (*v. aardewerk*), hempe*; (*van metaal*), lontjo*; (*voor groente e.d.*), toeboe*; *groote koperen kom met voet*, tabo-ngkala*.
KOMEN, *zie: aankomen, hierheen.*
KOMKOMMER, ntimoe*.

KOOI, pompo*; (*opgehangen*), koeroe.
KOOKPLAATS, *zie*: *haard.*
KOOKPOT, koera*.
KOOPEN, -oli*.
KOOPWAREN, baloe-baloe*, (*op de markt*) gade*.
KOORTS; *koorts hebben*, nadoea mperata*, (*warm*) nangkarani*, (*koud*) nangkalengi*.
KOP, woo*.
KOPER, tambaga*; *geel koper*, ngkala*.
KOPERDRAAD, kawádi*.
KOPJE, hangkiri*; *zie*: *kom.*
KOPPENSNELLEN, nowao*.
KOPPIG; *hij is* —, nakoo rarana*, natoea rarana*, nakoo bagana*.
KORREL, ongoe*; *korrel vormen* (*v. rijst, maïs*), naihi (L. noisi); *maïs in korrels*, dale-goa hoemaliongoe (L. goa nsoemaongoe).
KORST (*op wond*), talapoe*; (*v. rijst*), roengka*.
KORT, naboko*, nadiki*; (*v. menschen*), narede (L. naboko) (*zie*: *laag*); (*v. tijd*), *zie*: *oogenblik.*
KORTEN (*tanden, door afzagen*), -keho*.
KOUD, nalengi*.
KRAAI, kaloaa (L. kaloa).
KRAAIEN, notoeroea (L. notoetoeroea).
KRAAKBEEN, woekoe-kere (L. koeroe(na)).
KRAAL, enoe*.
KRAB, boengka*.
KRABBEN, -karoe*; (*v.e. kat enz.*), -karapoe*.
KRACHT, *zie*: *krachtig*; *in de — van het leven*, nabola*.
KRACHTIG, naroho*, L. nokesi. *Zie*: *sterk, stijf.*
KRAKEN, nohere*, nokei (L.i. *en* nokesi), nongedji.
KRANKZINNIG, *zie*: *gek.*
KRASSEN MAKEN OP, -hai (L. -sei).
KREKEL, *zie*: *sprinkhaan.*

KRENG, mate-poedoe*; (*stinkend*), wohi*.
KREUNEN, nekakai (L. nekakae), nangkarede*, L. nangkaroemaede.
KREUPEL, nakedjo*, nalope*.
KRIJGEN, -rata*; *gekregen* (*gepakt*), namala*.
KRIJT, (kapoeroe*).
KRIMPEN, nokoehoe*, nengkoro*.
KRING; *een* —, halilia (L. salili); *in een — zitten*, nontjoena ntikoe (L. nonsoenda ntikoe); *een — beschrijven*, nolili*; *in een — om iets heen loopen*, -lili*.
KRIOELEN, nohoemanehe, noroio*.
KROEZIG (*van haar*), nokoeroetinti (L. nokorosinsi), napoerokokoa*, L. napoeroekoe.
KROKODIL, kapoena*.
KROM, natengko*, nabengko (L. nobengko).
KRONKELEN (*zich*) (*v.e. weg, een slang*), noleko-leko*.
KROP, ponte*, kaoewoea (L. kawoea); (*v. vogels*), roema (L. roeróeka); *met een* —, naponte(a)*, nakaoewoea (L. nakawoea).
KRUIN, woeliloe, woelili*.
KRUIPEN, nenolo (L. nendolo), nengkanele (L. nengkandele).
KRUISELINGS, nonehampei (L. nombesampei, nombepaloebangi).
KRUIT, oeba*.
KUDDE; *een* —, haloenoe*, hamangoena (L. sambangoena).
KUIF, tomba*.
KUIKEN, ana manoe*.
KUIT, tawa-mpaa (L. tawoe-mpaa).
KUITSCHOPPEN, -winti*; (*met elkaar*), nowinti, nonewinti (L. nombewinti).
KUNNEN, -pakoele*, -boekoe*; (*mogelijk zijn*), namala*.
KURK, *zie*: *prop.*
KUSSEN (*zelfst. nw.*), loena*; (*werkw.*), -eki*.
KUST, wiwi tahi (L. wiwi ntasi).
KUUR, toeko*, tadja (L. tanse); *kuren hebben*, nongei*.

KWARTEL, pipiko*.
KWARTJE, tali-tali*.
KWIJL, iloe (L. oeeloe), (*bij slapenden*) iloe-bokoe (L. oeeloe-bokoe).
KWISPEDOOR, potailoea (L. poteiloea).

L.

LAAG, narede (L. naboko); *laag* (*zelfst. nw.*), tapi*, lapi*.
LAAT; *het is — in den avond*, nahaemo bengina (L. nasaemo wengina *of* dedina).
LAATSTE (*de*), kaopoeana*, kahoedoeana*; (*v.e. rest*), kaloriana*.
LACHEBEK, natoentoereke (L. nasangiri).
LACHEN, nakiri tai (L. nareke); *luid lachen, zie: schaterlachen*; *ik moet lachen*, nedoeoe kiri taikoe (L. nerata elekoe); *aan 't lachen maken*, nepakiri*, L. nepakareke, (*van kleine kinderen, door een kussend geluid met de lippen*) -ele.
LADDER, oda*.
LADEN (*op een paard e.d.*), -oelaja*; *lading*, pangoelaja*.
LAF, nabangka, nabangka tai (L. nabangka tei).
LAM (*verlamd*) *a.d. beenen*, napoengkoe*.
LAMP, poindo*, L. lantera.
LAND, tana*; (*het droge*), lorena*, bátana*.
LANDBOUW, polioa*; *landbouwer*, topolio*, topowia*.
LANDTONG, *zie: kaap.*
LANG, nalanga*, nanoë (L. nandoë); (*v. tijd*), nahae*.
LANGLEVEND, nanai-tinoewoe (L. nalae-ntinoewoe), nakono-ngkatoewoe*.
LANGWERPIG, nalampa*.
LANGZAAM, naole(-ole)*, L. mpaliliole, nawewe(a) (L. nawewe), namoë*, (*lang werk hebben, lang wegblijven*) nalera*; *langzaam doen*, -peolehi*.

LANGZAMERHAND, nahae-hae*.
LANS, tawala*, L. tioko; (*v. hout of bamboe*), hinomoe*.
LANSAT, lontja*.
LANTAARN, *zie*: *lamp*.
LAP, potaia (L. panteiaa).
LAPPEN, -tampala (L. -tampalangi), -tampelengi.
LASTIG (*v.e. huilend kind*), nabibo*; (*v.e. paard*), nabibo*. *Zie ook*: *hinder*.
LATER, (i) poerina, ngkapoerina (L. ngkapoeri), eo poerina (L. eo poeri(na)); (*over korten tijd*), ba boelaoema (L. ba nepia).
LAUW, naomoe*.
LAWAAI MAKEN, newongoi (L. newongoti), nogeho (L. nogesi).
LEDER, koeli*; *lederen*, koeli*.
LEEFTIJD, (oemoeroe*), katoewoe*.
LEEG, nakaloa*; *leegmaken*, -kaloahi*.
LEELIJK, nadaa*; *zij is* —, nadaa lentjena (L.i. *of* nadaa boeloena).
LEENEN, -loeme (L. -inda), (*v. zaken die door iets anders worden vervangen, zooals geld*) -hinta*.
LEEREN, -penaoe (L. -pegoeroe); (*onoverg.*), nampenaoe, negoeroe*.
LEGGEN, -boli*, -toeoe; *op den buik* —, -patoempa*, -patoeobo*; *op d. rug* —, -patoemole (L. -patoembole); *eieren* —, nontoloe*.
LEGUAAN (*waraan*), timpohoe*.
LEIDEN (*zooals een paard*), -dii (L. -disi, -oemboe) (*zie*: *trekken*); (*een blinde, door hem bij het lichaam, b.v. bij den elleboog, vast te houden*), -nini*.
LEK, nalohoe*.
LEKKER, naraha*; *lekker ruikend*, nawongi*.
LEMMET, mata*.
LEPEL, hoeoe (L. sioe).
LEPRA, boga*, doea-bohe (L. doea-bete); *lepreus*, naboga*; *leproos*, tonaboga*, toboga*.
LEUGEN, boa*, kalowo (L. mbali).

LEUNEN, netidomo, nekaloentjare (L. nepalinsare), L. nemparoa; — *tegen*, -petidomoi, -pekaloentjarei (L. -pepalinsarei, -pemparoai).
LEUNING, pentoëa, hoelaja (L. sosora).
LEVEN (*levend*), natoewoe*. *Zie ook*: *lawaai.*
LEVEN HIERNAMAALS, akera*.
LEVER, ate*.
LEZEN, -baha*.
LIAAN, walaa*.
LIBEL, tarawoehoe*.
LICHAAM, woto (L. koro), bata.
LICHT (*niet zwaar*), nangaa (L. nalingaa), nangado*; (*niet donker*), nabaa*, nareme; *aan het — komen, zie*: *dag*; (*v. kleur*), namame*, namema; *lichtrood, zie*: *rood.*
LIED, oelia (L. dodia).
LIEF (*v.e. kind*), nanondo*, nonondo*.
LIEFDE, katowea*.
LIEFHEBBEN, -potowe*; (*geslachtelijke liefde*), -pokono*; (*zeer gehecht zijn aan, gesteld zijn op*), -engo*, -pomaihi*.
LIEGEN, naboa*, nokamboa*, nokalowo (L. nambali); *je liegt*, boamoe*, L. mbalimoe.
LIEVELINGSKIND, ana kaengkoa (L. ana pemabose, ana pemabosea).
LIEVER, *zie*: *beter.*
LIGGEN, notoeroe, natoeroe, natoetoeroea, notoetoeroea, natoeoetoeroea, notoeoe-toeroea, nengkagogolea (L. nekagole, nengkadjole, nengkangkadjolea), naleta-letaa*, nalee-letaa*; (*als een viervoetig dier*), noloekoe*; (*op d. rug*), notoemole (L. notoembole); (*op d. buik*), notoeobo*, notoempa*; (*op zij*), notoebiri*; *blijven* —, natehompe (L. nasompe); *laten* —, -boli*; *op elkaar* — (*v. hout*), nonebola (L. nombebola).
LIJFBAND (*voor vrouwen, gevlochten*), hoelapi (L. toloma).

LIJK, bataloka*, bata(na) (L. bata ntomate).
LIJKEN OP, -hawa*.
LIJM, koeme*, poeloe*.
LIJMEN, -parika*, -koeme*; (*vogels*), -poeloe*.
LIKKEN, -dilai (L. -dilapi).
LINKS, hidi (L. nsidi), kaii (L. kabeo); *linkerhand*, pale-hidi (L. pale-nsidi), pale-kaii (L. pale-(ng)kabeo); *links gaan*, raoe mali kaii (L. nalooe mbira i kabeo).
LINKSCH, natopa mali kaii, nat. hidina (L. nat. nsidina); -*e*, to-pohidi, topa-ngkaii (L. topa-nsidi, topa-ngkabeo).
LIP, wiwi*.
LIST, akala*.
LITTEEKEN, dari*, L. bala.
LOEIEN, no'oë (L. nongoë); (*koeien*), nogoromboo (L. nosoemomba, nongoë-bamba, nogoroo).
LOKHAAN, (manoe) poati*, m. poeati.
LOKKEN (*boschkippen*), -ati*; (*buffels enz.*), -anda*.
LONG, rama (L. ramba, ate-boera).
LOOCHENEN, -hapoe*.
LOOD, balo tana*.
LOON, tomo (L. tombo).
LOOP (*v.e. geweer*), bado*.
LOOPEN, nomako (L. noloemako); *hard loopen*, nokoemeno (L. nokoembeno), (*zeer snel*) nokoemeno noloemba; *om iets heen — (vermijden)*, -leli*; *om iets heen — i.e. kring, zie: kring.*
LOOS (*zonder inhoud*), naopa*; (*alleen v. rijst*), nawara*.
LOS (*niet stevig*), nalente (L. nalonta); (*los, ruim in een opening zitten*), nakaloa*.
LOSGAAN, nabole*, nawole*, nabowo*.
LOSKAPPEN, -totohi*, -botohi (L. -botoesi).
LOSKOOPEN, -tolo*.
LOSLATEN, -bakaha (L. -pawia); (*vrijlaten*), *zie: vrijlaten.*

LOSMAKEN (*touw enz., dier dat vastgebonden is*), -kaka, -bole, -bowo*.
LOSSEN, -taroi*, nantaroi*, L. -oengkaraka.
LOSTORNEN, -totohi*, -botohi (L. -botoesi).
LOT, toto*, oeere*; (*bij het loten*), tari*.
LOVEN, -oene*, L. -toia, -polinga*.
LUCHT, roëlawa (L. laerawa, raoa); (*in een band*), inoha.
LUCIFER, holo*.
LUI, nalohe*, naloepe; (*onwillig*), nabangkoe*, malohe*; *zeer* —, nalohe mpaka*, nalohe mpai (L. nalose (m)pei, nal. mpope).
LUIAARD, to(na)lohe*.
LUID, nahimoekoe (L. nasimboekoe), narimboho* (*vgl.*: *helder*); *spreek luider*, pahimoekoe (L. pahimboekoe), pakarimboho*, pakabohe mololita (L. pakabete mololita).
LUIER, pewo ngana kodi*.
LUIS; *hoofdluis*, koetoe*; *kleerluis*, toema (L. ntoema).
LUISTEREN NAAR, -petalingai*, -petilingai.
LUIZEN (*luizen zoeken*), -kai (L. -kei), nekai (L. nekei); (*op den tast*), -nehi*, -kanehi.
LUST, dota*; *lust hebben*, nabohe rara (L. nabete rara), naihi rara*; — *opwekken bij, zie*: *belust*; *geen — meer hebben*, nahaoe rara (L. nasooe rara). *Zie ook*: *idee, begeerig, willen.*

M.

MAAG, tai-tina (L. tei-tina), tai-toea.
MAAL, *zie*: *keer.*
MAAN, woela*.
MAAND (*als tijdmaat*), moela (L. mboela). *Zie*: *maan.*
MAANDAG, (eo sineia*).
MAANDVERBAND, pewo*.
MAANSVERDUISTERING (*er is*), namate woela*; (*gedeeltelijk*), nadoea woela*.

MAAR (*slechts*), aga*; (*doch*), *blijft onuitgedrukt*, (*soms:*) aga*, aga etoemo*, aga íana*; (*bij een gebod*), agina*. *Zie A p. 16.*
MAAT, hoeka*, toto*; (*voorwerp om te meten*), pohoeka*.
MACHINE, mahina*.
MACHT, baraka*, koeaha*; *machtig*, nakoeaha*, nabaraka*.
MADE, oele*.
MAGER, nadoehoe*.
MAIS, dale-goa (L. goa), dali-goa, gale-goa, gali-goa.
MAK, nanondo*, nonondo*, nanara*.
MAKEN, -babei (L. -powia).
MAKKER, doo, dohe (L. roa).
MAL, *zie: bedriegen, jokken.*
MALEN, -gili*.
MAN, balailo (L. baleilo); (*echtgenoot*), balailo (L. baleilo), rongo*. *Zie: jongeling.*
MAND (*soorten*), pantjorea, kararo*, kamboti, rota *of* peko (L. peko); (*alg. naam*), pangkoloa (L. pekoloa, koloa); (*mandje met voet*), bingka*. *Zie: draagmand.*
MANEN, -doehoe*.
MANGGA, taipa (L. teipa); (*Mangifera odorata*), ontjo (L. antja).
MANK, *zie: kreupel.*
MANNELIJK (*v. menschen*), balailo (L. baleilo); (*v. dieren*), toeama*, toeamana*; (*v. kippen*), dolo; (*v. buffels en geiten*), pamawa(na)*, (*jong*) laki(na)*.
MANNETJE, *zie: mannelijk.*
MARKT, gade*, pogadea*, potomoea*, pobaloe-baloea*; (*i.d. zin v. marktdag*), potomoe*; *naar de — gaan*, notomoe*.
MASSEEREN, (*wrijvend*) -biori (L. -ondoe), (*knijpend*) -mede*, -leme*.
MAST, pangidoa*.
MAT, ali*; (*bijv. nw., slap*), nalente(a)*.
MATRAS, kahoro*, ali-loengko.

MEDEDEELEN, -kewo (L. -oeli), -pahibali; — *aan*, (*ook*) -popa-ngintjanika*, -pa(ng)intjanika.
MEDELIJDEN, katowea rara*; *hij heeft medelijden met*, naahi *of* na'ahi rarana *of* matana nantjilo *of* hi (L. naasi *of* na'asi matana *of* rarana nangkalio *of* si), ipokaahina, ipoka'ahina (L. nipoka(')asi noe matana), ipotowena (L. nipotowena).
MEDICIJN, *zie*: *geneesmiddel.*
MEEL, loenoe (L. koengkoe), laboe*.
MEENEMEN, -keni*; (*op weg*), -pobokoe*, nobokoe* (*b.v.* nobokoe doi).
MEENEN, -kapa*, -bata-batai* (*zie*: *denken, vermoeden*).
MEER, nelabi*, nelioe*; *nog* —, -pa*, nelabi-pa*, nelabi-dapa*, *enz.*; — *dan* ..., labi ...*, ... labi*; — ... *dan*, -pa ... pade* (*of*: bo*), ... pade* (*of*: bo*); (*zelfst. nw.*), rano (L.i. *of* tongo(-rano)).
MEISJE, *zie*: *kind, vrouwelijk*; *jong meisje*, toronaa (L. torandaa); *klein* — (*als eigennaam*), tite*, (*grooter*) bedoe (L. montite).
MELK, oee hoehoe (L. oee nsoesoe).
MENGEN, -galo*, -galimpoi*, -galempoi*; -pahigaloa*, -pahigaloi.
MENGKOEDOE, bangkoedoe*.
MENSCH, taoena (L. tooe).
MENSTRUEEREN, nohimboenga*, noraa*, iboengka himboenga-.
MERG, oento*.
MES, ladi*.
MET, hante, ante*, nte*, ente*.
METEEN, hampegoli* (*p. 53*); *zie*: *dadelijk.*
METEN, -hoeka*; (*lengte ook*), -toewoe*.
MIAUWEN, no'ao (L. nomeo).
MICA, watoe bangka (L. watoe bangkei).
MIDDAG; *het is* —, nahawi eo*, natongo eo*.
MIDDEL (*v. 't lichaam*), peko*.
MIDDELSTE VINGER, topelioe*.

MIDDEN, laintongo*, laentongo*.
MIER (*op den grond*), onti* (*verschillende soorten*); (*andere soorten*), hoo (L. sojo), laga*, ngkamanihi (L. ngkambanisi); *witte mier*, ane*; *vliegende witte mier*, toemoea (L. lalari).
MIKKEN *op*, -penopa*, -petopa*, L. -petoto(i).
MILD, nanara*.
MILLIOENPOOT, oele-nai (L. tontorewoe).
MILT, doempila (L. dampila); *gezwollen* —, mari*; *met* — —, namaria*.
MINDER, nakoera*; *minder dan*, moma nagana (L. ta nagana); *minder geworden*, nakoentjoe*, nakoehoe (L. nooensoe).
MINZAAM, nadole*.
MIS, nahala*.
MISKRAAM; *een — hebben*, nalali* (ikalalikana anana, L. nik. a.).
MISLOOPEN; *elkaar* —, nonehoeliba (L. nombesoeliba).
MISSCHIEN, ba*.
MISSELIJK, nalingkawo, nelingkawo (L. nekalingkawo).
MISSEN, *zie: mis.*
MIST, lilimokoe (L. koelimoe-mbokoe, woeliongkoko).
MODDER, rege*; *modderig*, naregea*; *modderpoel* (*als badplaats van dieren*), tampo*.
MOE, nalenge*; (*v. lichaamsdeelen*), namale*, namaga*.
MOEDER, tina*; (*in de aanspraak of als eigennaam*), ina (L. nina), (*in oneigenlijken zin*) mpotina*.
MOEDERVLEK, ila (L. tanda); (*zeer klein*), tailalea (L. tilalea).
MOEDIG, *zie: dapper.*
MOEILIJK, napari*, napepa*, nantomo*, nakoro, nakadja*.
MOEITE; *met* —, ntaroengoe-roengoe*, ntaroeroengoe*, ntaroengoe*.
Zie: moeilijk.
MOERAS, tananta*; *moerassig*, notananta*, natananta*.
MOESSON, boela*; *droge* —, eo belo*, L. pokaeo, L. boela eo; *natte* —, eo daa*, L. boela oeda.

MOETEN, kana*; *ik moet pissen*, nedoeoe loikoe (L. nemoedoe toleekoe).
MOGELIJK, MOGEN, namala*.
MOHAMMEDAAN, hilamoe*, ihilamoe.
MOLEN, pogilia*.
MOND (*uitwendige*), ngoedoe*; (*inwendige*), nganga*; (*v.e. rivier*), bamba*; *mondvoorraad, zie*: *reisvoorraad.*
MONDHARPJE, bimbo*.
MOOI, nabelo*; *zij is* —, nabelo tarina*, nabelo lentjena*; (*v. kleeren, sieraden*), naramba*.
MORGEN, naile (L. neile).
MOSKEE, mahigi*.
MOSTERD (*plant*), manoë (L. mandoë).
MOUW, pale badjoe*.
MUG, karomoe (L. sani).
MUIS, walehoe (L. toneroe).
MUTS, *zie*: *hoed.*

N.

NA (*in 't verleden*), bila*, nalioe*, naopoe*, bila nalioe*, bila naopoe*.
NAAIEN, -daoe (L. -dooe), nodaoe (L. nandooe).
NAAKT, noleno; *geheel naakt* (*zonder slaapsarong*), noleno-hangkáni (L. nolendo). *Zie*: *bloot.*
NAALD, djaroe*.
NAAM, hanga*; *teknonymische* —, atoe* (Toeama i Anoe, Tama i Anoe *of* Tai Anoe, Tina i Anoe *of* Ti Anoe; L. Toeama ni Anoe, Tai Anoe, Tina ni Anoe, Ti Anoe; Toempoe i Anoe); *denzelfden — hebben*, nongkona*; *naamgenoot*, ngkona*.
NAAR, i, raoe i (L. (r)i, nalooe (r)i).
NAAST, nohiaweka*, nohimpiika, i himpii (L. ri siawe noe); — *elkaar*, nohimpii, nohiawe*, L. nombeposiawe, (nosiposiawe) (*zie*: *rij*); *die naast ... is*, hiawe-*, himpii-.

NABIJ, *zie*: *dichtbij*.

NACHT, bengi (L. kawengi); *een nacht*, hamengi (L. sambengi); *'s nachts*, bengina, ngkawengia (L. kawengina); *vannacht* (*verleden*), bengi wei, bengi ngone, ngkawengia ei-wei, bengi ei-wei (L. sambengii), (*toekomst*) bengi boelei*, ngkawengia boelei (L. kawengi boelei).

NADENKEN, nokanono*, nobakoe-bakoe rara*; — *over*, -tanono*, L. -tanondo, L. -reke; *hij denkt er over na*, (*ook*) ibakoe-bakoena rarana*.

NADEREN, -paradoeki*, -djoengkoeki*, L. -(ka)parasi, L. -paradoekoe; *kom naderbij*, paradóekiko! paradoeki toemai!

NADERHAND, ngkapoerina (L. ngkapoeri).

NADOEN, -penaoe, -pahiala(i)*, L. -petoemboe.

NAGEBOORTE, taleroe (L. tawóeni).

NAGEL, kanoepa (L. kanoekoe).

NAKOMELING(SCHAP), *zie*: *afstammeling*.

NAKOMEN, *zie*: *gestand doen*; *niet* —, -lewa*. *Zie*: *steek*.

NAMIDDAG; *het is* — (*de zon staat laag*), narede eo (L. naboko eo); *late* —, ngkinowia (L. kinowia), ngkanowia; *laat in den* —, ngkinowiana (L. kinowiana).

NANGKA, ganaga*.

NAT, naboeroe, namento (L. namenta), (*niet erg*) nahii*.

NAUW, napii*; (*v. kleeren ook*) naipoe*.

NAUWELIJKS, *zie*: *moeite*.

NAVEL, poehe*; *navelstreng*, kaloro poehe (L. poese).

NEDERLANDSCH, balanda*; *Nederlander*, to-balanda* (*op alle blanken toegepast*).

NEEF, NICHT, harara-hangkani (L. sarara-salapi); (*oomzegger enz.*), pinoana*.

NEEN, moma, woma (L. tado).

NEERGOOIEN (*zoodat het met kracht neerkomt*), -dampa (L. -dempesaka).

NEERKIJKEN (*van boven*), netiro*; — *op*, -petiro*.
NEERKOMEN, nadoengkoe*, nadampa*, natetoeoe*; (*bij 't afdalen*), nahompo*.
NEERLATEN, -oeloe*.
NEERLEGGEN, *zie*: *neerzetten*; (*kind, zieke*), -doele*.
NEERSTRIJKEN, nentoeoe, neoentoe*.
NEERVALLEN, nanawoe*.
NEERZETTEN, -boli*, -toeoe (L. -oentoe).
NEET, ntoloe koetoe (L. lensa).
NEGEN, hahio*, hio, hio-*.
NEK, pongko (L. toendoe).
NEMEN, -ala*; *in de hand(en)* —, -gangko (L. -ganggo).
NEST, doemoe*; (*v. bijen*), bola wani, bola noa (L. doemoe oani, doemoe noa); (*broeikorf voor kippen*), peta*.
NETJES (*v.e. persoon*), nanimpoe*, L. napia.
NEUS, onge*; *door den neus spreken*, nangkahongo*.
NEUSHOORNVOGEL, alo*.
NIEMAND, moma hema (L. tado iema).
NIER, kamango*.
NIET (*ook i.d. zin v. Mal. boekan*), moma, mo, woma (L. tado, ta); ia (*zie A p. 78*); (*verbiedend*), ne(e)*; *niet meer*, momamo, moomo, womamo (L. tadomo, taamo), (*verbiedend*) ne(e)pa, nemopa*, L. wetoemo; *indien niet meer*, ane momapa (*A p. 6*).
NIETS, moma napa (L. tado noeapa, ta noeapa); *er is* —, moma naria napa *of* napa-napa (L. ta naria noeapa *of* noeapa noeapa).
NIETTEGENSTAANDE, *zie*: *hoewel*.
NIEUW, nabooe*.
NIEZEN, nohoemai (L. nosapoei).
NOEMEN, -kahangai*; (*naam geven*), -hanga*, L. -poposanga.
NOG, *zie A p. 6—7*; *nog niet*, poma (L. tadopa); —— (*verbiedend*), nepa oloe (L. nepa oeloe, nepo oeloe, nemo oeloe).
NOK, woemoe (L. woemboe).

NOOIT; *nog* —, poma hangkanía (L tadopa sangkani).
NOORDEN, (mali Lemba (L. mbira i Rawa, nonsooe Rawa)).
NU, (e)welaoe, iwelaoe (L. boelaewee, boelawee); (*enger*), we(e)welaoe (L. boeboelaewee, boeboelawee), (i)wei-wei, ei-ei, (i)weewei; *nu en dan*, hangkani hangkani*, toa-toana*, nampetoa*, naola*, naloentoe*.
NUMMER, lamoro*.
NUT, boenoe (L. boendoe), dalaka*, kalaoea (L. kalooea, kalooeaa), lotoe*, (toedjoe*); *nuttig*, noboenoe (L. noboendoe), nodalaka*.

O.

OCHTEND; *des ochtends vroeg*, nepoelo (L. boenondo); (*voor zonsopgang*), nepoelo hingkiwi (L. boenondo mpisi, nasadondo); *van ochtend*, nepoelo éi-he (L. boenondo wowei).
OERWOUD, *zie*: *bosch*; *dicht* —, wana ngkiki*, L. pangale mbongo, L. pang. mpii.
OEVER, wiwi*, hoho*; *steile* —, bingke oee*.
OF, ba*; *ofschoon*, *zie*: *hoewel*.
OKSEL, kariki (L. keke).
OLIE, lana*.
OMARMEN, -kapoei (L. -kalapoei).
OMBUIGEN, *zie*: *buigen*.
OMDAT, *zie*: *aangezien*, *A bl. 16*.
OMDRAAIEN, -golili*, -poelili*, -toro*, -goli*; *doen* —, -popogoli*.
OMGOOIEN, -doengka*, -pongka*.
OMHAKKEN, -towo*.
OMHEINEN, -wala*; *omheining*, wala*.
OMHELZEN, *zie*: *omarmen*.
OMHULLEN, -gowoe (L. -boengkoe) (*zie*: *inpakken*); (*zooals een vinger met een vingerkap*), -kokoi (L. -kokoni).
OMHULSEL, pogowoe, popogowoe, (po)poboengoe*, *enz.*
OMKEEREN, *zie*: *omdraaien*, *ondersteboven*; *zich — naar achte-*

ren, notalikoe (L. nobengo); *zich — naar voren*, notingoo (L. nongajo).
OMKIJKEN, neili*; — *naar*, -peili* (*ook fig.*).
OMKOOPEN, -hoekei.
OMRINGEN, -patikoe*, L. -tikoesi.
OMROEREN, -kalaiko (L. -kaleiko), -iko*, L. -gego.
OMROLLEN, nadoeli.
OMSLAAN, natebalintoea*, L. nakalibantoea, natebalintoeke, natetoeobo*, notoeobo*.
OMVALLEN, nadoengka*, napongka*. *Zie ook: omrollen.*
OMVOUWEN, -loepi*.
OMWANDEN, -rini (L. -rindi).
OMWENDEN; *zich —*, negoli*.
OMWIKKELEN, -wewe*.
OMWROETEN (*met den snuit*), -goege (L. -soengki).
OMZWIKKEN; *omgezwikt* (*v.e. voet*), natepapoenga*, natepapie.
ONBESCHOFT, natoeari* (*brutaal*), (*erger*) nahapa*.
ONDER, i oene (L. ri oende noe); *zie: ruimte.*
ONDERDANIG, nengkoroe*; *— zijn aan*, -pengkoroei*.
ONDEREIND, woentoe*.
ONDERGAAN (*zon enz.*), naholo*, nalimpa*.
ONDERKANT, oene (L. oende).
ONDERLOOPEN; *ondergeloopen*, ihawiki oee (L. nisawi(ki) noe oee), iloemoe oee (L. niloemboe noe oee).
ONDERSCHEIDEN, -penoto*, -pelentje*.
ONDERSTE (*het*), oenena ntoto (L. oendena ntoto).
ONDERSTEBOVEN, natebalintoea (L. nakalibantoea); *— zetten*, -balintoea*, L. -kalibantoea.
ONDERVRAGEN, -popantoetoe*.
ONDERWIJZEN, -patoedoeki*, -patoedoekii, -pagoeroe*.
ONDERWIJZER, goeroe*.
ONDEUGEND, nakalelo (L. nakalela), napanga*, L. nabibo.

ONDIEP, nadele*, narede*.
ONECHT KIND, ana-dole*, ana-wone (L. ana-potiana).
ONGAAR, namata*.
ONGELUK; *een — krijgen*, nahala-ngkadoengkoe*, nahala-daoe (L. nasala-dooe), naroegi*.
ONGERUST; *ik ben —*, moma naroo rarakoe (L. ta naroo rarakoe).
ONGETROUWD, naloa (L. nalo(j)a); *-e*, toloa*, L. toloja; *ongetrouwd blijven*, nalalo-ngkadoe (L. nalalo-poempoe).
ONKRUID, kawoko*.
ONLANGS, ba boelaoema, wengi, ilódo-wengi (L. ba ipia (sei)).
ONMIDDELLIJK, kalioe-lioe*.
ONRIJP, namata*.
ONTBIEDEN, -petoedoei*, -pokio*, -kio.
ONTBLOOTEN, -popehoewoe*, -pepehoewoe*, -popepahiloi, *enz.* (*zie O V 3*; L. -popakalio); *zich —* (*een kleedingstuk uittrekken*), nolontjoe*.
ONTGINNEN (*bosch, door het kleine hout, de struiken enz. weg te kappen*), -taloe*.
ONTHALEN, -torata*; *— op*, -popetorata hi*, -torataka*.
ONTKENNEN, -hapoe*; (*onoverg.*), nehapoe*.
ONTKIEMEN, notoeme, nebite (L. nembite); (*kokosnoot*), notoeme (L. notoemba).
ONTLEENEN, -loeme (L. -pasialai).
ONTLUIKEN, nangkabonge (L. nembonge).
ONTMOETEN (*elkaar*), notomoe*, nohiroea, nohimparoea*, nonepotomoe (L. nombepotomoe), nonerata, nohirata*: (*overg.*), -potomoe*, -pohiroea(ka) (L. -posiroea), -pohimparoea*, -pohimparoeaka, -pomerataka (L. -pomberataka), -pohirata(ka)*; (*iemand gaan ontmoeten*), -potomoe, -potomoeka*. L. -tomoenaka.
ONTROLLEN, -woke*, -wole*; *zich —* (*v. bladeren*), nangkawole*, nengkawole (L. nangkabole, nambolesi).

ONTSLAAN, -leho*.
ONTSNAPPEN, natebakaha (L. naloso, neloso); (*v.e. gevangene*), nalai (L. nangani).
ONTSTELD, nakontje (L. nabatoro).
ONTSTEMD, *zie: humeur.*
ONTTREKKEN; *aan 't gezicht onttrokken*, naleroe (L. nalendoe).
ONTVANGEN (*krijgen*), -rata*.
ONTVELD, nawentjoe*, nalepa*, L. nakoelebasi, L. nakoelempasi.
ONTWAKEN, nekaliwoi*, ne'epe (L. neronge).
ONVERANDERD; *de zieke blijft* —, bate-batena tonadoea*.
OOG, mata*; (*v.e. naald*), woelooe (L. kamboa), tile*.
OOGENBLIK; *een* —, ha(i)ngoni, ha(i)nongi (L. singoni).
OOGLID, koeliba mata (L. koeli mata).
OOGSTEN (*van rijst*), nepae*, nekanioe*, -pepae*, -pekanioe*, -poedoe; (*v. maïs*), -timpoe*, -teoeroe (L. -pata).
OOGSTMESJE, *zie: rijstmesje.*
OOGVUIL, geri (L. gege).
OOK, moei (L. mboei).
OOM, mangke (L. toeama-lalo), pinotoeama*; (*echtgenoot van tante, broer van stiefouder*), poawoa, (awo).
OOR, talinga*.
OORKNOP, dali*.
OORLEL, tawe talinga (L. tawa ntal.).
OORLOG VOEREN, noiwali*; *oorlog*, iwali*; *ten oorlog gaan*, nangae*.
OORSPRONG (*v.e. rivier*), mata*.
OORZAAK, poeoe*, oempoe*.
OOSTEN, mata-eo*, kamata-eona*.
OP, i (L. (r)i), i wongko (L. ((r)i) wongko), i lolo (L. ((r)i) woemboe); (*bijw., habis*), naopoe*, (*zooals een stuk hout dat geheel verbrand is*), napoempoe*.
OPBERGEN, -panimpoe*, -boli*.

OPBLAZEN, -tawoei (L. -tawoesi); *opgeblazen, zie: bolstaan.*
OPDAT, bona*. *Zie O bl. 22 v.*
OPDRACHT, hawa*; — *geven aan*, -pohawaka*, (*aan een vertrekkende*) -tetehi*, netetehi*, (*aan iemd. die achterblijft*) -boha.
OPDROGEN, naoti*.
OPEEN; *dicht* —, nakiha, naoho (L. naiso). *Vgl.: dichtbij.*
OPEN, natebea (L. nateoengke); *wijd open, zie: gapen, openen. Zie ook: schoon.*
OPENBAAR, *zie: zichtbaar.*
OPENBARSTEN, *zie: barsten.*
OPENEN, -bea*, -oengke*, -hoengka*; (*v.e. boek*), -bole (L. -oengke); (*v.e. waterleiding*), -bongka*; (*van boschgrond, om er te akkeren*), -pangale*; *den mond wijd openen*, nokanganga*. *Zie: openmaken.*
OPENGAAN, *zie: open*; (*v.e. puist*), nabongka*; (*zooals een pak*), nawole*, nabole*; (*zich openen, zooals een bloemtros*), nangkabole*.
OPENMAKEN (*pak*), -bowo*, -bole. *Zie: openen.*
OPENSPRINGEN (*v.e. vrucht e.d.*), nabeka (L.i. *en* nabika), nebeka (L. nembeka), nantjeka, nentjeka*.
OPGOOIEN, -tene (L. -tende).
OPHANGEN (*a.e. haak*), -hoda*; *los* —, -toë (L. -loë).
OPHAPPEN, -haba*.
OPHOUDEN, nentoeoe, neoentoe*, (*overg.*) -bakaha (L. -pawia); (*stilhouden*), netaa*, nentaa*; — *met werken*, nentjore*; (*v. regen*), nawoero*, L. neoentoe. *Zie: bedaren, afnemen.*
OPKOMEN (*gewassen*), nentjoebe*, nantjoebe, nantohoe*, natoewoe, L. nensoeloe; (*zon etc.*), nebere (L. nembere), nehoepa (L. nesoewoe), (*maan ook*) neonga*; (*uitslag e.d.*), nebere, nehoewoe*; (*kooksel dat gaat overkoken*), nahoemawo*; (*water uit den grond*), nebere (L. nesoewoe), nentoemoe (L. nentoemboe), nemboeboe*.
OPLICHTEN, *zie: optillen*; (*v.e. mat, een kleed, e.d.*), -hoengke*;

(*v.e. deksel*), -hoengka*; (*v.e. overdekking*), -oengke (L. -soengka).

OPLOOPEN TEGEN, -roempa*.

OPLOSSEN, *zie: raden, smelten.*

OPMAKEN, -pakaopoe*, -pakagali, -peroepoe*, L. -pakanimpoe.

OPNIEUW, moei (L. mboei), *achtervoegsel* -ki*; — *doen*, -hoeliki*.

OPPASSEN (*kinderen*), -hopoe (L. -oro); *pas op!* pakabelo*! pakaole! peoo'olehi! pebee-beloi! (L. pebebeloi!) *Zie ook: bewaken, verplegen, voorzichtig.*

OPPERVLAK, wongko*, lolo (L. woemboe).

OPPERVLAKTE, (ka)loeo (L. (ka)wea).

OPRAPEN, -tima*.

OPRICHTEN (*menschen*), -bangoe*; (*zaken*), -patina (L. -patinda).

OPRISPING, *zie: boer.*

OPROLLEN, -loeloe, -liko*; *zich* — (*v.e. slang*), noliko*; *één opgerolde mat*, ali haloeloe (L. ali saliko).

OPRUIMEN, -panimpoe, -kanimpoe*. *Zie ook: schoon.*

OPSCHEPPEN (*met een doek of zoo*), -hao*; (*van eten*), -honoe (L. -sondoe). *Zie ook: scheppen.*

OPSCHUDDING; *in — zijn, komen*, nabara*, narimba*.

OPSCHUIVEN, noëntjoe*, nodoeroe (L. nontango).

OPSNUIVEN, -hode (L. -sonde).

OPSPATTEN, nedempe, neboera*, L. nesimpe.

OPSPRINGEN, nengkalitowo*, nengkalitene (L. nengkalitende); (*boven op iets*), nentjene (L. nensende); — *naar*, -(peng)kalitowohi*, -(peng)kalitenehi, L. -sende.

OPSTAAN, neongko*; (*uit den slaap*), nemata*, L. nembangoe.

OPSTAPELEN, -toboe*, -toena (L. -toenda).

OPSTOKEN, -tohoeki*, L. -asoei.

OPSTROOPEN, -wiroeroe*, -titipoeroe.

OPTILLEN, -ongko*.

OPTREKKEN, -ore*; (*onoverg.*), nengkinore (L. neore, noinore).

OPVANGEN, -tinaka (L. -pasongko), (*wat ingeschonken wordt*) -hongko*, (*wat valt*) -hoko (L. -pasalawa-soko).
OPVLIEGEN, neworo*, neloko*.
OPVOEDEN, -patoewoe*.
OPVOLGEN, -hambei*, -pahawa.
OPVOUWEN, -tika*, L. -tiloe.
OPVULLEN, *zie*: *vullen*.
OPWARMEN, -parani*, -panehi*.
OPWEKKEN, *zie*: *aansporen*.
OPWINDEN, *zie*: *oprollen*; (*klok enz.*), -toro*, -poelili.
OPZET; *met — doen*, -toengkai (L. -toengkei).
OPZETTEN (*pajoeng*), -wole*, L. -bole, L. -kambaraka; (*kookpot*), -oena (L. -oenda); (*beginnen te maken*), -patoena (L. -patoenda).
OPZIEN (*naar boven*), netingara*, notingoda (L. notingodo); — *naar*, -tingara*.
OPZOEKEN (*bezoeken*), -pelongi*, -pelogai*, L. -peloga.
OPZWELLEN, nebangka*, nawoto*, nengkama (L. nengkamba), nengkoemama (L. nengkoemamba), newoke.
ORDE; *in — brengen* (*b.v. 'n machine*), -pakabelo*, (*'n zaak*) -pakanoa*, -pakanoto*.
OUD, natoea*, natinoewoe; (*v. zaken*), nahae*. *Zie*: *kind, broeder*.
OUDERS, totoea*.
OUDS; *van —*, ami* (*na 't woord waar 't bij behoort*).
OUDSTEN, totoea*.
OVERAL, rima rima (L. rimba rimba).
OVERBLIJFSEL, labi*, pelabia*, toro*; (*van levende wezens, die niet gestorven zijn*), tola*.
OVERBRENGEN, entjoe*; (*overstorten, overschrijven, enz.*), -patoli (L. -tolali, -palali); (*naar een andere vaste plaats, b.v. 'n huis*), -oka (L. i., -osoe, *v. gewassen*); — *op*, -lelei (L. -leleaki).
OVERDAG, eona*, mpoëo (L. poëo) (*spr.*: mpojo, pojo).

OVERDEKKEN, -ladoe*; *overdekt*, naiwoe*. *Zie ook*: *bedekken*, *sluiten*.
OVERDOEN, -babeiki (L. -soeliki, -powiaki).
OVEREIND, nokantina (L. nokantinda), nokarii; — *zetten*, -patina (L. -patinda).
OVERGAAN OP (*v.e. ziekte*), -lelei (L. -leleaki, nenaki si).
OVERGEVEN; *het aan God* —, -haroemakaka Ala Tala*, L. -pomajaka A. T. (*zie*: *vertrouwen*).
OVERGROOTOUDER, toempoe karolapina*, t. karontapina*.
OVERHANDIGEN, -djoedjoe*, (*naar boven*) -tano (L. -tando).
OVERKOKEN, neloeabe*, L. nensoeliwi.
OVERLEGGEN (*bij zich zelf*), -tanono (L. -tanondo(aka), -reke).
OVERLEVERING, *zie*: *verhaal*.
OVERMORGEN, naipoea (L. nepoea).
OVERNACHTEN, nahamengia (L. nasambengia).
OVERNEMEN, *zie*: *nadoen*; *van elkaar overnemen*, -pomeloemei (L. -pombesawai).
OVERPLAATSEN, -entjoe*.
OVERPLANTEN (*van rijstplantjes op de sawah*), nomoela, -moela (L. nosolo, -solo). *Zie ook*: *overbrengen*.
OVERRIJP, nalonto*, nalonto (ka)tahana (L. nalonto tasana); (*v. rijst*), nakooe*.
OVERSCHOT, *zie*: *overblijfsel*.
OVERSCHRIJVEN, *zie*: *overbrengen*.
OVERSLAAN, -lioe*; *overgeslagen*, nakalioea, nakalioena*.
OVERSPEL BEDRIJVEN (*met een getrouwde vrouw*), noboealo*, neboealohi*; (*v.e. getrouwde vrouw*), noboealo*; (*ongeoorloofde liefde met elkaar bedrijven, hetzij men getrouwd is of niet*), nohingkanara, nogaoe-hala (L. nogooe-sala), nahala-gaoe; (*id. met voorwerp*), -kahalagaoei, -pogaoehala (L. -pogooesalai).
OVERSPRINGEN (*springen over*), -kawantoe*, -katadi*; (*heining*), -loemoe (L. -loemboe, -kawantoe).

OVERSTAPPEN (*stappen over*), -tiboiki (L. -danga, -lompeiti).
OVERSTEKEN (*op een prauw, over een brug enz.*), nedipo (L. newote), (*te voet ook*) nedongka; (*overg.*), -dipo (L. -wote), (*te voet ook*) -dongka; (*een weg*), -botoe*. *Zie ook: overzijde.*
OVERSTROOMEN, -hawiki (L. -sawi(ki)).
OVERTREDEN, -hapoeaka*, L. -langka.
OVERTREFFEN, -lioe*, nelioe pade*.
OVERVERZADIGD, nahoemaa (L. nasoembaa).
OVERWINNEN, nedagi*, padagi*; (*overg.*), -dagi*; *overwinning*, pedagia*; *overwinnaar*, padagi*.
OVERZETTEN, -diponi (L. -wotenaka).
OVERZIJDE, *zie: zijde*; *de — (v.e. rivier)*, (toha)dipona (L. sambote(na)); *aan de — gekomen (over de rivier)*, nadipo (L. natepewote).

P.

PAAL, toeha*, (tintja, tindja*). *Zie: huispaal.*
PAAR (*een*) (*v. oorknoppen*), haoeta*; (*v. aaneengebonden klappers, v. buffels*), hanai (L. sandei); (*v. palen v.e. heining*), hamoko (L. samboko).
PAARD, djara*; *paardrijden*, nodjara*.
PAARS, nakamoemoe.
PAD, *zie: weg.*
PADDE, tarakakoa, tarakokoa*.
PADDENSTOEL, tamata (L. tambata), tangkodo (L. tangkidi), rawa*, ntjirede, karoko* (*soorten*).
PAK, timpoloe; *pakje* (*b.v. thee*), boengoe; *een pakje*, hamoengoe.
PAKKEN, *zie: beetpakken.*
PALING, *zie: aal.*
PALMIET, oewoe*.
PALMROLMARTER („*andjing hoetan*"), ntjoelakoe*, bangko* (*als verschillende soorten beschreven*).

PALMWIJN, toele*; *ongegiste* —, toele momi*; *gegiste* —, toele pai, (*zure*) toele ontjo (L. (toele) tigi, (toele) podi).
PAN, kawali*.
PAND, tagala*; *een pand geven*, notagala*.
PANDAN, naho*; *soorten*: naho-bohe*, naho-nete*, naho-ntana*, naho-tabo, lewao (*srt.* naho), lambori, mpoboroea (L. boroe), ponda (L. pondo) (*met luchtwortels*), langka (*idem*).
PANDELING, tonahoro*.
PAP, kanaeo (L. kinobala, pinobala).
PAPAJA, gampaja*.
PAPEGAAI (*soorten*), kea*, keli*.
PAPIER, karataha*.
PAREN, *zie*: *coitus.*
PARKIET, koloë*; (*een kleine groene soort*), boetiti*.
PAS, *zie*: *zooeven*; (*net eventjes geleden*), laa-lako, lako-lako, loko-loko (L. lako-lako (i)see, lako (i)see-see); *ik heb pas één kind*, lako (*of*: loko) hadoea anakoe (L. lako sad. an.), hadoea-dapa anakoe*, L. da sadoea anakoe; *toen pas*, pade lako.
PASSEN, nahoeka*; *gepast, passend*, natao*, (*pas geven*) *zie*: *behoorlijk*; *passen op*, -dongo, -podoo (L. -toeroesi) (*zie ook*: *oppassen, bewaken*).
PATJOL, pomangki*; *patjollen*, nohoebi*.
PEES, oea*.
PELLEN (*maïs van de klos*), -poepoe (L. -poepoesi); (*aardnoten enz.*), -lepa*.
PENIS, lahoe*.
PEPER (*spaansche*), mariha*.
PERMISSIE VRAGEN, nepoeoe*, nehabi*.
PETROLEUM, lana tana*.
PIEPEN (*van kuikens*), nopio*; (*van muizen*), nokidji, nokii*.
PIJL (*v.e. blaasroer*), *zie B.*
PIJN HEBBEN; *hij heeft pijn*, nadoea iepena (L. nad. nirongena).

PIJNLIJK, nadoea*.
PIKKEN, -tidiki*, -palo*, (*oppikken*) -tilo*.
PINANG (*boom*), pangana*; (*vrucht*), kalohoe*, pangana*; *jonge pinangvrucht*, kalohoe meme*.
PINANGDOOS, pampongoa*.
PINANGSCHAAR, kalakati*.
PINK, kadili (L. kansili).
PIS, loi (L. tolee); *pissen*, notiloi (L. notolee); *ik moet pissen*, nedoeoe loikoe (L. nemoedoe toleekoe).
PISANG, loka*; (*wilde*), loka ibo (L. loka ngkaledja).
PIT, paia, amoe, liho (L. besa).
PLAATS, *achtervoegsel* -a*; po'ohaa (L. pearia); *in plaats daarvan*, ntani.
PLAATSEN, -boli*, -toeoe.
PLAATSVERVANGER, hambei*.
PLAGEN, -kee (L. -roege), -tele, netele*.
PLAKKEN, -parika*, -pidja*.
PLAN, *zie: doel, voornemen, bedoeling.*
PLANK, dopi*, pata*.
PLANTEN, -toeda*. *Vgl.: zaaien.*
PLAS, libo*, limohoe; (*die nooit droogloopt*), rano*; (*van regenwater*), oee longo (L.i., oee lono) (*zie: regen*).
PLAT, napere*, nopipi*; (*plat geworden, van wat 't niet was*), napepe (L. nopipi); (*zich niet verheffend, van een oppervlak*), napende, (*a.d. bovenzijde v. iets, dus v.e. bovenvlak*) napele (L.i., nadele) (*zie: vlak*).
PLEEGKIND, *zie: aangenomen kind.*
PLEK; *een plek*, halibo*, hantibo*, L. santimboe.
PLOTSELING, ngkali*, L. sampeinsánika (-koe *enz.*); — *sterven*, namate ntjanora*, nam. ntjanoraa*.
PLUKKEN, -poepoe*, -poepoeti*; (*bladeren*), -koti*, -kaloti (L. -kanotisi); (*takjes*), -hepi*.

POEP, tai (L. totei); *poepen*, notitai (L. nototei); *ik moet poepen*, nedoeoe taikoe (L. nemoedoe toteikoe).
POFFEN, -hole (L. -sangke) (*zie*: *bakken*).
POKDALIG, naboeritia (L. natito).
POKKEN, kahowia, kahoewia*.
POLS, lehóka*. *Zie*: *ader*.
POMP, kompa*; *pompen*, nokompa*, -kompa*.
POMPELMOES, lemo konia (L. lemo lapa).
POMPOEN, taboo (L. katedo).
POOT, paa*.
POOTGATEN STEKEN, nohakoe (L. nansakoeka), nolowoe (L. nantoeda).
POOTSTOK, hakoe (L. pantoeda), polowoe.
POP, anaa, ana-anaa*, a'anaa; (*uit de toko*), L. golinto.
POT (*kookpot*), koera*.
POTEN, *zie*: *planten*.
POTLOOD, patolo*, potolo.
POTTENBAKKEN, namponoe*, (*overg.*), -ponoe*.
PRAATJE; *een — maken*, nololita*.
PRATEN, noliboe*, nololita*; *kunnen —*, nahowa nololita*.
PRAUW, hakaja*; (*klein*), L. doeanga.
PRECIES (*bijw.*), ntoto*.
PRESENTEERBLAD, poradea (L. porandea).
PRIESTER, tadoelako agama*, topangkeni agama*.
PRIJS, oli*.
PRIJZEN, -oene*, L. -toia, -polinga*.
PRIKKEN, -tohoe*.
PROBEEREN, -perao*.
PROEVEN, -petami*, -pemita, -peraha*, -pekoni (L. -pekondi); (*v. drank*), -pedoeoe*.
PROP (*stop*, *kurk*), opi (L. sonso).

PROPPENSCHIETER, papanagoentoea*, panagoegoentoea (L. pana-panagoentoea).
PROVIAND, *zie*: *reisvoorraad.*
PRUILEN (*mokken*), nebantjoe*.
PRUIMEN (*sirih-pinang*), nampongo*.
PRUIM TABAK (*een*), hantoegia*.
PUIST, bihoe*; *een puist hebben*, nabihoea (L.i. *en* nabisoe).
PUNT, woentoe(na)*, doë(na)*; (*scherp*), mata(na)*; *zonder punt*, nawoentoe*; *puntig*, nadjiloi, naomi (L. naombi, nadjoelae).
PUT, tomoea (L. tiwoewoe).
PYTHON, hawa*.

R.

RAADSEL, tanamalea (L. baro-baro), waino.
RADEN, -towa (L. -toba), -toleliki, -hampoe.
RAKEN; *geraakt*, nabela*, nambela. *Zie ook*: *treffen.*
RAMMELEN, norengkoe*, nogiro*.
RAND, wiwi*, (*v. atap ook*) banewe*.
RAPPORTEEREN, -parata*.
RASPEN (*klappervleesch*), -kooe* (*op een* pokooe (L. pangkooe) *genaamd instrument*).
RAT, walehoe (L. toneroe).
RAUW, namata*.
RAVIJN, *zie*: *dal, steilte.*
RECHT, nanoa* (*ook fig.*), nanoro*.
RECHTDOOR; *loop —!* pakanoa momako (L. p. moloemako), pakanoro momako (L. p. moloemako).
RECHTER, topotangara*, topobihara*.
RECHTS, kana*; *rechterhand*, pale-kana*, L. pale-ngkana; *rechts gaan*, raoe mali kana (L. nalooe mbira i kana).
RECHTSZAAK, liboe*.
RECHTVAARDIG, nanoa*, nanoro*.

REDDEN, *zie*: *weghalen.*
REDE; *in de — vallen*, -hoboara lolita-*.
REDEN, poeoe*, lomo.
REEDS, -mo*, naopoemo* (= *reeds ten einde, reeds afgeloopen*).
REET; *een — hebben*, nokaolo (L. nokaoloka).
REGEEREN OVER, -kakamoe*.
REGELRECHT, kapola-pola*, kanoro-noro*, kalelioe*, kalioe-lioe*.
REGEN, oeda*; *regenwater* (*al of niet stilstaand*), oee longo (L.i. *of* oee lono).
REGENBOOG, hampinoraa*, tirooee (L. marasawoe).
REIGER, timboko*.
REINIGEN, -galihi (L. -galisini, -pakagali), -pakagaha*; *zich het haar reinigen* (*met klapper enz.*), noboka*; *zich het achterste reinigen met water na 't voldoen aan een natuurlijke behoefte*, nokabohi tai, nogao tai (L. nobabaso), (*id. van het vrouwelijk schaamdeel*) nobabaho*.
REISVOORRAAD, bokoe*.
REIZANG UITVOEREN (*van bepaalden aard*), noraego*, norego.
REIZEN (*over zee*), nohoemomba*; (*te voet*), nomako (L. noloemako); (*om geld of goederen te verdienen*), nodaga*; (*zoomaar*), nodaga-timbao*.
REKENEN, noreke*, nopabila*, L. nobila; *rekenen op*, *zie*: *vertrouwen*; *op iets rekenen*, naharoea rara (L. nasinaroea rara), nantjaroemaka rara.
RESPECT HEBBEN VOOR, -katongko*.
REST, *zie*: *overblijfsel.*
RHEUMATIEK, koele*; *rheumatisch*, nakoele*.
RIBBEN (*v. voren*), (woekoe) garantja; (*op zij*), (woekoe) oehoe (L. (dongke) oesoe).
RICHTING, (n)toto (L. toto).
RIET (*soorten*), parapa*, biro*.
RIF, watoe ranga*.

RIJ, djidjiri*, wate*; *op een rij, op rijen*, nodjidjiri*, nopanene*, L. nopanana, L. noamba; *op rijen plaatsen, doen zijn*, -panene*, -djidjiri*; *op één enz. rij zetten*, -pahampanene*, -pahawate*, L. -pasampanana, *enz.*

RIJDEN, no- (*b.v.* nodjara*, no'oto*; *doch* nentjawi bengka*, nantjawi bengka*, *op een buffel rijden*).

RIJK, nakariaa*, nooea*, noloema*, nokaloema (L. nakaloemana).

RIJKSDAALDER, ringki*.

RIJP, nataha*; (*van maïs*), nabangi*.

RIJST; *padi*, pae*; *gestampte rijst*, pae-óhe*, ohe*; *gekookte rijst*, konia (L. kondia); *rijstepap, zie*: *pap.*

RIJSTBLOK, nontjoe*.

RIJSTMESJE, kowi, hino*.

RIJSTSCHUUR, gampiri (L. liko).

RIJSTVELD (*droog*), bone (L. bonde); (*nat*), lida* (*sawah*); *een vak sawah*, haongoe lida*.

RIJSTVOGEL, rone*.

RIJSTWANTS (*walang sangit*), nango*.

RIJZEN (*v. deeg*), newoke*.

RILLEN, *zie*: *beven.*

RING, hingki (L. sinsi); *ringvinger*, tamohanga, ntamohanga*.

RIVIER, koro oee* (L. koro(na)) (*groote*), haloe* (*kleine*; *zie*: *dal*), oee*.

ROEIEN, nowohe (L. nobose), -wohe (L. -bose).

ROEISPAAN, wohe (L. bose).

ROEPEN (*bij zich roepen, ontbieden*), -pokio*, -kio; (*uit de verte —*), -aoehi (L. -ooe); *met luider stem roepen*, nonganga.

ROEREN, *zie*: *omroeren.*

ROEST, taigara (L. teigara), tagara*; *roestig*, natagara(a)*, *enz.*

ROL (*een*) (*van touw, metaaldraad*), haliko*, hantiloe*; (*van katoenen goed*), hangkaoe (L. sangkooe). *Zie*: *oprollen.*

ROLLEN (*doen rollen*), -tingkadoeli* (*zie: voortrollen*); (*onoverg.*), notingkadoeli*, L. nokadoeli, L. nadoeli; *zich laten rollen*, netidoeli (L. nekidoeli), netingkadoeli (L. netitingkadoelia), notitingkadoelia*; *rollende*, kadoeli-doeli*.
ROND, naboeloli (L. noboeloli), naliongoe*; (*bolrond*), napokoe*.
RONDDRAAIEN, -golili*, -toro*, -poelili*.
RONDGAAN, nakoelili, nagoelili*; *laten — (van hand tot hand laten gaan, opdat ieder wat krijge)*, -polelea*.
RONDOM, ntikoe-ntikoe*.
RONDZEGGEN, *zie: bekend.*
ROOD, nalei*, newaa; *lichtrood, fletsrood*, nawaga; *rood katoen*, kahadja, kahaedja*.
ROOFVOGEL (*soorten*), lowe*, pangkerowani, koaa*, tilongee*, mpeago, kekera*.
ROOK, rangahoe (L. ramboe).
ROOKEN (*visch e.d.*), -tapa*, -kari*; (*tabak*), noporoko*, (*overg.*) -poporoko*, -poroko.
ROOSTEREN, -toenoe*; (*aan het spit*), -doro (L. -roro).
ROOVEN, -ago*, -rampaki*.
ROOVER, topeago*, (*die tevens doodt*) topepongko*.
ROT, napope*, naoho, L. napopo, L. namando.
ROTAN, laoero (L. looero, bolago).
ROUW, ombo*.
RUBBER, gata*.
RUCHTBAAR, *zie: bekend.*
RUG, tongo (L. bengo); *benedenrug*, moengki; *rug v.e. schild*, woemoe (L. woemboe); *rug v.e. kapmes*, tingko (L. toendoe); *slaan met den rug v.h. kapmes*, -tingko (L. -katoendoe).
RUGGEGRAAT, kaoe-ntongo (L. kooe-ntongo); *ruggegraatsinzinking*, haloe-tongo (L. saloe ngkooe-ntongo).
RUGVIN, goemboeri, baribi (L. barimbi).
RUIKEN, -enga*. *Zie: geur.*

RUILEN, -hoela*; — *tegen*, -popantjoela(ka) (L. -popansoela) (*zie: vervangen*); *met elkaar ruilen*, nonehoela (L. nombesoela).
RUIM; *ruim in iets zitten*, nakaloa*; *ruim genoeg, zie: ingaan.*
RUIMTE ONDER HET HUIS, kapeo (L. wono bola).
RUISCHEN (*v. iets dat gesleept wordt, v. droge bladeren, enz.*), nohere*, nohoro (L. nosoo); (*zooals een waterval, met dof geluid*), nogoeroe*.
RUND, djapi*.
RUPS, tantadoe*.
RUSTEN, nondodo*, (*ademscheppen*) no'ode inoha*.
RUZIE HEBBEN (*woordentwist*), noboengka*, nonehono (L. nombebili).

S.

SAGO, doenoea (L. tabaro); *gebakken — in losse stukjes*, holedoei (L. sangke-doei); *sagopannekoek*, dange*.
SAGOPALM, tabaro*.
SAGOPAP, beo*; — *maken*, nobeo*.
SAMEN, nohingkani*, nohingkani-ngkani*, nohangkani*, norambanga*, nohingkania, nohangkania, nopahingkani*, nopahangkani*.
SAMENHANGEN, nohioempoe, nahioempoe*.
SAMENKOMEN, nahiromoe*, noromoe*, nahiroeroe*.
SAMENTREKKEND (*heet*), nalala*.
SAMENVALLEN (*op denzelfden dag*), haeo laoe (L. saeo looe).
SAMENVLOEIEN (*v. rivieren*), nohiboentoe*.
SAMENVOEGEN, -pahingkani*, -pahangkani*, -pahiroeroe*, -pahiromoe*, -paharomoe*, -pahintoboe*, -pahantoboe*, -romoe.
SAP (*v. boomen enz.*), leti (L. doeoe); (*kleverig*), poeloe*; (*vocht*), oee*.
SARONG (*v. vrouwen*), topi*; (*v. mannen en slaapsarong*), koemoe (L. boea); (*slaapsarong*), koemoe mpatoeroe (L. boea mpaleta); (*draagsarong met draagvracht*), paoeba (L. pooeba); *in de, een*

sarong hullen, met de, een sarong bedekken, -koemoei (L. -boeani); *zich i.d. sarong hullen*, nokoemoe (L. noboea). *Vgl.*: *inpakken*.

SCHAAL, doela*; (*met voet*), doela palangka*; (*zonder voet*), doela padentje*.

SCHAAMDEEL (*mannelijk*), lahoe*; (*vrouwelijk*), tile*; (*eufemistisch van beide geslachten*), tingoo (L. ngajo).

SCHAAMGORDEL, pewo*.

SCHAAR, goentji*.

SCHAARSCH, nalaka*.

SCHADE, roegi*; *schade lijden*, naroegi*.

SCHADUW, wao*; (*beschaduwde plek*), kaolóeana*.

SCHAMEN (*zich*), *zie*: *beschaamd*.

SCHATERLACHEN, nokaka*, notarakaka (L. nompakaka), (*hooger geluid*) nokangere (L. nokede, (no)mpakede).

SCHATTING, pekaho(e)wia (L. (pe)kasoewia).

SCHAVEN; *geschaafd*, *zie*: *ontveld*.

SCHEDEL, banga woo*.

SCHEEDE, polintjoa, polodoa (L. walombo).

SCHEEF, *zie*: *schuin*.

SCHEEL, nalabo (L. nalondo).

SCHEEN, koemoeloe (L. woekoe mboeloe).

SCHEIDEN (*onoverg.*), nogaa*; (*overg.*), -gaa*.

SCHELDEN (*met leelijke woorden*), netarahoe (L. nepangkatoe).

SCHELP, koeli*.

SCHEPLEPEL, honoe (L. sondoe).

SCHEPPEN, -talaoe (L. -talooe).

SCHEREN, -kokoe (L. -koerori); *zich* —, nekokoe (L. nekoerori).

SCHERP, natada*, nabaka*.

SCHERTSEN, no'ore (L. nokoewawa). *Zie*: *jokken*.

SCHEUREN, -bite*, -boete*, -hia*, -hempa*, -genta*, (*erger*) -hemparaka*, -gentaraka* *e.a.*; *gescheurd*, nabenta*, naboete (L. naboete, nabite), nahempa*, nahia*, *e.a.*

SCHIETEN, -panagoentoe* (*zie*: *jagen*).
SCHIJNEN, neino (L. neindo), newanta*, newana*; (*lijken*), *zie*: *alsof*; *naar het schijnt*, bantjana*, hiloana (L. kalioana); *de zon schijnt niet*, naoloe eo (L. nakabaona eo); *de zon schijnt* (*is niet door wolken bedekt*), natolaa eo*.
SCHIK HEBBEN (*in iets*), nadorea rara*.
SCHIL, koeli*; *de — ergens afhalen*, -lepa*.
SCHILD, kaliawo*.
SCHILDPAD, bantiloekoe*.
SCHILLEN (*met een mes*), -lela*; *zie ook*: *schil*.
SCHIM, lembajo*, limbajo.
SCHIMMEL, woeloemakoe*; *beschimmeld*, nawoeloemakoea (L. nowoeloemakoea, nolampoenga).
SCHITTEREN, *zie*: *blinken*; L. *ook*: nongkia, nengkia.
SCHOEN, taloepa, kaloepa (L. kaloempa).
SCHOFFEL, boeho, kada*, hoebe (*soorten*).
SCHOMMEL, tididoë (L. tatoja); *schommelen*, notididoë (L. notatoja), (*overg.*) -toja*.
SCHOOL, hikola*, pohikolaa*; *schoolgaan*, nohikola*; *schoolkind*, topohikola*.
SCHOON, nagali*, (*rein*) nagaha*; (*v. water*), nanonto (L. naninto); (*open*, *schoongemaakt*, *zooals v.d. grond*), natolaa*, natowadaka, narawa*.
SCHOONMAKEN, -pakagali*, -pakagaha*, -galihi (L. -galisini).
SCHOONVADER, SCHOONMOEDER, paniana (L. matoea) (*dit begrip omvat ook*: *ooms en tantes*, *grootouders enz. v.d. echtgenoot*(*e*)).
SCHOONWRIJVEN, -ela(hi) (L. -ela), -gegehi*.
SCHOONZOON, SCHOONDOCHTER, mania*.
SCHOONZUSTER, *zie*: *zwager*.
SCHOPPEN, -hepa*; (*met 't vlak van den voet*), -tampado*, (*op zij*) -tangkado (L. -sigi).

SCHOR, *zie*: *heesch.*
SCHORS, koeli (kaoe) (L. koeli (ngkooe)).
SCHOUDER, winga (L. awinga).
SCHOUDERBLAD, woekoe lopi*.
SCHRAPEN, *zie*: *keel.*
SCHRAPPEN (*rotaṅ e.d.*), nonai (L. nonei), -nai (L. -nei).
SCHREDE, lempa*.
SCHREEUWEN, no'aoe (L. no'ooe), (*om iem. te roepen*) ne'aoe (L. ne'ooe); (*v. vreugde*), L. nongare; (*jodelen*), nongare, nokati (L. nopeio, nangkati).
SCHREIEN, *zie*: *huilen.*
SCHRIFT, boekoe, boo*.
SCHRIJVEN, nooeki*, -oeki*.
SCHRIKKEN, nakontje (L. nabatoro).
SCHROEF, lahoekiti*.
SCHROEIEN, nampoa* (*onoverg.*).
SCHUB, roeke*; *van de schubben ontdoen*, -roeke*.
SCHUBZIEKTE, boegi*; *aan — lijden*, naboegia*.
SCHUDDEN, -lengka*, -lengo*; (*onoverg.*), nolengka, nondoeia (L. nondoei); (*v. vruchten, door de takken te schudden*), -looe (L. -roenta (*met handen*), -wondoe (*met voeten*)); *met het hoofd schudden om „neen" te zeggen*, nolibi-libi, notatalibi (L. no(ta)talibi).
SCHUILEN, nekanaoloe*, L. nekaoloe.
SCHUIM, woera*.
SCHUIN (*niet horizontaal*), notoebiri*, nabingke*; (*scheef staand*), nooempa*; (*ten opzichte van een rechte lijn*), nompei*; — *doen gaan*, -papei*.
SCHULD, inda*; *schuldeischer*, poindaa (L. popaindaa, paindaa), topepaindangi; *schuldenaar*, topoinda*.
SCHULDIG, nahala*; *schuldig verklaren*, -pakahala*.

SCHUREN, -ampoi* (*gewoonlijk met een soort blad*, ampoi* *genaamd*), (*om 't schoon te maken*) -woeloe (L. -ese).
SCHURFT, gare*; *schurftig*, nagarea*.
SCHUW, naila (L. neila).
SCROTUM, ntoloe*.
SIERAAD; *gouden sieraden*, parewa boelawa*, pakea boelawa*.
SIRIH, baoloe (L. booeloe); *sirih-pinang*, pinongo (L. pongo); *sirih-pinang geven*, nepampongoi*, -pampongoi*. *Zie*: *pruimen*.
SISSEN, nohii*, L. nosee, nohere*.
SJAMAAN, tobalia*.
SLAAF, batoea*.
SLAAN, -weba (L. -salapea) (*met rotan e.d.*), -pao (L. -wombo) (*met hout*), -hopo* *of* -hapa* (*met vlakke hand*) (*zie ook*: *klap*); (*trom*), -tinti*, -kado*; (*gong*), -kado*.
SLAAP; *slaap hebben* (*slaperig*), naroo mata (L. naroë mata); *geen* ——, natada mata*, L. nanaa mata; *zie ook*: *slapen*.
SLAAPPLAATS, patoeroea*, kanawari (L. kandawari), langko.
SLACHTEN, -hamale (L. -sambale) (*door doorsnijding van den hals*).
SLAK, taintalinga (L. teintalinga).
SLANG, oele*; *zwarte, giftige slang*, oele woeri*; *groene slang*, oele ngkaloekoe*; *python, zie P*.
SLAP, *zie: zwak*; — *hangen* (*v.e. touw*), nalente (L. nalonta).
SLAPEN, naleta*, (*ook wel*) notoeroe, natoeroe; (*van een lichaamsdeel*), natari*, L. nantari.
SLAPERIG, *zie*: *slaap*.
SLECHT, nadaa*.
SLECHTS, aga*, batena*, woele*, woewoe*; moto (L. mboto) (*na het bijbehoorende woord*).
SLEEPEN, -dii-binintjai (L. -oemboesaka).
SLEUTEL, goentji*.

SLEUTELBEEN, woekoe lologi (L. dongke lologi); *holte achter het* —, lologi*.
SLIJM, lenoeroe (L. laweko); (*op een visch*), roera (L. bita, laweko); *slijmerig*, nalenoeroea (L. nobitaa, nolawekoa).
SLIJPEN, -hampoe*, -aha*.
SLIJPSTEEN, watoe pohampoea*, watoe pangahaa*; (*klein, steeds meegedragen*), hangira*, watoe peko (L. watoe kodi).
SLIKKEN, -ome*.
SLINGEREN, nontoja* (*onoverg.*).
SLINKEN, nengkoro*, nampopo*.
SLOK (*een*), hagodea (L. sangkoedoe).
SLOKDARM, pangome* (*vgl.*: *keel*).
SLOOP, batoetoe loena (L. koesooe loena).
SLORDIG, *zie*: *achteloos.*
SLUIPEN, nenongko*.
SLUITEN (*met een deksel*), -talooeni*, -ladoe*; (*den mond*), -gimoe (L. -ipoe); (*de oogen*), -piri*; (*deur enz.*), -woenta*; (*een pajoeng*), -poro*; (*een flesch*), -opini (L. -sonsoni, -sonsongi); (*met een sleutel*), -goentji*.
SLURPEN, -hoerobo*; (*buffels*), nantjihi*.
SMAAK, konia (L. kondia), (*v. dranken*) tamia (L. inoea).
SMAL, nadjopi*, nagopi*.
SMEDEN, notampa*, -tampa*.
SMELTEN, nagonoe*; (*overg.*), -gonoe*.
SMEREN, *zie*: *besmeren*; — *op*, -gerei*, -gereika*, -gereka*.
SMID, topotampa*; *smidse*, (hooe) potampaa*, L. kolowo.
SNAAR, kaloro*.
SNAVEL, tilo*.
SNEL, *zie*: *vlug*; *snel stroomend*, narimboho*.
SNIJDEN (*rijst*), -poedoe*.
SNIJTAND, ngihi wori*.
SNIT, tari*.

SNOER (*een*), habale*, haoeta*.
SNOR, *zie*: *knevel.*
SNORKEN, nogoemoeri*, nogoemboeri.
SNOT, ngoeoe*.
SNUIT (*v. varken*), doeme (L. soemi). *Zie*: *bek.*
SNUITEN; *den neus* —, notontjoe ngoeoe*.
SOLDAAT, hoerodado*, hoeroedado; *soldaten,* koempania*.
SOMMIGE(N) ... *andere*(*n*), hantongo ... hantongo*, hanoe ... hanoe*. *Zie ook*: *gedeelte.*
SOMS ... SOMS, hangkani ... hangkani*. *Zie ook*: *nu en dan.*
SOORT, ngaa (L. ngaja); *een soort*, hangaa (L. sangaja); *in soorten*, mpengila-ngila*.
SPAANDERS, loba*.
SPADE, hero*; (*ouderwetsch voorwerp van dien aard*), pokeke*.
SPAN (*een*), hananga (L. sandanga); *meten met 'n span*, -danga*.
SPANNEN, -taka, -lono (L. -londo). *Zie*: *strak.*
SPAREN, -petoro*, L. -palaja; (*niet gebruiken*), -palea (L. -paloa).
SPARTELEN, nengkarawoeke (L. nengkarambeba).
SPATTEN, *zie*: *opspatten.*
SPECHT, balitoetoe (L. baletoetoe).
SPEEKSEL, iloe (L. teiloe).
SPEELGOED, po'ore (L. powadi, powadi-wadi), mbore-mbore.
SPEER, *zie*: *jachtspeer, lans.*
SPEK, lompo*.
SPEL, po'ore (L. powadi), pombore; *zijn spel drijven met*, -popo'ore (L. -popokoewawa, -koewawasi), -popombore.
SPELEN, no'ore (L. nowadi), nombore; *spelen met*, -po'oreka (L. -powadika), -pomboreka; *spelen op* (*met de vingers*), -kowi*, (*door slaan*) -kado*.
SPERMA, tai-lahoe (L. tei-lasoe).
SPIEGEL, padoma*, pampewao*.
SPIEGELBEELD, wao*.

SPIJKER, pakoe*.
SPIJT HEBBEN, *zie*: *berouw*.
SPILZIEK, *zie*: *verkwistend*.
SPIN, boekao*; *spinneweb*, bola boekao*.
SPITS, *zie*: *puntig*.
SPITSMUIS (*stinkmuis*), marangkaleke (L. mangkaleke, moeoe).
SPLIJTEN, -bika*; *gespleten*, nabika*, (*v.d. aarde*) nabeka*; *zie*: *openbarsten, openspringen*.
SPLINTER, hoelana (L. solata); *ik heb een — in mijn voet*, naka-hoelana paakoe (L. nakasolata paakoe).
SPOEDIG, ntaoe (L. ntooe), mpolo (L. polo); *zie*: *vlug, lang*.
SPOELEN; *den mond —*, nokalimoemoe*.
SPOOK, wali*, topowali*.
SPOOKAAP, tangkahi*.
SPOOR, walea*.
SPOTTEN, *zie*: *bespotten*.
SPREKEN, nololita*; — *over*, -pololita*. *Zie ook*: *praten*.
SPRINGEN (*over 'n kleinen afstand*), nekatadi (L. nengkatadi, nengkatende); (*over 'n grooten afstand*), nekawantoe*; *naar beneden —*, nengkanawoe*; *springen naar*, -kawantoehi*; *springen op*, -hene (L. -sende). *Zie*: *opspringen*.
SPRINGLANS, patika (L. watika).
SPRINKHAAN, (*alg. naam voor sprinkhanen en krekels*) hokoa (L. bati); (*een groote srt.*), ngkapopata; (*andere srt.*), ngka-baboengkoe; *bidsprinkhaan*, ngkananoko (L. topetimbe).
SPRUIT (*jong blad*), lolo*; (*loot*), pehoe*. *Zie*: *bamboespruit, uit-spruitsel*.
SPUITEN (*onoverg.*), netidji (L. nepoedji); (*opspuiten, zooals modder waarin men trapt*), neloempoedji*.
SPULLEN, roepoe-roepoe*, L. dagána.
SPUWEN, notailoe (L. noteiloe); *spuwen op*, -tailoehi (L. -teiloesi).
STAAN, nokangkore (L. nokongkore).

STAART, lelo*, ikoe*.
STAD, ngata bohe (L. ngata bete).
STAL, gimpoe*.
STAM, (m)pole (kaoe) (L. (m)pole (ngkooe)), woto*, bata*, wata*; *pisangstam (als groente)*, noti; *liggende boomstam*, wowata*.
STAMPEN, nomaoe (L. nombooe), -maoe (L. -mbooe); (*van spaansche peper*), -roeri*, L. -roetoe (*in een klapperdop e.d.*), -oeho* (*in een bamboe*); *stampsel*, pinomaoe.
STAMPER, lialoe (L. pombooe) (*ook voor sirih-pinang*); (*voor spaansche peper*), (watoe) poroeri (L.i. *of* (watoe) poroetoe).
STANK, (ka)waoe (L. (ka)wooe).
STAP, *zie*: *schrede.*
STAPEL (*een*), *zie*: *hoop.*
STAPPEN, nolempa*.
STEEDS, *zie*: *voortdurend.*
STEEK; *in den — laten*, -lewa* (*zie: verlaten, gebrek*); ——— *door een afspraak niet na te komen*, (*ook*) -pahalanawoe*.
STEEL, poepoeka*; (*v.e. lepel enz.*), kaoe (L. aroe).
STEEN, watoe*.
STEIL (*v.e. weg*), *zie*: *stijgen*; *steil oprijzend*, nantinda (L. nakinda); *zie*: *steilte.*
STEILTE, bingke(na)*; *met een steilte of steilten*, nabingke*, nobingke*; (*steile rotswand*), pipimatoe (L. pipimbatoe).
STEKEN, -tohoe* (*prikken*; *vaststeken op die wijze*); (*met een mes*), -djalo*; (*pootgaten*), -hakoe*; (*met speer e.d.*), -taroehoe, -lowoe* (*in 't M. ook v. pootgaten*), (*dóórdrukkend*) -taroehoe-poengoe (L. -sakoe-gao), (*niet diep*) L. -toedja; (*met angel*), -hii*; (*v. onderen nr. boven*), -gele*, -oeho*; (*met vinger of iets derg.*), -tobo*; *blijven steken*, natetaa*, nahoedoelae*, (*in den val of bij 't afdrijven*) natehompe (L. nasompe); *er is iets in mijn keel blijven steken*, nakamboeoe'a (L. nakamboeoekoe) (*v. rijst e.d.*), namonoe'a (L. namondoekoe) (*v. botjes e.d.*).

STELEN, nangio*, nangongko*; (*overg.*), -pangio*, -pangongko*.
STELT, tilako (L. tilalako); *steltloopen*, notilako (L. notilalako).
STEM, nganga*, wama (L. wotoe); *een — opzetten*, nonganga (L. nokoeelara).
STENGEL, kaoe (L. kooe).
STER, betoee*.
STERK, naroho*, L. nokesi; (*v.d. stem*), naramba*, narimboho*, nabohe (L. nabete).
STERVEN, *zie*: *dood.*
STEVIG, naroho*; — *staan* (*v.e. paal*), norii, nokarii*; *niet — staan* (*v.e. paal*), nokaledo*. *Zie*: *vast.*
STIEFKIND, STIEFOUDER, awo*.
STIJF, nakadoe (L. narangkodo), nakodo*; (*door vermoeidheid*), namaga*; (*van vloeistoffen*), nabake*, nabakoe*, natoke*; (*v.e. bries*), *zie*: *hard*, (*ook*) nakantja*.
STIJGEN, nanake (L. nompandake); *langzaam — (v.e. weg)*, notente (L. nooeli-oeli); (*v. water*), nompene*.
STIJL, toeha*; (*v.e. heining*), oehoe*.
STIKKEN, namate natido*. *Zie*: *verdrinken.*
STIL (*zich niet bewegend*), nampiroo, namperoo (L. nempiroo); (*v. aard*), namoengkoe*, L. namoendo; (*niet druk, v.e. weg enz.*), nalino*, nakalinoa*; (*van water in een rivier dat bijna niet stroomt*), nalino (L. nanole); *stilletjes, zie*: *zacht.*
STILSTAAN, naro(d)o nokangkore (L. nar. nokongkore); (*niet afvloeien, zooals regenwater*), nonangko, nonabo (L. nonambo); (*niet stroomen*), naroo*; (*blijven staan*), nondodo*.
STINKEN, nehoa*, nawaoe (L. nawooe); (*erg*), nawohi*.
STIP; *een —*, hantoela*; *met stippen*, nopantoela (L. nompatoela).
STOEL, kadera*.
STOF, awoe (L. sowoe); *stoffig*, noawoe (L. nasowoe).
STOFJE IN 'T OOG, parapoea (L. kabiloa).

STOK, loea (L. tioko); (*om te slaan*), popao (L. powombo), (*kort*) pato*.
STOM, nabobo*; *stomme*, tobobo*.
STOMP, nadintji (L. napombo).
STOMPEN, -timoloe (L. -timboloe) (*met het vlak der vuist*); -tanoedjoe* (*met de knokkels*).
STOOM, hoa(na), rangahoe(na) (L. soemoa(na), soemonga(na)).
STOOMBOOT, kapala apoe*.
STOOMEN (*rijst*), -pahoa (L. -koeradjoendjoe).
STOOTEN (*zich*), nateroempa, natepangka; (*teenen*), natetantjoenoe*, natehoenoe*; (*'t voorhoofd*), naterooe*.
STOPPELS, deami (L. dami); *stoppelveld*, rara deami (L. rara dami).
STOPPEN (*gat in goed, kleedingstuk*), -karaba*, -daoe-karaba (L. -dooe-karaba); (*gat in wand enz.*), -opini (L. -sonsongi).
STOREN, -bagoi*, -palera*.
STORTEN (*geld*), -djoedjoe*.
STOTTEREN, L. nangkababa.
STRAFFEN, -padeahi*, -paradjea (L.i., -paradjeani); (*door 't Gouvernement*), -hoekoe (L. -soekoe).
STRAK, nadii*, naradii*; *strak trekken*, -pahidii (L. -peradii), -pakadii*, -pedii*.
STRAKS (*i.d. toekomst*), boelei*, (*aanstonds*) mei; (*in 't verleden*), eehe, (e)he, (e)hee, eehee, e'ehee, ée-hee, é'e-he(e) (L. (i)see, (*langer geleden*) wowei).
STRALEN, *zie*: *schijnen*.
STRAND, howea*, talinti*.
STREELEN, -woerera*.
STREEP, garihi*, L. sei; *strepen trekken over, op*, -hai (L. -sei).
STRIJD VOEREN, *zie*: *oorlog voeren*.
STRIJKEN, -galoehoe (L. -garoesoe).

STRIK, langa (L. pewa); *soorten*: bantara*, pahingki*, pomenta*, bahalo, tolia, L. koilio, (*voor buffels*) tinoeoe (L. teko).
STRONK (*v.e. boom*), patoea*.
STROOIEN, -boere (L. -kamboeraka); (*zooals op een wond*), -kawoeroroi*.
STROOMAF VAREN, noili*; *stroomafwaarts gaan*, nantjaoe (L. nonsooe).
STROOMEN, noili*.
STROOMOPWAARTS GAAN, nomoere (L. nooere).
STRUIKELEN, natehoealoko*, natehoeloko, L. natetoerobo.
STRUIKGEWAS, doenoempoe (L. doemoempoe); *met — begroeid*, nodoenoempoe, nadoenoempoea (L. nodoemoempoe, nodoemoempoea, nadoemoempoea).
STUIP HEBBEN („*mata tinggi*"), nekamoelaa (L. nekamboelaa); (*kaken op elkaar geklemd*), nangkaradii*.
STUIT, moei*.
STUIVER, doi loke*, doi mpowoelooe.
STUREN, *zie*: *besturen*; *er op uit —*, -toedoe*.
STUTTEN, -hoeko*, -toeko.
SUIKER, gola*, (*kristalsuiker*) g. kahi*, (*arensuiker*) g. lei*; *suikerpalm*, *zie*: *arenboom*; *suikerriet*, heha (L. tinowo).
SUSSEN, -onoepi (L. -ondoepi), -ena*, -paintjo (L. -tooewi).

T.

TAAI, naloei*, nakoo*, nowinta*, napeni*.
TAAK, powia*, bago*.
TABAK, tamako (L. tambako).
TAK (*kleine*), rangka*; (*groote*), raa (kaoe) (L. raa (ngkooe)); (*vertakking*), panga (kaoe), penga (kaoe) (L. panga (ngkooe), penga (ngkooe)).
TAM (*niet schuw*), nanara*; — *varken*, wawoe bola (L.i., boë bola),

wawoe patoewoe (L.i. *of* boë p.); *tamme kip*, manoe bola*, m. patoewoe*.

TAMARINDE, hambalagi*.

TAND, ngihi*; *tandeloos*, nangiro*; *tanden vijlen, zie*: *korten.*

TANDVLEESCH, oega*.

TANG, hoepi*.

TANTE, pinotina*, tina-lalo*; *kinderlooze* —, tina-lalo; (*echtgenoote van oom, zuster van stiefouder*), poawoa, (awo).

TAPPEN (*palmwijn*), nohari (L. nokoo).

TASCHJE (*gevlochten*), epoe*.

TASTEN, nerera, nererahi (L. nekarera), negaohi (L. negao).

TE, i (L. (r)i); (*bijw.*), gaga* (*geplaatst na 't woord waar 't bij hoort*).

TEEKEN, petononi (L. petonondi), pampetononi(a).

TEEKENEN, -gambara*.

TEEN, karawe paa (L. karawe mpaa), koa karawe paa (L. koa mpaa, koa ngkarawe mpaa); *zie*: *vinger.*

TEGELIJK, nahintooe*. *Zie*: *samen.*

TEGEMOETGAAN, -potomoeka*, -potomoe (L. -tomoenaka).

TEGEN ELKAAR AAN, nonerapa (L. nomberapa), nohirapa*, (*aan elkaar sluiten*) nahingkii (L. nasingkiki); *tegen iets anders aan*, narapa*.

TEGENGESTELDE, timali*, bali.

TEGENHOUDEN, -lawa*.

TEGENOVER, i toto (L. toto noe); — *elkaar*, nahintoto*, notimali*, L. notonda; *wat zich tegenover iets anders bevindt*, hintoto-*, timali-*.

TEGENSPREKEN, -bali*.

TEGENZIN; *hij werkt met* —, nowia'i moma loko i rarana (L. nowiaa tado lako i rarana).

TELKENS, boetoe-boetoe ngkanina*; *zie*: *dikwijls, steeds.*

TELLEN, -bila*, -imba*.

TEMMEN, -panara*, -pakanara*.
TEMPEL, lobo*, baroega*.
TENZIJ, *zie*: *behalve.*
TEPEL, ngoedoe hoehoe (L. ng. nsoesoe, (*v.e. uier*) soesoe).
TERDEGE, ntoto*, mpocoe* (*na 't bijbehoorende woord*).
TERUGGEVEN, -wai-ntjili, -wai-ntjoeli, -wai-hili, -wai-hoeli (L. -woi-nsoeli, -popansoeli); (*wat men niet wenscht*), -oera*, oera-ntjili (L. oera-nsoeli).
TERUGHOUDEN (*zooals gasten*), -patetaa*, -tagi*, -taamaka*.
TERUGKEEREN, nantjili, nantjoeli*; — *om iets te halen*, -hili, -hoeli*; *terugkeeren naar*, -hoeliki*.
TERWIJL, boela*, rantja* (*zie A p. 22, 40, 44*).
TESTIKEL, ongoe ntoloe*.
TEVERGEEFS, bajangi*, ntarara*, mara.
TEVREDEN, naraha rara (L. nadonoe); (*bevredigd*), naoha rara*.
THANS, *zie*: *nu.*
THEE, tee*; (*warme drank*), oee tee*.
TIEN, hampoeloe*, (*wisselterm*) hantjanga („*twintig*" *is* rontjanga *enz.*; L. santake, rontake, *enz.*); *tienduizend*, hariwoe*; *bij tienduizenden*, noriwoe(-riwoe)*.
TIJD (*tijdstip*), boela*; *tijd hebben*, naloga*.
TIJDING, lele*, (kareba*).
TIJFEREN, *zie*: *tappen.*
TIKKEN, *zie*: *kloppen.*
TIMMERMAN, topobola*.
TIN, balo*.
TOCH, kana*.
TOEDEKKEN, *zie*: *bedekken, overdekken.*
TOEKEEREN; *iemand den rug* —, -talikoerihi (L. -bengosi), (*zonder voorwerp*) notalikoe (L. nobengo); *iemand de voorzijde toekeeren*, -tingo(o)hi (L. -tingajosi), (*zonder voorwerp*) notingoo (L. nongajo); *iem. de zijde toekeeren*, -toebirihi*.

TOEKIJKEN, *zie*: *kijken.*
TOELEGGEN; *zich — op* (*met ijver*), -karitoetoei (L. -katoetoei).
TOESPIJS, oeta* (*groente, vleesch of wat ook maar*).
TOESPREKEN (*iem. die voorbij- of weggaat*), -kamaro (L. -ontika); (*vermanend*), -kamaro (L. -ontika).
TOESTAAN, -palioe*, -palogai (L. -palogei), -wai (L. -woi, -wei).
TOEVERTROUWEN AAN, -haroemakaka*.
TOEVOEGEN; *iets — aan*, -tambai (L. -tambei).
TOL, gahi*; *tollen*, nogahi*.
TOMAAT, palola djawa*, palola mbawoe*.
TONG, dila*.
TOOM (*met bit*), hama*.
TOONEN, -(pope)pahiloi (L. -popakalio). *Zie ook O.*
TOOVERGIF, *zie*: *vergif.*
TOOVERSPREUK (*met slechte bedoeling*), doti*.
TOP, lolo (L. woemboe); (*allerbovenste*), lolo-ngkoedoei, lolodoei*; (*v.e. berg*), lolo (L. toemoe), toetoe*. *Zie*: *uiteinde.*
TOT (*aan*), narata (i) (L. narata (ri *of* i)), doeoe (na)rata (i) (L. doeoe narata (ri *of* i)); (*v. tijd*), doeoe*.
TOTAAL (*zelfst. nw.*), kadea(na)*; poromoea(na)*.
TOUW, kaloro*; (*paardentouw*), goela*.
TOUWDRAAIEN, nopoele goela*, nokaloro goela*.
TRAAN, *tranen*, oee mata*.
TRACHTEN, *zie*: *probeeren.*
TRANSPORTEEREN, -taoe, -pataoe (L. -potooe).
TRAP, oda*.
TRAPPEN OP, -todoe*, L. -lisa.
TREDE, toka*; (*v.e. trap ook*) ngihi oda.
TREFFEN, *zie*: *raken*; (*v. iets dat valt*), -roentjoe*.
TREKKEN, -dii, -dihi*, L. -oemboe (L. *v. rotan*: -raba); *naar zich toe —*, -gantji*, -paloee*, L. -loee.
TREKKER (*geweer*), pokadjia*, pokobia*.

TREUZELEN, netilera, nekalera, noleeleraa (L. nalera-lera, nolera-lera, nekilera).
TRILLEN, *zie*: *beven*.
TROEBEL, nagoa (L. naligongga, nakora).
TROM, gima (L. gimba), karatoe*, lentoa* (*soorten*).
TROMPET (*v. rijsthalm*), poeoe, dolodóio, doeloedóeioe (L. kololio).
TRONK, *zie*: *stronk*.
TROOSTEN, *zie*: *afleiden*.
TROS (*een*), hampaa* (*klappers, pinang*), hamoeli (L. samboeli) (*pisang, lansats*), hampoehoe* (*bloemen*).
TROUWEN, *zie*: *huwen*.
TUIN, *zie*: *akker*; *tuintje* (*niet voor rijst*), pampa*.
TUIT, lahoe*.
TUSSCHEN, i olo (L. ri olo noe).
TUSSCHENRUIMTE, olo*.
TUSSCHENSTEKEN (*iets ergens*), -holo*, -holompiti (L. -solompiki).
TUSSCHENTIJD, olo*.
TWEE, rompoanoe (L. rongkooe), roongoe, ro'ongoe (L. rongoe), rodoea*, *enz.* (*zie*: *een*).
TWEELING; — *zijn*, norapi*.
TWEESPRONG, popengaa dala*.
TWISTEN, noboengka*.

U.

UI, pia*.
UIER, kate(na) (L. gate(na)), hoehoe, takoe hoehoe, tawoe ntjoehoe.
UIL, tokaa*, kalakia*, totohi* (*soorten*).
UIT (*vuur enz.*), namate*; (*licht*), namate* (L. *ook* napaja).
UITBLAZEN, -tamporo*.
UITBREKEN (*v. huidziekten*), *zie*: *opkomen*.
UITDEELEN, -tira*, -palele*; (*vleesch*), -tibo*.

UITDOEN (*vuur*), -patehi*; (*licht*), -patehi* (L. *ook* -paja).
UITEENGAAN (*van twee menschen*), nogaa*; (*v.e. vergadering, etc.*), nagaro*.
UITEINDE, woentoe*; (*a.d. bovenkant*), doë*. *Zie*: *ondereind, punt.*
UITGAAN, *zie*: *uit, buiten.*
UITGESTORVEN, naropoe*.
UITGESTREKT, naloeo (L. nawea), (*v.e. vlakte*) nongamaka (L. nongambaka).
UITGEVEN (*geld*), -popanaoe (L. -popanooe).
UITGEZONDERD, *zie*: *behalve.*
UITGIETEN, -boeboe (L. -boere).
UITGLIJDEN; *hij is uitgegleden*, natepahe paana*.
UITGRAVEN, -kae*.
UITHALEN, *zie*: *wegnemen, halen*; *iets ergens uit halen*, -hoewoeraka*.
UITHANGEN (*over een lijn*), -lawe*.
UITHOUDEN, *zie*: *verdragen.*
UITHUWELIJKEN, -popobalailo (L. -popobaleilo).
UITKAUWEN (*suikerriet*), -oi (L. -ngoeoe); (*onoverg.*), nangoi (L. nangoeoe).
UITKNIJPEN, -pie*.
UITKOMEN (*ergens terechtkomen*), nahompo*; (*ei*), nampoka*.
UITLACHEN, -tawanaka (L. -ele).
UITLEGGEN, -toetoe (L. -patoentoe).
UITLOOPEN, nokapoehoe; *zie*: *uitspruiten, ontkiemen.*
UITMAKEN, -pakaopoe*; (*zaak*), -tangara*.
UITNOODIGEN (*om te komen eten*), -gaga*, -pemoeaki (L. -pemboeaki). *Zie*: *roepen, aansporen.*
UITPAKKEN (*iets dat omwikkeld is*), -bole (L. -bongesi); (*inhoud v. iets*), -hoewoeraka*, -karangoee (L. -oengkaraka).
UITPOEPEN, -ote*.

UITPUILEN, neloempere (L. neloempiri); (*v. oogen*), nemoetoe (L. nemoentoe).

UITREKKEN; *zich* —, nangkaraoele (L. nangkaraona), nangkaraboeale (L. nangkaraboloe); *vgl.*: *uitstrekken.*

UITRUSTEN, *zie*: *rusten.*

UITSCHEIDEN, *zie*: *ophouden.*

UITSCHELDEN, -kahodoi*, L. -pokasodo, (*met vuile woorden*) -tarahoe (L. -pangkatoe).

UITSLUITEND, ntarara* (*na het bijbehoorende woord*), naliongoe* (*vóór het bijbehoorende woord*).

UITSPREIDEN, -tantare (L. -tatare).

UITSPREKEN; *hij kan het niet uitspreken*, moma nahowa ioelina (L. tado nas. nioel.).

UITSPRUITEN, *zie*: *uitloopen*; (*na afsnijding of afkapping*), nohoeloe*.

UITSPRUITSEL, hoeloe* (*zie*: *uitspruiten*). *Vgl.*: *knop, spruit.*

UITSTAPPEN, nehompo*.

UITSTEKEN, neoedoe*, nempano (L. nempando). *Zie ook*: *uitstrekken.*

UITSTELLEN, -kepa*, -kohoe*, -lewa, -koenta*; *uitgesteld*, nalewa.

UITSTORTEN, *zie*: *uitgieten.*

UITSTREKKEN (*b.v. d. arm*), -ona*; *zich recht* — (*liggend*), nangkaraona*, L. nangkada.

UITTREKKEN, -lontjoe* (*kleeren*); -reboe (L. -woeka) (*haar, veeren, gras*); (*zooals een paal uit den grond*), -woeka*; (*uit een stapel, kurk uit een flesch, enz.*), -woetoe*, (*kurk ook*) -hoengka; *z'n kleeren uittrekken*, nolontjoe*.

UITVALLEN (*haar*), narona (L. naoendoe), (*na ziekte*) nabowa*; (*tanden*), narona, napoepoe*.

UITWERPSELEN, *zie*: *drek.*

UITWIJKEN, nehalepi (L. nelepi), neleli*, nepelelika*, L. nesei;

(*om niet getroffen te worden*), palewa*, (*zonder de beenen te verplaatsen*) nepolieka*, polieka*; — *voor*, -(pa)lewa*, -polieka*.

UITWISSCHEN, -porihi (L. -parisi, -gempoe).

UITWRINGEN, -poele*, L. -pie.

UITZETTEN (*zwellen*), newoke (L. nemboea). *Zie ook*: *milt, opzwellen.*

UITZUIGEN, *zie*: *uitkauwen.*

UNSTER, timba*.

UUR; *een uur*, hadjaa*; *zeven uur*, tinti papitoe*, tente papitoe.

V.

VAARDIG, natopa*.

VACCINATEUR, topehoebi*, hando*.

VADEM, dopo*; (*als maat*), -nopo (L. -ndopo); *met vademen meten*, -dopo*.

VADER, toeama* (*zie*: *naam*); (*in de aanspraak enz.*), mama*.

VAGINA, tile*.

VAK (*een*), hangkota*; (*v.e. sawah ook*) haongoe (L. *alleen* saongoe).

VAL, teko, hodi, pompo (L. pandapa).

VALKUIL, tarobo*.

VALLEN (*naar beneden*), nanawoe*; (*omvallen*), *zie O*; (*van regen*), nadoengkoe*; (*van water in een waterval*), nengkanawoe*; *naar beneden laten vallen*, -nawoe*; *zich laten vallen*, nengkanawoe*.

VAN (*van ... af*), lako i, lako, loko (i) (L. lako (ri)).

VANDAAG, eo ei*.

VANGEN (*met hand*), -hoko*; (*met stok met strik er aan*), -patadoeni (L. -dodorani) (*het voorwerp heet* patadoe, L. dodora); *visch* —, nebaoe (L. nebooe, nekabooe); *met de hand* — (*in water*), -kakoe*, (*tastend*) -gao (L. -rama); *in een fuik ge-*

vangen, nabela woewoe, nahoea woewoe (L. nabela kipoe, nesoea ri kipoe).

VANNACHT, *zie*: *nacht*.

VANOUDS (*memang*), ami* (*achter 't woord waar 't bij hoort*).

VAREN, pakoe*; (*werkw.*), nohakaja*, nodoeanga*; (*zeilend of in een schip*), nohoemomba*.

VARKEN, wawoe*, L. boë; *wild* —, wawoe ngkakaoe (L. boë ngkakooe).

VAST, natede*; (*gestadig, standvastig*), narodo*, natida*; (*van te voren*), ami* (*achter 't bijbehoorende woord*); — *in een opening zitten*, naipoe*. *Zie*: *stevig. Vaste bestanddeelen van vochthoudende stoffen, zie*: *ampas*.

VASTBINDEN, *zie*: *binden*.

VASTHECHTEN, -parika*; (*vastspijkeren*), -paro*.

VASTHOUDEN, -kakamoe*, (*trekkend*) -pentoë*; *zich vasthouden*, nekakamoe*, nengkakapoe*, (*trekkend*) nentoë*.

VASTSTELLEN (*tijdstip*), -owo*. *Zie*: *beslissen*.

VECHTEN, noneoeko (L. nombewiko); (*elkaar bij de keel grijpende*), nonebaga (L. nombebaga); (*v. honden*), noneropo (L. nomberopo); (*v. hanen*), nonepoeli (L. nombepoeli); *laten* — (*hanen*), -popomepoeli (L. -popombepoeli).

VEEL, nadea*.

VEELSOORTIG, *zie*: *allerlei*.

VEEREN, woeloe*.

VEERKRACHTIG LOS-, OPSPRINGEN, nengkalibeti, nengkaloebeti (L. natebesi, natebesika).

VEGEN, -hai (L. -soseini).

VELD, karawa*.

VELLEN, -towo*.

VENSTER, koembeo*.

VENTEN, -poëoka, L. -sajonaka.

VER, na'awa (L. nakawao), na'awaraka; (*stem*), nanito (L.

nenantoe); (*worp*), nanio (L. nalamboea); *ver uiteen*, nalawa*, nalaka*.

VERACHTEN, *zie*: *geringschatting*.

VERAFSCHUWEN, *zie*: *afschuw*.

VERANDEREN (*onoverg.*), nobali*, nomali*, namoli*; (*overg.*), -bali*.

VERANTWOORDELIJK ZIJN VOOR, -intjani*; *verantwoordelijkheid*, pangintjani*.

VERBERGEN, -leroe (L. -woeni); *zich* —, netaleroe (L. nentabongo).

VERBIEDEN, -tagi*, L. -woesoe.

VERBIJSTERD, napoeha rara*, naingoe*, naingoe rara*, nalipo rara*.

VERBINDEN (*medisch*), -wewe*.

VERBLIJFPLAATS, po'ohaa (L. pearia).

VERBLIJVEN, no'oha (L. neari).

VERBOD, petagi*.

VERBODEN; *wat — is* (*door godsdienst, adat*), palia*; *wat voor hen verboden is* (*als boven*), paliara*, anoe ipopalira (L. a. nipop.).

VERBRAND, napapoe* (*vgl.*: *op*); *verbranden* (*overg.*), -apoei (L. -paongo).

VERBRIJZELD, narega (L. naroga); (*in gruizelementen*), narega-ntai (L. naroga-tei).

VERDEELEN, -ganta*; (*uitdeelen*), *zie U*.

VERDENKEN, -kapa*, -bata(i) (L. -bata, -batei), -bata-batai* (L. *ook* -bata-batei) (*vgl.*: *meenen, vermoeden*).

VERDORREN, nabangi*.

VERDRAGEN, -petitirii (L. -pekitirii).

VERDRIET; *ik heb verdriet*, napari rarakoe*, nadoea rarakoe*, naheha rarakoe*.

VERDRINKEN, namate naonga*.

VERDWALEN, nalipo*, napoeha*.

VERDWIJNEN, napaja*.
VERF, pabolo (L. sarada), parada.
VERFROMMELEN, -ngoetoe*.
VERGAAN, namaroe*.
VERGADERING HOUDEN, noliboe*; — — *over*, -poliboei*, -liboei, -poromoei*, -kahiromoei*.
VERGELDEN (*in ongunstige beteekenis*), nehawa*; (*iets aan iem.*), -pehawa(i) (L. -pesawa, -pesawei) (*met den persoon als voorwerp*); (*in gunstige bet.*), -hiliwi*.
VERGELIJKEN, -pahibali* (*door naast elkaar houden*); — *bij*, -parapai*, -(pa)rapaka*.
VERGETEN, -kalingani*, (*zooals een naam*) -kaingoei*; *ik heb 't vergeten*, ikalinganikoe (L. nikalinganikoe), nalinga rarakoe*; *ik ben 't vergeten*, ikaingoeikoe (L. nik.), naingoe rarakoe*; *ik kan 't niet vergeten* (*moet er steeds aan denken*), moma naintjo rarakoe (L. tado nainso rarakoe).
VERGEZELLEN, -podoo, -podohe (L. -poroa(si)). *Zie*: *begeleiden*.
VERGIF, rahoe*, (*om iem. te dooden*) pakoedaa*, kantoe*, doti*; (*voor visschen*), toewa*, kamande*, nilo*.
VERGIFTIG, nemoho*.
VERGISSEN (*zich*), nahala*.
VERHAAL, djarita*, (*overlevering*) toetoera*.
VERHARDEN, -pakakodo*.
VERHEFFEN; *zich* — (*ten onrechte*), nampopelioe*; *zich* — *op* (*ten onrechte*), -popelioe*.
VERHEMELTE, *zie*: *gehemelte*.
VERHEUGD, *zie*: *blij*.
VERHINDEREN, *zie*: *tegenhouden*, *storen*.
VERHOOGEN, -oreki (L. -ore katoewoe-).
VERHUIZEN, noëntjoe*.
VERKEERD, nahala*; — *loopen*, nahala-dala*.
VERKLAREN, *zie*: *uitleggen*; *verklaringen afleggen*, nantoetoe*.

VERKLEEDEN (*zich*), nopatoli (L. nolali).
VERKLEUREN, nobali*, nabali*, nawoedja.
VERKOOPEN, nobaloe*, -pobaloe*.
VERKOUDEN, napahana (L. nawasa).
VERKWISTEND, nahomo*, naboentjolo (L. naboensoro).
VERLAMD (*a.d. beenen*), *zie*: *lam.*
VERLANGEND, nalintora, nalentora*; — *zijn naar*, -kalentorai*, -kalintorai.
VERLATEN, -palaihi (L. -paleisi), -palahi.
VERLEDEN, nalioe*; *zie ook*: *vroeger.*
VERLEGEN, naea*; (*v. goed*), namaroe*.
VERLENGEN, -oempoe*; *verlengstuk*, pooempoea*; *met elkaar verlengen*, -pahioempoe*.
VERLEPT, nalele*; (*niet meer te herstellen*), nalaoe (L. nalooe).
VERLICHTEN, -pakabaa*; (*om bij te lichten*), -hoeloeki (L. -silokini).
VERLIES, roegi*, karoegia*; *verliezen* (*onoverg.*), naroegi*, (*bij 't spel*) ibeta (L. nibeta).
VERLOOFD, nonekarohoi (L. nombekarosoi); (*v. d. vrouw*), ikarohoi (L. nikarosoi-); (*v. d. man*), nekarohoi*; *verloofde*, karohoa*.
VERLOREN, naronto*.
VERMANEN, -patoedoe*; *vermaning*, patoedoe*. *Zie*: *toespreken.*
VERMEERDEREN, -tambai (L. -tambei); (*onoverg.*), natetambai, nantambai (L. natetambei, nantambei).
VERMENGEN, *zie*: *mengen.*
VERMENIGVULDIGEN (*zich*), nomoelia*, nompene*.
VERMIJDEN, -leli*.
VERMINDEREN (*onoverg.*), (*water*) naoentjoe (L. nooensoe); (*levensmiddelen e.d.*), nakoentjoe* (L. *soms ook* nooensoe), (*doordat er afgenomen is*) nagoee*; (*geld*), nakoentjoe, nakoera*, nagoee*.

VERMOEDEN HEBBEN, KRIJGEN, nabata rara*, nabataa rara*. nakapaa rara*.
VERMOEID, *zie*: *moe*.
VERNEDEREN (*zich*), nengkarede, nengkadede*, L. nekadede.
VERNIELEN, -gero*; *vernield*, nagero*.
VERPLAATSEN, -entjoe*.
VERPLEGEN, -peili*.
VERSCHAFFEN, -paria*.
VERSCHIETEN (*v. kleuren*), nabali*, nobali*, nawoedja.
VERSCHILLEN, nohihala*, nontani*, hore hantani*; *verschil*, pohihala(a) (L. posisalaa), pomelea(a) (L. pombeleaa).
VERSCHRIKKEN, -kontjeki, -kontjei, -patoebee (L. -batoroi).
VERSCHUILEN, *zie*: *verbergen*.
VERSCHUIVEN, -doeroe (L. -tango). *Zie*: *uitstellen*.
VERSIEREN, -pakaramba*, -ramba-rambai (L. -ramba-rambei).
VERSLETEN; *een — kleedingstuk*, rontona*, ronto ... (L. ronto (noe) ...).
VERSLIKKEN (*zich*), nahoempeda*.
VERSPERREN, -lawa*; *versperd*, natetoekoe (L. nantoesoe).
VERSPILLEN (*geld*), -homo*, -boentjolo (L. -boensoro).
VERSPREID, nohimpotare*, notantare*, nohena*, L. nakamboeraka.
VERSPREKEN (*zich*), nahala-oelia*.
VERSTAAN, *zie*: *hooren*, *begrijpen*.
VERSTELLEN, *zie*: *lappen*, *stoppen*.
VERSTERKEN, -pakaroho*.
VERSTOOTEN (*vrouw*), -tapoehi*.
VERSTOPT, nowoehoe*; (*neus*), napiri*.
VERSTROOID, *zie*: *verspreid*.
VERSTUIKT, nahala-ngei (L. nasala-ngisi, nasala-koi, nasala-ngiso). *Zie*: *omzwikken*.
VERTAKKEN (*zich*), nopanga*, nopenga*.

VERTALEN, -tolali*, -patoli.
VERTEGENWOORDIGER, hoelewata*.
VERTELLEN, -parata, L. -patoentoe.
VERTOONEN (*zich*), -pepahiloi woto-, -popepahiloi woto-, -pepepahiloi woto- (L. -popakalio koro-). *Zie*: *voorschijn.*
VERTREKKEN, neongko*. *Zie*: *gaan.*
VERTROUWEN, VERTROUWEN OP, -haroemaka*, L. -pomaja.
VERVANGEN, -hambei*, -pahambei, -pahawa; (*zooals een buffel dien men moet betalen, door geld of iets dergelijks*), -lea*, -kamba*.
VERVELEN (*zich*), nahoempoe rara, napanga rara*, napanga*; *vervelend*, ne'ohai, neohai*.
VERVELLEN, *zie*: *ontveld*; (*v.e. slang enz.*), nowontjoe*.
VERVEN, -paboloi (L. -sarada), -paradai.
VERVOEREN (*van vervoermiddelen*), -pataoe (L. -potooe), -taoe.
VERVOLGEN, -dapa*. *Vgl.*: *achternazitten.*
VERVOLGENS, pade*, pae*.
VERVROEGEN, -hahoeni (L. -pakagasi, -pakasasinta).
VERVULLEN, -pakaoko*, -doepai, -pakadoepa*, -pakaowo*, -(paka)-woewoe.
VERWAAND, *zie*: *verheffen.*
VERWAARLOOZEN, *zie*: *achteloos, zoomaar.*
VERWACHTEN (*rekenen op*), -haroemaka*. *Zie*: *wachten.*
VERWANT, nontina (L. no(sa)ntina), noharara*; (*v. dezelfde generatie*), no'ompi.
VERWELKEN, *zie*: *verlept.*
VERWENNEN (*in alles zijn zin geven*), -toetoeka dota-*.
VERWIJDEREN, -lali*.
VERWISSELEN VAN, -patoli (L. -hambei); (*met een ander*), nonehoela (L. nombesoela), nonehambei (L. nombesambei).
VERWONDEREN (*zich*), nekatoeele (L. nakoemaa, nakiomaa); —— *over*, -katoeele (L. -pokoemaa, -pokiomaa).
VERZADIGD, nabohoe*, naoha*; *verzadigen*, -bohoeki*.

VERZAMELEN, -pahiromoe*, -paharomoe*, -pahiroeroe*; *zich* —, nahiromoe*, nahiroeroe*; *zich — voor* (*een werk of iets dergelijks*), -kahiromoei*.
VERZAMELPLAATS, popahiromoea*.
VERZETTEN (*zich*), ne'ewa*.
VERZOEKEN, *zie*: *vragen*; (*in verzoeking brengen*), -patiwoo*.
VERZORGEN (*dieren, kinderen*), -pahihi*. *Zie*: *zorgen*.
VERZUIMEN, -lewa* (*b.v.* nohikola, *schoolgaan*).
VET, taba*, lomoe*; (*bijv. nw.*), nalomoe*.
VETER, kaloro taloepa (L. kal. (ng)kaloempa).
VEZELBAST (*v.e. kokosnoot*), benoe*.
VEZELIG, notangoewa (L. nomemoe).
VEZELS, tangoewa (L. memoe); (*van arenpalm*), kangkoeba (L. kapoega).
VIER, aopo*, opo, opo- (L.i. *en* pata-).
VIEREN, *zie*: *neerlaten*.
VIERKANT, nohoelapa*, nohoelapa-opo (L. nosoelapa-aopo); (*zelfst. nw.*), opo-ntjoelapa*, L. pata-nsoelapa.
VIES, nowota*, notampo*.
VIJAND, bali*. *Zie*: *oorlog*.
VIJF, lalima*, alima*, lima, lima-*.
VIJL, kikiri (L. kiki); *vijlen*, -kikiri (L. -kiki).
VIJVER (*voor visch*), woehoe*; *vischvijvertje op de sawah*, ola.
VIJZEL, poroeria*, L. poroetoea; *vijzeltje voor sirih-pinang*, ntjoe pomaoe (L. nónsoena, pombooeaa).
VILLEN, -hihi*.
VIN, pangkawe*.
VINDEN, -rata*, -hoema.
VINGER, koa karawe (L. koa ngkarawe) (*ook: teen*), karawe pale (L. karawe mpale), koa pale (L. koa mpale); *een vinger* (*teen*), karawe hangkoa*; *vingerkom*, powanoa (L. pembanoa).
VISCH, baoe (L. booe); *gerookte* —, baoe tapa (L. booe (ni)tapa):

slangenkopvisch (*gaboes*), oeroe*; *vischbroed*, doeo.
VISCHHAAK, *zie*: *haak*.
VLAK (*effen*), narano*, nalempe*, narante*, nawoë*, noranoka*. nolempeka*, *enz.*; (*v. boven, zooals een rots*), napele*, nadele*, nopeleka*, *enz.*
VLAKTE, lempe*, (*uitgestrekt*) ngam(b)a (L. ngámbana).
VLAM, baa apoe (L. toewoe(na)). *Zie*: *branden*.
VLECHTEN, -oewe*, -bangoe (L. -babei); (*haar*), -ampini*.
VLEERMUIS, tomentio*; (*een soort*), lameri (L. rooepa); *vliegende hond, zie*: *kalong*.
VLEESCH (*op 't lichaam*), ihi*; *gedroogd* (*gerookt*) — (*dendeng*), dai, kinari (L. kari); *vleeschspijs*, baoe (L. booe) (*zie ook*: *toespijs*); *vruchtvleesch*, ihi*.
VLEUGEL, kapi*.
VLIEG, lale*; *vliegeneieren*, toehi (L. kaotoesia, otoe-lale).
VLIEGEN, neworo*, neloko*.
VLINDER, kalibamba*.
VLOEIEN, noili*.
VLOER, daoela (L. dooela).
VLOERBALK, longkoe*.
VLONDER, nelea (L. nente).
VLOT, aki*.
VLUCHTELING, topalai (L. topangani).
VLUCHTEN, netibo (L. nangani), (*ontsnappen*) nalai (L. nangani); (*zooals een kip voor een roofvògel*), nawoera*.
VLUG, nahoha*, nahomi, nagahi*, nahahinta*; *vlug iets doen*, -hahoeni (L. -pesinsii), (*niet voorzichtig genoeg, slordig*) -hohai*.
VOCHT, oee*.
VOEDEREN, -rora (*honden, varkens*), -pakoni (L. -pakondi); (*kippen*), -patilo, -patiloi*; (*paard*), -pakoekoei*.
VOEDSEL, konia (L. kondia).
VOER (*voor kippen*), tiloa*.

VOEREN (*eten in den mond stoppen*), -rora (L. -pasoeangangai), (*zieken ook*) -pahoengangai. *Zie*: *voederen*.
VOERING, api*.
VOET, *zie*: *been*; (*v.e. berg*), poeoe-ntana*, poeoe*, paa*; (*v. gewassen*), poeoe*.
VOETANGEL, *zie*: *bamboelat*.
VOETSTUK (*rotan, v.e. kookpot*), oko*.
VOETZOOL, rara mpaa*.
VOGEL, tontji*.
VOL, nahehe*, namawo*, naponoe*.
VOLGEN, -toekoe (L. -toentoemi, -toetoe); (*een weg*), -tara (L. -podala); *op elkaar volgen*, nonedoentjoe (L. nombesoensoe).
VOLGZAAM, *zie*: *gehoorzaam*.
VOLHOUDEN, *zie*: *best*.
VOLK (*het*), todea*.
VOLLEDIG, nagana*.
VOLLEMAAN, woela-ngkaeo, kaeoha* (*spr.* kajoha).
VOLSTREKT NIET, moma (L. tado) ntoto*.
VOLTALLIG, nagana*.
VOLTOOIEN, -pakaopoe*.
VOLUMINEUS (*doch niet zwaar*), narongko*.
VOLWASSEN, nakabilaha* (*man*), natoronaa (L. natorandaa) (*vrouw*); (*na 't huwelijk*), natoea*; (*volwassene, na 't huwelijk*), totoea*. *Vgl.*: *jongeling*.
VONK, rehi(na)*, L. beti(na), L. reana; *vonken spatten*, nerehi*.
VOOR (*di moeka*), i tingoo (L. ri ngajo); *een voor een*, hadoea hadoea*, haongoe haongoe* *enz.*
VOORAAN, i tingoo (L. (r)i ngajo), mali tingoo (L. mbira (r)i ngajo).
VOORAL, hodinapa (L. saodinapa).
VOORBEELD, tontjo (L. toeroepi, djondjo); *bij* —, rapa-rapana*, rapana*.

VOORBIJ, nalioe*; *voorbijgaan*, nolioe*; (*overg.*), -lioe*.
VOORBRENGEN, *zie*: *indienen.*
VOORDEEL, *zie*: *winst, geluk.*
VOOREERST, *zie*: *eerst.*
VOORERF, karawaa*.
VOORGAAN, -poilodoka (L. -pokooeloeka).
VOORGALERIJ, palanta (L. i. (*lager dan de vloer*), gandaria). (*nieuwerwetsch*) gandaria*.
VOORGESLACHT, totoea ngkaoeloe (L. t. ngkooeloe), totoea ilodo.
VOORGOED, ntjoeli (L. ntoeli) (*vóór 't woord waar 't bij hoort, b.v.* ntjoeli raoemi, L. ntoeli ralooeamo, *hij is voorgoed weggegaan, hij is weggegaan om niet meer terug te keeren*, ntjoeli heimi, L. ntoeli seiamo, *hij heeft zich hier voorgoed gevestigd*).
VOORHOOFD, wingke*.
VOORKANT, tingoo (L. ngajo), lio*.
VOORKOMEN, *zie*: *tegenhouden, vorm, voorgaan.*
VOORNAME, tonabelo, tonampakoele*; (*lid v.e. hoofdengeslacht*), maradika*; *het voornaamste* (*v.e. feest*), kantomóa(na)*.
VOORNEMEN HEBBEN, nangkiwái (L. nangkaraino).
VOOROPGAAN, noilodo (L. nokooeloe).
VOOROVERVALLEN, natetoeobo*, L. nadoengka-ntoeobo; (*languit*), natehopo.
VOORPOOT, paa lodo (L. paa kooeloe, paa pokooeloe); (*v.e. aap*), pale*.
VOORPORTAALTJE (*v.e. huis, buiten de deur*), palanta*.
VOORSCHIJN; *te — komen*, neonga*, nehoepa, (*v. wat verloren was*) nehoewoe*. *Zie ook*: *zichtbaar.*
VOORSPELLEN, -boto*.
VOORSTEVEN, pangoeloe (L. ntoda).
VOORTBRENGEN (*kinderen, jongen*), -ote*.
VOORTDUREND, oa*, oa-oana*, woele-woele*.
VOORTDUWEN, -toemo (L. -toembo).

VOORTROLLEN, -doeli*.
VOORTZETTEN, -pa(ka)pola*, -pa(ka)dola*.
VOORUIT! koimo*; (*als de spreker zelf meegaat*), kitamo*.
VOORUITGAAN, noilodo, noilodo nepalaihi (L. nokooeloe, nok. nepaleisi) (*vgl.*: *vooropgaan*).
VOORWENDSEL, toka (L. tanse).
VOORZICHTIG, nainga*; *wees voorzichtig*, pakainga*, pakabelo*, pakaole*.
VORM, lentje*, L. bansa.
VORST, mbagaoe (L. mbagooe), magaoe (L. magooe).
VOUWEN, -loepi*; *de handen* —, -kalimonti ntimalia pale, -gomo ntimalia pale*, -paraoe (L. -parooe) pale.
VRAGEN (*tanja*), nepekoene (L. nepekoetana); *vragen aan* (*ondervragen*), -pekoene (L. -pekoetana); *iets vragen*, -pekoene (L. -pekoetana) (*aan* = hi*).
VRAGEN (*minta*), -perapi*, nerapi* (*aan* = hi*); — *aan*, -perapii*.
VREDE MET ELKAAR SLUITEN *of* HEBBEN, nohingkabelo*.
VREEMDELING, topehoea*.
VREES, *zie*: *bang*; *vrees aanjagend*, nepaekai*.
VRIEND, bale (L. wega); (*in de aanspraak enz.*), abi*.
VRIENDELIJK, nanondo*, nonondo*.
VRIENDIN, ema (L. bale); (*in de aanspraak enz.*), ema, nanoe (L. bale); *vriendinnen zijn*, noëma (L. nowega).
VRIENDSCHAP, *zie*: *bevriend*.
VRIJDAG, eo djoemaa*.
VRIJLATEN, -bakaha (L. -paloso).
VRIJWILLIG; *hij doet het* —, dotana moto nobabei (L. dotana mboto nampowia, nowia).
VROEDVROUW, to nepopoana*.
VROEG (*'s morgens vroeg*), nepoelo (L. boenondo); (*voor zonsopgang*), nepoelo hingkiwi (L. boenondo mpisi).

VROEGER (*nog niet lang geleden*), ilodo-wengi, wengi (L. ba ipia); (*langer*), ilodo (L. lombona); (*lang geleden*), owi (L. (i)mpia), (*nog langer*) ilodo ntooe, ilodo ntooemo, ilodo ntooeo (L. ngkooeloe).

VROUW, bangkele*; *zie ook*: *echtgenoot*, *heer*.

VROUWELIJK (*van menschen*), bangkele*; (*van dieren die al gejongd hebben*), tina* (*niet van buffels*); (*v.e. jong wijfje*), roemanaa (L. roemandaa) (*niet v. buffels*). *Zie*: *wijfje*, *kinderloos*.

VRUCHT, woea* (*zie: boomvrucht*); *vrucht dragen*, nowoea*.

VRUCHTBAAR, naroeoe*, naroedoe*, naronta.

VUIL, narangoe, nawata (L. naroemoe), (*met vuilnis*) naroempoea*, (*met huidvuil*) narakia*; (*zelfst. nmw.*), rangoe (L. roemoe) (*vuiligheid*), roempoe* (*rommel*, *afval*), raki* (*huidvuil*); *ik heb een vuiltje in het oog*, naparapoea'a (L. nakabiloakoe).

VUIST; *een — maken*, -kalimonti pale (L. -kombo pale); *een vuistvol*, hangkalimonti (L. sangkombo).

VULLEN, -ka(i)hini (L. -kaisini); *het vat is met water gevuld*, goemba ikaihini oee (L. g. nik. noe oee), oee ikaihini i goemba, oee ikaihinika goemba (L. nik. g.).

VUUR, apoe*; *vuurvlieg*, alipopo*.

W.

WAAIEN, neboeroe, nemboeroe (L. newoeroe), newoei*.

WAAIER, beba (L. poweba).

WAAR? rima? (L. ri oemba? *of* rimba?), oema? (L. oemba?), irima? orima?

WAAR, nakono*, nambela*.

WAAROM, nongkoea (L. nangkia), napa pade (L. noeapa pade), apa napa (L. apa noeapa), apa nongkoea (L. apa nangkia).

WAARZEGGER, *zie*: *voorspellen*.

WACHTEN OP, -popea*, -agiraka*, -petaa-taa*; (*de wacht houdende*), -peagika*; *wacht even*, popea oloe (L. p. oeloe); *zich laten wachten* (*niet komen en niets van zich laten hooren*), nandii narata*.

WACHTER, topodongo (L. topangorosi).

WADEN, nogoegoe (L. nogoenggoe, nogonggo).

WAGEN, *zie*: *durven*.

WAGGELEN, nompoepe*.

WAKEN, *zie*: *wakker, slaap*.

WAKKER, nekaliwoi*.

WAL, lore*.

WAN, wera, tapi*.

WAND, rini (L. rindi).

WANDELEN, nodao-dao, nomako-mako (L. noloeloemako).

WANG, koelimpi (L. pipi).

WANNEER, boela oema (L. boela oemba, (*in 't verleden*) ipia, (*in de toekomst*) nepia).

WANNEN, notapi*, nowera; (*overg.*), -tapi*, -wera.

WANT, *zie*: *omdat*.

WAPEN, parewa*, (*ijzeren*) ahe*.

WAR, *zie*: *verbijsterd*.

WARM, narani*, napane*; *zich warmen* (*bij vuur*), naneroe (L. nanderoe).

WAS, taroe*.

WASEM, honga*, hoemonga*.

WASSCHEN, -kabohi, -elahi*; (*kleeren*), -topohi*; *'t gezicht* —, nopinooe (L. nembano); *de handen wasschen*, nowano (L. nembano, nombanoi pale); *zich wasschen*, noëla(hi) (L. noëla). *Zie*: *reinigen*.

WAT, napa (L. noeapa); (*iets*), haodi*, hodi („*een beetje*"); *wat wil je?* mongkoeako (L. mangkiako).

WATER, oee*; *water halen*, nantomoe (L. nanomboe), -tomoe (L. -tomboe, -nomboe); *vol water loopen* (*prauw*), nalodo*.
WATERLEIDING (*voor de sawahs*), kinali*, L. keke.
WATERMELOEN, ndola*, ntimoe-ndola*.
WATERTANDEN; *ik watertand*, nentoemoe iloekoe (L. nentoe-mboe oeeloekoe).
WATERVLOED, *zie*: *bandjiren*.
WATTEN, kapa*.
WEDDEN; *met elkaar* —, nobeta*.
WEDER, moei (L. mboei), -ki* (*A p. 38 v.*).
WEDIJVEREN, nohiloemba*.
WEDREN, pohiloemba*.
WEDUWE, WEDUWNAAR, tobaloe*; *de weduwe, weduwnaar van N. N.*, baloe i Anoe (L. baloe ni Anoe); *weduwe, weduwnaar zijn*, nabaloe*.
WEEGSCHAAL, timba*.
WEEK, naloeha*, (*van ijzer*) naloeloe*; *een week*, hamingkoe (L. saminggoe). *Vgl.*: *buigzaam*.
WEEKEN, -bangka*.
WEEKLAGEN, nekakai (L. nekakae); — *over een doode*, nota-ntangi (L. notoemangi), -tantangihi (L. -toemangisi).
WEERSTAAN, -ewa*.
WEERSTAND BIEDEN, ne'ewa*.
WEERSZIJDEN, *zie*: *kant*.
WEERWOORD, pebali*, pobali.
WEES, ana iloe*, ngana iloe (L.i. „*weezen*").
WEG, dala*; (*door het Land aangelegd*), dala-djama*, dala kara-djaa*; (*zoek*), naronto*.
WEGEN, -timba*.
WEGGAAN, nalai (L. nalooe), raoe.
WEGGOOIEN, -tadi*, L. -tadiaka.
WEGHALEN, *zie*: *halen, wegnemen*.

WEGJAGEN, -woera*, -liwoe*.
WEGLOOPEN, nalai (L. nangani); *hard —, zie: vluchten; hard — van*, -petiboka (L. -pokoembenoka).
WEGNEMEN, -lali*.
WEGSPOELEN, -tololioe oee, -toeloelioe oee (L. -toeloelioe noe oee, -waro noe oee, -ili).
WEGWAAIEN, nawaro*; (*overg.*), -waro*.
WEIDEN, -ewoe*.
WEIGEREN (*wat wordt aangeboden*), -hoena*.
WEINIG, haodi*, hodi, naloo*, nakoera*; *te —*, nalewe.
WEKKEN, -like*.
WELK(E), oema(na) (L. oemba(na)), to oema (L. to oemba); *welke maar*, (ba) oema-oema (L. (ba) oemba-oemba), oema-oemana (L. oemba-oembana).
WELRIEKEND, nawongi*.
WENKBRAUW, kire*.
WENKEN, -kawe*, nekawe*.
WENNEN, -papilaa*, -pabiaha*.
WENSCH (*bij een keuze*), konoa*; (*begeerte*), dota*, agi*.
WENSCHEN, -pokono*; madota* (*bijv. nmw.*).
WERELD, tana*, doenia*.
WERK, powiaa*, bago*, pongkalea*, L. kabagoa; *— te doen hebben*, nabagoa*, nabago*; *werken*, nowia*, nobago (L. nabago), nongkale*, nolia-lia*.
WERKTUIG, parewa*.
WERKZAAM (*van een geneesmiddel*), namontjo*.
WERPEN (*door een opwerpende beweging, zooals wanneer men iets op een tafel gooit*), -tene (L. -tende). *Zie verder: gooien.*
WERVELWIND, halipoeio (L. salipoeoe, tamboesisi).
WESP (*soorten*), tawoea*, tamehi (L. tambesi).
WESTEN, kaholoa*.
WETEN, -(i)ntjani*, -(i)ntjanii.

WICHELEN, nobolobia, nebol.*, netari*; — *over*, -bolobia*
WIE, (i)hema (L. sema, iema).
WIEDEN, nowawo*, -wawo*; (*sawah*), nekidi*, -kidi*.
WIEDMES, hengko*.
WIEDSCHOFFEL, *zie*: *schoffel.*
WIEG, toë*.
WIEGEN, -looe (L. -londoe).
WIEL, doelia.
WIELEWAAL, ngkoriowalaa (L. koriowala).
WIG, hoea*; tantje*, potantje*, tantjea, paho, popaho, pahoa (L. popasoki); pohoehoe.
WIJD, nakaloa*.
WIJDBEENS, nokangkeda (L. nokangkela); (*zitten*), notananga (L. notandanga).
WIJFJE, weana (*niet v. buffels*); (*— dat al gejongd heeft*), tinana, (*v. buffels*) birantoea(na)*; *jong wijfje*, roemanaana (L. roemandaana), (*v. buffels, koeien, geiten*) loendarana*.
WIJSVINGER, (to)petoedo*.
WIJZEN, -toedo*.
WIKKELEN; — *om*, *zie*: *omwikkelen*; *zich — om*, -wewe*; — *in*, -loeloe, -baloeloe (L. -wiloeloe) (*rollend*); *zie*: *inpakken.*
WILD (*menschen aanvallend*), nahapa*; *zie*: *schuw.*
WILLEN, madota*, bingki, mingki, mengki (L. meingki), hingki; *niet —*, malohe*.
WIMPERS, woeloe mata*.
WIND, ngoloe*, poiri*; (*veest*), otoe*; *een wind laten*, no'otoe, nootoe*.
WINDEN, *zie*: *wikkelen.*
WINKEL, goda*.
WINNAAR, pabeta*.
WINNEN, nebeta*, -beta*; *het — van*, -beta*; *het —*, pabeta*. *Zie*: *overwinnen.*

WINST, haro*; (*bij 't wedden e.d.*), pebeta*.
WISSELEN, -hoela*.
WIT, naboela*, (napoeti).
WOENSDAG, eo arabaa, eo raboe*.
WOLK, gawoe*; (*regenwolken*), rooe (L. koelimoe, rooena).
WOND, baka*; (*door een scherp voorwerp*), bela*; (*zweer*), baka*; *gewond*, nabaka*, naweho*, noweho, (*getroffen*) nabela*, (*met een gat in de huid*) nabere*.
WONEN, no'oha (L. neari).
WOORD, lolita*.
WORDEN, na-* (*b.v.* nakapala, *dorpshoofd worden*), nogoli* (*b.v.* nogoli nabibo*, *misdadig worden*), nadjadji, nadjadi*; (*veranderen in*), newali*.
WORGEN, *zie*: *dichtknijpen*.
WORM, kalinoro (L. kalindoro).
WORSTELEN, noneoeko (L. nombewiko).
WORTEL, lari*.
WRAAK NEMEN, nehawa*; ——*op*, *zie*: *vergelden*; *op elkaar* ——, nenepehawai (L. nombepesawei).
WRAT, woeti (L. bitikanoa).
WRIJVEN, -woerera*. *Zie*: *masseeren*, *inwrijven*.
WRONG (*haarwrong*), baloengeholo (L. bilolo); *in een* — *doen*, -baloengeholo (L. -bilolo).

Z.

ZAAD, toedaa (L. toedaka); (*zaairijst voor sawahs*), hawoea*.
ZAAG, garagadji*.
ZAAGSEL, loenoe pogaragadjia, roto pogaragadjia*, L. koengkoe mpog., L. roto mpog.
ZAAIEN (*op een ladang*), noboewoe (L. nolowoe); (*op een sawah, op zoodanige afstanden dat het gewas niet overgeplant behoeft*

te worden), noboewoe, -boewoe (L. nowoewoe, -woewoe); (*door uitstrooien*), nohawoe*.

ZAAIRIJST, pae ngkoeli, pae ntekoeli*, pae ngkekoeli; *zie*: *zaad*.

ZAAK, *zie*: *rechtszaak*.

ZACHT, naloenta*, (*zooals een matras*) naloengko (L. naloengkoe); (*zooals stoffen*), naloedoe*, (naloehoe*); (*v.d. stem*), nanete*, nenongko; *zachtjes doen*, -penongkoi*; — *praten*, -penongkoi nololita*, L. -peolesi nololita. *Zie ook*: *week, buigzaam*.

ZADEL, lampi, lampi hela*; (*matrasje*), lampi-loengko (L. l.-loengkoe).

ZAK, koehaoe (L. koesooe); (*in een broek enz.*), kohita*.

ZAKDOEK, pahapoe*.

ZAKKEN (*door iets*), nateboentjolo*; *zich laten* — (*langs een touw of paal*), nengkariwoeloe (L. nengkaniwoeloe).

ZAND, baone (L. bone); *zandplaat* (*in een rivier*), hore*.

ZAT; *iets* — *zijn*, *zie*: *beu*.

ZATERDAG, eo hatoe*.

ZEE, tahi*.

ZEEF, poboeriria.

ZEEP, haboe*; *met* — *wasschen*, -haboe(i)*.

ZEER, mpoeoe*, ntoto* (*na 't bijbehoorende woord*).

ZEEZIEK, ilangoe tahi (L. nilangoe ntasi), ilangoe baloemba (L. nil. bal.).

ZEGGEN, -oeli*, -lolita*.

ZEIL, homba*; *zeilen*, nohoemomba*.

ZEKER, nanoto*.

ZELDEN, nampelaka*,- nampengkani* (*zie*: *nu*).

ZELDZAAM, *zie*: *schaarsch*.

ZELF, moto (L. mboto) (*na 't bijbehoorende woord*).

ZELFDE (*het*), *zie*: *gelijk*.

ZELFMOORD PLEGEN, nekahoentja*.

ZELFS, iápana*.

ZENDEN, -pakatoe*; (*iemd.*), -toedoe*.
ZENDING (*iets wat gezonden is of wordt*), pakatoe*.
ZENUW, oea*.
ZES, aono*, ono, ono-*.
ZETTEN, *zie*: *leggen.*
ZEVEN, papitoe*, pitoe, pitoe-*; (*w. w.*), -boeriri.
ZICHTBAAR; *duidelijk* —, nanoto*; *vaag* —, nowino-wino*, nowao-wao*; — *worden* (*te voorschijn komen*), nehoewoe*, (*openbaar worden*) nawongka*.
ZIEK, nadoea*, nawoloe*, nohaki; — *worden door onbehoorlijk optreden tegen schoonouders of ascendenten*, nawoento (L. naboento).
ZIEL, wao*; *zie*: *gemoed, geest.*
ZIEN, -hilo, -kalio*, -ole; (*uit de verte*), -panto*.
ZIJDE (*stof*), habe*; (*kant*), *zie*: *kant*; (*v.h. lichaam*), oehoe*, (*de heele zijkant*) toebiria (L. toebiri); (*v.e. rivier*), dipo (L. sambote) (*zie*: *overzijde*; *vgl.*: *oever*); *op de zijde slapen*, natoeroe ntoebiri, naleta ntoebiri*.
ZIJN (*er*), naria*.
ZILVER, halaka*.
ZIN, *zie*: *lust.*
ZINGEN (*onoverg.*), nooelia (L. nododia); (*overg.*), *id.*, -pooelia (L. -pododia).
ZINK, hee*.
ZINKEN, natala*, L. nalolo; *gezonken*, natiri*; *doen* —, -tala (L. -lolo); *zich laten zinken*, nengkatiri (L. nekitiri).
ZITTEN, nontjoera, nontjoena (L. nonsoenda); (*v. vogels enz.*), nentoeoe, neoentoe*; (*roesten, v. vogels*), nooeroe*.
ZOEKEN, -pali (L. -onso).
ZOET, namomi*.
ZOLDER, pomoeaka (L. ponoea); *zolderbalken*, talea* (*in het rond*).

ZON, eo*, mata eo, eona; *in de zon leggen*, -powai, -powaihi (L. -pawei, -paweisi).

ZONDAG, eo mingkoe, eo minggoe*.

ZONNEHOED, toroe*.

ZONSVERDUISTERING; *er is* —, namate eo*; nadoea eo*.

ZOO (*als dit, bĕgini*), iwei*, ewei*, wei* (*slaat ook op hetgeen volgt*); (*als dat bij u*), iwetoe*, ewetoe*, wetoe*; (*als dat daarginds*), iwee*, ewee*, wee*.

ZOOALS, *zie: als.*

ZOODAT, pade*.

ZOODRA; *zoodra ik aangekomen was, ging hij weg*, ka(raa)-ratakoe*, karata-ratakoe* karaoena (L. kalooena). *Zie O p. 13, 16 v.*

ZOOEVEN, ehe, ehee, he, hee, *enz.* (*kan ook b.v. gezegd worden 's middags om 5 uur ten opzichte van 's morgens vroeg; zie: straks*); (*even geleden*), welaoe he (L. boelalae-sée). *Zie ook: pas.*

ZOOGEN, -pahoehoe*.

ZOO MAAR, bajangi*, dole* (*dikwijls in samenstelling met het voorafgaande woord*). *Zie ook A p. 20.*

ZOOVEEL, haewei*, haiwei*, hawei* (*als dit*), hai-*, haewetoe*, hawetoe*, haiwee* *enz.* (*als dat*); *zooveel ..... zooveel*, hawee ..... hawee (L. saewei ..... saewei).

ZORGEN VOOR, -djampangi*. *Zie: verzorgen.*

ZOUT, poi (L. oenoe); (*korrelzout*), poi boere (L. oenoe); (*briketzout*), poi tepe, poi tepeka (L. oenoe tepe); (*gezoden inlandsch zout*), oenoe, poi peka, poi pakoeka (L. oenoe pako, oenoe nipakoka).

ZOUT (*zilt*), napaga*.

ZUCHTEN, noboentja inoha (L.i., nowoensa in.).

ZUIDEN, mali lore (L. mbira i lore, mbira i koro).

ZUIGEN, -hihipi*; (*aan de borst*), nehoehoe*.

ZUINIG ZIJN MET, -ingki*, -pakaingki*.

ZUIVER, *zie*: *schoon, helder*; (*v. goud of afkomst*), naliongoe*, nataha*.
ZUSTER, *zie*: *broeder.*
ZUUR, naontjo (L. natigi, napodi); (*bedorven, v. eten*), nawai (L. nawei).
ZUURZAK, kilikaja (L. sarikaja).
ZWAAR, nantomo*.
ZWAARD, goema*.
ZWAGER, SCHOONZUSTER (*man of vrouw van zuster of broer, broer of zuster van echtgenoot(e)*), era*; (era *van echtgenoot(e), dus echtgenoot(e) van broer of zuster van echtgenoot(e)*), lago* (*in deze omschrijvingen zijn „broer" en „zuster" in ruimer zin op te vatten, dus ook in dien van „neef, nicht, achterneef", enz.; in het laatste geval is* era *een minder nauwkeurige aanduiding voor* poëraa).
ZWAK (*van wind*), naole (L. nanole); (*slap*), nalente*; (*v.d. stem*), nanete*, nakodi*.
ZWALUW, walinao (L. kalipeni).
ZWANGER, notiana*, nakadoekoe*; — *gaan van*, -potianaka*.
ZWART, nawoeri*.
ZWEER (*ulcus*), baka*.
ZWEET, ini (L. pane); *zweeten*, nainia (L. napanea).
ZWELLEN (*v. kooksel*), nengkaka, newoke (L. nensimboke). *Zie*: *opzwellen.*
ZWEMMEN, nonangoe*.
ZWEVEN, nantaja*, notaro*.
ZWIJGEN, nalino*, (*rustig zijn*) nondodo*.